

Имом Абу Исо Муҳаммад Термизий

Шамоиلى Муҳаммадия

(Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ташқи кўринишлари, гўзал хулқлари,
юксак фазилатлари ҳақида)

2

Таржима ва шарҳ муаллифи: **Зиёвуддин Раҳим**

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ!

“Шамоиلى Мухаммадия” китоби шарҳининг аввалги жузида сиз мухтарам ўқувчилар севиқли Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг таналари тузилиши, у зотнинг муҳри нубувватлари, соч парваришлари, сурма қўйишлари, кийинишлари, овқатланишлари, пойабзаллари, узуклари, саллалари, урушда қўллаган қурол-яроғлари қандай бўлгани, қандай таомлар еганлари, овқатланиб бўлган, қилган дуолари ҳақидаги ҳадисларни ўқидингиз. Бу билан сийрат борасидаги илмингиз зиёда бўлди ёки мустаҳкамланди. Мазкур китобнинг иккинчи жузида Расулимиз алайҳиссаломнинг ичимликни қандай ичганлари, хушбўй нарсалар суртганлари, сўзлашлари, қулишлари, ҳазиллари, уйқулари қандай бўлгани, ибодатлари, йиғилари, хулқлари, қон олдиришлари, исмлари, ёшлари, вафотлари, у зотни тушда кўриш ҳақида келган ҳадислар шарҳи билан танишасиз.

Аллоҳ таоло бизга манфаатли илм берсин, ҳабибимиз Мухаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам муборак ҳаётларини ўрганиб, покиза суннатларига амал қилишни, охиратда шафоатларига эришишни насиб этсин!

31-БОБ. РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ ИЧИМЛИКЛАРИ СИФАТИ ҲАҚИДА КЕЛГАН РИВОЯТЛАР

(Унда 2 та ҳадис бор: 204-205)

Шарҳ. Бу бобда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қандай ичимлик ичганлари ҳақида иккита ривоят келтирилган. Бундан кейинги бобда ичимликни қай тарзда ичганлари баён этилади.

۲۰۴ — حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ أَحَبُّ الشَّرَابِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْخَلْوُ الْبَارِدَ.

204 – *Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам учун энг сеvimли ичимлик ширин, салқин (ҳолатдагиси) эди¹”.*

Шарҳ. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам севиб ичадиган ичимликлари икки хил сифатга эга бўлган:

1. Салқин.
2. Ширин.

Яъни, салқин жойда сақланган чучук сув бўлсин, асал қўшилган ичимлик² бўлсин, майиз ёки хурмодан тайёрланган набиз бўлсин, у зот муздек, тотли ичимликларни хуш кўрардилар.

“Салқин” ёки “муздек”, деганда мўътадил салқинлик назарда тутилади. Ҳозирги вақтда айримлар музлаткичга бирон нарса қўйиб, яхна ҳолида истеъмол қилади. Бу – соғлиқ учун зарарли. Пайғамбаримиз алайҳиссалом мўътадил салқинликдаги тотли ичимликлар истеъмол қилганлар. Бу борада ҳам ўртача йўл

¹ 204 – санади мурсал. Уни мавсул қилиш хато. Бу борада Суфён ибн Уяйна хатога йўл қўйган. Ушбу ҳадис мурсал бўлгани учун иллатли саналади. Бошқа йўллар орқали келтирилган ривоятларни ҳисобга олиб, мазкур ҳадис санадини ҳасан санаганлар ҳам бор (Манба: Абу Исо Мухаммад ибн Исо ибн Савра Термизий. Аш-Шамойлун набавия вал хасоилул мустафавия /Муҳаққиқ: Саййид ибн Аббос Жалимий. – Макка: Ал-Мактабатут тижория, 1993. – Б. 169.).

Бу ҳадисни мусанниф – имом Термизий худди шу матн ва санад билан “Жомеъ”да (1895) келтиргач, “Зухрий раҳматуллоҳи алайҳ Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан мурсал тарзда ривоят қилгани тўғридир”, деган. Кейин Маъмар ва Юнус йўли билан (1896) нақл қилинган мурсал ривоятни келтирган. Иккиси Зухрийдан ривоят қилишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан: “Қайси ичимлик тотлироқ?” деб сўралган. Шунда у зот: “Ширини, салқини”, деб жавоб берганлар.

Имом Термизий кейин: “Шунингдек, Абдураззоқ “Мусаннаф”да (19583) Маъмардан, у Зухрийдан, у эса Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан мурсал тарзда ривоят қилган. Бу Ибн Уяйна ҳадисидан саҳиҳроқ”, деб айтган.

Бу ҳадисни, шунингдек, Аҳмад “Муснад”да (6/38, 40), Ҳоким “Мустадрок”да (4/137), Бағавий “Шарҳус сунна”да (3026) нақл қилган.

² Уламолар асал қўшилган сув ёки сутнинг соғлиққа фойдаларини алоҳида зикр қилишган.

тутганлар³. Агар ичимлик меъёрида салқин ва ширин бўлса, энг хушхўр, соғлиқ учун фойдали саналади. Жумладан, жигар ва юракка фойда беради. Шўр ёки ўта иссиқ ичимлик бунинг аксидир.

Шуни ҳам айтиб ўтиш лозим: Ичимликни салқинлатиш, унга маза берадиган нарсалар қўшиш зухдга тескари эмас. Зеро, бу иш Аллоҳ неъматларига шукр қилиш сирасига киради. Бундан чиқди, мусулмон инсон ичаётган сувига эътиборли бўлиши, иложи борица тоза (тиндирилган) сув ичиши лозим⁴.

۲۰۵ — حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَنْبَأَنَا عَلِيُّ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عُمَرَ — هُوَ ابْنُ أَبِي حَرْمَلَةَ —، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: دَخَلْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَا وَخَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ عَلَى مَيْمُونَةَ، فَجَاءَتْنَا بِإِنَاءٍ مِنْ لَبَنٍ، فَشَرِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَنَا عَلَى يَمِينِهِ وَخَالِدٌ عَلَى شِمَالِهِ، فَقَالَ لِي: الشَّرْبَةُ لَكَ، فَإِنْ شِئْتَ آثَرْتَ بِهَا خَالِدًا، فَقُلْتُ: مَا كُنْتُ لِأُوْثِرَ عَلَى سُؤْرِكَ أَحَدًا، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ أَطْعَمَهُ اللَّهُ طَعَامًا فَلْيَقُلْ: اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهِ، وَأَطْعَمْنَا خَيْرًا مِنْهُ، وَمَنْ سَقَاهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لَبَنًا فَلْيَقُلْ: اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهِ، وَزِدْنَا مِنْهُ، ثُمَّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَيْسَ شَيْءٌ يُجْزَى مَكَانَ الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ غَيْرُ اللَّبَنِ.

قَالَ أَبُو عِيسَى: هَكَذَا رَوَى سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ هَذَا الْحَدِيثَ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، وَرَوَاهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ وَعَبْدُ الرَّزَّاقِ وَغَيْرُ وَاحِدٍ عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُرْسَلًا وَلَمْ يَذْكُرُوا فِيهِ عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، وَهَكَذَا رَوَى يُوسُفُ وَغَيْرُ وَاحِدٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُرْسَلًا.

قَالَ أَبُو عِيسَى: إِنَّمَا أَسَنَدَهُ ابْنُ عُيَيْنَةَ مِنْ بَيْنِ النَّاسِ.

قَالَ أَبُو عِيسَى: وَمَيْمُونَةُ بِنْتُ الْحَارِثِ زَوْجُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هِيَ خَالَةُ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ، وَخَالَةُ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَخَالَةُ يَزِيدَ بْنِ الْأَصَمِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ. وَاخْتَلَفَ النَّاسُ فِي رِوَايَةِ هَذَا الْحَدِيثِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ بْنِ جُدْعَانَ فَرَوَى بَعْضُهُمْ عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِي حَرْمَلَةَ، وَرَوَى شُعْبَةُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ فَقَالَ: عَنْ عَمْرِو بْنِ حَرْمَلَةَ، وَالصَّحِيحُ: عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِي حَرْمَلَةَ.

205 — *Ибн Аббос розияллоху анҳумодан ривоят қилинади: “(Бир куни) мен ва Холид ибн Валид (иккимиз) Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам билан Маймунаникига кирдик. У бир идишда олдимизга сут келтирди. Шунда Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам сутдан ичдилар. Мен у зотнинг ўнг тарафларида эдим. Холид эса чап тарафларида эди. Шу пайт Расулulloх менга: “Ичиш (навбати) сеники. Агар истасанг, бу борада Холидни ўзингдан афзал биласан”, дедилар. Мен: “Сиздан ортиб қолган нарсада ҳеч кимни ўзимдан афзал билган эмасман”, дедим. Сўнг Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам: “Аллоҳ кимни таомлантирса, “Эй Аллоҳ! Бу таомни биз учун баракали қил, бизни ундан ҳам яхшироғи билан таомлантир!” деб айтсин. Агар Аллоҳ азза ва жалла кимни сут билан сероб қилса, “Эй Аллоҳ! Бу сутни биз учун баракали қил, бизга уни зиёда*

³ Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам яшаган Макка ва Мадина шаҳарлари Арабистон ярим оролида жойлашганини, у ерда қиш фаслида ҳам қаттиқ совуқ бўлмаслигини ҳисобга олиш лозим. Бизнинг ҳудудларда об-ҳаво у ердигидан фарқ қилади.

⁴ Қаранг: Иброҳим ибн Муҳаммад Божурий Шофеъий. Ал-Мавоҳибул ладуния алаш шамоилил Муҳаммадия. — Мадина: Дорул юср, 2015. — Б. 321-322.

қил!”, деб айтсин”, дедилар. Кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Таом ва ичимлик ўрнига ўтадиган сутдан бўлак нарса йўқ”, дедилар⁵”.

Шарҳ. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам Абдуллоҳ ибн Аббос ва Холид ибн Валид билан Маймунанинг (Аллоҳ улардан рози бўлсин!) уйига кирдилар⁶. Уй бекаси бир идишда сут олиб келди. Шунда Расулуллоҳ сутдан ичдилар. Кейин Ибн Аббосга қараб: “Ичиш (навбати) сеники”, яъни, мендан кейин ичишга сен ҳақлисан, дедилар. Чунки у ўнг томонда ўтирганди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ибн Аббос истаса, аввал катта ёшли саҳоба Холид ибн Валидга идишни узатиши мумкинлигини айтдилар⁷. Лекин Абдуллоҳ: “Сиздан қолган нарсани истеъмол қилишда ҳеч кимни ўзимдан афзал билган эмасман”, деб жавоб берди. Бу билан Расулуллоҳга бўлган муҳаббатини, у зотдан қолган нарсаларни табаррук санашини билдирди⁸.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундан кейин: “Аллоҳ кимни таомлантирса, “Эй Аллоҳ! Бу таомни биз учун баракали қил, бизни ундан ҳам яхшироғи билан таомлантир!” деб айтсин”, дедилар. Яъни, эй Аллоҳ, биз еган таомни баракали қил, бизга ундан яхшироқ, афзалроқ таомни муяссар эт.

Бу ердаги “барака”дан мурод таомнинг баданга сингиши, унга фойда келтириши, таомда бўлиши мумкин зарарлардан саломатлик, таом қувватини эзгу ишларга сарфлашдир.

Мазкур дуони овқатланишдан олдин ёки кейин айтса ҳам бўлади.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам кейин: “Агар Аллоҳ азза ва жалла кимни сут билан сероб қилса, “Эй Аллоҳ! Бу сутни биз учун баракали қил, бизга уни зиёда қил!”, деб айтсин”, дедилар. Яъни, биз ичган сутни барака қил, уни бизга кўпайтириб бер.

Мусулмон банда таом ва ичимликни Аллоҳ беради, деб эътироф этади. Бунинг тасдиғи ўлароқ юқоридаги дуони ўқийди.

Эътибор берсангиз таом борасида ўргатилган дуода “бизни ундан ҳам яхшироғи билан таомлантир”, дейилган. Сут ҳақидагисида эса “бизга уни зиёда қил”, дейилмоқда. Бунинг ҳикматини мана бу жумладан билиб оламиз:

“Таом ва ичимлик ўрнига ўтадиган сутдан бўлак нарса йўқ”.

Демак, сутдан яхшиси йўқ экан. Сут ҳам очликни қондирадиган озуқа, ҳам чанқокни босадиган ичимлик. Буни чақалоқ мисолида кўриш мумкин. Гўдак овқат еб, ичимлик ича олгунича она сути билан озуқланади. Аллоҳ таоло сутда шундай хусусиятни жамлаган.

Имом Термизий ривоят сўнггида 204-205-ҳадис санади билан боғлиқ маълумотларни келтирган. У ҳақида ҳаволада (сноскада) қисқача тўхталиб ўтилди.

32-БОБ. РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ ҚАЙ ТАРЗДА ИЧИМЛИК ИЧГАНЛАРИ ҲАҚИДА КЕЛГАН РИВОЯТЛАР (Унда 10 та ҳадис бор: 206-215)

⁵ 205 – санади заиф. Чунки: 1. Али ибн Зайд ибн Жудъон заиф ровий. 2. Унинг шайхи Умар ибн Абу Ҳармаланинг холи номаълум.

Бу ҳадисни мусанниф худди шу матн ва санад билан “Жомеъ”да (3455) келтиргач, санадини ҳасан, деган. Уни, шунингдек, Абу Довуд “Сунан”да (3730), Аҳмад “Муснад”да (1/220), Байҳақий “Шуабул имон”да (5957) нақл қилган.

⁶ Маймуна бинти Ҳорис Ҳилолия Омирия розияллоҳу анҳо Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг завжалари, Аббос розияллоҳу анҳо завжаси Уммул Фазлнинг опаси, Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг холасидир. Маймуна розияллоҳу анҳо Холид ибн Валид розияллоҳу анҳунинг ҳам холаси саналади. Маҳрам бўлгани учун мазкур икки саҳоба Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан Маймунанинг уйига киришган.

⁷ Бундан чиқди, қавм раҳбари ичимлик ичиб, гарчи ёшда ёки мартабада кичикроқ бўлса-да, ўнг тарафидаги одамга узатади. Агар ўнг тарафдаги рози бўлса, ичиш навбатини чап тарафдаги кишига берса бўлади.

⁸ Шунга ўхшаш ривоятни имом Бухорий – Саҳл ибн Саъд розияллоҳу анҳудан – нақл қилган: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳузурларига бир идиш келтирилди. У зот (идишдаги ичимликдан) ичдилар. Расулуллоҳнинг ўнг томонларида қавм ичидаги ёши энг кичик бир бола бор эди. Кексалар у зотнинг чап тарафларида эди. Шунда у зот: “Эй бола, (ичимликни аввал) ёши катталарга узатишимга рухсат берасанми?” деб сўрадилар. Ҳалиги бола: “Ё Расулуллоҳ, сиздан ортиб қолган нарсада биронтасини афзал билган эмасман”, деди. Шунда у зот (ичимликни) ўша болага узатдилар” (Қаранг: Бухорий. Саҳиҳ. – Ж. 3. – Б. 109. – Ҳ. 2351.).

Шарҳ. “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ичимликни туриб ичганмилар ёки ўтириб ичганмилар? Ичимлик ичаётиб неча марта нафас ростлаганлар?” каби саволларга қуйидаги ривоятлардан жавоб топамиз.

۲۰۶ — حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَنْبَأَنَا عَاصِمُ الْأَخْوَلُ وَمُغِيرَةُ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَرِبَ مِنْ زَمْزَمَ وَهُوَ قَائِمٌ.

206 – *Ибн Аббос розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам тик туриб замзам сувидан ичганлар*⁹.

Шарҳ. Пайғамбаримиз алайҳиссалом, одатда, ичимликни ўтириб ичардилар, бироқ ҳажжатул вадоъда Маккадаги машҳур замзам булоғи сувини турган ҳолда ичганлар. Чунки шароит шуни тақозо этган.

Умуман олганда, бу борада турли ривоятлар келган. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам тик туриб ичишдан қайтарганлар. Бироқ айрим ҳолларда ўзлари туриб ичганлар. Уламолар буни турлича изоҳлашган:

1. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам туриб ичимлик ичганлари аввалги қайтариқ насх бўлганини билдиради.

2. Туриб ичишлари бу борадаги қайтариқ ўша иш ҳаромлигини эмас, афзалини тарк этиш эканини билдириш учун бўлган.

3. Бундай ривоятлар орасида мутлақо қарама-қаршилик йўқ. У зот зарурат юзасидан замзам сувини туриб ичганлар¹⁰.

۲۰۷ — حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ حُسَيْنِ الْمُعَلَّمِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَشْرَبُ قَائِمًا وَقَاعِدًا.

207 – *Амр ибн Шуайб отасидан, отаси ўзининг бобосидан*¹¹ *ривоят қилади: “Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам тик туриб ва ўтирган ҳолда (ичимлик) ичганларини кўрганман*¹²*”.*

Шарҳ. Амр ибн Шуайбнинг катта бобоси, машҳур саҳобий Абдуллоҳ ибн Амр ибн Ос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, у бир сафар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ичимликни турган ҳолда, бошқа сафар ўтирган ҳолда ичганларини кўрган экан. Демак, шароит тақозо этса, турган ҳолда ичимлик ичиш жоиз.

Аллома Божурий шарҳида бундай дейилган: “Инсон ҳолати саккиз хил бўлади: тик туриш, ўтириш, юриш, бир нарсага суяниш, эгилиш, сажда қилиш, ёнбошлаш, ётиш. Булар ичида ўтириш ичимлик ичиш учун энг афзали, соғлиққа фойдалидир. Ундан кейин тик туриб ичиш келади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам кўпинча ўтириб ичимлик ичганлар. Жоизлигини, унда бирон танглик йўқлигини билдириш учун баъзан тик туриб ичганлар. Бу ҳадисда аввал тик туриб ичганларини зикр қилиш унинг кўп бўлганини билдирмайди, балки бундан мақсад туриб ичиш жоизлигини инкор этувчига раддия беришдир¹³”.

⁹ 206 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (1635, 5617) ва Муслим (2027) “Саҳиҳайн”да, Термизий (1882), Насоий (5/237) ва Ибн Можа (3422) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (1/214), Ибн Хузайма “Саҳиҳ”да (2945) ривоят қилган.

¹⁰ Қаранг: Абдураззоқ Абдулмуҳсин. Шарҳу шамоилин Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам. – Риёз, 1435 ҳ. – Б. 233-234.

¹¹ Амрнинг отаси Шуайб, бобоси Муҳаммад, отасининг бобоси Абдуллоҳ ибн Амр ибн Ос розияллоҳу анҳу саналади (Амр – Шуайб – Муҳаммад – Абдуллоҳ – Амр). Бу ерда “бобоси” деганда “отасининг бобоси” назарда тутилмоқда. Яъни, Амр ибн Шуайб отасидан, отаси Шуайб ибн Муҳаммад ўзининг бобоси Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳудан ривоят қилган.

¹² 207 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Абу Довуд (653), Термизий (1883) ва Ибн Можа (931, 1038) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (2/174, 178, 179), Табароний “Авсат”да (7888) ривоят қилган.

¹³ Қаранг: Божурий. Ал-Мавоҳибул ладуния. – Б. 332.

٢٠٨ — حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ عَاصِمِ الْأَحْوَلِ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: سَقَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ زَمْزَمَ، فَشَرِبَ وَهُوَ قَائِمٌ.

208 – Ибн Аббос розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади: “Мен Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга замзамдан ичирганман. У зот (сувни) тик турган ҳолда ичганлар¹⁴”.

Шарҳ. 206-ҳадис шарҳида Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам замзамни тик туриб ичганлари ҳақида тўхталиб ўтилганди. Бу ерда ўша ривоят бошқа йўл орқали нақл қилинган.

Савол: Пайғамбаримиз алайҳиссалом замзам сувини нега туриб ичганлар?

Жавоб: Чунки булоқ атрофида одам кўплигидан ўтириб ичиш имкони бўлмаган.

٢٠٩ — حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ وَمُحَمَّدُ بْنُ طَرِيفٍ الْكُوفِيُّ قَالَا: أَنْبَأَنَا ابْنُ الْفُضَيْلِ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَيْسَرَةَ، عَنِ النَّزَّالِ بْنِ سَبْرَةَ قَالَ: أَتَى عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِكَوْزٍ مِنْ مَاءٍ — وَهُوَ فِي الرَّحْبَةِ — فَأَخَذَ مِنْهُ كَفًّا فَعَسَلَ يَدَيْهِ، وَمَضْمَضَ، وَاسْتَنْشَقَ، وَمَسَحَ وَجْهَهُ وَذِرَاعَيْهِ وَرَأْسَهُ، ثُمَّ شَرِبَ وَهُوَ قَائِمٌ، ثُمَّ قَالَ: هَذَا وَضُوءٌ مَنْ لَمْ يُحْدِثْ، هَكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَلَ.

209 – Наззол ибн Сабрадан ривоят қилинади: “Али розияллоҳу анҳу – (Куфадаги масжид) саҳнадалигида – ҳузурига бир кўзада сув олиб келинди. Шунда у сувдан бир ховуч олиб, қўлини ювди, оғзини чайди, бурнига сув олиб қоқди, юзига, икки билаги ва бошига масҳ тортди¹⁵. Сўнг тик турган ҳолда (ортиб қолган сувни) ичди. Кейин: “Бу таҳорати синмаган (кишининг) таҳоратидир. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам мана шундай қилганларини кўрганман”, деди¹⁶”.

Шарҳ. Бу ерда айтилишича, Али розияллоҳу анҳу Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам таҳоратларини оммага кўрсатган. Кейин тик турган ҳолда таҳоратдан ортиб қолган сувни ичган.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам таҳоратлари синмаган бўлса, “енгил” таҳорат олардилар. “Енгил таҳорат” аъзоларни бир мартадан ювиш ёки уларга худди масҳ тортгандек сув теккизишдир. Таҳорати йўқ киши қандай таҳорат олиши, намоздан олдин қилинадиган таҳоратга қандай шартлар қўйилгани ҳаммамизга маълум.

Яна бир тоифа уламолар: “Бу ердаги таҳорат шаръий эмас, луғавийдир. Луғавий таҳорат поклик ниятида айрим аъзоларни ювишдир”, дейишган.

Ривоятдан келиб чиқиб айтиш мумкин, замзам сувини ва таҳоратдан ортган сувни тик туриб ичса бўлади. Бу ишнинг ҳеч қандай карохати (ёмон кўриладиган жиҳати) йўқ.

٢١٠ — حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ وَيُوسُفُ بْنُ حَمَّادٍ قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي عَاصِمٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَتَنَقَّسُ فِي الْإِنَاءِ ثَلَاثًا إِذَا شَرِبَ، وَيَقُولُ: هُوَ أَمْرٌ وَأَرْوَى.

210 – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам (ичимлик) ичсалар, идишни (оғизларидан узоқлаштириб,) уч марта нафас ростлардилар ҳамда: “У мазалироқ ва чанқоқни кўпроқ қондирувчидир”, деб айтардилар¹⁷.

¹⁴ 208 – санади саҳиҳ.

Бунинг таҳрижи 206-ҳадисникида келтирилган.

¹⁵ Бир ривоятда айтилишича, икки оёғига ҳам масҳ тортган. Яна бошқа бир ривоятга кўра, икки оёғини ювган. Ривоятлар турфа хиллиги Али розияллоҳу анҳу бу ишни бир неча марта қилганини англатади. Валлоҳу аълам!

¹⁶ 209 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий “Саҳиҳ”да (5615, 5616), Абу Довуд (3718) ва Насоий (1/84) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (1/78, 123, 139), Ибн Хузайма “Саҳиҳ”да (16, 202) ривоят қилган.

¹⁷ 210 – санади ҳасан.

Шарҳ. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ичимликни бир нафасда ичмасдилар, балки бир марта ичиб, идишни оғизларидан узоқлаштириб, нафас ростлар, кейин яна бир ҳўплаб, нафас ростлар, кейин яна ичардилар, орада яна бир бор идиш ташқарисида нафас олардилар. Идишдаги сув ёки сутни бўлиб-бўлиб ичардилар. Бунинг фойдасини тушунтириб бундай деганлар: **“У мазалироқ ва чанқоқни кўпроқ қондирувчидир”.**

Яъни, ичимликни дам олиб, орада нафас ростлаб ичилса, тотли бўлади, ичакларда яхши юради, чанқоқни қондиради. Бир кўтаришда сипқорилса, соғлиққа зиён етади¹⁸. Қолаверса, киши тўйганини билмайди. Бўлиб-бўлиб ичилганда мияга тўйганлик ҳақида маълумот етиб боради.

Ҳар сафар ичимлик ичишдан олдин “Бисмиллаах”, ичиб бўлгач, “Алҳамдулиллаах”, дейилса, нур устига нур бўлади. Бу айни суннатга мувофиқ ишдир¹⁹.

Бу ҳадисда Ислом динининг улуғлиги ва комиллиги кўринади. Динимизда бандаларнинг икки дунё саодатига бошлайдиган кўрсатмалар келган. Ибодат ва муомала бўлсин, тана ва қалб саломатлиги бўлсин, зиёнлардан сақланиш бўлсин, барчаси ҳақида зарур йўл-йўриқ кўрсатилган. Бизни мусулмонлардан қилган, тўғри йўлга бошлаган Аллоҳ таоло ҳамду саного энг муносиб Зотдир!

۲۱۱ – حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ خَشْرَمٍ، حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنْ رِشْدِينَ بْنِ كُرَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا شَرِبَ تَنَقَّسَ مَرَّتَيْنِ.

211 – Ибн Аббос розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинишича, **Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам (ичимлик) ичсалар, икки марта дам олардилар**²⁰.

Шарҳ. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам гоҳида икки нафас билан ичимлик ичган эканлар. Киши истаса, ичимликни икки ёки уч марта нафас ростлаб ичса бўлади. Бироқ битта кўтаришда ичилмайди.

Баъзилар: “Эҳтимол у зот ичимликни учга бўлиб ичиб, орада икки марта нафас ростлагандирлар”, деб айтишган.

Имом Термизий – Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан – ривоят қилишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай деганлар: “Туяга ўхшаб бир (нафасда) ичманглар, балки икки ёки уч (нафасда) ичинглар. (Ичимлик) ичсангиз, “Бисмиллаах” денглар. Агар (идишни оғзингиздан) узоқлаштирсангиз, (Аллоҳга) ҳамд айтинглар²¹”.

۲۱۲ – حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَمْرَةَ، عَنْ جَدِّهِ كَبْشَةَ قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَشَرِبَ مِنْ فِي قِرْبَةٍ مُعَلَّقَةٍ قَائِمًا، فَقُمْتُ إِلَى فِيهَا فَقَطَعْتُهُ.

212 – Абдураҳмон ибн Абу Амра бувиси Кабша розияллоҳу анҳодан ривоят қилади: **“Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам олдимга кириб, осиб қўйилган меш оғзидан тик туриб (сув) ичдилар. Шунда мен бориб, меш оғзини кесиб олдим**²²”.

Шарҳ. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам Кабша розияллоҳу анҳонинг уйидаги мешдан тик туриб сув ичишлари ҳам зарурат юзасидан бўлган. Чунки, осиб қўйилган меш оғзидан ўтириб сув ичиш имкони йўқ.

Бу ҳадисни Муслим “Саҳиҳ”да (2028), Абу Довуд “Сунан”да (3727), мусанниф “Жомеъ”да (1884), Аҳмад “Муснад”да (3/118, 158, 211, 251), Ҳоким “Мустадрок”да (4/138) ривоят қилган.

¹⁸ Ичимликни бир кўтаришда ичиш ошқозон ва жигарга зиён етказиши, турли касалликларга сабаб бўлиши китобларда ёзилган.

¹⁹ Манба: Божурий. Ал-Мавоҳибул ладуния. – Б. 336.

²⁰ 211 – санади заиф. Чунки Ришдин ибн Курайб ибн Абу Муслим Ҳошимий заиф ровий.

Бу ҳадисни мусанниф “Жомеъ”да (1886), Ибн Можа “Сунан”да (3417), Аҳмад “Муснад”да (1/284, 285) ривоят қилган.

²¹ Бу ҳадис санади заиф. Қаранг: Термизий. Сунан. – Ж. 3. – Б. 366. – Ҳ. 1885; Табароний. Кабир. – Ж. 11. – Б. 166. – Ҳ. 11378; Байхақий. Шуабул имон. – Ж. 8. – Б. 142. – Ҳ. 5614.

²² 212 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни мусанниф “Жомеъ”да (1892), Ибн Можа “Сунан”да (3423), Аҳмад “Муснад”да (6/434), Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да (5318), Табароний “Кабир”да (25/8) ривоят қилган.

Савол: Кабша розияллоҳу анҳо нима учун Пайғамбаримиз алайҳиссалом сув ичган меш оғзини кесиб олган?

Жавоб: Чунки унга Расулуллоҳнинг сўлаклари теккан. Саҳобалар Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан қолган нарсаларни табаррук билишар, уни ўзлари учун сақлаб қўйишар эди. Кабша розияллоҳу анҳо ҳам шу мақсадда у зотнинг муборак оғизлари теккан меш оғзини қирқиб олган. Эҳтимол, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ичган меш оғзидан бошқа одам ичмасин, деб мулоҳаза қилгандир.

۲۱۳ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا عَزْرَةُ بْنُ ثَابِتِ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ ثُمَامَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: كَانَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَتَنَفَّسُ فِي الْإِنَاءِ ثَلَاثًا، وَزَعَمَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَتَنَفَّسُ فِي الْإِنَاءِ ثَلَاثًا.

213 – Сумома ибн Абдуллоҳдан ривоят қилинади: “Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу идишни (оғзидан узоқлаштириб,) **уч бор нафас** ростларди. Унинг таъкидлашича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам идишни (оғизларидан узоқлаштириб,) **уч бор нафас** ростлардилар²³”.

Шарҳ. Бу ҳадисда саҳобалар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни нақадар ҳурматлаганларини, у зотнинг суннатларига оғишмай амал қилганларини кўриш мумкин. Жумладан, Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу сув ичишда ҳам Расулуллоҳга эргашган. Буни бошқаларга ўргатган.

۲۱۴ – حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ رَئِدٍ – ابْنِ ابْنَةِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ –، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ وَقَرْنَةً مُعَلَّقَةً، فَشَرِبَ مِنْ فَمِ الْقَرْنَةِ وَهُوَ قَائِمٌ، فَقَامَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ إِلَى رَأْسِ الْقَرْنَةِ فَقَطَعَتْهَا.

214 – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам (кунларнинг бирида уларнинг уйига) кирдилар. Ўша пайтда меш осиб қўйилганди. Шунда у зот тик туриб меш оғзидан (сув) ичдилар. Шунда (Анасинг онаси) Умму Сулайм бориб, меш оғзини қирқиб олди²⁴”.

Шарҳ. Бу ерда худди Кабша розияллоҳу анҳо билан бўлган воқеа келтирилган.

۲۱۵ – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ نَصْرِ النَّيْسَابُورِيِّ، أَنَّبَانَا إِسْحَاقُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْقُرَوِيُّ، حَدَّثَنَا عُبَيْدَةُ بْنُ نَاطِلٍ، عَنْ عَائِشَةَ بِنْتِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ، عَنِ أَبِيهَا: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَشْرَبُ قَائِمًا. وَقَالَ بَعْضُهُمْ: عُبَيْدَةُ بْنُ نَاطِلٍ.

215 – Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам тик туриб (ичимлик) ичар эдилар²⁵”.

Шарҳ. Саҳобалар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам тик туриб ичимлик ичганларини ҳам кўришган. У зот гоҳида тик туриб ичганлар. Бу ҳақида юқорида тўхталиб ўтилди.

²³ 213 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (5631) ва Муслим (2028) “Саҳиҳайн”да, Термизий (1884), Ибн Можа (3416) ва Доримий (2126) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (3/114, 119, 128, 185), Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да (5329) ривоят қилган.

²⁴ 214 – санади заиф. Чунки Анас ибн Молик розияллоҳу анҳунинг жияни Баро ибн Зайднинг ҳоли мажҳул. Ривоятнинг турли йўлларино инобатга олиб, ҳадис санадини саҳиҳ лиғайрих, деганлар ҳам бор.

Бу ҳадисни имом Аҳмад “Муснад”да (3/119) ривоят қилган. Қаранг: “Тухфатул ашроф”, 242-ҳадис; “Ал-Муснадул жомеъ”, 894-ҳадис.

²⁵ 215 – санади заиф. Чунки: 1. Исҳоқ ибн Муҳаммад заиф ровий. 2. Убайда бинти Ноилнинг ҳоли мажҳул. Шавоҳиди бўлгани учун ҳадис матни саҳиҳ. Қаранг: “Тухфатул ашроф”, 3957-ҳадис; “Ал-Муснадул жомеъ”, 4082-ҳадис.

Бобга хулоса қиладиган бўлсак, ичимликни ўтириб ичиш афзал. Зарурат юзасидан тик туриб ичса бўлади. Ичимлик ичаётганда орада икки-уч марта нафас ростланади. Шунда ичимлик мазали бўлади, чанқоқни яхши қондиради.

33-БОБ. РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМНИНГ ХУШБЎЙЛАНИШЛАРИ ҲАҚИДА КЕЛГАН РИВОЯТЛАР

(Унда 7 та ҳадис бор: 216-222)

Шарҳ. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам хушбўй нарсаларни яхши кўрардилар. Доим ўзлари билан хушбўйлик олиб юрардилар. У зотнинг хидлари дунёдаги энг ёқимли хид эди. Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг терлари ҳам муаттар бўлган. Шунга қарамай хидлари янада ёқимли бўлиши учун хушбўйлик ишлатардилар.

Анас розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Менга дунёдан аёллар, хушбўйлик сеvimли этилди. Кўзимнинг қувончи эса намозда қилинди” (Насоий, Аҳмад, Ҳоким ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ).

Абу Саид Худрий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Энг яхши хушбўйлик мушқдир”, деганлар (Термизий, Насоий, Аҳмад ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ).

“Шамоили Муҳаммадия” китобининг бу бобида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам хушбўйлик ишлатишлари ҳақидаги айрим ҳадислар жамланган.

۲۱۶ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، وَغَيْرُ وَاحِدٍ قَالُوا: أَنْبَأَنَا أَبُو أَحْمَدَ الرَّبْرِیُّ، حَدَّثَنَا شَيْبَانُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُخْتَارِ، عَنْ مُوسَى بْنِ أَنَسٍ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: كَانَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَكَّةٌ يَتَطَيَّبُ مِنْهَا.

216 – Мусо ибн Анас ибн Молик отасидан ривоят қилади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг хушбўйлик соладиган идишлари бор эди. Ундан (мушқ олиб,) хушбўйланар эдилар²⁶”.

Шарҳ. Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг бир идишлари бўларди. Унда хушбўйлик сақланарди. Расулуллоҳ ўша идишдаги нарсадан суртиб, хушбўйланар эдилар.

Юқорида айтилганидек, у зотнинг таналари ўта пок, муаттар эди. Янада зиёда бўлиши учун доим хушбўйлик суртиб юрардилар. Зеро, поклик имондандир. Аллоҳ покиза бандаларини яхши кўради.

۲۱۷ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا عَزْرَةُ بْنُ ثَابِتٍ، عَنْ ثُمَامَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: كَانَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ لَا يَرُدُّ الطِّيبَ، وَقَالَ أَنَسُ: إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يَرُدُّ الطِّيبَ.

217 – Сумома ибн Абдуллоҳдан ривоят қилинади: “Анас ибн Молик хушбўйликни рад этмасди. Анас: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам хушбўйликни рад этмасдилар”, деб айтган²⁷”.

Шарҳ. Хушбўй нарсани ўзи билан олиб юриш осон, хиди ёқимли. Одам доим хушбўй нарсалар олиб юрса, истаган вақтида танасига, либосларига суртиб хушбўйланиши, шерикларига ҳам баҳам кўриши мумкин.

Бу ҳадисда айтилишича, машҳур саҳоба Анас ибн Молик розияллоҳу анҳуга хушбўй нарсалар тортиқ этилса, зинҳор рад этмаган. У Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам суннатларига мувофиқ шундай қилган.

²⁶ 216 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Абу Довуд “Сунан”да (4162) ривоят қилган.

²⁷ 217 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий “Саҳиҳ”да (2582), Термизий (2789) ва Насоий (5258) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (3/118, 133, 261), Абу Нуайм “Ҳилятул авлиё”да (9/46) ривоят қилган.

۲۱۸ – حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي قُدَيْكٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُسْلِمٍ بْنِ جُنْدُبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ثَلَاثٌ لَا تُرَدُّ: الْوَسَائِدُ، وَالذُّهْنُ، وَالطَّيِّبُ.

218 – *Ибн Умар розияллоху анху Расулуллох соллаллоху алайхи ва салламдан ривоят қилади: “Уч (нарса): ёстик, ёғ ва хушбўйлик рад этилмайди”²⁸.*

Шарҳ. Инсонга уч нарса берилса, қайтарилмайди. Улар: 1. Ёстик. 2. Ёғ. 3. Хушбўйлик.

Масалан, бир киши суянишингиз учун ёстик ёки болиш узатса, кўлини қайтармайсиз.

Зайтун ва шу каби ўсимликлик ёғи ҳам рад этилмайди. Айрим уламолар ҳадисдаги “ёғ”дан мурод хушбўйликдир, дейишган.

Рад этилмайдиган нарсаларнинг учинчиси – хушбўйлик (“Шамоиلى Муҳаммадия”нинг баъзи саҳиҳ нусхаларида “хушбўйлик” ўрнига “сут” келтирилган). Хушбўйлик бўлсин, ёғ бўлсин, бундай неъматлар бирон инсонга берилганида инкор этилмайди. Ташаккур айтиб олинади, Аллоҳга ҳамд айтилади, яхшилик қилувчи ҳаққига дуо қилинади. Агар рад этилса, ҳадя берувчининг кўнгли ранжиши мумкин.

۲۱۹ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غِيْلَانَ، حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الْحَفَرِيُّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنِ الْجُرَيْرِيِّ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ رَجُلٍ – هُوَ الطُّفَاوِيُّ –، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: طِيبُ الرَّجَالِ: مَا ظَهَرَ رِيحُهُ، وَخَفِيَ لَوْنُهُ، وَطِيبُ النِّسَاءِ: مَا ظَهَرَ لَوْنُهُ، وَخَفِيَ رِيحُهُ.

219 – *Абу Ҳурайра розияллоху анҳудан ривоят қилинишича, Расулуллох соллаллоху алайхи ва саллам бундай деганлар: “Эркаклар хушбўйлиги ҳиди тараладигани, ранги билинмайдиганидир. Аёллар хушбўйлиги ранги билинадигани, ҳиди таралмайдиганидир”²⁹.*

Шарҳ. Эркаклар учун мос хушбўйлик ҳиди ёқимли, ҳар тарафга тараладиганидир. Эркак киши хушбўйлигининг ранги бўлмагани маъқул. Чунки ранг – зийнат. Бу нарса аёлларга хос. Шунинг учун эркакнинг хушбўйлиги ранги билинмайдиган, ҳиди яхши тарқаладиган бўлиши тавсия этилади.

Аёлларникида эса аксинча: аёллар суртадиган хушбўйлик ҳиди атрофга таралмайдиган, ранги билинадиган бўлади. Аёл уйдан кўчага чиқаётганида мана шундай хушбўйлик ишлатади. Унинг ёқимли ҳиди бегоналар эътиборини тортмаслиги керак. Агар ўз уйида бўлса, эри учун ҳиди ёқимли хушбўйлик суртиши жоиз.

۲۲۰ – حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ، أَنْبَأَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبرَاهِيمَ، عَنِ الْجُرَيْرِيِّ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، عَنْ الطُّفَاوِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مِثْلَهُ بِمَعْنَاهُ.

220 – *Бизга Али ибн Ҳужр ҳадис айтди, бизга Исмоил ибн Иброҳим Журайрийдан, у Абу Назрадан, у Туфовийдан, у Абу Ҳурайра розияллоху анҳудан, у Набий соллаллоху алайхи ва салламдан (аввалги ҳадисга) ўхшаш, ўша маънодаги (ҳадисни) етказди”³⁰.*

²⁸ 218 – заиф ҳадис. Ҳасан ёки жайид, деганлар ҳам бор. Қаранг: Абу Исо Муҳаммад ибн Исо ибн Савра Термизий. Аш-Шамойлун набавия вал хасоилул мустафавия /Муҳаққик: Саййид ибн Аббос Жалимий. – Макка: Ал-Мактабатут тижория, 1993. – Б. 179.

Бу ҳадисни Термизий “Сунан”да (2790), Ибн Ҳиббон “Сикот”да (4/110), Табароний “Кабир”да (13279), Абу Нуайм “Ахбору асбаҳон”да (1/99), Абу Шайх “Табакотул муҳаддисин”да (457) ривоят қилган.

²⁹ 219 – санади заиф. Чунки ҳадисни Абу Ҳурайра розияллоху анҳудан ривоят қилган ровий, яъни Туфовий ҳоли мажҳул. Имом Термизий “Сунан”да (2787) мазкур ҳадисни худди шу матн ва санад билан келтиргач, “(Ҳадис) ҳасан, бироқ Туфовийни фақат мана шу ҳадисдан биламиз, унинг исмини билмаймиз”, деб айтган.

Ҳадиснинг шавоҳиди борлиги сабаб саҳиҳ лиғайрих санаганлар ҳам бор.

Бу ҳадисни Абу Довуд (2174, 4019) ва Насойй (8/151) “Сунан”да, Аҳмад (2/447, 540) ва Абд ибн Ҳумайд (1456) “Муснад”да, Бағавий “Шарҳус сунна”да (3162) ривоят қилган.

³⁰ 220 – санади заиф. Бундан олдинги ҳадис тахрижига қаранг.

Шарҳ. Бу ҳадис лафз ва маъно жиҳатидан аввалгисига ўхшайди. Фақат ровийлар силсиласида озроқ фарқ бор.

۲۲۱ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلِيفَةَ وَعَمَرُو بْنُ عَلِيٍّ قَالَا: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا حَجَّاجُ الصَّوَّافِ، عَنْ حَنَانٍ، عَنْ أَبِي عُثْمَانَ التَّهْدِيَّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا أُعْطِيَ أَحَدُكُمْ الرَّيْحَانُ فَلَا يَزِدُّهُ، فَإِنَّهُ خَرَجَ مِنَ الْجَنَّةِ.

قَالَ أَبُو عِيسَى: وَلَا نَعْرِفُ لِحَنَانٍ غَيْرَ هَذَا الْحَدِيثِ، وَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي حَاتِمٍ فِي كِتَابِ "الْجَرَحِ وَالْتَعْدِيلِ": حَنَانُ الْأَسَدِيِّ مِنْ بَنِي أَسَدِ بْنِ شُرَيْكٍ، وَهُوَ صَاحِبُ الرَّيْقِ، عَمُّ وَالِدِ مُسَدِّدٍ، وَرَوَى عَنْ أَبِي عُثْمَانَ التَّهْدِيَّ، وَرَوَى عَنْهُ الْحَجَّاجُ بْنُ أَبِي عُثْمَانَ الصَّوَّافِ. سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ ذَلِكَ.

221 – *Абу Усмон Наҳдий Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Агар биронтангизга райҳон берилса, уни рад этмасин. Чунки у жаннатдан чиққан”³¹.*

Шарҳ. Райҳон – хушбўй ўсимлик. Ҳиди ҳар ёнга таралади. Айрим уламоларга кўра, “райҳон”дан мурод мутлақ хушбўйликдир.

Бу ҳадисда айтилишича, кимга райҳон берилса, уни қайтармайди. Чунки унинг асли (ёки уруғи) жаннатдан чиққан.

Имом Муслим – Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан – ривоят қилишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар: “Кимга райҳон³² берилса, уни қайтармасин. Зеро, уни кўтариб юриш осон, ҳиди ёқимли³³”.

Райҳон берилганида уни узрсиз рад этилмайди. Агар бирон кишининг узри бўлса, масалан, ўзи билан ҳиди ўткир нарсаларни олиб юролмайдиган касалликка чалинган бўлса, у ҳолда рад этиши мумкин. Шунда ҳам мулоимлик билан узрини айтади.

Бизда райҳон ўсимлигига ўзгача эътибор билан қаралади. Ўзбеклар хонадонини райҳонсиз тасаввур қилиш қийин. Ўзбекона уйлардан бирига кирсангиз, ўша заҳоти димоғингизга райҳон иси урилади. Сув сепиб, супуриб кўйилган ҳовлини кўриб, баҳри дилингиз яйрайди. Динимиз кўрсатмаларига амал қилиб келган халқимиз қонига озодалик, саранжом-саришталик, хушбўй нарсаларни яхши кўриш каби хислатлар йиллар давомида сингиб кетган.

۲۲۲ – حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُجَالِدٍ بْنِ سَعِيدِ الْأَهْمَدَانِيِّ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ بَيَّانٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: عُرِضْتُ بَيْنَ يَدَيْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَأَلْقَى جَرِيرٌ رِدَاءَهُ وَمَشَى فِي إِزَارٍ فَقَالَ لَهُ: خُذْ رِدَاءَكَ، فَقَالَ عُمَرُ لِلْقَوْمِ: مَا رَأَيْتُ رَجُلًا أَحْسَنَ صُورَةً مِنْ جَرِيرٍ، إِلَّا مَا بَلَعْنَا مِنْ صُورَةِ يُوسُفَ عَلَيْهِ السَّلَامُ.

222 – *Жарир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Мен Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу олдида кўрсатилдим (яъни, жангга чиқиш учун салоҳиятим бор-йўқлигини кўришди)”. Шунда Жарир ридосини ташлаб, изорда юриб кетди. (Умар) унга: “Ридойингни ол, (биз*

³¹ 221 – санади заиф. Чунки Ҳанон Асадийнинг ҳоли номаълум. Қолаверса, Абу Усмон Наҳдий (исми Абдурахмон) Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам замонларида яшаган бўлса-да, у зотни кўрмаган, бевосита ўзларидан ҳадис эшитмаган. Шунинг учун Абу Усмоннинг ҳадиси мурсал саналади. Зеро, (муҳазрам) тобеин билан Пайғамбаримиз алайҳиссалом ораларида саҳоба тушиб қолган.

Бу ҳадисни мусанниф “Жомеъ”да (2791), Абу Довуд “Маросил”да (501), Бағавий “Шарҳус сунна”да (3172) ривоят қилган.

³² Қози Иёзга кўра, бу ҳадисда “райҳон” деганда ҳар қандай хушбўйлик кўзда тутилган бўлиши эҳтимолдан ҳоли эмас.

³³ Қаранг: Муслим. Саҳих. – Ж. 4. – Б. 1766. – Ҳ. 2253.

ҳолатинг қандайлигини билдик)”, деди. Кейин Умар қавмга қараб: “Бизга (хабари) етиб келган Юсуф алайҳиссалом чиройидан ташқари Жарирдан кўра гўзалроқ сиймони кўрмадим”, деди³⁴”.

Шарҳ. Жарир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам охиратга риҳлат қилишларидан қирқ кун олдин мусулмон бўлган. У кишидан жуда кўпчилик ҳадис ривоят қилган. Аллоҳ тарафидан Жарир ибн Абдуллоҳга гўзал қиёфа берилганди. У киши бу борада зарбул масал бўлган³⁵.

Сиртдан қараганда бу ҳадиснинг бобга алоқаси йўқдек кўринади. Балки мусанниф раҳматуллоҳи алайҳ чиройли сурат ёқимли ҳидга далолат қилишини назарда тутгандир. Яна Аллоҳ билади.

Бобга хулоса қилиб қуйидагиларни айтиш мумкин: Мўмин-мусулмон банда доим покиза бўлиб юради, танаси ва кийимларидаги нохуш ҳидларни кетказди, ҳамиша ювиниб, тараниб, хушбўй нарсалар суртади. Айниқса, намоздан олдин, масжидга кетаётганида, жума кунлари, икки ҳайит намозига чиқишдан аввал, одамлар тўпланадиган жойларга бораётганида бунга кўпроқ эътибор беради.

34-БОБ. РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ СЎЗЛАШЛАРИ ҚАНДАЙ ЭДИ?

(Унда 3 та ҳадис бор: 223-225)

Шарҳ. Бу бобда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам нутқлари қандай бўлгани, қай тарзда гапиришлари ҳақидаги ривоятлар келтирилган.

Одамнинг гапидан у ҳақида хулоса чиқариш мумкин. Чунки нутқ – ақл кўзгуси. Гапираётган гапидан инсон салоҳияти, одоби, илми яққол билинади.

Саҳобалар Пайғамбаримиз алайҳиссалом сўзлаш услубларини шу қадар васф қилишганки, уни ўқиган киши Ҳабибимиз ҳадисларни одамларга қандай услубда айтганларини, қай йўсинда сўзлаганларини билиб олади.

۲۲۳ – حَدَّثَنَا حُمَيْدُ بْنُ مَسْعَدَةَ الْبَصْرِيُّ، حَدَّثَنَا حُمَيْدُ بْنُ الْأَسْوَدِ، عَنِ أَسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا قَالَتْ: مَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْرُدُ كَسَرْدِكُمْ هَذَا، وَلَكِنَّهُ كَانَ يَتَكَلَّمُ بِكَلَامٍ بَيِّنٍ فَصْلٍ، يَحْفَظُهُ مَنْ جَلَسَ إِلَيْهِ.

223 – *Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам сизларга ўхшаб тўхтамасдан гапирмасдилар, балки очиқ-равшан, дона-дона жумлалар билан сўзлардилар. У зот билан ўтирган (киши айтилаётган гапни) ёдлаб оларди*³⁶”.

Шарҳ. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам кетма-кет, апил-тапил сўзламасдилар, балки орада тўхтаб, аниқ-равшан гапирардилар. У зот олдиларида ўтирган одам гапларини яхши тушуниб, зехнига сингдириб оларди.

Агар шошилиб сўзланса, айрим ҳарфлар талаффузи яхши чиқмасдан гап тушунарсиз бўлиб қолади. Оқибатда тингловчи гапни англамайди ёки нотўғри тушунади. Хато англаганидан кейин амал ҳам, уни бошқаларга етказиш ҳам хато бўлади. Шунинг учун Пайғамбаримиз алайҳиссалом сўзга ниҳоятда катта эътибор берганлар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам нутқ тарафидан ҳам комил эдилар. У зот сўзи энг фасоҳатли, энг ёқимли инсон бўлганлар. Гаплари дил тубига етиб борар, қалбни ўзига ром қилар эди.

³⁴ 222 – санади жуда заиф. Чунки Умар ибн Исмоил ибн Мужолид ибн Саид матрук, отаси эса заиф ровий. Қаранг: “Тухфатул ашроф”, 10428-ҳадис.

Бу ҳадисни ёлғиз Термизийнинг ўзи ривоят қилган.

³⁵ “Зарбул масал бўлиш” деганда бирон хислат билан танилиш, машхур бўлиш кўзда тутилади. Масалан, Ҳотим Тоий сахийлиги, Абу Бакр содиқлиги, Умар ибн Хаттоб адолати, Усмон ибн Аффон (Аллоҳ барча саҳобалардан рози бўлсин!) ҳаёси билан танилган. Худди шунга ўхшаб Жарир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳу жамоли билан зарбул масал бўлган.

³⁶ 223 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (3567) ва Муслим (2493) “Саҳиҳайн”да, Абу Довуд (3654, 3655, 4839) ва Термизий (3639) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/118, 138, 157, 257) ривоят қилган.

Ҳатто душманлари ҳам у зотнинг сўзга усталикларини тан олишган. Расулуллоҳ бўлиб-бўлиб гапирардилар. Яъни, орада нафас ростлаб сўзлардилар. Агар бирон киши у зотнинг сўзларини санамоқчи бўлса, бемалол санай оларди. Шу билан бирга, у зотнинг гап орасидаги тўхталишлари меъёрида эди. Жуда узоқ тин олмасдилар. Сўзни ҳам ўрнида сўзлар, заруратсиз гап очмас эдилар. Бундан бошқа ўринларда сукут сақлардилар.

۲۲۴ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنَا أَبُو قُتَيْبَةَ سَلَّمَ بْنُ قُتَيْبَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُثَنَّى، عَنْ ثُمَامَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعِيدُ الْكَلِمَةَ ثَلَاثًا لِيُتَعَقَلَ عَنْهُ.

224 – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам тушунарли бўлиши учун гапни уч марта такрорлардилар³⁷”.

Шарҳ. Айрим вазиятларда бир гапни такрорлашга ҳожат туғилади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам шундай қилардилар. Одамлар гапни яхши англаб, эшитган нарсаларини тўлиқ ёдлаб олишлари, эътибор беришлари учун баъзи сўз ёки жумлаларни уч мартагача қайтарардилар³⁸.

Бу ҳадис ҳар бир гап уч мартадан такрорланганини билдирмайди, балки ҳолатга қараб шундай йўл тутилган. Анас ибн Моликнинг “тушунарли бўлиши учун” деган сўзи фикримиз исботидир.

Савол: Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қандай ҳолатларда гапни уч марта такрорлаганлар?

Жавоб: У зот ҳолатга қараб шундай қилардилар. Мисол учун, айтилаётган гапни тушуниш, маъносини англаш қийин, эшитувчилар сони кўп бўлганида таъкид учун уч мартагача қайтарардилар. Ҳар бир гапни ўринсиз такрорлайвериш балоғатга зиддир. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай камчиликдан холи эдилар.

۲۲۵ – حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ وَكِيعٍ، حَدَّثَنَا جُمَيْعُ بْنُ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْعَجْلِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي رَجُلٌ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ مِنْ وَلَدِ أَبِي هَالَةَ زَوْجِ خَدِيجَةَ، يُكْنَى أَبَا عَبْدِ اللَّهِ –، عَنْ ابْنِ أَبِي هَالَةَ، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قَالَ: سَأَلْتُ خَالِي هِنْدَ بْنَ أَبِي هَالَةَ – وَكَانَ وَصَافًا – فَقُلْتُ: صِفْ لِي مَنْطِقَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُتَوَاصِلَ الْأَحْزَانِ، دَائِمَ الْفِكْرَةِ، لَيْسَتْ لَهُ رَاحَةٌ، طَوِيلَ السَّكْتِ، لَا يَتَكَلَّمُ فِي غَيْرِ حَاجَةٍ، يَفْتَتِحُ الْكَلَامَ وَيَخْتِمُهُ بِاسْمِ اللَّهِ تَعَالَى، وَيَتَكَلَّمُ بِجَوَامِعِ الْكَلِمِ، كَلَامُهُ فَضْلٌ، لَا فُضُولٌ وَلَا تَقْصِيرٌ، لَيْسَ بِالْجَانِي وَلَا الْمُهِينِ، يُعَظِّمُ النِّعْمَةَ وَإِنْ دَقَّتْ، لَا يَذُمُّ مِنْهَا شَيْئًا، غَيْرَ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ يَذُمُّ ذَوَاقًا وَلَا يَمْدَحُهُ، وَلَا تُغَضِبُهُ الدُّنْيَا وَلَا مَا كَانَ لَهَا، فَإِذَا تُعْذِي الْحَقُّ لَمْ يَقُمْ لِعُضْبِهِ شَيْءٌ حَتَّى يَنْتَصِرَ لَهُ، وَلَا يَغْضَبُ لِنَفْسِهِ، وَلَا يَنْتَصِرُ لَهَا، إِذَا أَشَارَ أَشَارَ بِكَفِّهِ كُلِّهَا، وَإِذَا تَعَجَّبَ قَلْبُهَا، وَإِذَا تَحَدَّثَ اتَّصَلَ بِهَا، وَضَرَبَ بِرَاحَتِهِ الْيُمْنَى بَطْنَ إِبْهَامِهِ الْيُسْرَى، وَإِذَا غَضِبَ أَعْرَضَ وَأَشَاحَ، وَإِذَا فَرِحَ غَضَّ طَرْفَهُ، جُلُّ ضَحِكِهِ التَّبَسُّمُ، يَفْتَرُّ عَنْ مِثْلِ حَبِّ الْعَمَامِ.

225 – Ҳасан ибн Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Мен тоғам Ҳинд ибн Абу Ҳолага – у вассоф эди – “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қандай гапирганларини васф қилиб беринг”, дедим. Шунда у: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам узлуксиз маҳзун ҳолда юрардилар, доим фикр юритардилар. У зотда роҳат йўқ эди. Узоқ сукут сақлардилар, заруратсиз гапирмасдилар. Сўзни Аллоҳ таоло номи билан бошлар ва якунлар эдилар, жамловчи сўзлар билан

³⁷ 224 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий “Саҳиҳ”да (94, 6244), Термизий “Сунан”да (3640), Аҳмад “Муснад”да (3/213, 221), Ҳоким “Мустадрак”да (4/273), Бағавий “Шарҳус сунна”да (141) ривоят қилган.

³⁸ Уч марта такрорлаш ҳикмати шундаки, биринчисида эшитади, иккинчисида яхши тушунади, учинчисида тафаккур қилади.

гапирардилар. Гаплари алоҳида-алоҳида эди. Унда ортиқчалик ҳам, нуқсон ҳам йўқ эди. (У зот) қўпол ҳам, (ўзгаларни) таҳқирловчи ҳам эмасдилар. Гарчи кичик бўлса-да, неъматни улуг санардилар, ундан бирон нарсани ёмонламасдилар. Тотли нарсаларни ёмонламас ҳам, мактамас ҳам эдилар. Дунё ва унга тегишли нарсалар у зотни ғазаблантирмасди. Агар ҳақ топталса, то ундан ўч олмагунларича ғазабларини бирон нарса боса олмасди. Ўз нафслари учун ғазабланмаганлар, ўзлари учун қасос олмаганлар. Ишора қилмоқчи бўлсалар, бутун қафтлари билан ишора қилардилар. Агар ажаблансалар, қафтларининг ичини юқорига қаратардилар. Агар гапирсалар, (қўллари сўзларига) мувофиқ (ҳаракатда) бўларди, ўнг қафтларини чап бош бармоқлари ичига урардилар. Агар ғазаблансалар, юз ўгирар ва (унга) бепарво бўлардилар. Севинсалар, кўзларини пастга қаратардилар. Аксар кулгилари табассум эди. (Кулсалар, тишлари) худди дўл доналаридек кўринарди³⁹”.

Шарҳ. Ҳасан ибн Али розияллоҳу анҳу набавий шамоилни яхши биладиган тоғаси Ҳинд ибн Абу Ҳола розияллоҳу анҳудан Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам нутқлари ҳақида сўраганида у юқоридаги жавобни айтган. Унга кўра, Набий алайҳиссалом доим маҳзун ҳолда юрардилар. Бир ҳафалик ортидан кейингиси келарди. Анбиёлар ҳолати шундай бўлган. Улар уммат ҳақида ўйлаганлари учун ҳам ғам-андух ичида бўлишган. Банда Аллоҳни қанча кўп таниса, У Зотдан кўркуви шунча кучли бўлади. Лекин, олимлардан бири: “У зот қандай қилиб доим ғамгин ҳолатда бўладилар? Ваҳоланки, Аллоҳ таоло у зотни дунёдаги мазҳунлик ва унинг сабабларидан сақлаган, куфр келтирганлар учун ғам чекишдан қайтарган, аввалги ва кейинги гуноҳларини кечирган эди. У зот ғам-қайғудан паноҳ сўраган бўлсалар, маҳзунлик у зотга яна қаердан келади?! У зот хафа ҳолатда бўлмаганлар, балки доим хурсанд ҳолда, лабларида табассум бўларди. Узлуксиз хафа ҳолда юришлари ҳақидаги ҳадис собит эмас. Унинг санадида (ҳоли) номаълум (ровий) бор”, деб айтган⁴⁰.

Кўп ўйлаганлари, тафаккурга ғарқ бўлганлари учун ҳам Пайғамбаримиз алайҳиссалом маҳзун ҳолда юрганлар, дейиш мумкин. Инсон қалбида бирон нарсанинг ғами бўлса, у ҳақида узоқ ўйлайди, хаёлга чўмади. Оқибатда сукути кўпаяди, жиддийлашади.

Шу боис ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламда роҳат йўқ эди. Шунингдек, у зот бошқалар каби дунё лаззатларидан роҳат олмасдилар. Бутун фикру хаёли уммат ғами, охират ташвиши, халқни Исломга чақириш, Аллоҳнинг амрларини етказиш бўлганидан кейин қандай қилиб роҳат бўлсин?! Шунинг учун ҳам Расулуллоҳ намозни роҳат воситаси деб билар, намоз ўқиб, қалблари қувончга тўлар эди. “Эй Билол, (азон айтиб,) бизни роҳатлантир”, “Кўзимнинг қувончи намоздадир”, деган сўзлари шунга далолат қилади.

Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам узоқ сукут сақлар, фақат фойдали нарсаларни гапирар, заруратсиз бирон сўзга оғиз очмас эдилар. “Ким Аллоҳга ва охират кунига имон келтирган бўлса, яхшилиқни гапирсин ёки сукут сақласин”, “Ўзига фойдасиз нарсаларни тарк этиш киши исломи гўзаллигидандир”, деб таълим берган зот айтган гапларига биринчи бўлиб ўзлари амал қилардилар.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом сўз бошлашдан олдин Аллоҳ таоло исмини зикр қилар, сўзни ҳамду сано билан якунлардилар. Ҳеч бир сўзлари Аллоҳнинг зикридан холи бўлмасди.

Ҳадиснинг арабча матнида “жавомиул калим”, деб келтирилган бирикма ўзбек тилига “жамловчи сўзлар” тарзида ўгирилди. Жавомиул калим, деганда оз сўз билан кўп маънони ифодалашга айтилади. Бу балоғат илмида “ийжоз” деб аталади. Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва салламга кам сўзлар билан олам-олам маънони ифодалаш салоҳияти берилган эди. У зотнинг ҳадисларини узоқ шарҳлаш мумкин. Гапни қисқа, лўнда, очиқ-ойдин гапирганлари учун ҳам сўзлари “жамловчи” дея васф қилинган.

Айтган сўзлари аниқ-равшан, ҳақ билан ботил орасини ажратувчи эди. Пайдар-пай гапирмасдилар. Орада тин олиб, эшитаётган одам зеҳнига сингдириб, қалбига жойлаб оладиган даражада тиниқ ва тушунарли қилиб гапирардилар. Бунда тингловчининг ҳолати ҳам ҳисобга олинарди. Сўзлаш борасида у зот ўртача эдилар. Гаплари ўта қисқа ҳам, жуда узун ҳам бўлмасди. Сўзларида ортиқчалик ёки нуқсон йўқ эди⁴¹.

³⁹ 225 – санади жуда заиф. Бу ҳақида 8-ҳадис таҳрижида маълумот берилган.

⁴⁰ Манба: Божурий. Ал-Мавоҳиб. – Б. 355.

⁴¹ Балоғат илми олимларига кўра, бирон маънони тўғри ифодалаш учун ийжоз, итноб, мусовот усулларида бири танланади.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом кўпол, кўрс бўлмаганлар, балки юмшоқ табиатли, мулойим, муомалали инсон эдилар. Шунинг учун яқинлари у зотни жуда яхши кўрган, душманлари ичида айримлари дўстга айланган, одамлар қалбида Исломга мойиллик туғилган. Ҳақиқий мўмин шундай бўлади. Унинг сўзи, юриш-туриши, хулқи Ислом шиори, мусулмонлик кўзгусидир.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам одамлар кўз ўнгиде салобатли, улуғвор эдилар. Виқор ва маҳобат нури у зотни қуршаб турарди. Набий алайҳиссаломни бир кўрган одам танасини – салобатларидан – титроқ босарди. Қолаверса, Расули акрам бировни паст санамас, ўзгаларни ерга урмас эдилар, ҳар кимга ўз мақомига яраша муомала қилардилар. Бечораҳол кишилар ҳам у зотдан мурувват кўрган, зинҳор кўнгли ўксимаган.

Аллоҳнинг кичик неъматини ҳам улуғ санардилар⁴². Зоҳирийми, ботинийми, дунёвийми, ухравийми, сўз билан ҳам, амал билан ҳам неъмат шукрини мукамал адо этардилар.

Неъматга сўз билан шукр қилиш унга эришганда “Алҳамдулиллаҳ”, дейиш, амал билан шукр қилиш эса ўша неъматни Аллоҳ рози бўладиган жойларга ишлатишдир.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом неъматлардан биронтасини ёмонламасдилар. Чунки уни берувчи Зот нақадар улуғлигини ҳаммадан яхши билардилар. Таомни, ичимликни, бошқа егуликларни ёмонламасдилар, уларнинг ширинлигини айтиб мақтамас ҳам эдилар. Емак ва ичимликни ёмонлаш ношукрликни, мақташ эса унга ҳирс қўйишни, маишатга ўчликни билдиради. Қолаверса, таомни ёмонлаганда уни пиширган ёки олдингизга олиб келган одамнинг кўнгли ранжийди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни дунё ҳам, ундаги матоҳлар ҳам ғазаблантира олмасди. У зотнинг жаҳллари фақат Аллоҳ розилиги учун чиқарди. Чунки, дунёни комил англаган, ундаги нарсалар арзимас, ўткинчи эканини билар эдилар.

Агар бирон киши ҳақни поймол қилса, қондани бузса, ундан интиқом олинмагунича ғазаблари босилмасди. Орага кимнидир қўшиш, бошқа воситаларни ишга солиш бефойда эди. Ҳар нарсани ўз ўрнига қўярдилар, адолат билан ҳукм чиқарардилар.

Одоблари етуқлигидан ўзларига нисбатан қилинган камчиликларни кечириб юборар, нафслари учун ўч олишни ўйламасдилар. Магар Аллоҳ белгилаб қўйган черагадан чиқилса, шундагина адолатли жазо тайинлаганлар.

Агар бирон инсон ёки нарсага ишора қилмоқчи бўлсалар, айрим бармоқлари билан эмас, бутун қафтлари билан ишора қилардилар. Бу гапни осон тушуниш, ундаги ноаниқликни кетказиш учун қилинган. Гапираётганда баъзи бармоқларининг ўзи билан ишора қилиш мутақаббир кимсаларга хосдир.

“Ан-Ниҳоя” китобида айтилишича, у зот алайҳиссалом ишоралари турлича бўлган. Тавҳид ва ташаххуд учун қилинган ишора ёлғиз кўрсаткич бармоқлари билан, бошқа ҳолатлардагиси эса бутун қафтлари билан қилинган. Бу ерда тавҳид ва ташаххуддан бошқа ўринларда қилинган ишора кўзда тутилаётган бўлиши эҳтимолдан холи эмас⁴³.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бирон нарсадан ажаблансалар, қафтлари ичини юкорига қилардилар. Бу билан мажлисдагиларга таажжубланганларини билдирардилар.

Гапирганда гапларига мос равишда қўллари ҳам ҳаракатланарди. Айтган сўзларини қўллари билан таъкидлардилар.

Эшитувчи диққатини жалб қилиш учун ўнг қафтларини чап бош бармоқлари ичига урардилар.

1. Ийжоз – кўп маънони оз сўзлар билан ифодалаш. Агар таъбир ўта қисқа бўлиб, маънони ифодамай олмаса, унда “ихлол” (қоидага амал қилмаслик) бўлади.

2. Итноб – маънони ифодалашда кўп сўзлардан фойдаланиш. Агар таъбир ифода учун зарур миқдордан ошиб кетса (яъни, гап жуда чўзиб юборилса,) у айб саналади.

3. Мусовот – лафз миқдори маъно миқдорига мос бўлиши. Маъно ва лафз миқдори тенг бўлган калом асл каломдир. Мусовотда сўз айта олувчилар кам учрайди, дейилади (Манба: Салима Рустамий. Ўрта асрлар балоғат илмида тилшуносликка оид қарашлар. – Тошкент: Зилол булоқ, 2019. – Б. 139-149.).

Юкорида келтирилган ийжоз, итноб ва мусовотга Қуръони каримдан, ҳадиси шарифлардан мисоллар келтирилган. Улар ўз ўрнида балоғат саналади. Айрим ҳолатларда гапни қисқа қилишга, баъзида эса қўшимча изоҳ беришга тўғри келади. Умуман олганда, маънони ифодалаш учун унга мос миқдорда сўз танлай олиш балоғатдир. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам нутқни равон, тушунарли қилиб, ўз ўрнида айта олиш борасида ҳам бизга ўрнак бўлганлар.

⁴² Аслида неъматнинг катта-кичиги бўлмайди.

⁴³ Қаранг: Божурий. Ал-Мавоҳибул ладуния. – Б. 359.

Агар бирон кишидан ғазаблансалар, ундан юз ўғирардилар, унга нисбатан ғазаблари тақозо этган муомалани қилмас, балки ҳилм ва қарам кўрсатиб авф этардилар.

Агар бирон нарсадан хурсанд бўлсалар, нигоҳларини ерга қаратардилар, секинчи боиси бўлган нарсага ҳирс билан тикилмасдилар.

Кулишлари асосан табассумдан иборат эди. Табассумлари жуда чиройли эди. Кулганларида тишлари лаблари орасидан худди дурдек кўринарди. Бу ҳақида келаси бобда батафсилроқ тўхталиб ўтилади.

35-БОБ. РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ КУЛГИЛАРИ ҲАҚИДА КЕЛГАН РИВОЯТЛАР

(Унда 9 та ҳадис бор: 226-234)

Шарҳ. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам кўпинча табассум қилардилар. Айрим ҳолатларда овоз чиқариб кулсалар-да, товушлари фақат яқиндаги одамга эшитиларди, қаҳқаҳа отиб кулмасдилар.

Имом Термизий “Шамойл” китобининг бу бобида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам кулгилари, қандай ҳолатларда кулганлари ҳақидаги баъзи ҳадисларни жамлаган.

۲۲۶ – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، أَخْبَرَنَا عَبَّادُ بْنُ الْعَوَّامِ، أَخْبَرَنَا الْحَجَّاجُ – وَهُوَ ابْنُ أَرْطَاةَ –، عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ فِي سَاقِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حُمُوشَةٌ، وَكَانَ لَا يَضْحَكُ إِلَّا تَبَسُّمًا، فَكُنْتُ إِذَا نَظَرْتُ إِلَيْهِ قُلْتُ: أَكْخَلُ الْعَيْنَيْنِ، وَلَيْسَ بِأَكْخَلٍ.

226 – Жобир ибн Самура розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам болдирлари (бир оз) ингичка эди. Кулсалар, фақат табассум қилардилар. Агар у зотга қарасам, сурма қўйибдиларми, дердим. Ҳолбуки сурма қўймаган бўлардилар⁴⁴”.

Шарҳ. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам болдирлари ингичка, шу билан бирга бақувват эди. Кўп ҳолларда жилмаярдилар. Ора-орада паст овозда кулардилар. Баъзилар айтишича, (ўрни келганида) дунё билан боғлиқ ҳолатларда кулар, охиратга тааллуқли ишларда табассум қилардилар⁴⁵.

У зот киприклари ости табиий қора эди. Кўрган одам у зот сурма қўйибдиларми, деб ўйларди. Ваҳоланки сурма қўймаган бўлардилар. Ўзи табиий шундай кўринарди.

۲۲۷ – حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، أَخْبَرَنَا ابْنُ هُبَيْرَةَ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ الْمَغِيرَةِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ جَزْءٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: مَا رَأَيْتُ أَحَدًا أَكْثَرَ تَبَسُّمًا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

227 – Абдуллоҳ ибн Ҳорис розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан кўра кўпроқ табассум қиладиган биронтасини кўрмаганман⁴⁶”.

Шарҳ. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам кўп табассум қилар, одамларга очик чехра билан муомалада бўлар, улар қалбига шодлик киритишга интилар эдилар. Бу Расулуллоҳ хулқлари комиллигидан дарак беради. У зот ўта камтар инсон эдилар. Мусулмонлар раҳбари бўлсалар-да, барчага бирдек қараганлар. Айримлар қўл остидагиларга жиддий муомала қилишга уринади, “Қанча жиддий бўлсам, шунча ҳурматим ошади, тартиб-интизом сақланади”, деб ўйлайди. Аслида инсонлар қалби гўзал хулқ, хуш муомала, юздаги табассум билан забт этилади. Буни билган билади.

⁴⁴ 226 – санади заиф. Чунки Ҳажжож ибн Арто(х) заиф ва мудаллисдир.

Бу ҳадисни мусанниф “Жомеъ”да (3645), Аҳмад “Муснад”да (5/105), Табароний “Кабир”да (2024), Ибн Абу Шайба “Мусаннаф”да (11/513), Бағавий “Шарҳус сунна”да (3642) ривоят қилган.

⁴⁵ Қаранг: Божурий. Ал-Мавоҳибул ладуния. – Б. 362.

⁴⁶ 227 – санади заиф. Чунки Абдуллоҳ ибн Лахййъ тафаррудда (яъни, ёлғиз ўзи бўлганида) заифдир.

Бу ҳадисни мусанниф “Жомеъ”да (3641), Аҳмад “Муснад”да (4/190, 191), Миззий “Таҳзибул камол”да (9/162) ривоят қилган.

Ҳадиси шарифларнинг бирида мўмин биродари юзига табассум билан боқиш ҳам садақа, дейилган. Мана шу гапга биринчи бўлиб Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг ўзлари амал қилардилар. У зот хушчақчақ ва киришимли эдилар. Уммати ҳам шунга чақирганлар. Бу нарсa жамият тинчлигини, ўзарo тотувликни таъминлашда муҳим ўрин тутaди.

۲۲۸ – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ خَالِدٍ الْخَالِلُ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ إِسْحَاقَ السَّيْلَحَانِيُّ، حَدَّثَنَا لَيْثُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: مَا كَانَ ضَحِكُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا تَبَسُّمًا. قَالَ أَبُو عِيسَى: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ مِنْ حَدِيثِ لَيْثِ بْنِ سَعْدٍ.

228 – Абдуллоҳ ибн Ҳорис розияллоҳу анҳу ривоят қилади: “Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам кулгилари фақат табассумдан иборат эди⁴⁷”.

Абу Исо айтади: “Бу ҳадис ғарибдир. (Уни фақат) Лайс ибн Саъд ҳадисидан (билиб оламиз)”.

Шарҳ. Шу ўринда савол туғилади: Пайғамбаримиз алайҳиссалом доим маҳзун ҳолда юришлари, узoқ сукут сақлашлари, тафаккур қилишлари айтилган. Бу ривоятларда эса табассум қилишлари зикр этилмоқда. Буни қандай тушуниш мумкин?

Жавоб: Тўғри, у зот доим маҳзун бўлиб юришлари, уммат ҳақида ўйлаб, ташвиш чекишлари айтилган, бироқ бу саҳобаларни кўрганда табассум қилишларига монеълик қилмаган. Қалбларида уммат ғами, охират ташвиши бўла туриб, яқинлари билан учрашганда юзларида табассум пайдо бўларди. Қалбда ғам, юзда табассум. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам охират ғамида яшаш билан бирга дўстона муносабатни пайдо қилиш учун табассум қилардилар. Шунинг учун кулгилари меъёрида бўлган: асосан табассумдан иборат, қаҳқаҳадан холи эди. Ўта жиддийлик ва ҳуда-беҳудага кулавериш орасидаги мўътадил ҳолатдир бу.

۲۲۹ – حَدَّثَنَا أَبُو عَمَّارٍ الْحُسَيْنِيُّ بْنُ حُرَيْثٍ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنِ الْمَعْرُورِ بْنِ سُوَيْدٍ، عَنْ أَبِي دَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنِّي لِأَعْلَمُ أَوَّلَ رَجُلٍ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ، وَآخَرَ رَجُلٍ يُخْرَجُ مِنَ النَّارِ: يُؤْتَى بِالرَّجُلِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُقَالُ: اغْرِضُوا عَلَيْهِ صِعَارَ دُنُوبِهِ، وَيُجَبُّ عَنْهُ كِبَارُهَا، فَيُقَالُ لَهُ: عَمِلْتَ يَوْمَ كَذَا، كَذَا وَكَذَا، وَهُوَ مُقَرَّرٌ لَا يُنْكِرُ، وَهُوَ مُشْفِقٌ مِنْ كِبَارِهَا، فَيُقَالُ: أَعْطُوهُ مَكَانَ كُلِّ سَيِّئَةٍ عَمِلَهَا حَسَنَةً، فَيَقُولُ: إِنَّ لِي دُنُوبًا مَا أَرَاهَا هَاهُنَا! قَالَ أَبُو دَرٍّ: فَلَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ضَحِكَ حَتَّى بَدَتْ نَوَاجِدُهُ.

229 – Абу Зар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Мен жаннатга биринчи кирадиган кишини ҳам, дўзахдан охирги чиқадиган кишини ҳам биламан. Қиёмат куни бир киши олиб келиниб, “Унга энг кичик гуноҳларини кўрсатинглар”, дейилади. Катта гуноҳлари ундан беркитилади. Шунда: “Сен фалон, фалон ва фалон кунда (мана шу гуноҳларни) қилгансан”, деб айтилади. У (айбига) икром бўлади, инкор этмайди. Шу билан бирга катта гуноҳларидан кўрқиб туради. Шунда: “Унинг ҳар бир гуноҳи ўрнига савоб беринглар”, дейилади. (Ҳалиги киши:) “Менинг шундай (катта) гуноҳларим бор эди. Уларни бу ерда кўрмайман!” дейди”, деб марҳамат қилдилар. Абу Зар айтади: “Мен Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам кулганларини кўрдим. Ҳатто озиқ тишлари кўринди⁴⁸”.

⁴⁷ 228 – санади ҳасан.

Бу ҳадисни мусанниф – имом Термизий “Жомеъ”да (3642) худди шу матн ва санад билан ривоят қилган ва “Саҳиҳ-ғариб”, деган. Термизий ҳадисни ғариб дейиш билан уни ёлғиз Лайс ибн Саъд ривоят қилганини назарда тутган. Мусаннифнинг бу сўзи ҳадис саҳиҳлигига монеълик қилмайди. Термизийнинг “Жомеъ”даги (“Жомеъ” ва “Сунан” бир китобнинг икки хил номи) ибораси саҳиҳроқ ва яхшироқ.

⁴⁸ 229 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Муслим “Саҳиҳ”да (190), мусанниф “Жомеъ”да (2596), Аҳмад “Муснад”да (5/157, 170), Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да (7375), Бағавий “Шарҳус сунна”да (4360) ривоят қилган.

Шарҳ. Жаннатга энг биринчи кирадиган инсон – Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ўзлари.

Дўзахдан энг охири чиқадиган инсон жаннатга охирги бўлиб киради. Шундан кейин дўзахда фақат абадий қолувчилар, яъни, кофирлар қолади. Осий мусулмонлар эса гуноҳларига яраша азобланиб, кейин Аллоҳнинг раҳмати билан у ердан чиқарилади.

Агар банда қилмишига пушаймон бўлиб, чин дилдан тавба қилса, Аллоҳ таоло унинг гуноҳларини савобли амалларга алмаштиради. Бу ҳам У Зот фазлу карами улуглигидандир.

Бу ерда зикр қилинаётган мусулмон киши гуноҳ-маъсиятга ботган, аммо тавба қилмай ўтиб кетган. Шунинг учун дўзахда айбига яраша жазоланиб, кейин шафоат билан жаннатга киритилади.

Ҳадисда айтилишича, қиёмат куни бир киши олиб келинади. Шунда Аллоҳ таоло фаришталарга: “Бу кишига ўзининг номаи аъмолидаги кичик гуноҳларини кўрсатинглар”, деб буюради. Катта гуноҳлари эса яширилади. Ундан: “Сен фалон йилнинг фалон ойида, ҳафтасида ёки кунида фалон ишни қилганингни биласанми?” деб сўралади. У айбига иқрор бўлади, айтилган бирон нарсага эътироз билдирмайди. Ҳалиги киши катта гуноҳлари учун жазоланишдан кўрқиб туради. Зеро, кичик гуноҳлари учун шу қадар ҳисоб қилинаётган экан катта гуноҳлар қолиб кетармиди?!. Шу пайт Аллоҳ таоло малоикаларга: “Бу бандам чин дилдан тавба қилгани (ёки Менга итоат этгани, гуноҳини тан олгани ёки ундан кўрқиб тургани) учун ҳар бир гуноҳи ўрнига савоб беринглар”, деб марҳамат қилади. Шунда ўша киши: “Менинг шундай гуноҳларим бор эди. Уларни бу ерда кўрмайпман”, дейди. Қизиқ! Аслида у айнан катта гуноҳларидан кўрқиб турганди. Аллоҳ кичик гуноҳларини кечириб, ўрнига савоб берганида катта гуноҳлари учун ҳам каттароқ савоб берилишига кўз тика бошлади. Аллоҳнинг раҳматини кўриб, унинг кўркуви кетди. Ўрнига умид пайдо бўлди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам озик тишлари кўринадиган даражада кулишларига мана шу ҳолат сабаб эди. Бундан чиқди, одам бир нарсадан хайрон қолганида ёки ажабланганида черагадан чиқмаган ҳолда кулиши жоиз. Лекин бундай воқеалар Пайғамбаримиз алайҳиссалом ҳаётларида жуда кам бўлган. Кўпинча табассум қилардилар. Биз у зот ҳаётларида кўп қилинган амалга эргашамиз. Аслида у зот бизни кўп кулишдан қайтарганлар, “Кулишни кўпайтирманглар. Чунки у қалбни ўлдиради⁴⁹”, деб таълим берганлар. Бу тавсияга амал қилган инсон қалби саломат бўлади, ҳурмат-эътибори сақланади.

۲۳۰ — حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو، حَدَّثَنَا زَائِدَةُ، عَنْ بَيَانَ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: مَا حَجَبَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُنْذُ أَسْلَمْتُ، وَلَا رَأَيْتُ إِلَّا ضَحِكَ.

230 – Жарир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Мусулмон бўлганимдан бери Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам мени тўсмаганлар. Қачон мени кўрсалар, кулардилар⁵⁰”.

Шарҳ. Яъни, Жарир ибн Абдуллоҳ мусулмон бўлганидан бери Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унинг ҳузурларига киришига қаршилик қилмаганлар. У зот қачон Жарирни кўрсалар, кулги билан қарши олардилар. Бошқа ривоятларда табассум қилганлари айтилган.

۲۳۱ — حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو، حَدَّثَنَا زَائِدَةُ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ قَيْسِ، عَنْ جَرِيرٍ قَالَ: مَا حَجَبَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَا رَأَيْتُ مُنْذُ أَسْلَمْتُ إِلَّا تَبَسَّمَ.

231 – Жарирдан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам мени тўсмаганлар. Мусулмон бўлганимдан бери қачон мени кўриб қолсалар, табассум қилардилар⁵¹”.

⁴⁹ Шу маънодаги ҳадисни имом Бухорий “Ал-Адабул муфрад”да (235) келтирган.

⁵⁰ 230 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (3035, 6089) ва Муслим (2475) “Саҳихайн”да, Термизий (3820) ва Ибн Можа (159) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (4/358, 359, 362, 365), Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да (7200, 7201), Табароний “Кабир”да (2219, 2220, 2221) ривоят қилган.

⁵¹ 231 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни мусанниф “Жомеъ”да (3821) худди шу матн ва санад билан келтирган, санадини “ҳасан-саҳиҳ”, деган.

Шарҳ. Жарир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анху Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам рафикул аълога рихлат қилишларидан қирқ кун олдин мусулмон бўлган. У зот Жарирга ўзгача муомалада бўлардилар: уни олдиларига киришдан тўсмас, қачон кўрсалар, хурсанд бўлганларидан жилмаярдилар. Бунда ҳам ибрат бор. Инсон қалби Исломга мажбурлаш ёки зўравонлик эмас, чиройли муомала ва табассум билан мойил қилинади. Исломдаги бардавомлик ҳам гўзал муносабат билан бўлади.

Бу ривоятда янги мусулмон бўлганларга қандай муносабатда бўлиш ҳақида амалий кўрсатма берилган.

۲۳۲ — حَدَّثَنَا هَنَادُ بْنُ السَّرِيِّ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَمِيْدَةَ السَّلْمَانِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنِّي لَأَعْرِفُ آخِرَ أَهْلِ النَّارِ خُرُوجًا: رَجُلٌ يَخْرُجُ مِنْهَا زَحْفًا، فَيَقَالُ لَهُ: انْطَلِقْ فَادْخُلِ الْجَنَّةَ، قَالَ: فَيَذْهَبُ لِيَدْخُلَ، فَيَجِدُ النَّاسَ قَدْ أَخَذُوا الْمَنَازِلَ، فَيَرْجِعُ فَيَقُولُ: يَا رَبِّ، قَدْ أَخَذَ النَّاسُ الْمَنَازِلَ! فَيَقَالُ لَهُ: أَتَذْكُرُ الزَّمَانَ الَّذِي كُنْتَ فِيهِ؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ، فَيَقَالُ لَهُ: تَمَنَّ، قَالَ: فَيَتَمَنَّى، فَيَقَالُ لَهُ: فَإِنَّ لَكَ الَّذِي تَمَنَيْتَهُ، وَعَشْرَةَ أَضْعَافِ الدُّنْيَا، قَالَ: فَيَقُولُ: أَتَسْخَرُ بِي وَأَنْتَ الْمَلِكُ؟ قَالَ: فَلَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ضَحِكَ حَتَّى بَدَتْ نَوَاجِذُهُ.

232 – Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхундан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Мен дўзахдан охирги чиқувчи: ундан судралиб (ёки эмаклаб) чиқадиган кишини танийман. Шунда унга: “Бор, жаннатга кир!” дейилади. У жаннатга кириш учун боради, лекин одамлар (жаннатдаги) манзилларига жойлашиб бўлишганини кўради. (Ҳалиги киши) қайтиб бориб, “Эй Раббим, одамлар ўз манзилларига жойлашиб бўлишибди!” дейди. Шунда унга: “Ўзинг (яшаган дунёдаги) замонни эслайсанми?” дейилади. У: “Ҳа”, дейди. Шунда: “Тилагингни айт”, дейилади. У тилагини айтади. Унга: “Сенга истаган нарсанг, дунёдаги (нарсалар) ўн бараварича берилади”, дейилади. Шунда (ҳалиги киши): “(Барча мулклар) Эгаси бўла туриб мени масхара қиляпсанми?!” деб сўрайди”, дедилар”. Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам кулганларини кўрдим. Ҳатто озиқ тишлари кўринди⁵²”.

Шарҳ. Ҳадисда айтилишича, жаҳаннамдан охирги чиқадиган одам орқаси билан судралиб ёки икки тиззаси ва қўллари билан эмаклаб чиқади⁵³. Унга: “Бор, жаннатга кир!” дейилади. У жаннатга бориб қараса, ҳар ким ўз жойини эгаллаб бўлган экан. “Бошқа жой қолмабди”, деб ўйлаб ортига қайтади. Кейин: “Эй Раббим, одамлар ўз жойларини эгаллаб бўлишибди”, дейди. Шунда Аллоҳ: “Дунёда кўрганинг неъматларни, яхшиликларни эслайсанми?” деб сўрайди. Банда: “Ҳа”, деб жавоб беради. Шу пайт банда охират билан дунё неъматларини солиштириш хатолигини, дунё торлик ва машаққат диёри, охират эса кенглик ва қарам диёри эканини тушунади. Аллоҳ унга: “Тилагингни айт!” деб буюради. У истагини айтади. Шунда унга: “Дунёдаги неъматларнинг ўн баравари сенга берилади”, деб марҳамат қилинади. Ҳалиги киши буни жуда улуғ иш деб билади, дунёдаги нарсаларнинг ўн мислича неъматларга эришишни тасаввурига сиғдира олмайди. Шу қадар хурсанд бўлиб кетганидан: “(Барча мулклар) Эгаси бўла туриб мени масхара қиляпсанми?” деб сўрайди. Аламли азоб ичида турган инсон шундай неъматлар билан сийлангани учун севинчи ичига сиғмай кетади. Ҳа, Аллоҳнинг раҳмати кенг, фазли улуғ, неъматлари беҳисоб.

Мана шу ҳадисни айтиб бўлиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳнинг раҳмати чексизлигидан ёки ҳалиги киши ҳайратидан кулдилар. Ҳатто озиқ тишлари кўринди. Уни ҳадис ровийси Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анху кўрган.

⁵² 232 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (6571, 7511) ва Муслим (186) “Саҳиҳайн”да, Термизий (2595) ва Ибн Можа (4339) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (1/378, 460) ривоят қилган.

⁵³ Муновий айтишича, у жаҳаннам азоби сабабидан заифлиги ёки азоб фаришталаридан қочиш учун беркиниб дўзахдан чиқиб келади (Манба: Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Қосим Жассус. “Ал-Фавоидул жалия ал-баҳия шарҳуш шамоилил Муҳаммадия”. – Умон: Дорун нурил мубин, 2019. – Ж. 2. – Б. 521.).

۲۳۳ – حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ رَبِيعَةَ قَالَ: شَهِدْتُ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أُتِيَ بِدَابَّةٍ لِيَرْكَبَهَا، فَلَمَّا وَضَعَ رِجْلَهُ فِي الرِّكَابِ قَالَ: بِسْمِ اللَّهِ، فَلَمَّا اسْتَوَى عَلَى ظَهْرِهَا قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ، ثُمَّ قَالَ: ﴿سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ﴾ ثُمَّ قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ – ثَلَاثًا – وَاللَّهُ أَكْبَرُ – ثَلَاثًا – سُبْحَانَكَ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي، فَاعْفِرْ لِي، فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، ثُمَّ ضَحِكَ، فَقُلْتُ: مِنْ أَيِّ شَيْءٍ ضَحِكْتَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ؟ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَنَعَ كَمَا صَنَعْتُ ثُمَّ ضَحِكَ، فَقُلْتُ: مِنْ أَيِّ شَيْءٍ ضَحِكْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟! قَالَ: إِنَّ رَبَّكَ لَيَعْجَبُ مِنْ عَبْدِهِ إِذَا قَالَ: رَبِّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي، إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ غَيْرُكَ.

233 – Али ибн Рабиа ривоят қилади: “Мен Али розияллоху анху ҳузурида эдим. Унга миниш учун улов келтирилди. У оёғини узангига қўйганида “Бисмиллаҳ” (Аллоҳнинг исми билан уловга минаман), деди. Улов устига чиққанида “Алҳамдулиллаҳ” (Барча ҳамду санолар Ёлғиз Аллоҳга хосдир), деди. Кейин “Субҳааналлазий саххоро ланаа хаазаа ва маа куннаа лахув муқринийн, ва иннаа илаа роббинаа ламунқолибувн⁵⁴” (Бизга бу уловни бўйсундириб қўйган Зот Покдир. Биз ўзимиз бунга қодир эмасдик. Шак-шубҳасиз, биз Парвардигоримизга қайтувчимиз), деб айтди. Сўнг – уч марта – “Алҳамдулиллаҳ”, – уч марта – “Аллоҳу акбар”, “Субҳаанака инний золамту нафсий, фағфир лий, фаиннаҳув лаа яғфируз-зунувба иллаа ант” (Эй Аллоҳ, Сен ҳар қандай нуксондан Поксан. Албатта, мен ўзимга зулм қилдим. Шундай экан, мени мағфират эт. Зеро, гуноҳларни фақат Сен кечирасан), деди. Кейин кулди. Мен: “Нима учун кулдингиз, эй мўминлар амири?” деб сўрадим. У: “Расулulloх соллalloху алайҳи ва саллам худди мен қилгандек қилиб (яъни, дуо ўқиб, зикрлар айтиб,) кейин кулганларини кўрганман. “Нима сабабдан кулдингиз, эй Расулulloх?” деб сўраганимда, “Агар банда “Роббиғфир лий зунувбий, иннаҳув лаа яғфируз-зунувба ғойрук” (яъни, Раббим, гуноҳларимни мағфират қил. Зеро, гуноҳларни Сендан ўзгаси кечира олмайди), деб айтса, Раббинг (унинг гапидан) ажабланади (рози бўлади)”, дедилар”, деб айтди⁵⁵”.

Шарҳ. Ривоятдан келиб чиқиб айтиш мумкин, мўмин банда уловга минганида (улов от ёки туя бўладими, машина, самолёт, кема, велосипед ва ҳоказо бўладими,) Аллоҳга дуо қилиб, неъматни эътироф этади, У Зотга истиғфор айтади, манзилга омон-эсон етиб олишни сўрайди. Агар Аллоҳ уловни бизга бўйсундириб қўймаса, унга минишга, узоқ сафарлар қилишга қодир бўлмас эдик.

Қолаверса, банда доим Аллоҳга қайтишни эслаб туради. Чунки – Аллоҳ сақласин – йўлда кетаётганида бирон қор-қол юз бериб, ҳалок бўлишдан уни ҳеч нарса тўса олмайди. Шунинг учун неъматни эътироф этган ҳолда фақат Аллоҳга юкинилади, Ўзидан мадад сўралади.

Савол: Уловга минганда нима учун банда ўз нафсига зулм қилганини эслаб, истиғфор айтади?

Жавоб: Эҳтимол, бу Аллоҳ тарафидан берилган беҳисоб неъматлар шукрини комил суратда адо эта олмасликка ишора бўлиши мумкин. Зеро, Аллоҳ бизга жуда кўп неъматлар берган. Биз эса уларга тўқис шукр қила олмаймиз. Устига устак, билиб-билмай гуноҳларга қўл урамиз.

۲۳۴ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَوْنٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: قَالَ سَعْدٌ: لَقَدْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ضَحِكَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ حَتَّى بَدَتْ نَوَاجِدُهُ، قَالَ: قُلْتُ: كَيْفَ كَانَ ضَحِكُهُ؟ قَالَ: كَانَ رَجُلٌ مَعَهُ ثَرَسٌ، وَكَانَ سَعْدٌ رَامِيًا، وَكَانَ الرَّجُلُ يَقُولُ كَذَا وَكَذَا بِالْثَرَسِ،

⁵⁴ “Зухруф” сураси, 13-14-оятлар.

⁵⁵ 233 – санади заиф. Чунки Абу Исҳоқ Сабитий мудаллисдир.

Бу ҳадисни Абу Довуд (3602) ва Термизий (3446) “Сунан”да, Насоий “Ас-Сунанул кубро”да (8800), Аҳмад “Муснад”да (1/97, 115, 128), Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да (2697, 2698), Ибн Абу Шайба “Мусаннаф”да (10/284), Табароний “Авсаф”да (177) ривоят қилган.

يُعْطِي جَبْهَتَهُ، فَنَزَعَ لَهُ سَعْدٌ بِسَهْمٍ، فَلَمَّا رَفَعَ رَأْسَهُ رَمَاهُ فَلَمْ يُحْطِ هَذِهِ مِنْهُ – يَعْنِي: جَبْهَتُهُ – وَانْقَلَبَ الرَّجُلُ وَشَالَ بِرَجْلِهِ، فَضَحِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى بَدَتْ نَوَاجِذُهُ، قَالَ: قُلْتُ: مِنْ أَيِّ شَيْءٍ ضَحِكُكَ؟ قَالَ: مِنْ فِعْلِهِ بِالرَّجُلِ.

234 – Омир ибн Саъддан ривоят қилинади: “(Отам) Саъд: “Мен Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам Хандақ куни кулганларини кўрганман. Ҳатто озик тишлари кўринган”, деди. Мен: “У зотнинг кулгилари қандай бўлган?” деб сўрадим. У: “(Душман тарафдан) бир кишининг қалқони бор эди. Саъд эса (моҳир) мерган эди. Ҳалиги киши бундай-бундай қилиб қалқон билан пешонасини тўсарди. Шунда Саъд бир ўқ олди. (Душман) бошини кўтариши билан унга (қараб) отди. Ўқ унга, яъни, пешонасига бехато тегди. Ҳалиги киши ўша заҳоти ағдарилди. (Зарб билан йиқилганидан) оёқлари тепага (бир) кўтарилиб тушди. Шунда Набий соллаллоху алайҳи ва саллам кулдилар. Ҳатто озик тишлари кўринди”, деди. Мен: “Нима учун кулдилар?” деб сўрадим. У: “Саъд ўша кишига қилган ишидан”, деб жавоб берди⁵⁶”.

Шарҳ. Хандақ урушида мусулмонларга зиён етказган бир мушрик ўзини панага олиб, душмандан ҳимояланаётганди. Шунда Саъд ибн Абу Ваққос розияллоху анҳу бир ўқ олиб, пойлаб турди. Ҳалиги киши қалқон остидан бошини кўтариши билан пешонасини нишонга олиб камон отди. Ўқ тўғри бориб пешонага тегди. У ўша заҳоти ўлди. Танаси гурсиллаб ерга кулади. Оёқлари тепага бир кўтарилиб тушди. Натижада аврати очилиб қолди. Шунда Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам кулдилар. Аврати очилиб қолгани учун эмас, душман тарафдан бир кимса маҳв етилганига хурсанд бўлдилар.

Эътибор берилса, Омир отаси Саъд ибн Абу Ваққос розияллоху анҳудан Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам нима учун кулганлари ҳақида икки марта сўраган. Чунки, воқеадан хабардор инсон ҳаёлига пешонасидан ўқ еб, ерга кулаган кимса аврати очилиб қолгани учун кулганмиканлар, деган фикр келиши мумкин. Шунинг учун Омир чалкашликни бартараф этиш учун савол берган. Саъд ибн Абу Ваққос эса Пайғамбаримиз алайҳиссалом ҳалиги кишига қилган ишидан кулганларини айтган. Зеро, бир инсон аврати очилиб, уятга қолганида кулиш пайғамбардек зотга тўғри келмайди.

36-БОБ. РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ ҚАЙ ТАРЗДА ҲАЗИЛЛАШГАНЛАРИ ҲАҚИДА КЕЛГАН РИВОЯТЛАР

(Унда 6 та ҳадис бор: 235-240)

Шарҳ. Ҳазиллашишдан мақсад кишилар дилига қувонч бағишлаш, орада дўстона кайфият пайдо қилиш, самимиятни ифодалаш ва ҳоказо. Шунинг учун Набий соллаллоху алайҳи ва саллам саҳобалар билан ўрни келганида ҳақ сўзларни айтиб ҳазиллашганлар.

Ҳазилни тузга ўхшатиш мумкин. Агар овқатнинг тузи кам бўлса, бемаза бўлиб қолади. Агар кўпайиб кетса, шўр овқатни еб бўлмайди. Меъёрида солинган туз таомга маза беради. Худди шунга ўхшаб, ҳазил ҳам чегарадан чиқмаган ҳолда қилинса, ўринли бўлади. Умуман ҳазиллашмай, доим қовоғини солиб ёки ўта жиддий бўлиб юриш ҳам, бўлар-бўлмасга кулиб, бемаза қилиқлар қилиш ҳам ярамайди. Мўмин киши ҳар ишда ўртача бўлади, шариат кўрсатмалари доирасида иш тутлади.

Ҳазилни қандай қилиш кераклиги, нима қилса, ҳазилдан одамлар кўнгли ранжимаслиги мана шу бобда батафсил баён қилинган. Қуйидаги ривоятларни эътибор билан ўқисак, ўзимиз учун кўп фойда оламиз.

۲۳۵ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غِيَالَانَ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ شَرِيكِ، عَنْ عَاصِمِ الْأَحْوَلِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ: يَا ذَا الْأُذُنَيْنِ. قَالَ مُحَمَّدٌ: قَالَ أَبُو أُسَامَةَ: يَعْنِي يُمَارِئُهُ.

⁵⁶ 234 – санади заиф. Чунки Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Асваднинг холи мажҳул. Бу ҳадисни Аҳмад (1/186) ва Баззор (1131) “Муснад”ларида ривоят қилишган.

235 – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, **Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам унга: “Эй, икки кулоқли”, деганлар. Маҳмуд айтишича, Абу Усома: “Яъни, у билан ҳазиллашганлар”, деган**⁵⁷.

Шарҳ. Бу ривоятдаги “Икки кулоқли” бирикмасини икки хил изоҳлаш мумкин:

1. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу билан Анас ибн Молик розияллоҳу анҳуга ҳазил қилмоқчи бўлганлар. Аслида ҳаммада иккита кулоқ бўлади. Лекин, одамнинг иккита кулоғи борлиги алоҳида таъкидлаб айтилса, қизиқроқ эшитилади.

2. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бу билан Анас ибн Моликни мақтаяптилар. Зеро, “икки кулоқли” дегани сўзни яхши эшитувчи, англоғчи, чиройли итоат этувчи маъносини ҳам билдириши мумкин.

Биз алоҳида эътибор берадиган жиҳати шундаки, Анас розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз алайҳиссалом хизматкорлари бўлган. Лекин бу, Анас билан ҳазиллашишларига монеълик қилмаган. Айримлар хизматчиси ёки ҳайдовчиси билан ҳазиллашишни ўзига эп кўрмайди. “Улар билан ҳазиллашсам, обрўйим пасайиб қолади”, деб ўйлайди. Аслида бу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам суннатларига зиддир. У зот саҳобалар билан ҳазиллашганлар. Саҳобалар эса у зотни ҳаммадан яхши кўришган, каттиқ ҳурмат қилишган.

۲۳۶ – حَدَّثَنَا هَنَادُ بْنُ السَّرِيِّ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ أَبِي التَّيَّاحِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: إِنْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيُخَالِطَنَا حَتَّى يَقُولَ لِأَخٍ لِي صَغِيرٍ: يَا أَبَا عُمَيْرٍ، مَا فَعَلَ النَّعِيرُ؟ قَالَ أَبُو عِيسَى: وَفَقَهُ هَذَا الْحَدِيثُ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُمَارِضُ، وَفِيهِ: أَنَّهُ كَتَبَ غُلَامًا صَغِيرًا فَقَالَ لَهُ: يَا أَبَا عُمَيْرٍ، وَفِيهِ: أَنَّهُ لَا بَأْسَ أَنْ يُعْطَى الصَّبِيُّ الطَّيْرَ لِيَلْعَبَ بِهِ، وَإِنَّمَا قَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا أَبَا عُمَيْرٍ، مَا فَعَلَ النَّعِيرُ؟ لِأَنَّهُ كَانَ لَهُ نَعِيرٌ يَلْعَبُ بِهِ فَمَاتَ، فَحَزَنَ الْغُلَامُ عَلَيْهِ، فَمَارَحَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا أَبَا عُمَيْرٍ، مَا فَعَلَ النَّعِيرُ؟

236 – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу айтади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам биз билан ҳазиллашардилар. Ҳатто кичик укамга: “Эй Абу Умайр, қушчага нима бўлди?” деганлар⁵⁸”.

Абу Исо бундай деган: “Бу ҳадис маъноси шуки, **Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳазиллашардилар. У зот кичик болани куңяси билан чақирганлар, “Эй Абу Умайр”, деганлар. Ҳадисга кўра, ёш бола ўйнаши учун унга қуш берилишининг ҳечқиси йўқ. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўша болага: “Эй Абу Умайр, қушчага нима бўлди?” деганлар. Чунки унинг бир қушчаси бўлиб, у билан ўйнарди. (Бир куни ўша қушча) ўлиб қолди. Бола бундан хафа бўлди. Шунда Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам у билан ҳазиллашиб, “Эй Абу Умайр, қушчага нима бўлди?”, деганлар**”.

Шарҳ. Абу Умайр – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳунинг она бир укаси. Исми Ҳафс (ёки Кабша) эди. Абу Умайрнинг онаси Умму Сулайм, отаси эса Абу Талҳа – Зайд ибн Саҳл Ансорий розияллоҳу анҳумодир.

Анас ибн Молик “биз” деганда ўзи ва оила аъзоларини назарда тутган.

Абу Умайрнинг чумчуққа ўхшаш, тумшуғи қизил кичкина қушчаси бор эди. Уни ўйнаб юрарди. Бир куни ўша қушча ўлиб қолди. Абу Умайр ўйинчоғини, балки овунчоғини йўқотгани учун хафа бўлди. Шунда Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам унга тасалли бериш учун ҳазиллашдилар, “Эй Абу Умайр,

⁵⁷ 235 – санади заиф. Чунки Шарик ибн Абдуллоҳ Нахайй заиф ровий.

Бу ҳадисни Термизий (1992, 3828) ва Абу Довуд (5002) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (3/117, 127, 242, 260), Табароний “Кабир”да (663), Бағавий “Шарҳус сунна”да (3606) келтирган.

⁵⁸ 236 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (6129, 6203) ва Муслим (659, 2150, 2310) “Саҳиҳайн”да, Термизий (333, 1989) ва Ибн Можа (3720, 3740) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (3/119, 171, 190) ривоят қилган.

кушчага нима бўлди?” деб илтифот қилдилар. Мусулмонлар етакчиси бўлган зотнинг кичкина бир болага эътиборини қаранг! Бунда камтарлик, улуғворлик, меҳр-оқибат, ғамхўрлик бор.

Бу ривоятда улкан маънолар яширинган. “Ибн Қос” куняси билан машҳур бўлган шофеий мазҳаби фақиҳи Абул Аббос Аҳмад ибн Абу Аҳмад Табарий юқоридаги ривоятдан олинадиган олтмишта фойдани зикр қилган экан. Ибн Ҳажар Асқалоний уни “Фахтул борий”да қисқача келтирган⁵⁹. Ҳа, шундай. Пайғамбаримиз алайҳиссалом айтган сўзларини, қилган ишларини қанча шарҳласа, шунча оз. Улардан олам-олам маънолар чиқарилади, улкан фойдалар олинади.

۲۳۷ — حَدَّثَنَا عَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ الدُّورِيُّ، حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ شَقِيقٍ، أَنَّ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُبَارَكِ، عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ سَعِيدِ الْمُقْبَرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّكَ تُدَاعِبُنَا؟! فَقَالَ: نَعَمْ، غَيْرَ أَنِّي لَا أَقُولُ إِلَّا حَقًّا.

237 – Абу Ҳурайра розияллоху анҳудан ривоят қилинади: “(Одамлар:) “Эй Расулulloҳ, биз билан ҳазиллашасизми?!” деб сўрашди. Шунда у зот: “Ҳа. Фақат мен ҳақдан бошқасини гапирмайман”, дедилар⁶⁰”.

Шарҳ. Рост гапириш, ёлғондан тийилиш ҳазиллашишдаги энг муҳим жиҳатдир. Расулulloҳ соллаллоху алайҳи ва саллам саҳобалар билан ҳазиллашганда фақат ҳақ сўзни айтганлар, зинҳор ёлғон гапирмаганлар. Адолат ва садоқат у зотнинг доимий сифатлари бўлган. Ҳазиллашиш экан, деб бачкана қилиқлар қилиш, асоссиз маълумотларни, ёлғон гапларни тарқатиш Аллоҳга имон келтирган, охиратдан умиди бор кишига тўғри келмайди.

Ростгўй, ишончли, омонатдор зот – Муҳаммад соллаллоху алайҳи ва саллам ҳазиллашиш борасида ҳам керакли кўрсатмалар берганлар. Жумладан, Баҳз ибн Ҳаким отасидан, отаси бобосидан ривоят қилишича, (бобоси) Расулulloҳ соллаллоху алайҳи ва саллам шундай деганларини эшитган экан: “Одамларни кулдириш учун гапирган ва ёлғон ишлатган кимсага вайл бўлсин, вайл бўлсин, вайл бўлсин!” (Абу Довуд, Доримий, Ҳоким ривояти. Ҳадис санади ҳасан).

Юқорида айтиб ўтганимиздек, мусулмон банда овозини баланд кўтариб қаҳқаҳа отиб кулмайди, ўрни келганида табассум қилади. Бир ҳадиси шарифда кўп кулиш қалбни ўлдириш айтилган. Демак, кулгида меъёр бўлади. Бўлар-бўлмас нарсага хингирлаб кулавериш, ҳуда-беҳудага ҳазиллашавериш мўмин кишига ярашмайди. Бу билан одамнинг салобати кетади, қалби қораяди.

Қолаверса, одамларни кулдириш учун асли йўқ гапларни ичидан тўкиб чиқариш, алдоқчилик билан ўзгалар эътиборини ўзига тортиш энг ёмон иллатлардандир. Бундай кимса ёлғон гапиргани етмаганидек, кимларнингдир устидан кулади, ғийбат қилади. Мақсад нима? Одамларни кулдириш. Бундай кимса ҳақида бежизга вайл бўлсин, дейилмаяпти. Чунки бу сиртдан қараганда одамларга қувонч улашишга ўхшаб кўринса-да, аслида кимнингдир дили оғришига, орада уруш-жанжал чиқишига сабаб бўлади. Шу ва бошқа ҳикматларга кўра, Пайғамбаримиз алайҳиссалом ёлғон ишлатиб ҳазиллашишдан бизни кескин суратда қайтарганлар.

۲۳۸ — حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: أَنَّ رَجُلًا اسْتَحْمَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: إِنِّي حَامِلُكَ عَلَى وَلَدٍ نَاقَةٍ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا أَصْنَعُ بِوَلَدِ النَّاقَةِ؟! فَقَالَ: وَهَلْ تَلِدُ الْإِبِلَ إِلَّا التُّوقُ؟!

238 – Анас ибн Молик розияллоху анҳудан ривоят қилинишича, бир киши Расулulloҳ соллаллоху алайҳи ва салламдан улов сўради. Шунда у зот: “Сени урғочи туянинг боласига миндириб

⁵⁹ Қаранг: Ибн Ҳажар. Фатхул борий. 10/582.

⁶⁰ 237 – санади ҳасан.

Бу ҳадисни мусанниф “Жомеъ”да (1990), Аҳмад “Муснад”да (2/340, 360), Табароний “Авсат”да (8701) ривоят қилган.

қўяман”, дедилар. У: “Эй Расулуллоҳ, урғочи туя боласини нима қиламан?!” деди. Шунда Расулуллоҳ: “Ахир туяларни урғочи туя туғадими?!” дедилар⁶¹.

Шарҳ. Бир киши Пайғамбаримиз алайҳиссалом ҳузурларига келиб, минишга улов сўради. Шунда Расулуллоҳ ҳазил тариқасида: “Сени туянинг боласига миндириб қўяман”, дедилар. Ҳалиги киши “У зот туянинг боласини берсалар, уни қандай қилиб минаман?” деб ўйлади ва савол билан Расулуллоҳга мурожаат қилди. Шунда Пайғамбаримиз: “Ахир (минишга ярокли) туяларни ҳам она туя туғадими?” деб сўрадилар. Аслида у зот улов сўраб келган кишига минса бўладиган туя бермоқчи эдилар, бироқ олдин латиф сўзлар билан ҳазиллашишни лозим топдилар.

Бу ривоятда айтилган сўзни тафаккур қилишга чакирик бор. Чунки минса бўладиган етук туяларни ҳам она туя туғади. Улов сўраб келган киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам гапларининг мағзини чақа олганида “Туянинг боласини нима қиламан?” деб ажабланмаган бўларди. Бундан чиқди, сўзловчи гапини эътибор билан эшитиб, кейин унга муносабат билдириш лозим. Акс ҳолда эътироз билдирувчи ёки савол берувчи уялиб қолади.

۲۳۹ — حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: أَنَّ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ، كَانَ اسْمُهُ: زَاهِرًا، وَكَانَ يُهْدِي إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَدِيَّةً مِنَ الْبَادِيَةِ، فَيَجْهَرُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَخْرُجَ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ زَاهِرًا بَادِيْتَنَا، وَنَحْنُ حَاضِرُوهُ، وَكَانَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحِبُّهُ، وَكَانَ رَجُلًا دَمِيمًا، فَأَتَاهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا وَهُوَ يَبِيعُ مَتَاعَهُ، فَاحْتَضَنَهُ مِنْ خَلْفِهِ وَهُوَ لَا يُبْصِرُهُ، فَقَالَ: مَنْ هَذَا؟ أَرْسَلَنِي! فَالتَفَتَ فَعَرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَجَعَلَ لَا يَأْلُو مَا أَلْصَقَ ظَهْرُهُ بِصَدْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ عَرَفَهُ، فَجَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ يَشْتَرِي هَذَا الْعَبْدَ؟ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِذَا وَاللَّهِ تَجِدُنِي كَاسِدًا، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَكِنْ عِنْدَ اللَّهِ لَسْتُ بِكَاسِدٍ أَوْ قَالَ: أَنْتَ عِنْدَ اللَّهِ عَالٍ.

239 – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, сахролик бир киши бор эди. Исми “Зоҳир” эди. У Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламга сахродан ҳадялар келтирарди. Жўнаб кетаётганида Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам унга совға-саломлар бериб юборардилар. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Зоҳир бизнинг кўчманчимиз. Биз эса унинг шаҳарлигидирмиз”, деганлар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уни яхши кўрардилар. У жуда хунук, (аммо хулқи гўзал) киши эди. Бир куни Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам унинг олдига бордилар. (Зоҳир) молларини сотаётганди. Расулуллоҳ унинг орқасидан келиб қучоқлаб олдилар. У бўлса кўрмади. Шунда: “Бу ким? Мени қўйиб юбор!” деди. Кейин (бурилиб) қаради ва Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламни таниди. Шундан кейин орқаси Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам кўкракларига тегиб туришига қўйиб берди. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Бу қулни ким сотиб олади?” деб сўрай бошладилар. Шунда у: “Эй Расулуллоҳ, унда мени касод ҳолда кўрасиз”, деди. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам эса: “Йўқ, сен Аллоҳ наздида касод бўлувчи эмассан ёки Аллоҳ наздида қадрлисан”, дедилар⁶².”

Шарҳ. “Зоҳир” исмли бадавий киши Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳузурларига келаётганида сахроликларда бўладиган мева, ўсимлик, қурт, ёғ ва шу каби нарсалар олиб келарди. У жўнаб кетаётганида Пайғамбаримиз алайҳиссалом ҳам унга керакли нарсалар бериб юборардилар, “Зоҳир бизнинг кўчманчимиз. Биз эса унинг шаҳарлигидирмиз”, деб айтардилар. Кўчманчи шаҳарликларда бор нарсаларга, шаҳарлик эса сахродаги нарсаларга эҳтиёж сезарди. Икки тараф бир-бирига тухфалар бериб, иззат-икром қиларди.

⁶¹ 238 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Термизий (1991) ва Абу Довуд (4998) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (3/267), Бухорий “Ал-Адабул муфрад”да (267), Бағавий “Шарҳус сунна”да (3605) ривоят қилган.

⁶² 239 – санади саҳиҳ. Қаранг: “Тухфатул ашроф”, 483-ҳадис; “Ал-Муснадул жомеъ”, 1468-ҳадис.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Зоҳир ибн Ҳаром Ашжаъий розияллоҳу анҳуни яхши кўрардилар. У кўримсиз, хунукроқ бўлса ҳам, ахлоқи чиройли, мулойим киши эди. Пайғамбаримизнинг гўзал муомалаларига ташқи сурат таъсир қилмасди. У зот кўриниши, кийиниши ёки мол-дунёсига қараб одамга баҳо бермасдилар. Бу Ислом динининг адолат ва тенглик дини эканига ёрқин мисолдир.

Бир куни Зоҳир бозорда молларини сотаётганида Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам унинг яқинига бориб, орқасидан кучоклаб олдилар. Зоҳир аввалига кучоклаган одам кимлигини билмади. Шунинг учун: “Ким бу? Мени қўйиб юбор!” деди. Кейин ортига ўгирилиб қаради ва Пайғамбаримиз алайҳиссаломни кўрди. Орқасидан билдирмай келиб, бағрига босишлари ҳазилнинг бир туридир. Бундан чиқди, ҳазил фақат сўз билан эмас, амал билан ҳам бўлиши мумкин. Фақат бунда киши қалбига оғир ботмаслиги, уни хурсанд қилиш нияти бўлиши керак. Агар ноўрин ва беўхшов ҳазил қилинса, дил оғрийди. Бироқ, Зоҳирнинг кўнгли ранжимади. Чунки ҳазил қилувчи Саййидул мурсалин, хотамун набийин эдилар-да! Қайтага у зот ҳазиллашаётганларини билиб, орқаси Расули акрамнинг муборақ кўксиларига тегиб туришини истади, қаршилиқ қилмади.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳазилни давом эттириб, “Бу қулни ким сотиб олади?” деб сўрадилар. Зоҳир ҳам жим турмади, “Эй Расулуллоҳ, у ҳолда бозорингиз юришмайди. Мени сотиб олишга ҳеч кимнинг хоҳиши йўқ”, деди. Шунда Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Йўқ, сен Аллоҳ наздида касод бўлувчи эмассан ёки Аллоҳ наздида кадрлисан”, дедилар. Бу сўзда Зоҳир розияллоҳу анҳу учун улуғ шараф, юксак мартаба бор. Зеро, банданинг Аллоҳ наздидаги мақоми ташқи сурати ёки бойлиги билан эмас, тақвоси, қилаётган амаллари билан ўлчанади. Такво қилган, нафсини поклаган, солиҳ амалларда бардавом бўлган инсон кўриниши, иқтисодий ҳолати, насл-насаби қандай бўлса ҳам, Аллоҳ учун сеvimли ва ҳурматли саналади.

٢٤٠ — حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ، حَدَّثَنَا مُصْعَبُ بْنُ الْمِقْدَامِ، حَدَّثَنَا الْمُبَارَكُ بْنُ فَضَالَةَ، عَنِ الْحَسَنِ قَالَ: أَتَتْ عَجُوزٌ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، ادْعُ اللَّهَ أَنْ يُدْخِلَنِي الْجَنَّةَ، فَقَالَ: يَا أُمُّ فُلَانٍ، إِنَّ الْجَنَّةَ لَا تَدْخُلُهَا عَجُوزٌ، قَالَ: فَوَلَّكَ تَبْكِي، فَقَالَ: أَخْبِرُوهَا أَنَّهَا لَا تَدْخُلُهَا وَهِيَ عَجُوزٌ، إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ: ﴿إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنِشَاءً فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا عُرُبًا أَثَرَابًا﴾.

240 – Ҳасан Басрий раҳматуллоҳи алайҳдан ривоят қилинади: “Бир кампир Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳузурларига келиб, “Эй Расулуллоҳ, Аллоҳ мени жаннатга киритишини (сўраб) дуо қилинг!” деди. Шунда у зот: “Эй фалончининг онаси, жаннатга кампирлар кирмайди”, дедилар. Ҳалиги аёл йиғлаган ҳолда ортига қайтиб кетди. Шунда Расулуллоҳ: “Унга айтинглар: у жаннатга кампир ҳолида кирмайди. Зеро, Аллоҳ таоло: “Ҳақиқатан, Биз уларни (оҳу кўз хурларни) дафъатан пайдо қилдик. Сўнг уларни (ёшда, ҳусну жамолда, қадду қоматда) бир-бирига тенг, эҳтиросли, бокира қизлар қилиб қўйдик”, деб айтган⁶³”, дедилар⁶⁴”.

Шарҳ. Бир кекса аёл⁶⁵ Пайғамбаримиз алайҳиссалом ҳузурларига келиб, “Эй Расулуллоҳ, дуо қилинг, Аллоҳ мени жаннатга киритсин!” деб илтимос қилди. Шунда Расулуллоҳ: “Эй фалончининг онаси, жаннатга кампирлар кирмайди”, деб ҳазиллашдилар. Ҳали аёл буни тўғри тушунди, “Мен жаннатга кирмас эканман”, деб йиғлаб ортига қайтиб кетди. Шундан сўнг Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “У кампир ҳолида жаннатга кирмаслигини айтиб қўйинглар”, деб таъкидладилар. Кейин “Воқеа” сурасининг 35-37-оятларини ўқидилар. Унга кўра, Аллоҳ таоло аёлларни кексаликларидан кейин умуман ўзга қиёфада яратади. Уларни ёшда, чиройда бир-бирига тенг, жуфтига муҳаббатли бокира қизлар қилиб қўяди. Расулуллоҳ ҳазиллашганда мана шуни назарда тутгандилар.

⁶³ “Воқеа” сураси, 35-37-оятлар.

⁶⁴ 240 – санади заиф. Чунки тобеин Ҳасан Басрий раҳматуллоҳи алайҳ билан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ораларида саҳоба тушиб қолган. Қаранг: “Тухфатул ашроф”, 18548-ҳадис.

⁶⁵ Ибн Ҳажар зикр қилишича, ўша аёл Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам аммалари, Зубайр ибн Аввомнинг онаси Сафия бинти Абдулмутталиб эди (Қаранг: Божурий. Ал-Мавоҳиб. – Б. 389.).

37-БОБ. РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ ШЕЪР ҲАҚИДА АЙТГАН СЎЗЛАРИ (Унда 11 та ҳадис бор: 241-251)

Шарҳ. Шеър маълум вазн ва қофияга солинган каломдир. Агар шеър маъноси тузук бўлса, уни таъсирли қилиб ўқиш, эшитиш ёки ёзиш жоиз. Агар шеър маъноси ёмон бўлса, уни ёзиш ҳам, ўқиш ёки тинглаш ҳам мумкин эмас. Зеро, Абдуллоҳ ибн Амр розияллоху анҳудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоху алайҳи ва саллам бундай деганлар: “Шеър гап ўрнидадир. Унинг яхшиси яхши каломга, ёмони ёмон каломга ўхшайди” (Бухорий “Ал-Адабул муфрад” да саҳиҳ санад билан ривоят қилган⁶⁶).

Убай ибн Каъб розияллоху анху Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Албатта, шеърнинг (айримлари) ҳикматдир” (Ибн Можа саҳиҳ санад билан ривоят қилган⁶⁷).

Ҳадис маъносига кўра, баъзи шеърлар ҳикмат бўлади. Баъзилар ундай эмас. Демак, каломнинг яхши-ёмонлиги унинг наср ёки назмдалигига эмас, маъносига қараб ажратилади. Агар маъноси яхши бўлса, насрда бўладими ёки назмдами, ҳикмат саналаверади.

Бу бобда Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг шеър ҳақида айтган сўзлари, шеър ва шоирларга муносабатлари хусусида келган айрим ривоятлар жамланган.

٢٤١ — حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنِ الْمُقَدَّادِ بْنِ شُرَيْحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قِيلَ لَهَا: هَلْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَمَثَّلُ بِشَيْءٍ مِنَ الشَّعْرِ؟ قَالَتْ: كَانَ يَتَمَثَّلُ بِشَعْرِ ابْنِ رَوَاحَةَ، وَيَتَمَثَّلُ بِقَوْلِهِ:

وَيَأْتِيكَ بِالْأَخْبَارِ مَنْ لَمْ تُزَوِّد.

241 – *Оиша розияллоху анҳодан ривоят қилинишича, ундан: “Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам шеърдан мисол келтирармидилар?”* деб сўралди. Шунда Оиша деди: “У зот (айрим ҳолларда) Ибн Равоҳа шеърини мисол қилиб келтирардилар. Мана бу шеърни мисол қилиб келтирардилар:

Сен унга йўл озукаси ҳозирламаган киши сенга хабар келтиради⁶⁸”.

Шарҳ. Машҳур саҳоба Абдуллоҳ ибн Равоҳа Ансорий Хазражий розияллоху анху Набий соллаллоху алайҳи ва саллам шоирларидан бири эди. Ибн Сийринга кўра, Ҳассон ибн Собит, Абдуллоҳ ибн Равоҳа, Каъб ибн Молик розияллоху анхум Пайғамбаримиз алайҳиссалом шоирлари бўлишган⁶⁹.

Бир ривоятда айтилишича, Набий соллаллоху алайҳи ва саллам бирон хабар келиши кечикса, юқоридаги байтни таъсирли қилиб ўқирдилар. У зот байтни тўлиқ эмас, бир қисмини, аниқроғи, маъносини айттардилар. Чунки Пайғамбаримиз алайҳиссалом шоир эмасдилар.

Савол: Бу шеър аслида Тарафа ибн Абдга тегишли. Унда нега Абдуллоҳ ибн Равоҳага нисбат берилмоқда?

Жавоб: Эҳтимол, Ибн Равоҳа ўзининг айрим мисраларини Тарафа ибн Абд шеърларидан олган бўлиши мумкин. Шунинг учун юқоридаги шеър Ибн Равоҳага тегишли, деб айтилмоқда.

⁶⁶ Қаранг: Бухорий. Ал-Адабул муфрад. – Ж. 1. – Б. 299. – Ҳ. 865.

⁶⁷ Қаранг: Ибн Можа. Сунан. – Ж. 2. – Б. 1235. – Ҳ. 3755.

⁶⁸ 241 – санади заиф.

Бу ҳадисни Термизий “Сунан” да (2848), Бухорий “Ал-Адабул муфрад” да (867), Аҳмад “Муснад” да (6/138, 156, 222), Таҳовий “Шарҳус сунна” да (4/297), Абу Нуайм “Ҳиятул авлиё” да (7/264) ривоят қилган.

⁶⁹ Манба: Заҳабий. Сияру аъломин нубало, 2/525.

٢٤٢ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ أَصْدَقَ كَلِمَةٍ قَالَهَا الشَّاعِرُ: كَلِمَةُ لَيْدٍ:

أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ
وَكَاذَ أُمِّيَّةٌ بْنُ أَبِي الصَّلْتِ أَنْ يُسَلِّمَ.

242 – Абу Хурайра розияллоху анхудан ривоят қилинишича, Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам бундай деганлар: “Шоир айтган энг рост сўз Лабиднинг сўзидир:

Огоҳ бўлинглар! Аллоҳдан ўзга ҳамма нарса ботилдир!

Умайя ибн Абу Салт мусулмон бўлишига оз қолди⁷⁰”.

Шарҳ. Лабид ибн Рабийъа Омирий катта шоирлардан эди. У Ислом динига кирган. Исломи чиройли бўлган. Исломни қабул қилганидан кейин шеър айтмаган. “Менга Қуръоннинг ўзи етади”, деб айтарди⁷¹.

“Огоҳ бўлинглар! Аллоҳдан ўзга ҳамма нарса ботилдир” жумласи “Дунёдаги барча нарса куни келиб йўқ бўлиб кетади” деган маънони билдиради. Бу тавҳиднинг асл моҳиятидир.

Набий соллаллоху алайҳи ва саллам мана шу шеърни энг тўғри калима санаганлар. Чунки у тўғри эътиқодга мувофиқ.

Умайя ибн Абу Салт жоҳилият даврида динга эътиқод қиларди, қайта тирилишга ишонарди. У Ислом даврига ҳам етиб келган, мусулмон бўлишига оз қолган, бироқ буюк неъматга эришиш унга насиб этмаган.

٢٤٣ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ جُنْدُبِ بْنِ سُفْيَانَ الْبَجَلِيِّ قَالَ: أَصَابَ حَجْرٌ إِبْرَاهِيمَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَمِيتُ، فَقَالَ: هَلْ أَنْتَ إِلَّا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ مَا لَقِيتَ

243 – Жундуб ибн Суфён Бажалий розияллоху анхудан ривоят қилинишича, Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам бармоқларига тош тегиб қонади. Шунда у зот дедилар:

Сен қонаган бармоқдан ўзга нарса эмассан,

Аллоҳ йўлида шундай нарсага йўлиқдинг⁷².

Шарҳ. Набий соллаллоху алайҳи ва саллам бир куни юриб кетаётганларида⁷³ оёқлари бармоғига тош урилиб, қон оқа бошлади. Шунда у зот “Сен қонаган бармоқдан бошқа нарса эмассан. Аллоҳ йўлида шундай мусибатга учрадинг”, деган маънода шеър айтдилар. Бундан чиқди, мусулмон банда танасига етган ҳар бир мусибат сабабидан ажр-савобга эришади ёки гуноҳи кечирилади.

Бу мазмунда шеър айтишдан мақсад тасалли беришдир. Яъни, эй бармоқ, собит бўл! Сен қонаган бармоқдан бошқа нарса эмассан. Бу кўргилик ҳалокат эмас, балки Аллоҳ йўлида шундай мусибатга учрадинг. Шунинг учун эътибор берма. Аксинча, хурсанд бўл. Зеро, дунё машаққати оз фурсатда тугайди. Ундаги машаққатларга сабр қилиш учун бериладиган мукофотлар бисёр.

⁷⁰ 242 – санади саҳиҳ. Бу ҳақида 248-ҳадис таҳрижида маълумот берилади.

⁷¹ Манба: Божурий. Ал-Мавоҳибул ладуния. – Б. 394.

⁷² 243 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (2802, 6146) ва Муслим (1796) “Саҳиҳайн”да, Термизий “Сунан”да (3345), Аҳмад “Муснад”да (4/312, 313), Ибн Хиббон “Саҳиҳ”да (6577) ривоят қилган.

⁷³ Баъзилар айтишича, бу воқеа Уҳуд жангида, яна баъзиларга кўра, хижратдан олдин юз берган (Қаранг: Божурий. Ал-Мавоҳибул ладуния. – Б. 395.).

٢٤٤ – حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ جُنْدُبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْبَجَلِيِّ،
نَحْوَهُ.

244 – Бизга Ибн Абу Умар ҳадис айтди, бизга Суфён ибн Уяйна Асвад ибн Қайсдан, у Жундуб ибн Абдуллоҳ Бажалийдан шунга яқин (маънода) ҳадис айтди⁷⁴.

Шарҳ. Бу ҳадис аввалгисига ўхшаш, бироқ лафзи бошқа.

٢٤٥ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، أَنَّ أَبَا إِسْحَاقَ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ: قَالَ لَهُ رَجُلٌ: أَفَرَزْتُمْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا أَبَا عُمَارَةَ؟ فَقَالَ: لَا، وَاللَّهِ مَا وَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَكِنْ وَلَّى سَرْعَانَ النَّاسِ، تَلَقَّيْتُهُمْ هَوَازِنَ بِالْتَّبَلِ، وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى بَعْلَتِهِ وَأَبُو سُفْيَانَ بْنُ الْحَارِثِ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ آخِذٌ بِلِحَامِهَا، وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:
أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبَ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ

245 – Бароъ ибн Озиб розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, бир киши ундан: “Эй Абу Умара, сизлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни (ташлаб) қочдингларми?” деб сўради. Шунда у: “Йўқ, Аллоҳга қасамки, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам юз ўгириб қочмадилар. Балки биринчи сафдаги одамлар қочишди. Ҳавозин уларни ўқлар билан қарши олди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам хачирга минган, Абу Суфён ибн Ҳорис ибн Абдулмутталиб эса улов юганидан тутган эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўша ҳолатда дедилар:

Мен Пайғамбарман, (сўзим) ёлғон эмас,
Мен Абдулмутталибнинг ўғлиман⁷⁵.

Шарҳ. Хунайн куни биринчи сафда турган жангчилар душман сони кўплигидан кўрқиб қочишган. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам бўлсалар собитқадам турганлар. Энг содиқ ва жасур саҳобалар ҳам у зот атрофларида бўлишган. Мерганлиги билан танилган Ҳавозин қабиласи мусулмонларни ўқлар ёмғири билан қарши олган. Пайғамбаримиз алайҳиссалом Муқавқис ҳадя қилган оқ хачирга минган эдилар. Уловнинг юганидан Расулуллоҳнинг амакиваччалари, эмикдош биродарлари Абу Суфён ибн Ҳорис ушлаб олган эди. Ўша пайтда Расулуллоҳ: “Мен оламлар Рабби томонидан юборилган ҳақ пайғамбарман. Аллоҳ пайғамбарларига нусратни ваъда қилган. Шунинг учун қочмайман, мағлубиятга учрамайман. Мен Қурайш саййиди Абдулмутталибнинг ўғлиман”, деган маънода шеър айтганлар.

Бундан Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам нақадар довурак бўлганларини билиб оламиз. Айрим саҳобалар у зотни ташлаб қочган, оз сонли садоқатли инсонлар билан душман қуршовида қолган зот мана шундай оҳангда сўз айта олдилар. Чунки Аллоҳнинг мададига аниқ ишонардилар.

٢٤٦ – حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حَدَّثَنَا ثَابِتٌ، عَنْ أَنَسٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ مَكَّةَ فِي عُمْرَةِ الْقَضَاءِ، وَأَبْنُ رَوَاحَةَ يَمْشِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُوَ يَقُولُ:
خَلُّوا بَنِي الْكُفَّارِ عَنْ سَبِيلِهِ الْيَوْمَ نَضْرِبُكُمْ عَلَى تَنْزِيلِهِ
ضَرْبًا يُزِيلُ الْهَامَ عَنْ مَقِيلِهِ وَيُذْهِلُ الْحَلِيلَ عَنْ خَلِيلِهِ

⁷⁴ 244 – санади саҳиҳ. Бундан олдинги ҳадис таҳрижига қаранг.

⁷⁵ 245 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (2824, 2864, 2930, 3042, 4315, 4317) ва Муслим (1776) “Саҳихайн”да, Термизий “Сунан”да (1688), Аҳмад “Муснад”да (4/280, 281, 289, 304), Насоий “Амалул явми вал-лайла”да (605), Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да (4770), Ибн Абу Шайба “Мусаннаф”да (8/715, 12/507, 14/521) ривоят қилган.

فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: يَا ابْنَ رَوَاحَةَ، بَيْنَ يَدَي رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي حَرَمِ اللَّهِ تَقُولُ الشَّعْرُ! فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: خَلِّ عَنْهُ يَا عُمَرُ، فَلَهُيَ أَسْرَعُ فِيهِمْ مِنْ نَضْحِ النَّبْلِ.

246 – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам қазо умрасида Маккага кирдилар. Ибн Равоҳа у зот олдиларида юриб, мана бу шеърни ўқир эди:

Эй кофирлар авлоди, йўлдан қочинг!
Бугун у зотни ман қилсангиз, сизларга зарба берамиз.
Бу зарба билан бошлар танадан узилади,
Дўст ўз дўстини эътиборсиз қолдиради.

Шунда Умар унга: “Эй Ибн Равоҳа! Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам олдиларида, Аллоҳнинг ҳарамида шеър айтяпсанми?!” деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам эса: “Эй Умар, уни тинч қўй. Зеро, (шеър) уларга ўқ ёғилишидан кўра тезроқ (таъсир) қилади”, дедилар⁷⁶.

Шарҳ. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қазо умрасини қилиш мақсадида Маккага кирганларида Абдуллоҳ ибн Равоҳа розияллоҳу анҳу шеър ўқиган. Умар розияллоҳу анҳуга бу ҳолат эриш туюлгани учун маломат оҳангида: “Эй Ибн Равоҳа! Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам олдиларида, яна Аллоҳнинг ҳарамида шеър ўқияпсанми? Бу нима қилганинг?!” деб хитоб қилди. Шунда Пайғамбаримиз алайҳиссалом: “Эй Умар, уни ўз ҳолига қўй. Шеър ўқийверсин. Чунки, бу сўзлар (душман қалбига ғулғула солишда) ўқ ёмғиридан кучлироқ таъсир қилади”, дедилар.

Бундан чиқди, Ислом динини мадҳ қилиш ёки дин душманларига раддия бериш учун шеър ёзиш нафақат жоиз, балки мандубдир.

٢٤٧ – حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ: جَالَسْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكْثَرَ مِنْ مِائَةِ مَرَّةٍ، وَكَانَ أَصْحَابُهُ يَتَنَاشِدُونَ الشَّعْرَ وَيَتَذَكَّرُونَ أَشْيَاءَ مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ وَهُوَ سَاكِتٌ، وَرُبَّمَا تَبَسَّمَ مَعَهُمْ.

247 – Жобир ибн Самура розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Мен Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан юздан ортиқ мажлисда қатнашганман. У зотнинг саҳобалари шеърни таъсирли ўқишда кимўзарга ўйнашарди, жоҳилиятдаги айрим ишларини эслашарди. У зот бўлсалар жим ўтирардилар, балки улар билан бирга табассум қилардилар⁷⁷”.

Шарҳ. Жобир ибн Самура розияллоҳу анҳу гап аввалида: “Мен Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан юздан ортиқ мажлисда қатнашганман”, дейишидан мақсади айтиладиган гап ростлигига, унда муболага ёки янглишиш йўқлигига ишонтиришдир. У киши буни бир-икки марта эмас, жуда кўп кўрган. Шундайлигини аниқ билади. Бунга шубҳаси йўқ.

Ибн Самура розияллоҳу анҳу айтишича, саҳобалар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам олдиларида ўзлари ёддан биладиган айрим шеърларни қофияли ўқишда мусобақалашишарди, Исломдан олдинги жоҳилият даврида бўлиб ўтган воқеаларни эслашарди. Пайғамбаримиз алайҳиссалом бўлсалар жим эшитиб ўтирардилар, мавриди келганида уларга қўшилиб кулардилар. У зотнинг сукутлари саҳобалар ишидан розиликларини билдиради. Агар ботил бўлганида уларни бу ишдан қайтарардилар.

⁷⁶ 246 – санади ҳасан.

Бу ҳадисни Термизий (2847) ва Насоий (5/202, 211) “Сунан”да, Ибн Хузайма (2680) ва Ибн Ҳиббон (5788) “Саҳиҳ”да, Абу Нуайм “Ҳиятул авлиё”да (6/292) ривоят қилган.

⁷⁷ 247 – санади ҳасан.

Бу ҳадисни Муслим “Саҳиҳ”да (670), Абу Довуд (1294, 4850) ва Термизий (2850) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (5/86, 88, 91, 101, 105, 107), Ибн Хузайма “Саҳиҳ”да (757) ривоят қилган.

٢٤٨ — حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ، حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَشْعُرُ كَلِمَةً تَكَلَّمْتُ بِهَا الْعَرَبُ: كَلِمَةُ لَبِيدٍ: **أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ**

248 — Абу Хурайра розияллоху анҳудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоху алайҳи ва саллам шундай деганлар: **“Араблар айтган энг яхши (ёки нозик маъноли) сўз Лабиднинг сўзидир:**

Огоҳ бўлинглар! Аллохдан бошқа ҳамма нарсa ботилдир⁷⁸.

Шарҳ. Юқоридаги шеърнинг давомида “Ҳамма неъматлар шубҳасиз завол топувчидир”, дейилган. Ривоят қилинишича, Усмон ибн Мазъун розияллоху анху “Ҳамма неъматлар шубҳасиз завол топувчидир” деган жумлани эшитганида “Лабид ёлғон айтибди”, деган. Кейин байтнинг давомини эшитгач, “Рост айтибди”, деган. Яъни, шеърда дунё неъматлари кўзда тутилаётганини билган⁷⁹.

٢٤٩ — حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الطَّائِفِيِّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الشَّرِيدِ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: كُنْتُ رَدَفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَنْشَدْتُهُ مِائَةَ قَافِيَةٍ مِنْ قَوْلِ أُمَيَّةَ بْنِ أَبِي الصَّلْتِ الثَّقَفِيِّ، كُلَّمَا أَنْشَدْتُهُ بَيِّنًا قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: هِيَه، حَتَّى أَنْشَدْتُهُ مِائَةً، يَغْنِي: بَيِّنًا، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنْ كَادَ لِيُسْلِمَ.

249 — Амр ибн Шарид отасидан ривоят қилади: **“Мен уловда Набий соллаллоху алайҳи ва саллам орқаларига мингашиб кетаётгандим. Шунда Умайя ибн Абу Салт Сақафий шеъридан юз байт айтдим. Ҳар сафар бир байт айтганимда Набий соллаллоху алайҳи ва саллам то юз байтга етгунича: “Давом этавер”, дердилар. Ўшанда Набий соллаллоху алайҳи ва саллам: “У мусулмон бўлишига оз қолибди”, дегандилар**⁸⁰.

Шарҳ. Бир куни Шарид розияллоху анху уловда Набий соллаллоху алайҳи ва саллам орқаларига мингашиб кетаётганида жоҳилият даври шоири Умайя ибн Абу Салт Сақафий шеъридан юз байт ўқиди. Ҳар сафар бир байт тугалланганида Пайғамбаримиз алайҳиссалом “Яна ўқи”, деб айтардилар. Шу тарзда Шарид юз байт шеър айтган.

Умайя ибн Абу Салт Аллохни улуғловчи, У Зотга ҳамду санолар айтувчи, қайта тирилишни зикр этувчи шеърлар ёзган. Набий соллаллоху алайҳи ва саллам даъватлари унга етиб борган. Ҳатто мусулмон бўлишига жуда оз қолган. Лекин имонсиз ҳолида ўлган.

٢٥٠ — حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُوسَى الْفَزَارِيُّ، وَعَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ — وَالْمَعْنَى وَاحِدٌ — قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَضَعُ لِحْسَانَ بْنِ ثَابِتٍ مِنْبَرًا فِي الْمَسْجِدِ يَقُومُ عَلَيْهِ قَائِمًا، يُفَاخِرُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَوْ قَالَ: يُنَافِحُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَيَقُولُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللَّهَ يُؤَيِّدُ حَسَانَ بِرُوحِ الْقُدُسِ مَا يُنَافِحُ، أَوْ يُفَاخِرُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

250 — Оиша розияллоху анҳодан ривоят қилинади: **“Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам Ҳассон ибн Собит учун масжидда бир минбар қўйдираддилар. У ўша минбарда туриб Расулulloх**

⁷⁸ 248 — ҳадис санади ҳасан, матни саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (3841, 6147, 6489) ва Муслим (2256) “Саҳиҳайн”да, Термизий (2849) ва Ибн Можа (3757) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (2/248, 391, 393), Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да (5783), Абу Нуайм “Ҳилятул авлиё”да (7/201) ривоят қилган.

⁷⁹ Каранг: Божурий. Ал-Мавоҳибул ладуния. — Б. 404.

⁸⁰ 249 — санади ҳасан.

Бу ҳадисни Муслим “Саҳиҳ”да (2255), Ибн Можа “Сунан”да (3758), Бухорий “Ал-Адабул муфрад”да (799, 869), Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да (5782), Табароний “Кабир”да (7237) ривоят қилган.

соллаллоҳу алайҳи ва саллам хислатларини эсларди ёки у зот шаънларини ҳимоя қиларди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Албатта, Аллоҳ – модомики Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни ҳимоя қилар ёки хислатларини зикр этар экан – Ҳассонни Рухул қудс билан қувватлайди”, деб айтардилар⁸¹”.

Шарҳ. “Рухул қудс” деганда Жаброил алайҳиссалом кўзда тутилади. Чунки у қалблар ҳаёти бўлмиш ваҳийни олиб тушган.

Ҳадис мазмунига кўра, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Масжидун набавийда шоирлари Ҳассон ибн Собит розияллоҳу анҳу учун махсус минбар қўйдирандилар. Ҳассон ўша минбарга чиқиб, шеър айтарди: Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг гўзал хислатларини, мақтовга лойиқ жиҳатларини зикр қиларди, у зот шаънларига айtilган нолойиқ гапларга раддия бериб, мушрикларни ҳажв қиларди. Шунда Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Ҳассон менинг хислатларимни эслар ёки мени душманлардан ҳимоя қилар экан, Аллоҳ уни Жаброил алайҳиссалом билан қувватлайди, яъни, унга балоғатли жавобларни илҳом қилади, тўғри сўзлашга тавфиқ беради, уни душманлар азиятидан сақлайди”, дердилар.

Демак, Исломни макташ, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни ҳимоя қилиш мақсадида шеър ёзиш ва айтиш савобли ишдир. Шунингдек, маъноси гўзал, лафзлари тўғри бўлса, масжидда шеър айтиш жоиз саналади.

٢٥١ – حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُوسَى، وَعَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَثَلَهُ.

251 – Бизга Исмоил ибн Мусо ва Али ибн Ҳужр ҳадис айтди, бизга Ибн Абу Зинод отасидан, у Урвадан, у Оишадан, Оиша эса Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан шунга ўхшаши ҳадис айтди⁸².

Шарҳ. Бу ҳадис лафз ва маъно жиҳатидан аввалгисига ўхшайди. Фақат санадда бир оз фарқ бор. Уни келтиришдан мақсад ҳадисни қувватлаш, асоси борлигини таъкидлашдир.

38-БОБ. РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ ТУНГИ СУҲБАТ ҲАҚИДА АЙТГАН СЎЗЛАРИ

(Унда 2 та ҳадис бор: 252-253)

Шарҳ. “Тунги суҳбат” деганда кеч кирганидан бир оз ўтиб қилинадиган суҳбат назарда тутилади. Аслида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам кечкурун гаплашиб ўтиришдан қайтарганлар. Магар киши ўз аҳли аёли билан гаплашиши бундан мустасно.

Ярим тунгача фойдасиз мавзуларда гаплашиб ўтириш, кеч ётиб, кеч туриш номаъқул ишлардан саналади. Динимизда вақтли уйқуга ётиб, вақтли туриш тавсия этилади. Мана шунда кишининг иши унумли бўлади, ибодатлари вақтида бажарилади. Агар алламаҳалгача суҳбатлашиб ёки бемаъни томошалар кўриб, ярим тунда уйқуга ётилса, бомдод намози қазо бўлади, инсон яхши ухламагани учун ишларида ҳам барака бўлмайди.

Бу бобда киши жуфти ҳалоли билан суҳбат қуриши, аёлларнинг ўзаро суҳбати билан боғлиқ икки ривоят келтирилган.

٢٥٢ – حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ صَبَّاحٍ الْبَزَّازِ، حَدَّثَنَا أَبُو النَّضْرِ، حَدَّثَنَا أَبُو عَقِيلٍ الثَّقَفِيُّ: عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَقِيلٍ، عَنْ مُجَالِدٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: حَدَّثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ نِسَاءَهُ حَدِيثًا، فَقَالَتْ امْرَأَةٌ

⁸¹ 250 – санади заиф. Чунки Абдурахмон ибн Абу Зинод тафаррудда заифдир.

Бу ҳадисни Абу Довуд (5015) ва Термизий (2846) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/72), Ҳоким “Мустадрок”да (3/487), Бағавий “Шархус сунна”да (3408) ривоят қилган.

⁸² 251 – санади заиф. Бундан аввалги ҳадис таҳрижига қаранг.

مِنْهُمْ: كَانَ الْحَدِيثُ حَدِيثُ خُرَافَةٍ؟ فَقَالَ: أَتَدْرُونَ مَا خُرَافَةٌ؟ إِنَّ خُرَافَةً كَانَ رَجُلًا مِنْ عُذْرَةٍ، أَسْرَتْهُ الْجَاهِلِيَّةُ، فَمَكَثَ فِيهِمْ دَهْرًا، ثُمَّ رَدُّوهُ إِلَى الْإِنْسِ، فَكَانَ يُحَدِّثُ النَّاسَ بِمَا رَأَى فِيهِمْ مِنَ الْأَعَاجِيبِ، فَقَالَ النَّاسُ: حَدِيثُ خُرَافَةٍ.

252 – *Оиша розияллоху анҳодан ривоят қилинади*: “Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам тунларнинг бирида завжаларига бир хикоя айтиб бердилар. Шунда улардан бири: “Бу хикоя Хурофа хикоясига ўхшар эканми?” деди. У зот сўрадилар: “Хурофа нималигини биласизларми? Хурофа узралик бир киши эди. Жоҳилият даврида жинлар уни асир олишганди. (Хурофа) жинлар орасида узок муддат турди. Кейин уни инсонлар орасига қайтаришди. (Хурофа жинлар) орасида кўрган ажиб нарсалари ҳақида одамларга сўзлаб берарди. Шунда одамлар: “Хурофа хикояси”, деб айтишарди⁸³”.

Шарҳ. “Хурофа” Ямандаги машҳур Узра қабиласидан бўлган бир кишининг исмидир. Жоҳилият даврида жинлар уни асир олишганди (Ўша вақтларда жинлар инсонларни ўғрилаб кетиши кўп кузатиларди). Хурофа жинлар орасида анча вақт турди. Кейин уни одамларга қайтариб беришган. Хурофа кўзи билан кўрган ажойибу ғаройиб нарсалари ҳақида қабиладошларига сўзлаб берарди. Унинг гапи рост эди, лекин одамлар бу ҳақида аввал эшитишмаганди. Шунинг учун Хурофанинг хикоясидан таажжубга тушишарди. Агар шунга ўхшаш ажиб, ишониш қийин хикояларни эшитиб қолишса, “Хурофанинг хикояси”, деб қўйишарди. Мана шу гап эл оғзига тушиб, тасдиқланмаган ёки ишониш қийин ҳар қандай хабар “хурофа(т)” дейиладиган бўлди. Биздаги “хурофот” сўзи асли мана шундан келиб чиққан.

УММУ ЗАРЪНИНГ ҲАДИСИ

Қуйидаги ҳадис муҳаддислар орасида “Умму Зарънинг ҳадиси” номи билан машҳур бўлган. Гарчи у “Шамойл” китобининг 38-боби таркибига кирса ҳам, алоҳида сарлавҳа билан ажратилади. Зеро, аҳли илмлар унга эътибор билан қарашган. Ҳатто Қози Йёз раҳматуллоҳи алайҳ мана шу ҳадисни шарҳлаб алоҳида китоб ёзган. Ибн Ҳажар Асқалоний эса “Фатҳул борий”да мазкур ҳадис мазмунини батафсил ёритиб берган. Келинг, Оиша розияллоху анҳо онамиздан ривоят қилинган ажойиб ҳадиснинг таржимаси ва шарҳи билан танишамиз.

٢٥٣ — حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ، أَخْبَرَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَخِيهِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: جَلَسْتُ إِحْدَى عَشْرَةَ امْرَأَةً، فَتَعَاهَدْنَ وَتَعَاقِدْنَ أَنْ لَا يَكْتُمَنَّ مِنْ أَخْبَارِ أَزْوَاجِهِنَّ شَيْئًا. فَقَالَتِ الْأُولَى: زَوْجِي لَحْمٌ جَمَلٌ غَثٌّ، عَلَى رَأْسِ جَبَلٍ وَعَرٍ، لَا سَهْلٌ فِيْرَتَقَى، وَلَا سَمِيمٌ فِيَنْتَقَلُ. قَالَتِ الثَّانِيَةُ: زَوْجِي لَا أَثِيرُ خَبْرَهُ، إِنِّي أَخَافُ أَنْ لَا أَذَرَهُ، إِنْ أَذْكُرُهُ أَذْكُرُ عُجْرَهُ وَجُجْرَهُ. قَالَتِ الثَّالِثَةُ: زَوْجِي الْعَشَنَّقُ، إِنْ أَنْطِقُ أُطَلِّقُ، وَإِنْ أَسْكُتُ أُعَلِّقُ. قَالَتِ الرَّابِعَةُ: زَوْجِي كَلِيلٌ تَهَامَةٌ، لَا حَرٌّ وَلَا قَرٌّ، وَلَا مَخَافَةٌ وَلَا سَامَةٌ. قَالَتِ الْخَامِسَةُ: زَوْجِي إِنْ دَخَلَ فَهَدَ، وَإِنْ خَرَجَ أَسَدَ، وَلَا يَسْأَلُ عَمَّا عَهَدَ. قَالَتِ السَّادِسَةُ: زَوْجِي إِنْ أَكَلَ لَفٌّ، وَإِنْ شَرِبَ اشْتَفَّ، وَإِنْ اضْطَجَعَ انْتَفَّ، وَلَا يُؤْلِجُ الْكَفَّ لِيَعْلَمَ الْبَثَّ. قَالَتِ السَّابِعَةُ: زَوْجِي عَيَايَاءُ — أَوْ غَيَايَاءُ — طَبَاقَاءُ، كُلُّ دَاءٍ لَهُ دَاءٌ، شَجَاكِ أَوْ فَلَاكِ، أَوْ جَمَعَ كُلًّا لَكَ.

⁸³ 252 – санади заиф. Чунки Мужолид ибн Саид заиф ровий.

Бу ҳадисни Аҳмад “Муснад”да (6/157) ривоят қилган. Қаранг: “Тухфатул ашроф”, 17628-ҳадис; “Ал-Муснадул жомеъ”, 17039-ҳадис.

قَالَتِ الثَّامِنَةُ: زَوْجِي: الْمَسُّ مَسُّ أَرْزَبٍ، وَالرَّيْحُ رِيحُ زَرْزَبٍ.

قَالَتِ التَّاسِعَةُ: زَوْجِي رَفِيعُ الْعِمَادِ، طَوِيلُ النَّحَادِ، عَظِيمُ الرَّمَادِ، قَرِيبُ الْبَيْتِ مِنَ النَّادِ.

قَالَتِ الْعَاشِرَةُ: زَوْجِي مَالِكٌ، وَمَا مَالِكٌ؟ مَالِكٌ خَيْرٌ مِنْ ذَلِكَ، لَهُ إِبِلٌ كَثِيرَاتُ الْمَبَارِكِ، فَلَيْلَاتُ الْمَسَارِحِ، إِذَا سَمِعْنَ صَوْتَ الْمِزْهَرِ أَبْقَرْنَ أَتْهَنَ هَوَالِكِ.

قَالَتِ الْحَادِيَةُ عَشْرَةَ: زَوْجِي أَبُو زَرْعٍ، وَمَا أَبُو زَرْعٍ؟ أَنَاسٌ مِنْ حُلِيِّ أُدُنِيٍّ، وَمَلَأٌ مِنْ شَحْمِ عَضْدِيٍّ، وَبَجَحْنِي فَبَجَحْتُ إِلَيَّ نَفْسِي، وَجَدَنِي فِي أَهْلِ غُنَيْمَةِ بَشَرٍ، فَجَعَلَنِي فِي أَهْلِ صَهِيلٍ وَأَطِيطٍ وَدَائِسٍ وَمُنَقٍّ، فَعِنْدَهُ أَقُولُ فَلَا أَقْبَحُ، وَأَرْقُدُ فَأَتَصَبَّحُ، وَأَشْرَبُ فَأَتَقَمَّحُ.

أُمُّ أَبِي زَرْعٍ، فَمَا أُمُّ أَبِي زَرْعٍ؟ عُكُومُهَا رَدَاخٌ، وَبَيْتُهَا فَسَاخٌ.

ابْنُ أَبِي زَرْعٍ، فَمَا ابْنُ أَبِي زَرْعٍ؟ مَضْجَعُهُ كَمَسَلٍ شَطْبَةٍ، وَتُشْبِعُهُ ذِرَاعُ الْجُفْرَةِ.

بِنْتُ أَبِي زَرْعٍ، فَمَا بِنْتُ أَبِي زَرْعٍ؟ طَوْعُ أَبِيهَا، وَطَوْعُ أُمِّهَا، مِلْءُ كِسَائِهَا، وَغَيْظُ جَارَتِهَا.

جَارِيَةُ أَبِي زَرْعٍ، فَمَا جَارِيَةُ أَبِي زَرْعٍ؟ لَا تَبْتُ حَدِيثَنَا تَبْنِيئًا، وَلَا تُنَقِّتُ مِيرَتَنَا تَنْقِيئًا، وَلَا تَمْلَأُ بَيْتَنَا تَعْشِيئًا.

قَالَتْ: خَرَجَ أَبُو زَرْعٍ وَالْأَوَطَابُ تُمَخَضُ، فَلَقِيَ امْرَأَةً مَعَهَا وَلَدَانِ لَهَا كَالْفَهْدَيْنِ، يَلْعَبَانِ مِنْ تَحْتِ خَصْرِهَا بِرُمَانَتَيْنِ، فَطَلَّقَنِي وَنَكَحَهَا، فَنَكَحْتُ بَعْدَهُ رَجُلًا سَرِيًّا، رَكِبَ شَرِيًّا، وَأَخَذَ خَطِيًّا، وَأَرَاخَ عَلَيَّ نَعْمًا ثَرِيًّا، وَأَعْطَانِي مِنْ كُلِّ رَائِحَةٍ زَوْجًا، وَقَالَ: كُلِّي أُمَّ زَرْعٍ، وَمِيرِي أَهْلَكَ، فَلَوْ جَمَعْتُ كُلَّ شَيْءٍ أَعْطَانِيهِ مَا بَلَغَ أَصْغَرَ آيَةِ أَبِي زَرْعٍ.

قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كُنْتُ لَكَ كَأَبِي زَرْعٍ لِأُمِّ زَرْعٍ.

253 – *Ошиа розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Ўн бир нафар аёл (бир мажлисда) йиғилиб, ўз эрлари ҳолатидан ҳеч нарсани яширмасликка келишиб, ахдлашиб олишди.*

Биринчиси деди: “Менинг эрим чиқиш қийин бўлган тоғ чўққисидаги ориқ туя гўштидир. (У ерга кўтарилиш) осонмаски, чиқилса. (Гўшти) семизмаски, (уйга) олиб кетилса...”

Иккинчиси деди: “Мен эримнинг сирларини ошкор этмайман. (Унинг сирларидан биронтасини) қолдирмайман, деб қўрқаман. Агар зикр қилсам, ҳамма нуқсон-камчиликларини айтиб юбораман”.

Учинчиси деди: “Эрим жуда новча. Агар гапирсам, талоқ қилинаман. Агар сукут сақласам, муаллақ қолдириламан”.

Тўртинчиси деди: “Менинг эрим Тихома тунига ўхшайди: иссиқ ҳам, совуқ ҳам эмас. Қўрқиш ҳам, зериқиш (ёки нафратланиш) ҳам йўқ”.

Бешинчиси деди: “Менинг эрим (уйга) кирса, қоплон бўлади. (Кўчага) чиқса, шер бўлади. Ўзи билган нарсалар ҳақида сўрамайди”.

Олтинчиси деди: “Менинг эрим (таом) еса, (барини) еб тугатади. (Ичимлик) ичса, (бир томчи ҳам) қолдирмасдан ичади. Агар ухласа, қаттиқ ўралиб олади. Ҳолатни (яъни, ғам-андух ёки касаллигини) билиш учун қўл тикиб ҳам кўрмайди”.

Еттинчиси деди: “Менинг эрим ожиз – ёки табиати оғир – ва аҳмоқдир. Ҳар бир дард унинг учун дард. (Агар урса,) жароҳат етказди ёки у ер-бу ерингни синдиради. Ё бўлмаса, ҳам жароҳат етказди, ҳам синдиради”.

Саккизинчиси деди: “Эримнинг ушлаши қуённинг ушлашидек. Ҳиди эса зарнаб ўсимлиги хидидек”.

Тўққизинчиси деди: “Эримнинг устуни баланд, қиличбанди узун, кули кўп, уйи йиғин ўтказиладиган жойга яқин”.

Ўнинчиси деди: “Эрим моликдир. Молик нималигини биласизларми? Молик мана шуларнинг барчасидан яхши. Унинг кўп ётадиган, кам ўтлайдиган туялари бор. Агар улар чолғу овозини эшитишса, сўйилишларини аниқ билишади”.

Ўн биринчиси деди: “Менинг эрим Абу Заръдир. Абу Заръ нима? У қулоғимга тақинчоқлар тақди, елкамни ёғ билан тўлдирди. У мени хурсанд қилди. Нафсим ҳам мендан хурсанд бўлди. Абу Заръ мени кам қўйлари бор, қийинчиликдаги бир оилада топди. Кейин мени от ва туялари бор, дон янчувчи ва пўстини ажратувчиларга эга бир оилага олиб келди. Унинг олдида гапирсам, дакки эшитмасдим. Ухласам, тонггача ётардим. (Ичимлик) ичсам, тўйгунимча ичардим.

Абу Зарънинг онаси. Абу Зарънинг онаси нима? Унинг бўғчаси (ёки хуржуни) катта, уйи кенг.

Абу Зарънинг ўғли. Абу Зарънинг ўғли нима? Унинг тўшаги пўстлоғи артилган хурмо навдасига ўхшайди. Кўзининг қўли уни тўйдиради.

Абу Зарънинг қизи. Абу Зарънинг қизи нима? Ота-онасига итоаткор, (дуркунлигидан) либоси тўлиб туради, кундошини куйдиради.

Абу Зарънинг жорияси. Абу Зарънинг жорияси нима? У бизнинг сўзимизни сира ёймайди, таомимизни бузмайди (ёки ташмаламайди), уйимизни чанг-ғуборга тўлдирмайди”.

У деди: “Бир куни Абу Заръ (ташқарига) чиқди. Ўшанда сутлар сероб эди. Кутилмаганда бир аёлни учратиб қолди. Унинг иккита, қоплондек боласи бор эди. Улар оналари бели остидаги икки анорни ўйнашарди. (Абу Заръ) ўшанда мени талоқ қилиб, унга уйланди. Мен ундан кейин таг-туғли бир кишига турмушга чиқдим. У чопағон от минди, хаттий (камон) олди, мен томон жуда кўп чорваларни ҳайдаб келди ва уларнинг ҳар биридан бир жуфтдан менга бериб, “Эй Умму Заръ, еб-бахраманд бўл, аҳлингга ҳам бер”, деб марҳамат қилди. Агар мен ўша киши берган ҳамма нарсани (бир жойга) йиғсам, Абу Зарънинг кичкина идишига ҳам етмайди”.

Оиша розияллоҳу анҳо деди: “Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам менга: “Сенга худди Абу Заръ Умму Заръга қилганидек (муомалада) бўламан”, дедилар⁸⁴”.

Шарҳ. Бу ривоятни Оиша розияллоҳу анҳо онамиз Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга айтиб берганлар. У зот Оиша онамизга қулоқ солганлар. Бунда у зотнинг Оиша онамизга нисбатан меҳр-муҳаббатлари, ҳурматлари кўринади.

Ривоятда айтилишича, ўн бир нафар аёл бир жойга йиғилиб, мактов ёки танкид бўлишидан қатъи назар, ўз эрлари хабарини беркитмасдан рўй-рост айтишга келишиб олишди. Улар орасида кимдир эрини мактади, кимдир ёмонлади. Яна кимдир эрининг ижобий ва салбий томонларини барабар зикр қилди.

Биринчиси деди: “Менинг эрим чиқиш қийин бўлган тоғ чўққисидаги ориқ туя гўштидир. (У ерга кўтарилиш) осонмаски, чиқилса. (Гўшти) семизмаски, (уйга) олиб кетилса...”

Аёл бу билан эридан кам яхшилик кўришига ишора қилмоқда. У эрини туя гўштига ўхшатапти. Туя гўшти чандирроқ бўлади. Устига-устак туя ориқ бўлса, гўштини чайнаш қийин. Етмаганига баланд тоғ устида бўлса, масала янада чигаллашади. Чунки, тоққа чиқиш осон бўлсайди, гўштни уйга олиб кетсалар. Туя гўшти семиз бўлсайди, унга эришишни истасалар. Агар гўшт семиз ва юмшоқ бўлганида одамлар қанча қийин бўлса ҳам тоққа кўтарилиб, уни олиб тушишарди.

Аёлнинг бу ташбеҳидан биламизки, эри унга безътибор, унга нисбатан кўпол муомалада бўлади.

Иккинчиси деди: “Мен эримнинг сирларини ошкор этмайман. (Унинг сирларидан биронтасини) қолдирмайман, деб кўрқаман. Агар зикр қилсам, ҳамма нуқсон-камчиликларини айтиб юбораман”.

Бу аёл эрининг айблари жуда кўп. Шунинг учун уни тилга олмасликни лозим топди. Агар нуқсон-камчиликларини айтадиган бўлса, гап чўзилиб кетади.

Аслида ўн бир нафар аёл ўз эрларининг ҳеч бир сирини қолдирмай гапиришга келишиб олишганди. Аммо бу хотин мухтасар жумла билан чекланди, тафсилотларга киришмади. Чунки, оиласи бузилиб, ўзи бева, болалар етим қолишидан қўрқди, оқибатини ўйлаб иш қилди.

Учинчиси деди: “Эрим жуда новча. Агар гапирсам, талоқ қилинаман. Агар сукут сақласам, муаллақ қолдириламан”.

⁸⁴ 253 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (5189) ва Муслим (2448) “Саҳиҳайн”да Ҳишом ибн Урва йўли орқали ривоят қилган.

Яъни, эримнинг бўйи жуда узун, лекин ақли йўқ, оғир-вазмин ҳам эмас. Агар унинг хабарини, қиладиган ишларини айтсам, талоғимни беради. Агар индамай юраверсам, масалам осиб қўйилади, ҳал этилмай қолиб кетади.

“Муаллақ қолдириш” деганда аёлни зулм билан ушлаш туриш кўзда тутилади. Бундай аёлнинг эри бор, бироқ эр бўлиб, эрлик қилмайди, аёли ҳуқуқларини поймол этади. Ўзи эрлик қила олмаганига яраша талоқ қилиб, бошқасига турмушга чиқишига ҳам йўл қўймайди.

Тўртинчиси деди: “Менинг эрим Тихома тунига ўхшайди: иссиқ ҳам, совуқ ҳам эмас. Қўрқиш ҳам, зериқиш (ёки нафратланиш) ҳам йўқ”.

Тўртинчи аёл эрини Тихома тунига ўхшатапти. Бу билан унинг табиати мўътадил, муомаласи, эътибори ўртачалигига ишора қиляпти. Хулқи гўзаллиги учун бу аёл эридан хавфсирамайди, эри билан ўтирса, зериқиб қолмайди.

Бешинчиси деди: “Менинг эрим (уйга) кирса, қоплон бўлади. (Кўчага) чиқса, шер бўлади. Ўзи билган нарсалар ҳақида сўрамайди”.

Яъни, бу аёлнинг эри уйга қоплон бўлиб киради, кўчага шер бўлиб чиқади. Бу нима дегани?

У уйга кирса, қарамда, оиласига яхши муомалада худди қоплондек бўлади. Уйдан ташқарига чиқса, шердек жасур бўлиб қолади. Бағрикенглигидан майда нарсалар ҳақида сўраб ўтирмайди.

Айримлар бу васфни мақтов ва танқидга бўлишган. Яъни, эри шижоатда шерга ўхшайди. Аммо уйга келса, уйқудан бошқа нарсани билмайди, уйдаги кам-кўстлар, оила аъзоларига нима кераклиги билан иши бўлмайди.

Олтинчиси деди: “Менинг эрим (таом) еса, (барини) еб тугатади. (Ичимлик) ичса, (бир томчи ҳам) қолдирмасдан ичади. Агар ухласа, қаттиқ ўралиб олади. Ҳолатни (яъни, ғам-андух ёки касаллигини) билиш учун қўл тикиб ҳам кўрмайди”.

Бу аёлнинг гапига қараганда, эри уйга кирса, қорнидан бошқа ғами бўлмайди. Овқатланаётганида олдидаги ҳамма нарсани битта қўймай еб битиради, ҳеч нарса қолдирмайди. Ичимликни охириги томчисигача ичади. Агар уйқуга ётса, кўрпани бир ўзи ёпиб олади, аёли ҳақида қайғурмайди. Хотинининг аҳволи қандайлиги билан қизикмайди, унга меҳр кўрсатмайди, ҳазиллашмайди, нима касали ёки ҳожати борлиги билан иши йўқ.

Еттинчиси деди: “Менинг эрим ожиз – ёки табиати оғир – ва аҳмоқдир. Ҳар бир дард унинг учун дард. (Агар урса,) жароҳат етказади ёки у ер-бу ерингни синдиради. Ё бўлмаса, ҳам жароҳат етказади, ҳам синдиради”.

Яъни, жинсий тарафдан ожиз, табиати оғир, ақлсиз киши. Сизлар санаган ҳамма айблар эримда бор. Агар урадиган бўлса, бошни ёради ёки бирон аъзони синдиради. Истаса, унисиям, бунисиниям қилади.

Саккизинчиси деди: “Эримнинг ушлаши қуённинг ушлашидек. Ҳиди эса зарнаб ўсимлиги ҳидидек”.

Бу аёл сўзига кўра, эрининг танаси латиф, юмшоқ, доим тоза бўлиб юради. Ҳиди зарнаб ўсимлигидек хушбўй.

Мазкур аёл бу билан эрини мақтамоқда. Аслида ҳаммадаям қандайдир айб бўлади, аммо чиройли муомала ва гўзал хулқ олдида унча-мунча камчилик кўринмайди.

Тўққизинчиси деди: “Эримнинг устуни баланд, қиличбанди узун, кули кўп, уйи йиғин ўтказиладиган жойга яқин”.

“Устуни баланд” деганда уйнинг катталиги, кенглиги, яъни, инсоннинг меҳмондўстлиги кўзда тутилади. Меҳмонлар бемалол сиғиши, ёзилиб ўтиришлари учун уй катта ва шинам қилиб қурилади.

“Қиличбанди узун” деганда киши бўйи узунлиги, қолаверса, жасур ва паҳлавонлиги назарда тутилади.

“Кули кўп” дейишидан унинг уйига меҳмонлар кўп келишини билиб оламиз. Чунки, меҳмон келганида ўчоққа ўт ёқилиб, овқат пиширилади. Тўхтовсиз меҳмон келаверса, кўп овқат тайёрланади. Натижада ўчоқнинг кули ҳам кўпайиб кетади.

“Уйи йиғин ўтказиладиган жойга яқин” деганда эса қавм йиғиладиган жойга яқин ерда иморат қургани назарда тутилган. Токи ҳамма унинг уйини кўрсин, ташриф буюриб, меҳмон бўлсин. Буларнинг ҳаммаси тўққизинчи аёл эри шаънига айтилган мақтовдир.

Ўнинчиси деди: “Эрим моликдир. Молик нималигини биласизларми? Молик мана шуларнинг барчасидан яхши. Унинг кўп ётадиган, кам ўтлайдиган туялари бор. Агар улар чолғу овозини эшитишса, сўйилишларини аниқ билишади”.

Яъни, эримнинг жуда кўп мол-мулки бор. У нимага эгалигини биласизларми? Эрим сизларнинг хаёлингизга келган нарсалардан афзалроқ ёки унинг мулки тўққизинчи аёлнинг эриникидан кўпроқ. Эримнинг анча туяси бор. Улар кам ўтлайди, аксар ҳолларда туялар ётадиган жойда бўлади. Эримнинг меҳмонлари кўп. Агар улар келиб қолса, туя сўяди. Меҳмон келса, уйда чолғу асбоблари чалинади. Буни эшитган туялар шубҳасиз сўйилишларини билишади.

Ўн биринчиси деди: “Менинг эрим Абу Заръдир. Абу Заръ нима? У қулоғимга тақинчоқлар тақди, елкамни ёғ билан тўлдирди. У мени хурсанд қилди. Нафсим ҳам мендан хурсанд бўлди. Абу Заръ мени кам қўйлари бор, қийинчиликдаги бир оилада топди. Кейин мени от ва туялари бор, дон янчувчи ва пўстини ажратувчиларга эга бир оилага олиб келди. Унинг олдида гапирсам, дакки эшитмасдим. Ухласам, тонггача ётардим. (Ичимлик) ичсам, тўйгунимча ичардим”.

Ўн биринчи аёл эрини ўз исми билан эмас, куяси, яъни фарзанди исмига “Абу” қўшиб номлашидан эрининг олийжаноб, яхши инсон эканини, аёлнинг эрига муҳаббатли бўлганини билиб оламиз.

Яъни, эрим Абу Заръдир. Абу Заръ кимлигини биласизларми? У мени зеб-зийнат билан безаган, кулоқларимга тақинчоқлар тақиб қўйган, озиқ-овқат билан бекаму кўст таъминлаган эди. Эрим мени жуда хурсанд қилган, кўнглимни олган, уйда ҳар тарафдан кенглик қилиб берган эди. У мени хотин қилиб олганида жуда фақир хонадонда яшардик, озгина қўйимиз бўларди, машаққатда кун кечирардик. Кейин мен билан оила қуриб, чорвалари кўплигидан от ва туялар овози эшитилиб турадиган бир хонадонга олиб келди. Бу оиланинг дон янчийдиган, уни бошоғидан ажратадиган хизматкорлари бор эди. Бу ерда менинг ўз ўрним, обрў-эътиборим бор. Агар гапирсам, биров мени айбламасди, менга дакки бермасди. Ухласам, хизматкорлар етарлигидан тонггача ётардим. Истаган ичимлигимни тўйгунимча ичардим. Кўнглим нимани истаса, шуни қилардим.

“Абу Зарънинг онаси. Абу Зарънинг онаси нима? Унинг бўғчаси (ёки хуржуни) катта, уйи кенг”.

Абу Зарънинг онаси ҳам бор эди. Унинг нарсалар солинадиган хуржуни жуда катта, уйи кенг эди. Бу унинг мол-мулки кўп бўлганини билдиради.

“Абу Зарънинг ўғли. Абу Зарънинг ўғли нима? Унинг тўшаги пўстлоғи артилган хурмо навдасига ўхшайди. Қўзининг қўли уни тўйдиради”.

Абу Зарънинг ўғли ҳам бор эди. Унинг ётоғи пўстлоғи артилган хурмо навдасига ўхшарди. Яъни, кичкина эди. У кам овқат ерди. Бир қўзининг қўли қорнини тўйдиради.

“Абу Зарънинг қизи. Абу Зарънинг қизи нима? Ота-онасига итоаткор, (дуркунлигидан) либоси тўлиб туради, кундошини куйдиради”.

Абу Зарънинг қизи ҳам бор эди. У хулқи гўзаллиги учун ота-онасига итоаткор эди. Фаровон хонадонда яшагани, еб-ичишдан камчилиги бўлмагани учун бадани гўштдор эди. Шунинг учун кийган либоси тўлиб турарди. Агар у бирон хонадонга келин бўлиб тушса, кундошларини куйдиради. Чунки унинг кўриниши чиройли, хулқи гўзал эди.

“Абу Зарънинг жорияси. Абу Зарънинг жорияси нима? У бизнинг сўзимизни сира ёймайди, таомимизни бузмайди (ёки ташмаламайди), уйимизни чанг-губорга тўлдирмайди”.

Абу Зарънинг бир жорияси ҳам бор эди. У одобли, диёнатли эди. Шунинг учун уйдаги гапларни кўчага олиб чиқмасди, таомимизни бузмас, молларимизни текширмас, ундан бирон нарса олмас эди. Уйни топ-тоза сақларди, чанг тўпланишига йўл қўймасди.

У деди: “Бир куни Абу Заръ (ташқарига) чиқди. Ўшанда сутлар сероб эди. Кутилмаганда бир аёлни учратиб қолди. Унинг иккита, қоплондек боласи бор эди. Улар оналари бели остидаги икки анорни ўйнашарди. (Абу Заръ) ўшанда мени талоқ қилиб, унга уйланди. Мен ундан кейин таг-тугли бир кишига турмушга чиқдим. У чопағон от минди, хаттий (камон) олди, мен томон жуда кўп чорваларни хайдаб келди ва уларнинг ҳар биридан бир жуфтдан менга бериб, “Эй Умму Заръ, еб-бахраманд бўл, ахлингга ҳам бер”, деб марҳамат қилди. Агар мен ўша киши берган ҳамма нарсани (бир жойга) йиғсам, Абу Зарънинг кичкина идишига ҳам етмайди”.

Бир куни Абу Заръ ташқари чикди. Ўша вақтда чорвалар елини сутга тўлган эди. Бехосдан бир аёлни учратиб қолди. Унинг қоплондек иккита боласи бор эди. Улар оналари бели тагидаги икки анорни ўйнашарди. Ҳалиги аёл Абу Заръни ўзига ром қилди, қалби унга мойил бўлди. Натижада Умму Заръни талоқ қилиб, ўша аёлга уйланди. Шундан кейин Умму Заръ насл-насабли, обрўъ-эътиборли бир одамга турмушга чиқди. У киши бўйи баланд от минарди, урушда қатнашиш учун қўлига хаттий камон оларди, иззат-икром қилиб Умму Заръ олдиға турфа чорвалар ҳайдаб келарди. Ўша чорваларнинг ҳар бир туридан иккитадан берарди. “Эй Умму Заръ, булардан истаганингча е, оила аъзоларингга ҳам бер!” деб хотамтойлик қиларди. Лекин, иккинчи эр инъом этган нарсалар бир ерга тўпланса, Абу Заръ берган нарсалар олдида ҳеч нарса бўлмай қоларди. Бу Абу Заръ шаънига айтилган мактовдир.

Одатда, талоқ қилинган аёл эрининг фақат салбий томонларини гапиради. Умму Заръ эса ундай қилмади. Эрига муҳаббати кучлилигидан унинг ижобий тарафларини тилга олди, Абу Заръни мактади. Бу ҳам Умму Зарънинг одобидан, аввалги эрига меҳри, садоқати кучлилигидан даракдир.

Оиша розияллоҳу анҳо деди: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам менга: “Сенга худди Абу Заръ Умму Заръга қилганидек (муомалада) бўламан”, дедилар”.

Яъни, Абу Заръ аёли Умму Заръни талоқ қилишидан аввал қандай ҳурмат қилган, иззат-икром кўрсатган бўлса, мен ҳам сенга худди шундай муносабатда бўламан.

39-БОБ. РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ УЙҚУЛАРИ ҲАҚИДА КЕЛГАН РИВОЯТЛАР

(Унда 7 та ҳадис бор: 254-260)

Шарҳ. Уйқу Аллоҳ таолонинг Ягоналигига, қудрати чексизлигига, бутун коинотни бошқариб туришига далолат қилади. Қуръони каримда бундай дейилган: **“Унинг оятларидан (яна бири) кечаси ва кундузи ухлашларингиз (яъни, уйқуда чарчоқларингиз чиқиб, ором олишингиз) ҳамда (кундузлари) Унинг фазлидан (ризқ-рўз) исташингиздир. Албатта бунда тинглайдиган – англайдиган қавм учун оят-ибратлар бор”** (“Рум” сураси, 23-оят).

Уйқу Аллоҳ таоло берган неъмат, бандаларга кўрсатилган раҳматдир. Уйқу билан танага тетиклик киради, инсон бардам бўлади. Уйқунинг инсон ҳаётида тутган ўрни беқиёс. Шу билан бирга уйқу ўлим ва охиратни эслатади. Мўмин банда уйқудан олдин ва кейин маълум дуоларни ўқийди, зикрлар айтади.

Имом Термизий бу бобда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уйқулари билан боғлиқ айрим ривоятларни жамлаган, у зот уйқуга ётишдан олдин, уйқудан тургандан кейин ўқиган дуоларини келтирган.

۲۵۴ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَخَذَ مَضْجِعَهُ وَضَعَ كَفَّهُ الْيُمْنَى تَحْتَ خَدِّهِ الْأَيْمَنِ، وَقَالَ: رَبِّ قِنِي عَذَابَكَ يَوْمَ تَبْعَثُ عِبَادَكَ.

254 – Бароъ ибн Озиб розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, **Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам тўшакка ётмоқчи бўлсалар ўнг кафтларини юзларининг ўнг тарафига қўйиб, “Робби қиний ъазабака явма табъасу ъибаадак”, деб айтардилар**⁸⁵.

Шарҳ. Ривоятда келган дуо маъноси: “Эй Раббим, бандаларингни (ҳисоб қилиш учун) қайта тирилтирадиганинг кунда мени азобингдан асра”.

Бу ривоятда уйқуга ётишдан аввал қилинадиган учта амал зикр қилинган:

1. Ўнг томони билан ётиш.
2. Ўнг кафтини ўнг юзига қўйиш.
3. Ётишдан олдин “Робби қиний ъазабака явма табъасу ъибаадак”, деб дуо қилиш.

Савол: Уйқудан олдин нима учун қиёмат куни қайта тирилиш, ундаги ҳисоб-китоб эсланади?

⁸⁵ 254 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Аҳмад “Муснад”да (4/300, 301), Насоий “Амалул явми вал-лайла”да (755) ривоят қилган.

Жавоб: Чунки уйку кичик ўлимга, уйғониш эса қайта тирилишга ўхшайди. Қолаверса, уйку инсонга ўлимни эслатади. Ўлимдан кейин қайта тирилиш, маҳшаргоҳга тўпланиш ва ҳисоб-китоб бўлади. Шунинг учун уйкуга ётишдан аввал мана шу дуони ўқиш мақсадга мувофиқдир.

٢٥٥ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي عُيَيْدَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، مِثْلَهُ وَقَالَ: يَوْمَ يَجْمَعُ عِبَادَكَ.

255 – Бизга Муҳаммад ибн Мусанно ҳадис айтди, бизга Абдурахмон ҳадис айтди, бизга Исроил Абу Исҳоқдан, у Абу Убайдадан, у эса Абдуллоҳдан шунга ўхшаш ҳадис айтди ва: “Бандаларингни йиғадиганинг кунда (мени азобингдан асра)”, деди⁸⁶.

Шарҳ. “Шунга ўхшаш” деганда ҳадис аввали кўзда тутилган. Ҳадисдаги битта лафзда фарқ бор. Бундан олдинги дуода “қайта тирилтирадиганинг” дейилган бўлса, бу ерда “йиғадиганинг” деб келтирилган. Қиёмат куни иккала иш содир бўлади. Аввал ўликлар қайта тирилтиради. Сўнг маҳшаргоҳга йиғилади. Аллоҳ таоло ўша куни юзимизни ёруғ қилсин!

٢٥٦ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غِيْلَانَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ رِئِيعِ بْنِ حِرَاشٍ، عَنْ خُذَيْفَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ قَالَ: اللَّهُمَّ بِاسْمِكَ أَمُوتُ وَأَحْيَا، وَإِذَا اسْتَيْقَظَ قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَمَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ.

256 – Ҳузайфа розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам тўшакларига ётмоқчи бўлсалар: “Аллоҳумма бисмика амувту ва аҳя”, дердилар. Агар (уйкудан) уйғонсалар: “Алҳамдулиллааҳиллазий аҳянаа баъдамаа амаатанаа ва илайҳин-нушувр”, дердилар⁸⁷”.

Шарҳ. Ривоятда келган икки дуонинг маъноси:

1. “Аллоҳумма бисмика амувту ва аҳя” – “Эй Аллоҳ, Сенинг исминг билан ўламан ва тириламан”.

2. “Алҳамдулиллааҳиллазий аҳянаа баъдамаа амаатанаа ва илайҳин-нушувр” – “Барча ҳамду санолар бизни ўлдирганидан кейин тирилтирган Аллоҳга хосдир. Қайтиш Унинг ҳузуригадир”.

Эътибор берилса, бу ўринда уйку ўлимга, уйғониш қайта тирилишга ўхшатиш мумкин.

Мўмин-мусулмон инсон доим Аллоҳни зикр қилишга муҳтож. Хусусан, ухлашдан олдин, тургандан кейин Раббини эсласа, У Зотга ҳамду санолар айтса, шукр қилган бўлади. Зеро, уйкудан соғомон туриш ҳам неъмат, ҳам имконият. Уйкуга ётиб, қайтиб турмайдиганлар, уйқусида ўтиб қоладиганлар қанча⁸⁸. Шунинг учун уйғонганда бизни соғомон турғизган Аллоҳга ҳамду санолар айтамыз. Шунда кунимиз зикруллоҳ билан бошланади, амалларимиз баракали бўлади.

٢٥٧ — حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا الْمُفَضَّلُ بْنُ فَضَالَةَ، عَنْ عَقِيلٍ: أَرَاهُ عَنِ الرَّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ كُلِّ لَيْلَةٍ، جَمَعَ كَفَّيْهِ فَنَفَثَ فِيهِمَا، وَقَرَأَ فِيهِمَا: قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ

⁸⁶ 255 – санади заиф. Чунки санад узилиб қолган: Абу Убайда (Омир ибн Абдуллоҳ ибн Масъуд) отасидан ҳадис эшитмаган. Мазкур ривоят санадини саҳиҳ лиғайрих, деганлар ҳам бор.

Бу ҳадисни Ибн Можа “Сунан”да (3877), Аҳмад “Муснад”да (1/394, 400, 414, 443), Насоий “Ас-Сунанул кубро”да (756), Ибн Абу Шайба “Мусаннаф”да (9/76, 77, 10/251), Табароний “Дуо”да (248) ривоят қилган.

⁸⁷ 256 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий “Саҳиҳ”да (6312, 6325, 7394), Абу Довуд (5049), Термизий (3417), Ибн Можа (3880) ва Доримий (2689) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (5/385, 387, 397), Ибн Абу Шайба “Мусаннаф”да (9/71, 10/247) ривоят қилган.

⁸⁸ Агар уйкудан турмайдиган, ухлаган ҳолида вафот этадиган бўлса, Аллоҳнинг зикри охириги амали бўлади. Ухлашдан олдин бу дуони ўқиш ҳикматларидан бири шу, дейилади.

وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ وَقُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ثُمَّ مَسَحَ بِهَمَا مَا اسْتَطَاعَ مِنْ جَسَدِهِ، يَبْدَأُ بِهِمَا رَأْسَهُ وَوَجْهَهُ وَمَا أَقْبَلَ مِنْ جَسَدِهِ، يَصْنَعُ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ.

257 – *Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:* “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳар тунда ўринларига ётмоқчи бўлсалар икки кафтларини бир қилиб, уларга енгил пуфлардилар. Кейин кафтларига “Ихлос”, “Фалақ”, “Нос” сураларини ўқирдилар. Сўнг кафтларини (қўллари) етганича бутун баданларига суртардилар. Аввал бошларидан, юзларидан ва олд тарафларидан бошлардилар. Бу (ишни) уч марта қилардилар⁸⁹”.

Шарҳ. Ривоят мазмунига кўра, уйкуга ётишдан олдин икки кафт жамланиб, унга енгил пуфланади. Кейин “Кул” билан бошланувчи учта сура: “Ихлос”, “Фалақ”, “Нос” суралари ўқилади. Уларни ўқиб бўлгач, аввал бошга, кейин юзга, ундан кейин олд тарафнинг юздан пастки қисмларига, сўнг орқа тарафга қўл етганича, либос устидан уч марта суртилади⁹⁰. Иложи бўлса, кафт бутун баданга текказилади.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳадисда айtilган ишни ҳар тунда қилардилар, деярли қолдирмасдилар. Ҳатто касал бўлиб қолганларида Оиша розияллоҳу анҳо онамизга айтиб, ўзларига дам солдирардилар. Бундан чиқди, уйкудан олдин “Ихлос”, “Фалақ”, “Нос” сураларини ўқиб, ўзига дам солишнинг фойдаси катта экан. Ким мана шу суннатга амал қилса, шайтондан ҳимояланади, иблис унга яқинлаша олмайди. Чунки мазкур суралар сабабидан илоҳий қўрғон ичида бўлади. Қолаверса, унга зарарли ҳашаротлар азият етказмайди.

Ҳар кеча ушбу сураларни ўқиб, дам солиш билан бирга уларнинг мазмун-моҳиятини ўқиб-ўрганиб олинса, нур устига нур бўлади. Чунки маъносини билган одам сураларни тушуниб, ихлос билан ўқийди, мустаҳкам ақида секин-аста қалбига сингади. Қуръон мазмунини тушуниб ўқиш билан тушунмасдан ўқиш орасида катта фарқ бор.

٢٥٨ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ، عَنْ كُرَيْبٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَامَ حَتَّى نَفَخَ، وَكَانَ إِذَا نَامَ نَفَخَ، فَأَتَاهُ بِلَالٌ فَأَذَنُهُ بِالصَّلَاةِ، فَقَامَ وَصَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ، وَفِي الْحَدِيثِ قِصَّةٌ.

258 – *Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича,* Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ухладилар, ҳатто хуррак отдилар. У зот ухласалар хуррак отардилар. Шунда Билол келиб, намозга азон айтди. У зот ўша заҳоти (ўринларидан) туриб, намоз ўқидилар, лекин таҳоратни янгиламадилар. Бу ҳадис борасида қисса бор⁹¹.

Шарҳ. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам чуқур уйкуга кетсалар овоз чиқарардилар. Бир сафар ухладилар, ҳатто хуррак отдилар. Шунда муаззин Билол розияллоҳу анҳу келиб, бомдод намозига азон айтди. Пайғамбаримиз алайҳиссалом туриб, икки ракат намоз ўқидилар, лекин таҳоратни янгиламадилар. Чунки у зотнинг кўзлари ухласа ҳам қалблари уйғоқ бўларди.

Бу ҳақида 265-ҳадисда батафсилроқ маълумот берилган. Уни мавриди келганида ўрганамиз.

⁸⁹ 257 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий “Саҳиҳ”да (5017, 6319), Абу Довуд (5056), Термизий (3402) ва Ибн Можа (3875) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/116, 154) ривоят қилган.

⁹⁰ Аслида бир марта пуфлаш билан мақсад ҳосил бўлади. Аммо суннатга мувофиқ, амаллар уч марта бажарилади.

⁹¹ 258 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий “Саҳиҳ”да (138, 183, 698), Термизий “Сунан”да (232), Аҳмад “Муснад”да (1/220, 234, 242), Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да (2579, 2592, 2626), Табароний “Қабир”да (12165, 12172, 12184) ривоят қилган.

٢٥٩ – حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا عَقَّانُ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا، وَكَفَانَا وَآوَانَا، فَكَمْ مِمَّنْ لَا كَافِيَ لَهُ وَلَا مُؤْوِي.

259 – Анас ибн Молик розияллоху анҳудан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам тўшакка ётмоқчи бўлсалар: “Алҳамдулиллааҳиллазий аъяманаа ва сақонаа, ва кафаанаа ва ааваанаа, факам миммал-лаа каафия лахув ва лаа муъвий”, деб айтардилар⁹².

Шарҳ. Ривоятдаги дуонинг маъноси: “Барча ҳамду санолар бизни таомлантирган, ичирган, бизга кифоя қилган, бошпана берган Аллоҳга хосдир. Кифоя қилувчиси, бошпана берувчиси йўқ қанчадан-қанча (мавжудотлар) бор”.

Барча ҳамду санолар Аллоҳга хос. У Зот бизни таомлантиради. Еган таомимиз жисмимизга қувват бўлади. Ичган ичимлигимиз билан чанқоғимиз қонади. Аллоҳ таоло биз ташвиш чекаётган ишларга кифоя қилувчи, унга эришишимизда ёрдам берувчи, ғанимлар ёмонлигидан асровчи Зотдир. Аллоҳ таоло бизга бошпана беради. Биз уйимизга кириб, таскин топамиз, хотиржам дам оламиз. Дунёда бошпанаси йўқ, очиқ жойларда тунайдиган, турли ерларни вақтинча бошпана тутадиган қанчадан-қанча жонзотлар бор. Аллоҳ таоло бу борада ҳам биз инсонларни афзал қилиб қўйган. Бунинг учун Парвардигоримизга ҳамду санолар айтамыз, шукр қиламыз.

٢٦٠ – حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْحَرِيرِيُّ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْمُرِّيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَجَاحٍ، عَنْ أَبِي قَتَادَةَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا عَرَسَ بِلَيْلٍ: اضْطَجَعَ عَلَى شِقِّهِ الْأَيْمَنِ، وَإِذَا عَرَسَ قُبَيْلَ الصُّبْحِ: نَصَبَ ذِرَاعَهُ وَوَضَعَ رَأْسَهُ عَلَى كَفِّهِ.

260 – Абу Қатода розияллоху анҳудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоху алайҳи ва саллам сафарда кечаси тунаш учун бирон жойда қўним топсалар ўнг томонлари билан ётардилар. Агар тонгдан бир оз аввал бирон жойда қўним топсалар билакларини тикка қилиб, бошларини кафтлари устига қўярдилар⁹³.

Шарҳ. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам сафарда бирон жойда тунасалар – дам олиш учун вақт бемалол бўлгани учун – ўнг тарафлари билан ёнбошлаб ётардилар. Агар таҳажжуд намозидан сўнг, тонг отишига оз қолганида ухламоқчи бўлсалар билакларини тикка қилиб, муборак бошларини кафтлари устига қўярдилар. Чунки бунда вақт оз бўлади. Бомдод намози ўтиб кетмаслиги учун одам сергак бўлиши, чуқур уйқуга кетиб қолмаслиги керак.

Бу ривоятда қандай ҳолатларда бемалол ухлаш, қайси ўринда хушёр бўлиш лозимлиги ҳақида амалий кўрсатма бор.

40-БОБ. РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ ИБОДАТЛАРИ ҲАҚИДА КЕЛГАН РИВОЯТЛАР

(Унда 27 та ҳадис бор: 261-287)

Шарҳ. Ибодат банда ўзини хор тутиб, хушуъ-хузуъ билан Аллоҳга юқинишидир. Ибодат умумий тушунча бўлса-да, бу ерда асосан Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам кечаси ўқиган намозлари ҳақидаги ривоятлар жамланган. Кундузи ўқиган нафл намозлари ҳақида ҳам маълумот берилган.

⁹² 259 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Муслим “Саҳиҳ”да (2715), Абу Довуд (5053) ва Термизий (3396) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (3/153, 167, 253), Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да (5540) ривоят қилган.

⁹³ 260 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Муслим (2715) ва Ибн Хузайма (2558) “Саҳиҳ”да, Аҳмад “Муснад”да (5/298, 309) ривоят қилган.

٢٦١ – حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ وَبِشْرُ بْنُ مُعَاذٍ قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ زِيَادِ بْنِ عِلَاقَةَ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى انْتَفَخَتْ قَدَمَاهُ، فَقِيلَ لَهُ: أَتَتَكَلَّفُ هَذَا؟! وَقَدْ غَفَرَ اللَّهُ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ؟! قَالَ: أَفَلَا أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا.

261 – *Муғийра ибн Шуъба розияллоху анхудан ривоят қилинади:* “**Расулуллох соллаллоху алайхи ва саллам** (шу қадар кўп) **намоз ўқиганларидан ҳатто икки оёқлари шишиб кетди. Шунда у зотга: “Ўзингизни шунча қийнайсизми?! Ахир Аллох аввалги ва кейинги гуноҳларингизни кечириб юборган-ку!” дейилди. Расулуллох эса: “Шукр қилувчи банда бўлмайми?!” дедилар**⁹⁴.

Шарҳ. Расулуллох соллаллоху алайхи ва саллам тунги намозда жуда узун сураларни ўқирдилар. Бир ракатнинг ўзида “Бақара” сурасини қироат қилардилар. Қиёмда узоқ вақт турганларидан оёқлари товони шишиб кетарди. Шунда айрим саҳобалар⁹⁵ у зотга ачиниб: “Аллох Қуръонда сизнинг аввалги ва кейинги гуноҳларингизни мағфират қилганини айтган бўлса ҳам ўзингизни шундай машаққатга қўясизми?” деб мурожаат қилишган. Пайғамбаримиз алайҳиссалом бўлсалар: “Шукр қилувчи банда бўлмайми?” деб саволга савол билан жавоб бердилар. Ҳа, барча гуноҳлар кечирилиши Аллох таоло тарафидан улкан марҳаматдир. Бунга шукр қилиш керак. Шукр неъматни қалб билан эътироф этиш, Аллохга тил билан ҳамду сано айтиш, ибодат қилиш билан бўлади. Мана шу ҳақиқий шукр. Расулуллохдек зот шундай деганларидан кейин турли баҳоналар билан амални тарк этишга уриниш нақадар ўринсиз эканини бир мулоҳаза қилайлик.

Расулуллох соллаллоху алайхи ва саллам энг тақводор, энг покиза, гуноҳлардан энг кўп тийилувчи зот бўлсалар ҳам беш вақт намоздан ташқари тунда кўп ва ҳўп ибодат қилардилар. Қиёмда узоқ турардилар. Рукуъ ва саждалари ўта гўзал суратда адо этардилар. Чунки Аллохнинг беҳисоб неъматларига шукр қилиш учун у зот ибодатни лозим тутганлар. Қуруқ ҳамд айтиш билан чекланиб қолмаганлар. Бунда биз учун буюк ибрат бор.

٢٦٢ – حَدَّثَنَا أَبُو عَمَّارٍ الْحُسَيْنِيُّ بْنُ حُرَيْثٍ، أَخْبَرَنَا الْفَضْلُ بْنُ مُوسَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي حَتَّى تَرِمَ قَدَمَاهُ، قَالَ: فَقِيلَ لَهُ: أَتَفْعَلُ هَذَا وَقَدْ جَاءَكَ أَنَّ اللَّهَ قَدْ غَفَرَ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ؟! قَالَ: أَفَلَا أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا.

262 – *Абу Ҳурайра розияллоху анхудан ривоят қилинади:* “**Расулуллох соллаллоху алайхи ва саллам** **намоз ўқирдилар, ҳатто икки оёқлари ёрилиб кетган. Шунда у зотга: “Аллох сизнинг аввалги ва кейинги гуноҳларингизни кечириб юборгани (ҳақида хабар) келган бўлса ҳам шундай қиласизми?!” дейилди. Расулуллох эса: “Шукр қилувчи банда бўлмайми?!” дедилар**⁹⁶”.

Шарҳ. Бу ривоятларни ўқиб, “Товон ёрилгунича намоз ўқиш суннат экан”, деган тушунча ҳосил бўлмаслиги керак. Бу ҳолат Пайғамбаримиз алайҳиссаломга хос. Умнат тоқати етганича тунги ибодатларни бажаради. Ҳар кимнинг ҳолати ҳар хил. Ибодатдан малолланмаслик, тана ва руҳга зарар етмаслиги лозим. Расулуллох соллаллоху алайхи ва саллам Аллохга ибодат қилишдан чарчамас, намоз ўқиб, чексиз ҳузур-ҳаловат туярдилар. Бироқ биз жисмоний ҳолатимизга қараб иш тутсак, мақсадга мувофиқ бўлади. Амалларнинг энг яхшиси оз бўлса ҳам, давомли бўлганидир. Бу ўринда Набий соллаллоху алайхи ва саллам Абдуллох ибн Амр розияллоху анхуга берган кўрсатмаларини эслаш ўринли.

⁹⁴ 261 – санади саҳих.

Бу ҳадисни Бухорий (1130, 4836, 6471) ва Муслим (2819,) “Саҳихайн”да, Термизий (412), Насойй (3/219) ва Ибн Можа (1419) “Сунан”да ривоят қилган.

⁹⁵ Бир ривоятда келтирилишича, бу гапни у зотга Умар ибн Хаттоб розияллоху анху айтган (Манба: Божурий, Ал-Мавоҳибул ладунья. – Б. 441.).

⁹⁶ 262 – санади ҳасан.

Бу ҳадисни Ибн Ҳузайма “Саҳих”да (1184) ривоят қилган. Қаранг: “Тухфатул ашроф”, 15083-ҳадис; “Ал-Муснадул жомеъ”, 13152-ҳадис.

٢٦٣ – حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الرَّمْلِيُّ، حَدَّثَنِي عَمِّي يَحْيَى بْنُ عِيسَى الرَّمْلِيُّ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُومُ يُصَلِّي حَتَّى تَتَفَتَّحَ قَدَمَاهُ، فَيَقَالُ لَهُ: تَفْعَلْ هَذَا وَقَدْ غَفَرَ اللَّهُ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ؟! قَالَ: أَفَلَا أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا.

263 – Абу Хурайра розияллоху анхудан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам намоз ўқирдилар. (Қиёмда, рукуъда узок турганларидан) хатто икки оёқлари шишиб кетарди. У зотга: “Шундай қиласизми?! Ахир Аллоҳ сизнинг аввалги ва кейинги гуноҳларингизни кечириб юборган-ку!” деб айтиларди. Расулуллоҳ: “Шукр қилувчи банда бўлмайми?!” деганлар⁹⁷”.

Шарҳ. Бу ҳадис шарҳи билан юқорида танишдик. Имом Термизий ривоятни қувватлаш учун унинг турли йўллар орқали қилинган сийғаларини келтирган.

٢٦٤ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ الْأَسْوَدِ بْنِ يَزِيدَ قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنْ صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِاللَّيْلِ، فَقَالَتْ: كَانَ يَنَامُ أَوَّلَ اللَّيْلِ ثُمَّ يَقُومُ، فَإِذَا كَانَ مِنَ السَّحَرِ أَوْتَرَ، ثُمَّ أَتَى فِرَاشَهُ، فَإِذَا كَانَ لَهُ حَاجَةٌ أَمْ بِأَهْلِهِ، فَإِذَا سَمِعَ الْأَذَانَ وَثَبَ، فَإِنْ كَانَ جُنُبًا أَفَاضَ عَلَيْهِ مِنَ الْمَاءِ، وَإِلَّا تَوَضَّأَ وَخَرَجَ إِلَى الصَّلَاةِ.

264 – Асвад ибн Язид айтади: “Мен Оиша розияллоху анхудан Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламнинг тунги намозлари ҳақида сўрадим. Шунда Оиша: “У зот туннинг аввалида ухлаб (дам олар), кейин (туриб намозда) қоним бўлардилар. Агар сахар вақти кирса, витр қилардилар. Шундан сўнг ўринларига ётардилар. Агар хожатлари бўлса, аҳлларига яқинлашардилар. Азонни эшитсалар, сакраб ўринларидан турардилар. Жунуб бўлсалар, устиларидан сув қуярдилар. Акс ҳолда таҳорат қилиб, намозга чиқардилар”, деди⁹⁸”.

Шарҳ. Асвад ибн Язид раҳматуллоҳи алайҳ Оиша розияллоху анҳо онамиздан Пайғамбаримиз алайҳиссалом тунда ўқийдиган намозлари ҳақида сўраган. Демак, солиҳ салафлар суннатга эргашишга ўта ҳирисманд бўлишган. Зеро, суннатга амал қилиш учун аввал илм керак. Билиш учун савол берилади. Асваднинг саволидан кўзланган мақсад ҳам шу эди.

Оиша розияллоху анҳога кўра, Набий соллаллоху алайҳи ва саллам туннинг аввалги қисмида, аниқроғи, хуфтон намозидан кейин ухлаб ҳордиқ чиқарардилар. Тун ярмидан ўтганида туриб, таҳорат олиб, намоз ўқирдилар. Таҳажжуд намозларини жуда узун ва комил суратда адо этардилар. Сахар вақти яқинлашса, витр намозини ўқирдилар. Таҳажжуд ва витрни ўқиб бўлиб, бомдод вақти киргунича бир оз дам олардилар. Агар аҳли оилалари билан алоқа қилишга зарурат туғилса, эҳтиёжларини қондирардилар. Намозга эътиборлари ва муҳаббатлари кучлилигидан Билол азон айтганини эшитишлари билан сакраб ўринларидан турардилар. Уйқудан тургач, жунуб бўлсалар, ғусл қилардилар. Жунуб бўлмасалар, таҳорат олиб, одамлар билан бомдоднинг икки ракат фарзини ўқиш учун масжидга чиқардилар.

٢٦٥ – حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ.

⁹⁷ 263 – санади ҳасан.

Бу ҳадисни Ибн Можа “Сунан”да (1420) ривоят қилган. Қаранг: “Тухфатул ашроф”, 12481-ҳадис; “Ал-Муснадул жомеъ”, 13151-ҳадис.

⁹⁸ 264 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (1146) ва Муслим (739) “Саҳиҳайн”да, Насоий (3/218, 230) ва Ибн Можа (1365) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/63, 102, 109) ривоят қилган.

ح، وَحَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مُوسَى الْأَنْصَارِيُّ، حَدَّثَنَا مَعْنٌ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَيْمَانَ، عَنْ كُرَيْبٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّهُ أَخْبَرَهُ: أَنَّهُ بَاتَ عِنْدَ مَيْمُونَةَ وَهِيَ خَالَتُهُ قَالَ: فَاضْطَجَعْتُ فِي عَرْضِ الْوِسَادَةِ، وَاضْطَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي طُولِهَا، فَنَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى إِذَا انْتَصَفَ اللَّيْلُ، أَوْ قَبْلَهُ بِقَلِيلٍ، أَوْ بَعْدَهُ بِقَلِيلٍ، فَاسْتَيْقَظَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَعَلَ يَمْسَحُ النَّوْمَ عَنْ وَجْهِهِ، وَقَرَأَ الْعَشْرَ الْآيَاتِ الْخَوَاتِيمَ مِنْ سُورَةِ آلِ عِمْرَانَ، ثُمَّ قَامَ إِلَى شَيْءٍ مُعَلَّقٍ فَتَوَضَّأَ مِنْهَا، فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ، ثُمَّ قَامَ يُصَلِّي. قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ: فَقُمْتُ إِلَى جَنْبِهِ، فَوَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى رَأْسِي، ثُمَّ أَخَذَ بِأُذُنِي الْيُمْنَى فَفَتَلَهَا، فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ رَكْعَتَيْنِ – قَالَ مَعْنٌ: سِتَّ مَرَّاتٍ – ثُمَّ أَوْتَرَ، ثُمَّ اضْطَجَعَ، حَتَّى جَاءَهُ الْمُؤَدَّدُ فَقَامَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ، ثُمَّ خَرَجَ فَصَلَّى الصُّبْحَ.

265 – Ибн Аббос розияллоху анху хабар қилишича, у (тунларнинг бирида) холаси Маймунаникида ётиб қолган. Шунда у ёстиқнинг энига бош қўйди, Расулulloх соллалллоху алайҳи ва саллам эса бўйига бош қўйдилар. Расулulloх соллалллоху алайҳи ва саллам ухладилар. Тун яримлаганида ёки ундан бир оз олдин ёки бир оз кейин уйқудан уйғондилар. Юзларидан уйқуни (қочириш учун) ишқалай бошладилар ва “Оли Имрон” сурасининг охириги ўн оятини ўқидилар. Кейин туриб, эски меш олдида бордилар, ундан (сув олиб) таҳорат қилдилар. Таҳоратни гўзал суратда бажардилар. Кейин намозда қоим бўлдилар”. Абдуллох ибн Аббос айтади: “Мен у зот ёнларига турдим. Расулulloх соллалллоху алайҳи ва саллам ўнг қўлларини бошимга қўйдилар. Кейин ўнг қулоғимни ушлаб, бурадилар. Шундан кейин икки ракат, кейин икки ракат, кейин икки ракат, кейин икки ракат, кейин икки ракат, кейин яна икки ракат намоз ўқидилар – Маън: “Олти марта”, деган –. Кейин витр ўқидилар. Шундан сўнг то муаззин келгунича ёнбошлаб ётдилар. У келганидан кейин туриб, икки ракат енгил намоз ўқидилар. Кейин чиқиб, (одамлар билан) бомдод намозини(нг фарзини) ўқидилар⁹⁹”.

Шарҳ. Ибн Аббос розияллоху анху Набий соллалллоху алайҳи ва саллам тунги ибодатларини кўзи билан кўриш мақсадида холаси¹⁰⁰ – мўминлар онаси Маймуна розияллоху анҳоникида ётиб қолди. У кечаси Расулulloх алайҳиссалом билан бирга ётди. Абдуллох ёстиқнинг энига, Расулulloх соллалллоху алайҳи ва саллам билан завжалари Маймуна эса узунасига бош қўйишди (Абдуллох холасидан Расулulloх уйғонганларида турғизишини илтимос қилди. Аммо Пайғамбаримиз алайҳиссалом намозга турганларида ўзи уйғонди). Расулulloх тун яримлаганида уйғондилар. Уйқуни қочириш учун қўллари билан юзларини ишқаладилар. Кейин “Оли Имрон” сурасининг охириги оятларини – Аллохнинг зикри, у зот яратган нарсалар ҳақида фикр юритиш, гўзал суратда дуо-илтижо қилиш ҳақидаги оятларни тиловат қилдилар. Бу қалбда ибодатга хоҳиш уйғониши учун қилинади. Оятларни ўқиб бўлиб, эски меш олдида бордилар, муздек сувдан олиб таҳорат қилдилар. Таҳоратни гўзал суратда бажардилар. Кейин намоз ўқишни бошладилар. Шунда Абдуллох ёнларига турди. Расулulloх соллалллоху алайҳи ва саллам қўлларини Абдуллохнинг бошига қўйиб, ўнг қулоғидан енгил бурадилар. Кейин олти марта икки ракатдан, жами ўн икки ракат намоз ўқидилар. Охирида витр ўқидилар. Сўнг бомдод намозига қувват бўлсин, деб бир оз ёнбошладилар. Бир муддат ўтиб, муаззин Билол розияллоху анху азон айтди. Набий соллалллоху алайҳи ва саллам туриб, икки ракат енгил намоз, яъни, бомдод намозининг икки ракат суннатини ўқидилар. Кейин масжидга чиқиб, жамоат билан фарзни адо этдилар.

Расулulloх соллалллоху алайҳи ва саллам бомдод намозининг икки ракат суннатини, одатда, уйда ўқирдилар, унда қисқа суралар тиловат қилиб, енгил суратда адо этардилар. Биринчи ракатда “Кофирун”, иккинчи ракатда “Ихлос” сурасини зам сура сифатида қироат қилардилар. Маълумки, “Кофирун” ва “Ихлос” сураларида тавҳид масаласи баён этилган. У зот шомнинг икки ракат суннатида ҳам мазкур

⁹⁹ 265 – санади саҳиҳ. Бу ҳақида 258-ҳадис таҳрижида маълумот берилган.

¹⁰⁰ Маймуна розияллоху анҳо онамиз Абдуллох ибн Аббос розияллоху анҳунинг онаси Уммул Фазлнинг ота бир опасидир (Манба: Божурий. Ал-Мавоҳибул ладуния. – Б. 446.).

сураларни тиловат қилардилар. Бундан мурод кун ва тун аввалини тавҳид, яъни, Аллоҳнинг Яккаю Ягоналиги ҳақидаги эътиқод билан бошлашдир.

۲۶۶ – حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ أَبِي جَمْرَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ ثَلَاثَ عَشْرَةَ رَكْعَةً.

266 – Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: **“Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам кечаси ўн уч ракат намоз ўқирдилар”¹⁰¹**.

Шарҳ. Пайғамбаримиз алайҳиссалом тунда неча ракат намоз ўқиганлари ҳақида турли ривоятлар келган. Айримларида тўққиз, айримларида ўн бир ёки ўн уч ракат деб айтилган. Бундан чиқди, у зот ҳолатга қараб турли миқдорда намоз ўқиганлар. Таҳажжуд намозлари ракати доим бир хил бўлмаган.

۲۶۷ – حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ زُرَّارَةَ بْنِ أَوْفَى، عَنْ سَعْدِ بْنِ هِشَامٍ، عَنْ عَائِشَةَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا لَمْ يُصَلِّ بِاللَّيْلِ، مَنَعَهُ مِنْ ذَلِكَ النَّوْمُ، أَوْ غَلَبَتْهُ عَيْنَاهُ صَلَّى مِنَ النَّهَارِ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً.

267 – Ошиа розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, **Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам тунда намоз ўқий олмасалар, у зотни бундан уйқу тўсса ёки икки кўзлари (яъни, уйқу) устун келса, кундузи ўн икки ракат намоз ўқирдилар”¹⁰²**.

Шарҳ. Демак, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бирон сабаб билан тунги намозга тура олмасалар, қуёш чиққанидан пешингача бўлган вақт орасида ўн икки ракат намоз ўқирдилар. Ким шундай қилса, унга кечаси ибодат қилиш савоби ёзилади.

Шуни ҳам айтиб ўтиш лозим: Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам тунги намозларга катта эътибор берганлар. Таҳажжуд намози у зотга вожиб эди. Умматга эса суннатдир.

۲۶۸ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ هِشَامٍ – يَعْنِي ابْنَ حَسَّانَ –، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَلْيَفْتَحْ صَلَاتَهُ بِرَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ.

268 – Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: **“Агар биронтангиз тунда қоим бўлса, намозини энгил икки ракат билан бошласин”¹⁰³**.

Шарҳ. Ким тунда ибодат қилиш учун турса, аввал икки ракат энгил намоз ўқийди. Яъни, “Фотиҳа”дан кейин қисқароқ сураларни кироат қилади. Бу билан киши кўзидан уйқу кетади, бадани тетиклашади. Кейинги ракатларда узун сураларни ўқийверади. Уйқудан тургач, баданга бирдан оғирлик тушмаслиги учун шундай йўл тутган маъкул.

Айрим уламоларга кўра, шайтоннинг тугунлари ечилиши учун шундай қилинади. Банда кечаси туриб, Аллоҳни зикр қилса, битта тугун ечилади. Таҳорат олса, иккинчи тугун ечилади. Намоз ўқиса, учинчи тугун ҳам ечилади. Агар тунги намоз энгил икки ракат билан бошланса, барча тугунлар ечилиб, инсон келаси ракатларни шайтон таъсиридан холи тарзда адо этади.

۲۶۹ – حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ.

¹⁰¹ 266 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (1138) ва Муслим (764) “Саҳиҳайн”да, мусанниф “Жомеъ”да (442), Аҳмад “Муснад”да (1/228, 324, 338), Ибн Ҳузайма “Саҳиҳ”да (1164), Ибн Абу Шайба “Мусаннаф”да (2/491), Таҳовий “Шарҳул маоний”да (1/286) ривоят қилган.

¹⁰² 267 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Абу Довуд (1342), Термизий (445), Насоий (3/60), Ибн Можа (1191, 1348) ва Доримий (1483) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/53, 91, 94), Ибн Ҳузайма “Саҳиҳ”да (1078) ривоят қилган.

¹⁰³ 268 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Муслим “Саҳиҳ”да (768), Абу Довуд “Сунан”да (1323), Аҳмад “Муснад”да (2/232, 278, 399), Ибн Абу Шайба “Мусаннаф”да (2/273), Ибн Ҳузайма “Саҳиҳ”да (1150) ривоят қилган.

ح، وَحَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا مَعْنٌ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ أَبِيهِ: أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ قَيْسِ بْنِ خَزْمَةَ أَخْبَرَهُ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ الْجُهَنِيِّ: أَنَّهُ قَالَ: لَأَزْمُقَنَّ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَتَوَسَّدْتُ عَتَبَتَهُ أَوْ فُسْطَاطَهُ، فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ، ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ طَوِيلَتَيْنِ طَوِيلَتَيْنِ، ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ وَهُمَا دُونَ اللَّتَيْنِ قَبْلَهُمَا، ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ وَهُمَا دُونَ اللَّتَيْنِ قَبْلَهُمَا، ثُمَّ أَوتَرَ، فَذَلِكَ ثَلَاثَ عَشْرَةَ رَكْعَةً.

269 – Зайд ибн Холид Жуханий розияллоху анхудан ривоят қилинишича, у: “Расулulloх соллалллоху алайҳи ва саллам намозларини диққат билан кузатаман”, деди. (Зайд айтади:) “Шунинг учун у зотнинг остоналарига ёки катта чодирлари кираверишига бош қўйиб ётдим. Расулulloх соллалллоху алайҳи ва саллам енгил икки ракат намоз ўқидилар. Кейин узун-узун, (жуда) узун икки ракат намоз ўқидилар. Кейин аввалгисидан қисқароқ икки ракат намоз ўқидилар. Кейин аввалгисидан қисқароқ икки ракат намоз ўқидилар. Кейин икки ракат намоз ўқидилар. Улар аввалгисидан қисқароқ эди. Сўнг витр ўқидилар. Мана шулар ўн уч ракатдир¹⁰⁴”.

Шарҳ. Саҳобалар Расулulloх соллалллоху алайҳи ва саллам суннатларига эргашишга ўта ташна бўлишган. У зот қандай йўл тутсалар, худди шундай қилиш ҳаракатида бўлишган. Шу ниятда илм ҳосил қилиш учун у зотни эътибор билан кузатишган. Юқоридаги ривоятда тилга олинаётган саҳоба Зайд ибн Холид Жуханий ҳам шу мақсадда Пайғамбаримиз алайҳиссаломни кузатган. Жумла сиёқидан бу воқеа сафарда бўлган кўринади. Чунки “Катта чодирлари остонасига бош қўйиб ётдим”, деганидан шу маъно тушунилади.

Зайд ибн Холид розияллоху анхуга кўра, Расулulloх соллалллоху алайҳи ва саллам таҳажжудни икки ракат енгил намоз билан бошлаганлар. Кейинги икки ракатда жуда узун сураларни ўқиганлар, рукуъ ва саждалари ҳам ниҳоятда узун бўлган. Кейинги ракатлар қисқариб бораверган. Охирида витрни адо этганлар. Жами ўн уч ракат намоз ўқиганлар.

Савол: Оиша розияллоху анҳодан ривоят қилинишича, Набий соллалллоху алайҳи ва саллам рамазонда ҳам, бошқа пайтларда ҳам кечаси ўн бир ракатдан кўп намоз ўқимаганлар. Бу ерда ўн уч ракат, дейиларди. Буни қандай тушуниш керак?

Жавоб: Айрим уламоларга кўра, Оиша розияллоху анҳо ривоятида икки ракат енгил намоз ҳисобга киритилмаган. Агар ҳисобланса, витр билан ўн уч ракат бўлади. Қолаверса, у зот доим бир хил миқдорда намоз ўқимаганлар. Бир сафар тўққиз, бир сафар ўн бир, бошқа пайт ўн уч ракат ўқиганлар. Валлоху аълам.

Қуйидаги ривоят бу масаладаги чигаллик ечилишига ёрдам беради.

٢٧٠ — حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا مَعْنٌ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّهُ أَخْبَرَهُ: أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا: كَيْفَ كَانَتْ صَلَاةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَمَضَانَ؟ فَقَالَتْ: مَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيَزِيدَ فِي رَمَضَانَ وَلَا فِي غَيْرِهِ عَلَى إِحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً، يُصَلِّي أَرْبَعًا لَا تَسْأَلُ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَطَوْلِهِنَّ، ثُمَّ يُصَلِّي أَرْبَعًا لَا تَسْأَلُ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَطَوْلِهِنَّ، ثُمَّ يُصَلِّي ثَلَاثًا. قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَتَنَامُ قَبْلَ أَنْ تُؤْتَرَ؟ فَقَالَ: يَا عَائِشَةُ، إِنَّ عَيْنِي تَنَامَانِ وَلَا يَنَامُ قَلْبِي.

270 – Абу Салама ибн Абдурахмон (бир куни) Оиша розияллоху анҳодан: “Расулulloх соллалллоху алайҳи ва салламнинг рамазондаги намозлари қандай эди?” деб сўради. Шунда Оиша:

¹⁰⁴ 269 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Муслим “Саҳиҳ”да (765), Абу Довуд “Сунан”да (1366), Абд ибн Хумайд “Муснад”да (273), Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да (2608), Табароний “Кабир”да (5245) ривоят қилган.

“Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам рамазонда ҳам, бошқа ойларда ҳам ўн бир ракатдан кўп намоз ўқимасдилар. (Аввал) тўрт ракат ўқирдилар. Унинг гўзаллиги ва узунлиги ҳақида сўрамай қўяқол. Кейин яна тўрт ракат намоз ўқирдилар. Унинг ҳам гўзаллиги ва узунлиги ҳақида сўрама. Сўнг уч ракат (витр) ўқирдилар”, деди. Оиша розияллоҳу анҳо айтди: “Мен: “Эй Расулуллоҳ, витр ўқимасдан олдин ухлайсизми?” деб сўрадим. Шунда у зот: “Эй Оиша, менинг икки кўзим ухлайди, аммо қалбим ухламайди”, деб жавоб бердилар¹⁰⁵”.

Шарҳ. Оиша розияллоҳу анҳо айтишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам тунда тўрт ракат-тўрт ракатдан саккиз ракат жуда узун кироат қилиб намоз ўқирдилар. Шундан келиб чиқиб, айрим уламолар: “Оиша розияллоҳу анҳо бу ерда тунда ўқиладиган аввалги икки ракат енгил намозни ҳисобга киритмаган”, деб айтишган. Агар ўша икки ракат ҳисобланса, жами ўн уч ракат бўлади.

“(Аввал) тўрт ракат ўқирдилар. Унинг гўзаллиги ва узунлиги ҳақида сўрамай қўяқол” деганда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг тунги намозлари жуда чиройли суратда адо этилгани, унда узун суралар ўқилгани англашилади. Шу билан бирга кейинги ракатлар олдингисидан қисқарок бўлганини ҳам эслатиб ўтиш лозим.

Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг: “Эй Оиша, менинг икки кўзим ухлайди, аммо қалбим ухламайди”, деганларидан у зотнинг кўзлари уйқуга кетса ҳам қалблари доим уйғоқ ва сергак турганини билиб оламиз. Зеро, у зотнинг муборак қалблари ваҳийни – Қуръон оятларини қабул қилишга доим шай бўлган.

۲۷۱ – حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا مَعْنٌ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ إِحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً، يُؤْتِرُ مِنْهَا بِوَاحِدَةٍ، فَإِذَا فَرَغَ مِنْهَا اضْطَجَعَ عَلَى شِقِّهِ الْأَيْمَنِ.

271 – *Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам тунда ўн бир ракат намоз ўқирдилар, шулар ичидан бир ракат билан витр қилардилар. Намоз ўқиб бўлсалар, ўн томонлари билан ёнбошлардилар*¹⁰⁶.

Шарҳ. Баъзи аҳли илмлар бу ривоятдан келиб чиқиб, латиф бир сўз айтишган. Яъни, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам тунда ўқиган намозлари адади кундузги фарз намозлари сонига тенг бўлган. Зеро, пешин, аср ва шом намозларини жамласа, ўн ракат бўлади¹⁰⁷.

Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, бир киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан тунги намоз ҳақида сўради. Шунда у зот: “Тунги намоз икки ракат-икки ракатдан (ўқилади). Агар биронтангиз тонг (отиб қолишидан) қўркса, бир ракат ўқийди. Ана ўша (бир ракат) аввал ўқиган намозларини витр (яъни, тоқ) қилади”, дедилар (Бухорий ривояти¹⁰⁸).

Бундан чиқди, тунги намоз маълум миқдор билан чегараланмайди. Гарчи Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам тунда ўқиган намозлари адади (тўққиз, ўн бир, ўн уч) афзал ва комил бўлса-да, аммо бу ундан ортиқ ўқиш мумкин эмаслигини билдирмайди. Истаган одам айнан Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўқиган миқдорда ўқийди. Хоҳлаган киши ундан камайтирса ёки кўпайтирса бўлади.

Умуман олганда, витр намозининг ҳукми ва адади ҳақида уламолар ўртасида ихтилоф бор. Ҳанафий мазҳаби уламоларига кўра, витр намозини ўқиш вожиб. Унинг миқдори уч ракат.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам тунги намоздан сўнг витр ўқисалар, бардам бўлиш мақсадида тонг отгунича бир оз мизғиб олардилар.

¹⁰⁵ 270 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (1147, 2013, 3569) ва Муслим (738) “Саҳиҳайн”да, Абу Довуд (1341), Термизий (439) ва Насоий (3/234) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/36, 73, 104), Ибн Хузайма “Саҳиҳ”да (49, 1166) ривоят қилган.

¹⁰⁶ 271 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (994, 1123, 6310) ва Муслим (736) “Саҳиҳайн”да, Абу Довуд (1335, 1336, 1337), Термизий (440), Насоий (2/30, 65, 3/234, 249) ва Ибн Можа (1177, 1358) “Сунан”ларида ривоят қилишган.

¹⁰⁷ Қаранг: Абдураззоқ Абдулмуҳсин. Шарҳу шамоилин Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам. – Риёз, 1435 ҳ. – Б. 301.

¹⁰⁸ Бухорий. Саҳиҳ. – Ж. 2. – Б. 24. – Ҳ. 990.

٢٧٢ — حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ، حَدَّثَنَا مَعْنٌ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، نَحْوَهُ.

ح، وَحَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، نَحْوَهُ.

272 — Бизга Ибн Абу Умар ҳадис айтди, бизга Маън Моликдан, у Ибн Шихобдан шунга яқин (маънода) ҳадис айтди.

Х¹⁰⁹, Бизга Қутайба Моликдан, у Ибн Шихобдан шунга яқин (маънода) ҳадис айтди¹¹⁰.

Шарҳ. Имом Термизий юқоридаги ҳадисни учта йўл орқали нақл қилган. Уларнинг барчаси Оиша – Урва – Ибн Шихоб – Молик тарзида келтирилган. Имом Моликдан кейинги ровийларда фарқ бор. Шунинг учун, гарчи маъноси бир хил бўлса-да, Термизий уччала ривоят санадини алоҳида зикр қилган.

٢٧٣ — حَدَّثَنَا هَنَادٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ تِسْعَ رَكَعَاتٍ.

273 — Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам кечаси тўққиз ракат намоз ўқирдилар¹¹¹”.

Шарҳ. Бу ҳадисга кўра, Пайғамбаримиз алайҳиссалом тунда тўққиз ракат намоз ўқирдилар. Ривоятларда тунги намоз ракатлари нима учун ҳар хил келтирилгани сабаби юқорида айтиб ўтилди.

Ҳанафий мазҳаби уламолари айтишича, бунда олти ракат таҳажжуд, уч ракат витр намози кўзда тутилган.

٢٧٤ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غِيْلَانَ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، عَنِ الْأَعْمَشِ، نَحْوَهُ.

274 — Бизга Маҳмуд ибн Файлон ҳадис айтди, бизга Яҳё ибн Одам ҳадис айтди, бизга Суфён Саврий Аъмайдан шунга яқин (маънода) ҳадис айтди¹¹².

Шарҳ. Яъни, бундан аввалги ҳадис маъносида ҳадис айтди. Маъноси яқин, аммо лафзда фарқ бор.

٢٧٥ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ أَبِي حَمْرَةَ، رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي عَبْسٍ، عَنْ حَذِيفَةَ بْنِ الْيَمَانِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّهُ صَلَّى مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ اللَّيْلِ، قَالَ: فَلَمَّا دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ قَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ ذُو الْمَلَكُوتِ وَالْجَبْرُوتِ، وَالْكَبرِيَاءِ وَالْعَظَمَةِ، قَالَ: ثُمَّ قَرَأَ الْبَقْرَةَ، ثُمَّ رَكَعَ فَكَانَ رُكُوعُهُ نَحْوًا مِنْ قِيَامِهِ، وَكَانَ يَقُولُ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ، سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، فَكَانَ قِيَامُهُ نَحْوًا مِنْ رُكُوعِهِ، وَكَانَ يَقُولُ: لِرَبِّي الْحَمْدُ، لِرَبِّي الْحَمْدُ، ثُمَّ سَجَدَ فَكَانَ سُجُودُهُ نَحْوًا مِنْ قِيَامِهِ، وَكَانَ يَقُولُ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى، سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، فَكَانَ مَا بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ نَحْوًا مِنَ السُّجُودِ، وَكَانَ يَقُولُ: رَبِّ اغْفِرْ لِي، رَبِّ اغْفِرْ لِي، حَتَّى قَرَأَ الْبَقْرَةَ وَآلَ عِمْرَانَ وَالنِّسَاءَ وَالْمَائِدَةَ أَوْ الْأَنْعَامَ. شُعْبَةُ الَّذِي شَكَ فِي الْمَائِدَةِ وَالْأَنْعَامِ.

¹⁰⁹ “Х” ҳарфи бир санаддан бошқасига ўтишни билдиради. 272-ҳадис имом Термизийга икки йўл орқали етиб келган. Имом Моликдан аввалги ровийлар бир хил. Ундан кейингиларда фарқ бор. Яъни, 1-йўл: Термизий – Ибн Абу Умар – Маън – Молик – Ибн Шихоб – Урва – Оиша розияллоҳу анҳо. 2-йўл: Термизий – Қутайба – Молик – Ибн Шихоб – Урва – Оиша розияллоҳу анҳо. Демак, бу ҳадисни имом Моликдан икки киши – Маън ва Қутайба ривоят қилган. Иккаласининг ривояти Термизийга етиб келган. Санаддаги бу ўзгаришга далолат қилиш учун “х” ҳарфи ишлатилади. Бу “тахвил” сўзидаги “х”дан олинган, дейилади.

¹¹⁰ 272 – санади саҳиҳ.

¹¹¹ 273 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Термизий (443), Насоий (3/242) ва Ибн Можа (1360) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/253), Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да (2615) ривоят қилган.

¹¹² 274 – санади саҳиҳ.

قَالَ أَبُو عِيسَى: وَأَبُو حَمَزَةَ اسْمُهُ: طَلْحَةُ بْنُ زَيْدٍ، وَأَبُو جَمْرَةَ الضُّبَعِيُّ اسْمُهُ: نَصْرُ بْنُ عِمْرَانَ.

275 – *Хузайфа ибн Ямон розияллоху анхудан ривоят қилинишича, у Набий соллаллоху алайҳи ва саллам билан тунда намоз ўқиган. У зот намозга кирганда: “Аллоху акбар, зул-малакувти вал-жабарувти вал-кибрива вал-ъазома”* (яъни, “Аллоҳ энг Улуғдир. У Зот мулк, куч-қудрат, буюклик ва улуғлик Соҳибидир”), *деб айтдилар. Кейин “Бақара”ни ўқидилар. Сўнг рукуъ қилдилар. Рукуълари қиёмларига яқин эди. (Рукуъда) “Субҳаана роббиял ъазийм, субҳаана роббиял ъазийм”* (яъни, “Буюк Раббим айбу нуксонлардан покдир. Буюк Раббим айбу нуксонлардан покдир”), *дердилар. Кейин бошларини кўтардилар. У зотнинг қиёмлари рукуъларига яқин эди. (Рукуъдан бош кўтаргач,) “Лироббиял ҳамд, лироббиял ҳамд”* (яъни, “Барча ҳамду санолар Раббимга хосдир. Барча ҳамду санолар Раббимга хосдир”), *деб айтардилар. Кейин сажда қилдилар. У зотнинг саждалари қиёмларига яқин эди. (Саждада) “Субҳаана роббиял аълаа, субҳаана роббиял аълаа”* (яъни, “Улуғ Раббим нуксон-камчиликлардан саломатдир. Улуғ Раббим нуксон-камчиликлардан саломатдир”), *дердилар. Кейин бошларини кўтардилар. Икки сажда ўртасида (ўтиришлари) саждаларига яқин эди. (Икки сажда орасида) “Роббиғфир лий, роббиғфир лий”* (яъни, Раббим, гуноҳларимни мағфират қил. Раббим, гуноҳларимни мағфират қил”), *деб айтардилар. (Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам қироатни жуда узун қилдилар,) ҳатто “Бақара”, “Оли Имрон”, “Нисо” ва “Моида” ёки “Анъом” сураларини ўқидилар. “Моида” ёки “Анъом”да деб шубҳаланган Шуъбадир¹¹³.*

Абу Исо айтди: “Абу Ҳамзанинг исми: Талҳа ибн Зайд, Абу Жамра Зубаййнинг исми: Наср ибн Имрон”.

Шарҳ. Ушбу ривоятда Пайғамбаримиз алайҳиссалом билан тунги намозни ўқиган саҳоба Ҳузайфа розияллоху анху у зот ибодатлари қандайлигини васф қилмоқда. Унга кўра, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам таҳажжуд намозида “Бақара”, “Оли Имрон”, “Нисо”, “Моида” каби узун сураларни қироат қилардилар. Ёлғиз “Бақара”нинг ўзи 286 оятдан иборат! Тасаввур қилинг. Қиёмлари нақадар узун бўлган!

Расулуллоҳнинг рукуълари ҳам, саждалари ҳам жуда узун бўларди. Ҳар бир ўринда алоҳида зикрлар айтардилар. Рукуъда Аллоҳни улуғлардилар. Рукуъдан бош кўтаргач ҳам узоқ турардилар. Унда Аллоҳга ҳамд айтардилар. Кейин саждага бориб, Буюк Аллоҳ ҳар қандай камчиликдан поклигини эътироф этардилар. Икки сажда ўртасида Аллоҳдан мағфират сўрардилар.

٢٧٦ – حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ مُحَمَّدُ بْنُ نَافِعٍ الْبَصْرِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ عَبْدِ الْوَارِثِ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُسْلِمٍ الْعَبْدِيِّ،

عَنْ أَبِي الْمُتَوَكِّلِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِآيَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ لَيْلَةً.

276 – *Оиша розияллоху анҳодан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам тунда Қуръоннинг бир ояти билан (ибодатда) қоим бўлганлар¹¹⁴”.*

Шарҳ. Пайғамбаримиз алайҳиссалом таҳажжуд намозида доим ҳам узун суралар ўқимасдилар. Гоҳида битта оятни такрор-такрор ўқиш билан тунги намозни адо этардилар.

Абу Зар розияллоху анхудан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам кечаси намоз ўқидилар. Унда тонг отгунича бир оятни такрорлайвердилар. Ўша оятни ўқиб рукуъ ва сажда қилардилар. (У куйидаги оятдир:) “Агар уларни азобласанг, улар Сенинг (ожиб) бандаларинг. Агар уларни мағфират қилсанг, албатта Сен Ўзинг қудрат ва ҳикмат Эгасидирсан” (“Моида” сураси, 118-оят). Тонг отганида: “Эй Расулуллоҳ, тонггача ушбу оятни ўқидингиз, у билан рукуъ ва сажда қилдингиз. (Бунинг боиси нима?)” деб сўрадим. Шунда у зот: “Албатта, мен Раббимдан умматим учун шафоат сўрадим. У Зот (шафоат қилиш имконини) менга берди. Шафоат, иншааллоҳ, Аллоҳга ҳеч нарсани ширк келтирмаган (бандага) етувчидир”, дедилар” (Имом Аҳмад ривояти. Ҳадис санади ҳасан¹¹⁵).

¹¹³ 275 – санади заиф.

Бу ҳадисни Абу Довуд (874) ва Насоий (2/199, 231) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (5/398) ривоят қилган.

¹¹⁴ 276 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни мусанниф “Жомеъ”да (448) худди шу матн ва санад билан ривоят қилган. Қаранг: “Тухфатул ашроф”, 17802-ҳадис; “Ал-Муснадул жомеъ”, 16325-ҳадис.

¹¹⁵ Аҳмад. Муснад. – Ж. 35. – Б. 256-257. – Ҳ. 21328.

Бундан чиқди, тунги намозда битта оят ёки сурани бир ракатда ёки бутун тун давомида қайта-қайта ўқиса бўлади. Қуръонни тадаббур қилишда, маъноларини қалбга сингдиришда мана шу усул жуда фойдали. Чунки бир оят такрорланаверганидан кейин инсон зеҳнига ўрнашади, қалбга таъсири кучли бўлади.

۲۷۷ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غِيْلَانَ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: صَلَّيْتُ لَيْلَةً مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَزَلْ قَائِمًا حَتَّى هَمَمْتُ بِأَمْرِ سُوءٍ، قِيلَ لَهُ: وَمَا هَمَمْتَ بِهِ؟ قَالَ: هَمَمْتُ أَنْ أَقْعُدَ وَأَدْعِيَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

277 – Абу Воилдан ривоят қилинишича, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу: “Тунларнинг бирида Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан намоз ўқидим. У зот (киёмда узок) тураверганларидан бир ёмон иш ҳақида ўйладим”, деганида ундан: “Нима ҳақида ўйладинг?” деб сўралди. Шунда у: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламни (шу ҳолда) қолдириб, ўзим ўтириб олсаммикан, деб ўйладим”, деб жавоб берди¹¹⁶.

Шарҳ. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам тунда жуда узун сураларни ўқишлари юкорида айтиб ўтилди. Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу кўнглига ёмон ҳаёл келишига ҳам шу нарса сабаб бўлган.

Бу ҳадисдан келиб чиқиб айтиш мумкин: Намозда имомга зид иш қилиш ёмон амаллардан саналади. Қолаверса, саҳобаларнинг зоҳирлари ҳам, ботинлари ҳам, аниқроғи, тиллари ҳам, диллари ҳам бир хил бўлган. Ўйлаган нарсаларини гапирганлар. Гапларига зид иш қилмаганлар.

۲۷۸ – حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ وَكِيعٍ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، نَحْوَهُ.

278 – Бизга Суфён ибн Вакиъ ҳадис айтди, бизга Жарир Аъмашдан шунга яқин (маънода) ҳадис айтди¹¹⁷.

Шарҳ. Яъни, бундан аввалги ҳадис маъносида ҳадис айтилган.

۲۷۹ – حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مُوسَى الْأَنْصَارِيُّ، حَدَّثَنَا مَعْنٌ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ أَبِي النَّضْرِ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي جَالِسًا فَيَقْرَأُ وَهُوَ جَالِسٌ، فَإِذَا بَقِيَ مِنْ قِرَاءَتِهِ قَدْرٌ مَا يَكُونُ ثَلَاثِينَ أَوْ أَرْبَعِينَ آيَةً قَامَ فَقَرَأَ وَهُوَ قَائِمٌ، ثُمَّ رَكَعَ وَسَجَدَ، ثُمَّ صَنَعَ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مِثْلَ ذَلِكَ.

279 – Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам (умрлари охирида) ўтириб намоз ўқирдилар. Қироатни ҳам ўтириб қилардилар. Агар қироатдан ўттиз-қирқ оят қолса, ўринларидан туриб, турган ҳолда қироат қилардилар. Кейин рукуъ ва сажда қилардилар. Иккинчи ракатда ҳам худди шундай қилардилар¹¹⁸”.

Шарҳ. Пайғамбаримиз алайҳиссалом чарчоқ, касаллик, қарилик ва шу каби сабабларга кўра ўтириб намоз ўқирдилар, қироатни ҳам ўтириб қилардилар. Агар ўқиладиган сурадан ўттиз-қирқ оят қолса, ўрниларидан туриб қироатни тугаллардилар. Сўнг рукуъ ва сажда қилардилар. Кейинги ракатда ҳам ўттиз-қирқ оят қолганида туриб қироат қилардилар.

¹¹⁶ 277 – санади саҳих.

Бу ҳадисни Бухорий (1135) ва Муслим (773) “Саҳихайн”да, Ибн Можа “Сунан”да (1418), Аҳмад “Муснад”да (1/385, 396, 415, 440), Ибн Хузайма (1154) ва Ибн Ҳиббон (2141) “Саҳих”да ривоят қилган.

¹¹⁷ 278 – санади заиф. Чунки Суфён ибн Вакиъ заиф ровий. Аммо ҳадис матни саҳих.

¹¹⁸ 279 – санади саҳих.

Бу ҳадисни Бухорий (1119) ва Муслим (731) “Саҳихайн”да, Абу Довуд (954), Термизий (374) ва Насоий (3/220) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/178) ривоят қилган.

۲۸۰ – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، حَدَّثَنَا خَالِدُ الْحَدَّاءُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنْ صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ تَطَوُّعِهِ، فَقَالَتْ: كَانَ يُصَلِّي لَيْلًا طَوِيلًا قَائِمًا، وَلَيْلًا طَوِيلًا قَاعِدًا، فَإِذَا قَرَأَ وَهُوَ قَائِمٌ رَكَعَ وَسَجَدَ وَهُوَ قَائِمٌ، وَإِذَا قَرَأَ وَهُوَ جَالِسٌ رَكَعَ وَسَجَدَ وَهُوَ جَالِسٌ.

280 – Абдуллоҳ ибн Шақиқ айтади: “Мен Оиша розияллоҳу анҳодан Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам нафл намозлари ҳақида сўрадим. Шунда: “У зот кечаси узоқ туриб намоз ўқирдилар, (баъзан) узоқ ўтириб (намоз ўқирдилар). Агар туриб қироат қилсалар, рукуъ билан саждани турган ҳолда қилардилар. Агар ўтириб қироат қилсалар, рукуъ билан саждани ўтириб қилардилар”, деди¹¹⁹”.

Шарҳ. Бир қарашда бу ривоят аввалги ҳадис маъносига зидга ўхшайди. Лекин, бу ерда айнан нафл намозлар ҳақида сўз кетаётганини эътибордан четдан қолдирмаслик лозим. Қолаверса, Пайғамбаримиз алайҳиссалом баъзида ундай, баъзида бундай қилган бўлишлари ҳам мумкин.

۲۸۱ – حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مُوسَى الْأَنْصَارِيُّ، حَدَّثَنَا مَعْنٌ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ ابْنِ شَهَابٍ، عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ، عَنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ أَبِي وَدَاعَةَ السَّهْمِيِّ، عَنْ حَفْصَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِي سُبْحَتِهِ قَاعِدًا وَيَقْرَأُ بِالسُّورَةِ وَيُرْتِّلُهَا حَتَّى تَكُونَ أَطْوَلُ مِنْ أَطْوَلٍ مِنْهَا.

281 – Набий соллаллоху алайҳи ва салламнинг завжалари Ҳафса розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам нафл намозларини ўтириб ўқирдилар. Унда бир сурани шундай тартиб билан қироат қилардиларки, ҳатто у ўзидан узун (сурадан) ҳам узун бўлиб кетарди¹²⁰”.

Шарҳ. Пайғамбаримиз алайҳиссалом умрлари охирида нафл намозларни ўтириб ўқиганлар. Бир сурани бошлаб, уни шундай тартиб билан, гўзал суратда ўқирдилар, ҳатто ўша сура ўзидан узунроқ сурадан ҳам узунга ўхшаб қоларди. Яъни, сурани шошилмасдан, тафаккур билан қироат қилардилар. Агар азоб ҳақидаги оятдан ўтсалар, Аллоҳнинг азобидан паноҳ тилаб дуо қилардилар. Тасбеҳ оятдан ўтсалар, Аллоҳга тасбеҳ айтардилар. Раҳмат оятдан ўтсалар, Аллоҳнинг раҳматини сўрардилар.

۲۸۲ – حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الرَّعْفَرِيُّ، حَدَّثَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُثْمَانُ بْنُ أَبِي سُلَيْمَانَ: أَنَّ أَبَا سَلَمَةَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَخْبَرَهُ: أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا أَخْبَرَتْهُ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَمُتْ حَتَّى كَانَ أَكْثَرُ صَلَاتِهِ وَهُوَ جَالِسٌ.

282 – Оиша розияллоҳу анҳо хабар қилишича, Набий соллаллоху алайҳи ва саллам аксар намозларини ўтириб ўқимагунларича оламдан ўтмаганлар¹²¹.

Шарҳ. Набий соллаллоху алайҳи ва саллам вафотларидан олдин кўп намозларини ўтириб ўқиганлар. Чунки ҳолатлари оғирлашиб қолган.

Шу ўринда бир нарсани айтиб ўтиш лозим: Инсон йигитлик дамларини, соғ-саломат, билагида кучи бор пайтларни ғанимат билиб, ибодат қилиши, фарздан ташқари кўп-кўп нафл ибодатлар қилиб

¹¹⁹ 280 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Муслим “Саҳиҳ”да (730), Абу Довуд (955, 1251), Термизий (375), Насоий (3/219) ва Ибн Можа (1164, 1228) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/30, 98, 100) ривоят қилган.

¹²⁰ 281 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Муслим “Саҳиҳ”да (733), Термизий (373), Насоий (3/223) ва Доримий (1392, 1393) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/285) ривоят қилган.

¹²¹ 282 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Муслим “Саҳиҳ”да (732), Насоий “Сунан”да (3/222), Аҳмад “Муснад”да (6/169), Ибн Хузайма “Саҳиҳ”да (1239) ривоят қилган.

қолиши керак. Одам кексайиб, куч-қуввати кетганидан кейин ибодат ҳам оғирлик қилади, уни ёшлик давридагидек тўқис адо этиш имкони бўлмайди.

۲۸۳ – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكَعَتَيْنِ قَبْلَ الظُّهْرِ، وَرَكَعَتَيْنِ بَعْدَهَا، وَرَكَعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرَبِ فِي بَيْتِهِ، وَرَكَعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ فِي بَيْتِهِ.

283 – Ибн Умар розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади: “Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан пешиндан олдин икки ракат, ундан кейин икки ракат, шомдан кейин уйларида икки ракат, хуфтондан кейин уйларида икки ракат намоз ўқиганман¹²²”.

Шарҳ. Бу ерда таъкидланган суннат намозлари зикр этилмоқда. Мазкур намозлар фазилати жуда улуғ. Холис ният билан уларни адо этган инсон улкан ажр-савоблар олади.

Бу ривоятда суннат намозлари адади бир оз фарқли келтирилган. Яъни, пешиндан олдин икки ракат намоз ўқилиши айtilган. Суннати муаккада намозлари миқдори ҳақида қуйида тўхталиб ўтилади.

Эътибор берсак, бу ерда бомдоднинг икки ракат суннати тилга олинмаган. Бунинг сабабини келаси ривоятдан билиб оламиз.

۲۸۴ – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: حَدَّثَنِي حَفْصَةُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي رَكَعَتَيْنِ حِينَ يَطْلُعُ الْفَجْرُ. قَالَ أَيُّوبُ: أَرَاهُ قَالَ: خَفِيفَتَيْنِ.

284 – Ибн Умар розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади: “Менга Ҳафса хабар беришича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам тонг отганида икки ракат намоз ўқирдилар”. Айюб: “Менимча, у икки (ракат) енгил (намоз)” деганди”, деб айтган¹²³.

Шарҳ. Демак, Ибн Умар розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз алайҳиссалом бомдоднинг икки ракат суннатини уйда ўқиганларини кўрмаган. Буни опаси Ҳафса розияллоҳу анҳо унга айтган.

“Енгил икки ракат намоз” деганда зам сурага қисқа сураларни ўқиш назарда тутилади. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам, одатда, бомдод намози суннатининг биринчи ракатида “Кофирун”, иккинчи ракатида “Ихлос” сурасини ўқирдилар.

Бу ривоятдан, шунингдек, нафл намозларни уйда ўқиш яхшилигини билиб оламиз. Бомдод намози вақти кириб, азон айtilгач, уйда икки ракат суннатни ўқиб, кейин масжидга борилади. Масжидда фақат икки ракат фарз намози жамоат билан ўқилади. Истаганлар бомдоднинг суннатини ҳам масжидда ўқийдилар.

۲۸۵ – حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ الْفَزَارِيُّ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بُرْقَانَ، عَنْ مَيْمُونِ بْنِ مِهْرَانَ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: حَفِظْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَمَانِي رَكَعَاتٍ: رَكَعَتَيْنِ قَبْلَ الظُّهْرِ، وَرَكَعَتَيْنِ بَعْدَهَا، وَرَكَعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرَبِ، وَرَكَعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ. قَالَ ابْنُ عُمَرَ: وَحَدَّثَنِي حَفْصَةُ بِرَكَعَتِي الْعَدَاةِ، وَلَمْ أَكُنْ أَرَاهَا مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

285 – Ибн Умар розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади: “Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан саккиз ракатни ёдлаб олганман: пешиндан олдин икки ракат, ундан кейин икки

¹²² 283 – санади саҳих.

Бу ҳадисни Бухорий (937, 1180) ва Муслим (729) “Саҳихайн”да, Абу Довуд (1252), Термизий (425, 432), Насоий (2/119, 3/113), Ибн Можа (1130) ва Доримий (1444, 1581) “Сунан”ларида ривоят қилишган.

¹²³ 284 – санади саҳих. Бу аввалги ҳадиснинг бир қисмидир.

ракат, шомдан кейин икки ракат, хуфтондан кейин икки ракат”. Ибн Умар айтади: “Ҳафса менга бомдоднинг икки ракати ҳақида сўзлаб берди, лекин мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уни (ўқиганларини) кўрмагандим¹²⁴”.

Шарҳ. Бу ерда юқоридаги икки ҳадис маъноси жамлаб келтирилган. Ибн Умар розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз алайҳиссалом бомдод намозининг икки ракат суннатини ўқиганларини кўрмаган эди. Чунки уни уйда ўқиганлар.

۲۸۶ – حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ يَحْيَى بْنُ خَلْفٍ، حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، عَنْ خَالِدِ الْحَدَّاءِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ قَالَ:

سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنْ صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَتْ: كَانَ يُصَلِّي قَبْلَ الظُّهْرِ رَكْعَتَيْنِ، وَبَعْدَهَا رَكْعَتَيْنِ، وَبَعْدَ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ، وَبَعْدَ الْعِشَاءِ رَكْعَتَيْنِ، وَقَبْلَ الْفَجْرِ ثَلَاثِينَ.

286 – Абдуллоҳ ибн Шақиқдан ривоят қилинади: “Мен Оиша розияллоҳу анҳодан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам намозлари ҳақида сўрадим. Шунда у: “(Расулуллоҳ) пешиндан олдин икки ракат, ундан кейин икки ракат, шомдан кейин икки ракат, хуфтондан кейин икки ракат, бомдоддан олдин икки ракат намоз ўқирдилар”, деди¹²⁵”.

Шарҳ. Бу ривоятда айтилишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир кунда фарз намозларига кўшиб ўн ракат намоз ўқирдилар. Лекин айнан Оиша розияллоҳу анҳодан келтирилган бошқа ривоятда суннати муаккада намозлари миқдори ўн икки ракат экани таъкидланган.

Абдуллоҳ ибн Шақиқдан ривоят қилинади: “Мен Оишадан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам нафл намозлари ҳақида сўрадим. Шунда у: “У зот менинг уйимда пешиндан олдин тўрт ракат намоз ўқирдилар. Кейин (масжидга) чиқиб, одамлар билан (жамоат) намозини ўқирдилар. Кейин (уйга) кириб, икки ракат ўқирдилар. У зот одамлар билан шом намозини ўқирдилар. Кейин (уйга) кириб, икки ракат ўқирдилар. У зот одамлар билан хуфтонни ўқирдилар. Кейин уйимга кириб, икки ракат ўқирдилар. Кечаси тўққиз ракат (тахажжуд) намози ўқирдилар. Улар ичида витр ҳам бор. У зот кечаси турган ҳолда узоқ намоз ўқирдилар. (Баъзан) ўтирган ҳолда узоқ намоз ўқирдилар. Агар туриб қироат қилсалар, рукуъ ва саждани ҳам турган ҳолатда қиларди (яъни, қиёмдан рукуъга, кейин саждага борардилар). Агар ўтириб қироат қилсалар рукуъ ва саждани ҳам ўтириб қилардилар. Тонг отганида икки ракат намоз ўқирдилар”, деб жавоб берди” (Муслим ривояти¹²⁶).

Оиша розияллоҳу анҳо Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Ким ўн икки ракат суннат намозини: пешиндан олдин тўрт ракат, ундан кейин икки ракат, шомдан кейин икки ракат, хуфтондан кейин икки ракат, бомдоддан олдин икки ракатни доим ўқиб юрса, Аллоҳ унинг учун жаннатда бир уй бино қилади” (Термизий ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ¹²⁷).

Мўминлар онаси Умму Ҳабиба розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Қайси бир мусулмон банда ҳар куни фарздан ташқари ўн икки ракат намоз ўқиса, Аллоҳ унинг учун жаннатда бир уй қуради ёки унга атаб жаннатда уй қурилади”, деганларини эшитганман. Шундан бери (суннат намозларини) ўқиб келаман” (Муслим ривояти¹²⁸).

Пешиндан олдин тўрт ракат суннат ўқилгани ҳақидаги ривоятлар маълум ва машҳур. Лекин икки ракат намоз ўқилгани ҳам собит бўлган. Уламолар бу хусусда шундай дейишган:

1. Эҳтимол, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам гоҳида пешиндан олдин икки ракат, гоҳида тўрт ракат ўқигандилар.

2. У зот турли ўринларда турлича ўқиган бўлишлари ҳам мумкин. Жумладан, агар уйда бўлса, тўрт ракат, масжидда бўлса, икки ракат ўқиганлар¹²⁹.

¹²⁴ 285 – санади саҳиҳ. Бундан олдинги ҳадис таҳрижига қаранг.

¹²⁵ 286 – санади саҳиҳ. Бу ҳақида 280-ҳадис таҳрижида маълумот берилган.

¹²⁶ Қаранг: Муслим. Саҳиҳ. – Ж. 1. – Б. 504. – Ҳ. 730.

¹²⁷ Қаранг: Термизий. Сунан. – Ж. 1. – Б. 537. – Ҳ. 414.

¹²⁸ Қаранг: Муслим. Саҳиҳ. – Ж. 1. – Б. 503. – Ҳ. 728.

¹²⁹ Манба: Абдураззоқ Абдулмуҳсин. Шарҳу шамоилин Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам. – Риёз, 1435 ҳ. – Б. 310-

۲۸۷ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ: سَمِعْتُ عَاصِمَ بْنَ ضَمْرَةَ يَقُولُ: سَأَلْنَا عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ النَّهَارِ، فَقَالَ: إِنَّكُمْ لَا تُطِيقُونَ ذَلِكَ، قَالَ: فَقُلْنَا: مَنْ أَطَاقَ ذَلِكَ مِنَّا صَلَّى، فَقَالَ: كَانَ إِذَا كَانَتِ الشَّمْسُ مِنْ هَاهُنَا كَهَيْئَتِهَا مِنْ هَاهُنَا عِنْدَ الْعَصْرِ صَلَّى رَكَعَتَيْنِ، وَإِذَا كَانَتِ الشَّمْسُ مِنْ هَاهُنَا كَهَيْئَتِهَا مِنْ هَاهُنَا عِنْدَ الظُّهْرِ صَلَّى أَرْبَعًا، وَيُصَلِّي قَبْلَ الظُّهْرِ أَرْبَعًا، وَبَعْدَهَا رَكَعَتَيْنِ، وَقَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعًا يَفْصِلُ بَيْنَ كُلِّ رَكَعَتَيْنِ بِالتَّسْلِيمِ عَلَى الْمَلَائِكَةِ الْمُقَرَّبِينَ وَالنَّبِيِّينَ، وَمَنْ تَبِعَهُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ.

287 – Осим ибн Замрадан ривоят қилинади: “Биз Али розияллоху анхудан Расулуллох соллаллоху алайхи ва саллам кундузи ўқиган намозлари ҳақида сўрадик. Шунда у: “Бунга тоқат қила олмайсизлар”, деди. Биз: “Ичимизда ким тоқат қила олса, ўқийди”, дедик. Али: “Қуёш аср вақтида мағрибдан қанча (баландликда) бўлса, машриқ тарафидан шунча кўтарилганида икки ракат намоз ўқирдилар. Қуёш пешин вақтида мағриб тарафдан қанча (баландликда) бўлса, машриқ тарафидан ҳам шунча кўтарилганида тўрт ракат намоз ўқирдилар. Пешиндан олдин тўрт ракат, ундан кейин икки ракат ўқирдилар. Асрдан олдин ҳам тўрт ракат намоз ўқирдилар. Ҳар икки ракат орасини муқарраб фаришталарга, пайғамбарларга, мўмин ва мусулмонлар ичидан уларга эргашганларга салом бериш билан ажратардилар”, деди¹³⁰”.

Шарҳ. Бир гуруҳ тобеинлар Али ибн Абу Толиб розияллоху анхудан Пайғамбаримиз алайҳиссалом кундузи ўқиган нафл намозлар ҳақида сўрашган. Шунда Али: “Бунга тоқат қила олмайсиз”, яъни, уларни хушуъ-хузуъ билан комил адо этишга кучларингиз етмайди, уни доим ўқий олмайсиз, деган. Одамлар бўлса: “Орамизда кимнинг тоқати етса, ўқиб, улуғ ажр-савобга эришади. Тоқати етмаса, илм ҳосил қилади, билмаганини ўрганади”, дейишган. Шундан сўнг Али розияллоху анху саволга жавоб қайтарган.

Ривоятда айтилишича, Расулуллох соллаллоху алайхи ва саллам қуёш аср вақтида мағрибдан қанча баландликда бўлса, машриқ тарафидан шунча кўтарилганида икки ракат намоз ўқирдилар. Бу зуҳро намозидир. Бу намоз онасидан ажратилган бўталоклар оёғи қумда куядиган вақтда (биздаги ҳисоб бўйича, пешиндан аввал, тахминан 10:30-11 ларда) ўқилади.

Қуёш пешин вақтида мағриб тарафдан қанча баландликда бўлса, машриқ тарафидан ҳам шунча кўтарилганида тўрт ракат намоз ўқирдилар. Бу “аввобин намози” дейилади.

Пешиндан олдин тўрт ракат, ундан кейин икки ракат суннат намоз ўқилиши маълум. Иккиси таъкидланган суннат намози ҳисобланади.

Аср намозидан олдин тўрт ракат ўқиш ҳам суннатдир. Фақат у ғайри муаккада (таъкидланмаган суннат намози) саналади.

“Асрдан олдин ҳам тўрт ракат намоз ўқирдилар. Ҳар икки ракат орасини муқарраб фаришталарга, пайғамбарларга, мўмин ва мусулмонлар ичидан уларга эргашганларга салом бериш билан ажратардилар”.

Бу ердаги саломдан мурод нималиги ҳақида икки хил қавл айтилган:

1. Намоздан чиқишда бериладиган салом. “Ассалому алайкум ва роҳматуллох”, деганда муқарраб фаришталарга, пайғамбарларга, мўмин ва мусулмонлар ичидан уларга ихлос билан эргашганларга салом бериш ният қилинади.

2. Саломдан мурод ташаххуддир. Чунки унда солиҳ бандаларга салом йўлланади¹³¹.

41-БОБ. ЗУҲО НАМОЗИ ҲАҚИДА

(Унда 9 та ҳадис бор: 288-296)

¹³⁰ 287 – санади ҳасан.

Бу ҳадисни Термизий (599) ва Насоий (2/119) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (1/85, 111, 143), Ибн Хузайма “Саҳих”да (1211), Ибн Абу Шайба “Мусаннаф”да (2/201) ривоят қилган.

¹³¹ Манба: Божурий. Ал-Мавоҳибул ладуния. – Б. 472.

Шарҳ. Зуҳо намози нафл намозлардан саналади. Унинг фазилати улуғ. Ҳадисларда зуҳо намозини ўқишга чақирилган, савоби нақадар кўплиги баён этилган. Жумладан, Абу Зар розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Сизларнинг ҳар бирингиз ҳар бир бўғими учун садақа вожиб бўлган ҳолида тонг оттиради. Ҳар бир тасбеҳ садақа. Ҳар бир таҳмид садақа. Ҳар бир таҳлил садақа. Ҳар бир такбир садақа. Яхшиликка буюриш садақа. Ёмонликдан қайтариш садақа. Мана шулар(нинг ҳаммаси) учун зуҳо пайтида икки ракат намоз ўқиши кифоя қилади” (Муслим ривояти¹³²).

Инсонда уч юз олтмишта бўғим бор. Қуёш чиқадиган ҳар бир кунда банда зиммасига шунча миқдорда садақа қилиш вазифаси юкланади. Зеро, тана соғлиғи, бўғимлар саломатлиги улуғ неъмат бўлиб, унинг шукрини адо этиш лозим. Бунинг учун тасбеҳ, ҳамд, такбир, таҳлил айтиш, одамларни яхшиликка буюриб, ёмонликдан қайтариш талаб этилади. Бу ишларнинг ҳаммаси учун чошгоҳ вақтида икки ракат намоз ўқиш етарли. Зуҳо намозининг фазилатларидан бири шунда.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Халилим соллаллоҳу алайҳи ва саллам менга уч нарсани насихат қилганлар. Умримнинг охиригача уларни тарк этмайман. (Улар:) Ҳар ойда уч кун рўза тутиш, зуҳо намози(ни ўқиш), витрни ўқиб уйкуга ётиш” (Бухорий ривояти¹³³).

Демак, зуҳо намози Пайғамбаримиз алайҳиссалом таъкидлаб айтган насихатларидан бири экан. Тушунган инсон буни маҳкам ушлайди.

۲۸۸ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غِيْلَانَ، حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ يَزِيدَ الرَّشَكِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ مُعَاذَةَ قَالَتْ: قُلْتُ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا: أَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الضُّحَى؟ قَالَتْ: نَعَمْ، أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ، وَيَزِيدُ مَا شَاءَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ.

288 – Муозадан ривоят қилинади: “Мен Оиша розияллоҳу анҳодан: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам зуҳо намозини ўқирмидилар?” деб сўрадим. Шунда у: “Ҳа, тўрт ракат (ўқирдилар). Аллоҳ азза ва жалла хоҳлаганича зиёда қилардилар”, деб жавоб берди¹³⁴”.

Шарҳ. Бу ерда айтилишича, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам зуҳо намозини кўпинча тўрт ракат ўқирдилар, Аллоҳ истаганича бу миқдордан оширардилар. Энг камида икки ракат ўқирдилар.

Банда имконига қараб зуҳо намозини адо этади. Икки ракатми, тўрт ракатми, олти ёки саккиз ракатми, ўқийверади. Буларнинг ҳаммаси суннатда келган. Бу борада танглик йўқ.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом зуҳо намозини ўқиганлар. Буни ўн тўққиз нафар саҳоба кўргани ҳақида хабар қилинган. Ибн Жарир Табарийга кўра, зуҳо намози ҳақидаги хабарлар мутавотир даражасига етган¹³⁵.

Зуҳо намозининг энг кўп миқдори ҳақида қуйидаги қавллар айтилган:

1. Саккиз ракат.
2. Ўн икки ракат.
3. Зуҳо намозининг миқдори аниқ белгиланмаган. Киши бу вақтда қанча нафл ўқиса, ўқийверади.

۲۸۹ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنِي حَكِيمُ بْنُ مُعَاوِيَةَ الزَّيْدِيُّ، حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ الرَّيِّعِ الزَّيْدِيُّ، عَنْ حُمَيْدِ الطَّوِيلِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي الضُّحَى سِتَّ رَكَعَاتٍ.

289 – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам зуҳо намозини (баъзан) олти ракат ўқирдилар¹³⁶.

¹³² Муслим. Саҳиҳ. – Ж. 1. – Б. 498. – Ҳ. 720.

¹³³ Бухорий. Саҳиҳ. – Ж. 2. – Б. 58. – Ҳ. 1178.

¹³⁴ 288 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Муслим “Саҳиҳ”да (719), Ибн Можа “Сунан”да (1381), Аҳмад “Муснад”да (6/74, 95, 120), Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да (2529), Абдураззоқ “Мусаннаф”да (4853) ривоят қилган.

¹³⁵ Манба: Божурий. Ал-Мавоҳибул ладуния. – Б. 474.

¹³⁶ 289 – санади заиф. Чунки Ҳаким ибн Муовия Зиёдий ва Зиёд ибн Убайдуллоҳнинг холи мажҳул.

Қаранг: “Тухфатул ашроф”, 672-ҳадис; “Ал-Муснадул жомеъ”, 559-ҳадис.

Шарҳ. Бу ривоят аввалгисига зид эмас. Чунки Оиша розияллоҳу анҳо онамиздан қилинган ривоятда Пайғамбаримиз алайҳиссалом тўрт ракат зуҳо намозини ўқишлари айtilгач, “Аллоҳ азза ва жалла хоҳлаганича зиёда қилардилар”, дейилган. Шундан маълум бўлади, у зот зуҳони турли ададда ўқиганлар.

۲۹۰ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، أَنبَأَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَرْثَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى قَالَ: مَا أَخْبَرَنِي أَحَدٌ أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الضُّحَى إِلَّا أُمُّ هَانِئٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا، فَإِنَّهَا حَدَّثَتْ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ بَيْتَهَا يَوْمَ فَتَحِ مَكَّةَ، فَاعْتَسَلَ فَسَبَّحَ ثَمَانِي رَكَعَاتٍ، مَا رَأَيْتُهُ صَلَّى صَلَاةً قَطُّ أَخَفَّ مِنْهَا، غَيْرَ أَنَّهُ كَانَ يُتِمُّ الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ.

290 – Абдурахмон ибн Абу Лайлодан ривоят қилинади: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам зуҳо намози ўқиганларини кўрганини менга Умму Ҳонеъ розияллоҳу анҳодан бошқаси хабар қилмаган. Умму Ҳонеъ айтишича, Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам Макка фатҳ қилинган куни унинг уйига кирганлар. Кейин ғусл қилиб, саккиз ракат нафл намоз ўқиганлар. Умму Ҳонеъ Расулulloх ўша намоздан кўра енгилроқ намоз ўқиганларини сира кўрмаган. Фақат рукуъ ва саждаларни мукамал қилардилар¹³⁷”.

Шарҳ. Пайғамбаримиз алайҳиссалом Макка шаҳри фатҳ қилинган куни Умму Ҳонеъ бинти Абу Толиб розияллоҳу анҳонинг уйига кириб, ювиниб, кейин саккиз ракат зуҳо намози ўқиганлар. Унда қисқа сураларни кироат қилганлар, бироқ рукуъ ва саждалар комил суратда адо этилган.

Бу ҳадис зуҳо намозида қисқа сураларни ўқиш яхши эканини билдирмайди. Бошқа ривоятларда айтилишича, Расулulloх соллаллоҳу алайҳи ва саллам зуҳо намозида узун сураларни кироат қилардилар. Макка фатҳ қилинган куни муҳим ишлар билан банд бўлганлари учун намозни қисқароқ ўқиган бўлишлари мумкин.

Шофеъий мазҳаби уламолари мана шу ҳадисдан келиб чиқиб: “Маккага кирган инсон биринчи куни зуҳо намози учун ғусл қилиши суннатдир”, дейишган¹³⁸.

۲۹۱ – حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا كَثْمَسُ بْنُ الْحُسَيْنِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ قَالَ: قُلْتُ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الضُّحَى؟ قَالَتْ: لَا، إِلَّا أَنْ يَجِيءَ مِنْ مَغِيْبِهِ.

291 – Абдуллоҳ ибн Шақиқдан ривоят қилинади: “Мен Оиша розияллоҳу анҳодан: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам зуҳо намозини ўқирмидилар?” деб сўрадим. Шунда у: “Йўк, магар сафардан келсалар (ўқирдилар)”, деб жавоб берди¹³⁹”.

Шарҳ. Бу ҳадис зоҳири зуҳо намози собитлиги ҳақидаги ривоятларга зид. Аҳли илмларга кўра, зуҳо намози борасида айtilган ҳадислар уч қисмга бўлинади:

1. Унда зуҳо намози мутлақ собитлиги айтилади.
2. Айрим ҳолларда, масалан, сафардан қайтганда ўқиганлари айтилади.
3. Зуҳо намози мутлақ инкор этилади.

Бундан чиқди, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам зуҳо намозини доимий суратда ўқимаганлар, баъзан тарк этганлар. Шунинг учун айримлар у зот зуҳо ўқиганларини кўрмаган бўлиши мумкин.

Хуллас, бу бобда келган ривоятларни жамланса, зуҳо намози собит экани, уни ўқиш фазилати ва вақти суннатда баён этилгани маълум бўлади. Айрим уламолар наздида Оиша розияллоҳу анҳонинг

¹³⁷ 290 – санади саҳих.

Бу ҳадисни Бухорий (1103, 4292) ва Муслим (336) “Саҳихайн”да, Абу Довуд (1291), Термизий (474) ва Доримий (1460) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/342, 343) ривоят қилган.

¹³⁸ Манба: Божурий. Ал-Мавоҳибул ладуния. – Б. 476.

¹³⁹ 291 – санади саҳих.

Бу ҳадисни Муслим “Саҳих”да (715), Абу Довуд (1292) ва Насоий (4/152) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/31, 171, 204, 218), Ибн Хузайма “Саҳих”да (539, 1230, 2132) ривоят қилган.

“Йўқ, (ўқимаганлар)”, деган жавоби давомийликни инкор этиш, яъни “доимий суратда ўқимаганлар”, маъносидадир.

۲۹۲ – حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ أَيُّوبَ الْبَغْدَادِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رِيعَةَ، عَنْ فُضَيْلِ بْنِ مَرْزُوقٍ، عَنْ عَطِيَّةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الضُّحَى حَتَّى نَقُولَ: لَا يَدْعُهَا، وَيَدْعُهَا حَتَّى نَقُولَ: لَا يُصَلِّيَهَا.

292 – *Абу Саид Худрий розияллоху анҳудан ривоят қилинади: “Набий соллаллоху алайҳи ва саллам (баъзан) зуҳо намозини (муттасил) ўқирдилар. Биз ҳатто: “У зот (энди зуҳони) қолдирмайдилар”, деб айтардик. Расулulloх (баъзида) уни тарк этардилар. Биз ҳатто: “У зот (энди зуҳони) ўқимайдилар”, деб айтардик¹⁴⁰”.*

Шарҳ. Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам зуҳо намозини яхши кўрардилар. Уни бир муддат муттасил ўқирдилар. Аммо одамлар фарз экан, деб ўйлаб қолмасликлари учун айрим вақтларда тарк этардилар.

۲۹۳ – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، عَنْ هُشَيْمٍ، أَنبَأَنَا عُبَيْدُهُ – وَهُوَ ابْنُ مُعْتَبٍ –، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ سَهْمِ بْنِ مَنجَابٍ، عَنْ قُرَيْعِ الضَّبِّيِّ – أَوْ عَنْ قَزَعَةَ، عَنْ قُرَيْعٍ –، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُدْمِنُ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ عِنْدَ زَوَالِ الشَّمْسِ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّكَ تُدْمِنُ هَذِهِ الْأَرْبَعَ رَكَعَاتٍ عِنْدَ زَوَالِ الشَّمْسِ! فَقَالَ: إِنَّ أَبْوَابَ السَّمَاءِ تُفْتَحُ عِنْدَ زَوَالِ الشَّمْسِ، فَلَا تُرْتَجَى حَتَّى يُصَلَّى الظُّهْرُ، فَأَحِبُّ أَنْ يَصْعَدَ لِي فِي تِلْكَ السَّاعَةِ خَيْرٌ، قُلْتُ: أَفِي كُلِّهِنَّ قِرَاءَةٌ؟ قَالَ: نَعَمْ، قُلْتُ: هَلْ فِيهِنَّ تَسْلِيمٌ فَاصِلٌ؟ قَالَ: لَا.

293 – *Абу Айюб Ансорий розияллоху анҳудан ривоят қилинади: “Набий соллаллоху алайҳи ва саллам қуёш заволга кетганида тўрт ракат намоз ўқишни канда қилмасдилар. Шунда мен: “Эй Расулulloх, сиз қуёш заволга кетганида доим тўрт ракат намоз ўқийсиз!...” дедим. У зот: “Албатта, осмон эшиклари завол пайтида очилади. Пешин ўқиб бўлингунича ёпилмайди. Мана шу соатда ўзим учун бир яхшилик кўтарилишини хуш кўраман”, дедилар. Мен: “Уларнинг ҳар бирида қироат борми?” дедим. “Ҳа”, дедилар у зот. “Уларда ажратувчи салом борми?” деб сўраганимда у зот: “Йўқ”, деб жавоб бердилар¹⁴¹”.*

Шарҳ. Абу Айюб Ансорий розияллоху анху: “Эй Расулulloх, сиз қуёш заволга кетганида доим тўрт ракат намоз ўқийсиз”, дейишидан мақсади бу ишнинг ҳикматини билиш эди. Шунинг учун Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам пешиндан олдин ўқиладиган нафл намози фазилатини баён қилганлар.

Уламолар айтишича, осмон эшиклари тоат-ибодатлар кўтарилиши, раҳмат тушиши учун очилади.

Бу ерда айтилаётган тўрт ракат намоз заволнинг суннатими ёки пешиннинг фарзидан олдин ўқиладиган тўрт ракат суннатми, деган масалада ихтилоф қилинган. Шу ўринда Набий соллаллоху алайҳи ва саллам таъкидланмаган суннат намозларини қолдирмасдан ўқимаганларини эслатиб ўтиш лозим. У зот пешиннинг фарзидан олдинги тўрт ракат суннат намозидан бошқа намозларни бу вақтда доимий суратда ўқиганлари собит эмас¹⁴².

¹⁴⁰ 292 – санади заиф. Чунки Атийя ибн Саъд ибн Жунода Авфий заиф ровий.

Бу хадисни мусанниф “Жомеъ”да (477), Аҳмад “Муснад”да (3/21, 36), Бағавий “Шархус сунна”да (1002) ривоят қилган.

¹⁴¹ 293 – санади заиф. Чунки Убайда, яъни, Ибн Муаттиб Заббий заиф ровий.

Бу хадисни Абу Довуд (1270) ва Ибн Можа (1157) “Сунан”да, Аҳмад (5/416) ва Абд ибн Хумайд (226) “Муснад”да, Ибн Хузайма “Саҳиҳ”да (1214) ривоят қилган.

¹⁴² Манба: Божурий. Ал-Мавоҳибул ладуния. – Б. 478.

Демак, куёш заволга кетганида осмон эшиклари очилади, пешин ўқиб бўлингунча ёпилмайди. Мана шу вақтда мўмин одам бирон эзгу иш қилиши нақадар яхши! Солиҳ амаллар ичида энг афзали намоз. Пешиндан аввал ўқиладиган тўрт ракат суннат намозининг ҳар ракатида “Фотиҳа”дан кейин зам сура ўқилади. Тўрт ракат намоз бир салом билан адо этилади.

Мазҳаббошимиз Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳ: “Тунги ва кундузги (нафл) намозлар тўрт ракат-тўрт ракатдан ўқилгани афзал”, деган. Бироқ унинг икки соҳиби – Абу Юсуф ва Муҳаммад наздида тунги (нафл) намозлар икки ракат-икки ракатдан, кундузгилари тўрт ракат-тўрт ракатдан ўқилиши афзал¹⁴³.

۲۹۴ – أَخْبَرَنِي أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ سَهْمِ بْنِ مَنجَابٍ، عَنْ قَزَعَةَ، عَنْ قَزَعٍ، عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ.

294 – Менга Аҳмад ибн Маниъ хабар берди, бизга Абу Муовия ҳадис айтди, бизга Ўбайда Иброҳимдан, у Саҳм ибн Минжобдан, у Қазаъадан, у Қарсаъдан, у Абу Айюб Ансорий розияллоҳу анҳудан, у эса Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан шунга яқин (маънода) ҳадис айтди¹⁴⁴.

Шарҳ. Бу ривоят маъноси аввалги ҳадисникига яқин, бироқ лафзда фарқ бор.

۲۹۵ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُسْلِمٍ بْنُ أَبِي الْوَضَّاحِ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ الْجَزَرِيِّ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ السَّائِبِ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي أَرْبَعًا بَعْدَ أَنْ تَزُولَ الشَّمْسُ، قَبْلَ الظُّهْرِ، وَقَالَ: إِنَّهَا سَاعَةٌ تُفْتَحُ فِيهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ، فَأُحِبُّ أَنْ يَصْعَدَ لِي فِيهَا عَمَلٌ صَالِحٌ.

295 – Абдуллоҳ ибн Соиб розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам куёш заволга кетганидан сўнг, пешин(нинг фарзи)дан олдин тўрт ракат намоз ўқирдилар. У зот: “Бу шундай соатки, унда осмон эшиклари очилади. Мен бу вақтда ўзим учун бирон солиҳ амал қўтарилишини яхши кўраман”, деганлар¹⁴⁵.”

Шарҳ. Бу ривоятда заволдан сўнг, пешиндан олдин ўқиладиган тўрт ракат намоз пешиннинг аввалги суннати экани очиқ айтилмоқда. Шунингдек, пешиннинг тўрт ракат суннатини қолдирмай ўқишга ўзига хос тарзда қизиқтирилмоқда.

۲۹۶ – حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ يَحْيَى بْنُ خَلْفٍ، حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ عَلِيٍّ الْمُقَدَّمِيُّ، عَنْ مِسْعَرِ بْنِ كِدَامٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ ضَمْرَةَ، عَنْ عَلِيٍّ: أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّي قَبْلَ الظُّهْرِ أَرْبَعًا، وَذَكَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّيَهَا عِنْدَ الزَّوَالِ وَيَمُدُّ فِيهَا.

296 – Осим ибн Замрадан ривоят қилинишича, Али розияллоҳу анҳу пешин(нинг фарзи)дан олдин тўрт ракат намоз ўқирди ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам завол пайтида уни ўқишларини, унда (қироатни) чўзишларини зикр қилган¹⁴⁶.

Шарҳ. Яъни, Пайғамбаримиз алайҳиссалом пешиннинг фарзидан олдинги суннат намозида нисбатан узунроқ сураларни қироат қилар, рукуъ билан сажадаларни комил суратда адо этардилар.

¹⁴³ Қаранг: Божурий. Ал-Мавоҳибул ладуния. – Б. 480.

¹⁴⁴ 294 – санади заиф. Бундан аввалги ҳадис санадига қаранг.

¹⁴⁵ 295 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Термизий “Сунан”да (478), Аҳмад “Муснад”да (3/411), Насоий “Ас-Сунанул кубро”да (331), Бағавий “Шарҳус сунна”да (890) ривоят қилган.

¹⁴⁶ 296 – агар Умар ибн Али Мукаддабий анъанасидан саломат бўлса, ҳадис санади ҳасан. У жуда қаттиқ тадлис қиларди. Осим ибн Замра ростгўй, ҳадиси ҳасан. Қолган ровийлар ишончли.

Қаранг: “Тухфатул ашроф”, 10139-ҳадис; “Ал-Муснадул жомеъ”, 10066-ҳадис.

42-БОБ. УЙДА НАФЛ НАМОЗ ЎҚИШ ҲАҚИДА

(Унда 1 та ҳадис бор: 297)

Шарҳ. Масжидда ўқилган намознинг ажри улуғ бўлса-да, аммо нафл намозларни уйда ўқиш афзал. Чунки, намоз ўқилса, уйга нур киради, Аллоҳнинг раҳмати тушади. Қолаверса, ёш авлод катталар ибодатини кўриб ўрнак олади. Уйдаги ибодат, зикр-тасбеҳлар шайтон ва жинларни узоқлаштиради. Ибодат қилинган жойда руҳий хотиржамлик, хайр-барака бўлади. Зикрдан холи макон қабристонга ўхшаб қолади. Шунинг учун мўмин банда нафл намозларини, хусусан, суннати муаккада намозларини уйида ўқигани маъқул. Фарз намозлар масжидда жамоат билан ўқилади.

۲۹۷ — حَدَّثَنَا عَبَّاسُ الْعَنْبَرِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ صَالِحٍ، عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ حَرَامِ بْنِ مُعَاوِيَةَ، عَنْ عَمِّهِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الصَّلَاةِ فِي بَيْتِي وَالصَّلَاةِ فِي الْمَسْجِدِ، قَالَ: قَدْ تَرَى مَا أَقْرَبَ بَيْتِي مِنَ الْمَسْجِدِ، فَلَأَنْ أُصَلِّيَ فِي بَيْتِي أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُصَلِّيَ فِي الْمَسْجِدِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ صَلَاةً مَكْتُوبَةً.

297 – Абдуллоҳ ибн Саъд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Мен уйимда ва масжидда (ўқиладиган) намоз ҳақида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан сўрадим. Шунда у зот: “Уйим масжидга қанчалик яқинлигини кўраётгандирсан. Мен учун ўз уйимда намоз ўқиш масжидда ўқишимдан кўра севимлироқдир. Магар фарз намози бўлса, (жамоат билан ўқилади)”, дедилар¹⁴⁷”.

Шарҳ. Гарчи кишининг уйи масжидга яқин ёки масжид билан ёнма-ён бўлса ҳам, нафл намозларини уйда ўқигани афзал. Лекин, фарз намозлари масжидда жамоат билан адо этилади. Чунки бу Ислом динининг шиорларидандир.

Бу ҳақида бошқа ривоятлар ҳам нақл қилинган. Жумладан, Зайд ибн Собит розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бундай деганлар: “... Эй одамлар! Уйлариңгизда намоз ўқинглар. Зеро, энг афзал намоз киши ўз уйида ўқиган намозидир. Магар фарз намози бундан мустасно” (Бухорий ривояти¹⁴⁸).

Ибн Умар розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Намозларингиздан (айримларини) уйлариңгизда ўқинг, уни қабристонга айланторманг” (Бухорий ривояти¹⁴⁹).

Яъни, нафл намозларингизни уйлариңгизда ўқинг, уни худди мазористон каби намоздан, зикр-тасбеҳдан холи жой қилиб қўйманглар.

43-БОБ. РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ РЎЗАЛАРИ ҲАҚИДА КЕЛГАН РИВОЯТЛАР

(Унда 16 та ҳадис бор: 298-313)

Шарҳ. “Рўза” сўзининг луғавий маъноси “нафсни бирон нарсадан, жумладан ортиқча гапиришдан тийиб туриш”дир. Шаръий истилоҳда эса тонг отганидан кун ботгунигача таомдан, ичимликдан, аёли билан алоқа қилишдан ва шу каби ишлардан сақланишга “рўза” дейилади. Рўза қалбга тақво уруғларини экади, бандани Аллоҳга яқинлаштиради, харом ишлардан тийилиш малакасини ҳосил қилади. Шунинг учун рўза жаҳаннам ўтидан сақловчи қалқон, дея таърифланади.

¹⁴⁷ 297 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Абу Довуд (311, 312), Термизий (133), Ибн Можа (651, 1378) ва Доримий (1078, 1080) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (4/342), Ибн Хузайма “Саҳиҳ”да (1202), Абу Нуайм “Ҳиятул авлиё”да (9/51) ривоят қилган.

¹⁴⁸ Бухорий. Саҳиҳ. – Ж. 1. – Б. 147. – Ҳ. 731.

¹⁴⁹ Бухорий. Саҳиҳ. – Ж. 1. – Б. 94. – Ҳ. 432.

Мусанниф раҳматуллоҳи алайҳ бу бобда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам тутган рўзалари, жумладан, рамазон, ашуро, ойда уч кун, ҳафтада икки кун ва бошқа ҳолатларда тутган рўзалари хусусидаги ривоятларни келтирган.

۲۹۸ — حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا عَنْ صِيَامِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَتْ: كَانَ يَصُومُ حَتَّى نَقُولَ: قَدْ صَامَ، وَيُفْطِرُ حَتَّى نَقُولَ: قَدْ أَفْطَرَ، قَالَتْ: وَمَا صَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَهْرًا كَامِلًا مُنْذُ قَدِمَ الْمَدِينَةَ إِلَّا رَمَضَانَ.

298 – Абдуллоҳ ибн Шақиқдан ривоят қилинади: “Мен Оиша розияллоҳу анҳудан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам рўзалари ҳақида сўрадим. Шунда у: “У зот (пайдар-пай нафл) рўза тутардилар. Биз ҳатто: “У зот (энди доим) рўза тутадилар”, деб айтардик. (Расулуллоҳ узлуксиз) оғизлари очик ҳолда бўларди. Биз ҳатто: “У зот (энди) рўза тутмайдилар”, деб айтардик. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Мадинага келганларидан бери рамазондан ташқари (вақтда) тўлиқ бир ой рўза тутмаганлар”, деди¹⁵⁰”.

Шарҳ. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам гоҳида узлуксиз нафл рўза тутардилар. Буни кўрган саҳобалар бир-бирларига: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам энди доим рўза тутсалар, оғизлари очик ҳолда юрмасалар керак”, деб айтишарди. Баъзан эса узлуксиз нафл рўза тутмасдилар. Саҳобалар буни кўриб, “У зот энди нафл рўза тутмасалар керак”, деб ўйлашарди.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом муҳаррам ва шаъбон каби ойларда кўп нафл рўза тутсалар ҳам, Мадинага келганларидан буён рамазондан бошқа ҳеч бир ойда тўлиқ рўза тутмаганлар. Нега айнан Мадинага келиш айтилмоқда? Чунки бу даврда шариат ҳукмлари кетма-кет кела бошлади, турли аҳкомлар туширилди. Шулар сирасига рамазон рўзаси ҳам киради. Рамазон рўзаси ҳижрий иккинчи йилда фарз бўлган.

۲۹۹ — حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ صَوْمِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: كَانَ يَصُومُ مِنَ الشَّهْرِ حَتَّى نَرَى أَنْ لَا يُرِيدَ أَنْ يُفْطِرَ مِنْهُ، وَيُفْطِرُ حَتَّى نَرَى أَنْ لَا يُرِيدَ أَنْ يَصُومَ مِنْهُ شَيْئًا، وَكُنْتُ لَا تَشَاءُ أَنْ تَرَاهُ مِنَ اللَّيْلِ مُصَلِّيًّا إِلَّا رَأَيْتُهُ مُصَلِّيًّا، وَلَا نَائِمًا إِلَّا رَأَيْتُهُ نَائِمًا.

299 – Ҳумайддан ривоят қилинишича, Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам рўзалари ҳақида сўралди. Шунда у: “У зот ойнинг (маълум кунларида) шу қадар (тўхтовсиз) рўза тутардилар, ҳатто у зот ойнинг бирон кунини қолдирмасдан рўза тутмоқчилар (шекил), деб ўйлардик. (Гоҳида) Расулуллоҳ оғизлари очик ҳолда юрардилар, биз ҳатто у зот ойнинг ҳеч бир кунини рўза тутмоқчи эмаслар (шекил), деб ўйлардик. Агар кечаси у зотни намоз ўқиётган ҳолда кўрмоқчи бўлсанг, намоз ўқиётган ҳолларида кўрардинг. Агар ухлаган ҳолда кўрмоқчи бўлсанг, ухлаган ҳолларида кўрардинг”, деб жавоб берди¹⁵¹”.

Шарҳ. Бу ривоятда Пайғамбаримиз алайҳиссалом амалларда мўътадил бўлганлари таъкидланмоқда. Хоҳ рўзада, хоҳ тунги намозларда бўлсин, у зот ўртача йўл тутардилар. Жумладан, ойни рўза тутиб бошлардилар, кетма-кет тутаверганларидан айримлар у зот тўлиқ бир ой рўза тутсалар керак, деб ўйлаб қолишарди. Айрим вақтларда узлуксиз рўза тутмасдилар. Буни кўриб, одамлар: “Расулуллоҳ энди рўза тутмайдилар шекил”, дейишарди.

Тунги ибодатда ҳам шундай йўл тутардилар. Вақтида ухлаб, вақтида ибодат қилардилар. Бунда тана аъзоларининг ҳам, ибодатнинг ҳам ҳаққи адо этилади. Ибодат қилмасдан, қуёш чиққунича ухлаш

¹⁵⁰ 298 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Муслим “Саҳиҳ”да (1156), Термизий (768) ва Насоий (4/192, 199) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/62, 139, 157), Ибн Ҳузайма “Саҳиҳ”да (2132) ривоят қилган.

¹⁵¹ 299 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий “Саҳиҳ”да (1141, 1973), Термизий (769) ва Насоий (3/213) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (3/104, 114, 179), Ибн Ҳузайма “Саҳиҳ”да (2134) ривоят қилган.

ёки аксинча, туни билан ибодат қилиб чиқиш ҳақлар поймол этилишига олиб боради. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам амалларида нуқсон (тафрит) ҳам, ҳаддан ошиш (ифрот) ҳам йўқ эди.

Эътибор берсак, Анас ибн Молик розияллоҳу анҳуга Пайғамбаримиз алайҳиссалом рўзалари ҳақида савол берилган. У эса сўровчига керак бўлиши эҳтимолидан тунги ибодатлари ҳақида ҳам маълумот берган. Бу илмдаги саховатга ёрқин мисолдир.

۳۰۰ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غِيْلَانَ، حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي بَشْرِ قَالَ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ حَتَّى نَقُولَ: مَا يُرِيدُ أَنْ يُفْطِرَ مِنْهُ، وَيُفْطِرُ حَتَّى نَقُولَ: مَا يُرِيدُ أَنْ يَصُومَ، وَمَا صَامَ شَهْرًا كَامِلًا مُنْذُ قَدِمَ الْمَدِينَةَ إِلَّا رَمَضَانَ.

300 – Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам шу қадар (тўхтовсиз) рўза тутардилар, ҳатто биз: “У зот ойнинг ҳеч бир кунида оғизлари очик бўлишини истамайдилар”, деб айтардик. Расулуллоҳ (маълум кунларда узлуксиз) рўза тутмасдилар, ҳатто биз: “У зот рўза тутишни истамайдилар”, деб айтардик. У зот Мадинага келганларидан бери рамазондан ташқари (вақтда) тўлиқ бир ой рўза тутмаганлар¹⁵²”.

Шарҳ. Бу ҳадис маъноси юқоридаги икки ҳадисники билан бир хил.

۳۰۱ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ إِلَّا شَعْبَانَ وَرَمَضَانَ. قَالَ أَبُو عِيسَى: هَذَا إِسْنَادٌ صَحِيحٌ، وَهَكَذَا قَالَ: عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، وَرَوَى هَذَا الْحَدِيثَ غَيْرُ وَاحِدٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَيُخْتَمَلُ: أَنْ يَكُونَ أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَدْ رَوَى الْحَدِيثَ عَنْ عَائِشَةَ وَأُمِّ سَلَمَةَ جَمِيعًا، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

301 – Умму Салама розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам икки ой кетма-кет рўза тутганларини кўрмаганман. Магар шаъбон ва рамазон бундан мустасно¹⁵³”.

Абу Исо (Термизий) айтди: “Бу санад саҳиҳ. Хуллас, у (яъни, ҳадис ровийларидан бири Солим ибн Абу Жаъд): “Абу Саламадан, у Умму Саламадан”, деган. Бу ҳадисни кўпчилик ровийлар Абу Саламадан, у Оиша розияллоҳу анҳодан, у эса Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан”, деб ривоят қилган. Эҳтимол, Абу Салама ибн Абдурахмон бу ҳадисни ҳам Оишадан, ҳам Умму Саламадан, улар эса Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилгандир”.

Шарҳ. Рамазонда фарз рўзани бир ой тўлиқ тутиш маълум. Шаъбон ойида эса Пайғамбаримиз алайҳиссалом аксар вақт рўзадор бўлганлар. Қуйидаги ривоят ҳам буни тасдиқлайди.

۳۰۲ – حَدَّثَنَا هَنَادٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُهُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: لَمْ أَرِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ فِي شَهْرٍ أَكْثَرَ مِنْ صِيَامِهِ فِي شَعْبَانَ، كَانَ يَصُومُ شَعْبَانَ إِلَّا قَلِيلًا بَلْ كَانَ يَصُومُهُ كُلَّهُ.

302 – Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бирон ойда шаъбондагичалик кўп рўза тутганларини кўрмаганман. У зот озгина

¹⁵² 300 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (1971) ва Муслим (1157) “Саҳиҳайн”да, Абу Довуд (2430), Насоий (4/199), Ибн Можа (1711) ва Доримий (1750) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (1/227, 231, 241) ривоят қилган.

¹⁵³ 301 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Абу Довуд (2336), Термизий (736), Насоий (4/150, 200), Ибн Можа (1648) ва Доримий (1746) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/293, 300, 311) ривоят қилган.

(кунлардан) **ташқари шаъбонни рўздор ҳолда ўтказардилар, балки бу ойда тўлиқ рўза тутардилар**¹⁵⁴”.

Шарҳ. Арабларда бирон нарсанинг аксар қисмини ифодалаш учун тўлиқ, комил, дейиш одати бор. Шундан келиб чиқиб айтиш мумкин, шаъбонда тўлиқ рўза тутилгани унинг аксар кунларида рўза тутилганини англатади. Демак, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шаъбон ойининг аксар кунларида рўза тутардилар. Бошқа ойларда шаъбондагичалик кўп рўза тутмасдилар.

Рамазон ойи рўзасидан кейин энг афзал рўза муҳаррам ойиники бўлса-да, Пайғамбаримиз алайҳиссалом шаъбон ойи рўзасини устун билардилар. Чунки муҳаррам ойида у зотнинг кўп рўза тутишларига тўсқинлик қиладиган (масалан, касаллик ёки сафар каби) узрлар чиқарди ёки шаъбон ойининг ўзига хос хусусияти борлиги (яъни, бу ойнинг ўн бешинчи тунида амаллар кўтарилиши) эътиборидан у ойда кўп рўза тутганлар. Ё бўлмаса, муҳаррам ойи рўзаси фазилати Пайғамбаримиз ҳаётлари охирида, кўп рўза тутишга қодир бўлмайдиган вақтда билдирилгандир¹⁵⁵.

۳۰۳ – حَدَّثَنَا الْقَاسِمُ بْنُ دِينَارٍ الْكُوفِيُّ، حَدَّثَنَا عُبيدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى، وَطَلْقُ بْنُ غَنَمٍ، عَنْ شَيْبَانَ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ حُبَيْشٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ مِنْ غُرَّةِ كُلِّ شَهْرٍ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، وَقَلَّمَا كَانَ يُفْطِرُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ.

303 – Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: **“Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳар ойнинг бошидан уч кун рўза тутардилар, жума куни камдан-кам оғизлари очик бўларди**¹⁵⁶”.

Шарҳ. Бу ерда ҳар ойда уч кун рўза тутишга тарғиб этилмоқда. Зеро, бунинг савоби жуда улуғ. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қиладди: “Сабр (яъни, рамазон) ойи рўзаси ва ҳар ойдан уч кун рўза тутиш умрбод рўза тутишдир” (Имом Аҳмад ривояти. Ҳадис санади саҳиҳ¹⁵⁷).

Чунки яхши амаллар савоби ўн марта кўпайтирилади. Ҳар ойдан уч кун рўза ўттиз кунлик рўзага тенг бўлади. Фақат бунинг учун аввал фарз рўзани – рамазон рўзасини тутиш лозим. Аввал гарданидаги вазифа бажарилса, кейин нафл (кўшимча) ибодатлар ҳақида ўйласа бўлади.

Ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ривоятида Пайғамбаримиз алайҳиссалом ҳар ойнинг бошидан уч кун рўза тутишлари айтилган. Эҳтимол бунда айрим ойлар назарда тутилгандир. Аслида у зот ойнинг қайси кунидан бошлаб рўза тутишга парво қилмасдилар. Қолаверса, уч кунлик рўзани ҳижрий ойнинг 13-, 14- ва 15-кунлари тутиш тавсия этилади.

“Жума куни камдан-кам оғизлари очик бўларди”. Яъни, жума куни кўп рўза тутардилар. Аммо ёлғиз жуманинг ўзини хосламаганлар, ундан олдинги ёки кейинги бир кунни қўшиб тутганлар.

۳۰۴ – حَدَّثَنَا أَبُو حَفْصٍ عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دَاوُدَ، عَنْ ثَوْرِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ، عَنْ رِبْعَةَ الْجُرَشِيِّ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَحَرَّى صَوْمَ الْإِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ.

304 – Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: **“Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам душанба ва пайшанба кунлари рўза тутишни ният қилардилар**¹⁵⁸”.

¹⁵⁴ 302 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (1969) ва Муслим (1156) “Саҳиҳайн”да, Абу Довуд (2434), Термизий (737), Насоий (4/150) ва Ибн Можа (1710) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/39, 107, 143) ривоят қилган.

¹⁵⁵ Манба: Божурий. Ал-Мавоҳибул ладуния. – Б. 487.

¹⁵⁶ 303 – санади ҳасан.

Бу ҳадисни Абу Довуд (2450), Термизий (742), Насоий (4/204) ва Ибн Можа (1725) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (1/406) ривоят қилган.

¹⁵⁷ Аҳмад. Муснад. – Ж. 13. – Б. 22. – Ҳ. 7577.

¹⁵⁸ 304 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Термизий (745), Насоий (4/153, 202) ва Ибн Можа (1649) “Сунан”да, Табароний “Авсат”да (3178) ривоят қилган.

Шарҳ. Пайғамбаримиз алайҳиссалом ҳафтанинг душанба ва пайшанба кунлари рўза тутганлар. Бунинг ҳикмати нимадалиги келаси ривоятда айтилади.

۳۰۵ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ رِفَاعَةَ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: تُعْرَضُ الْأَعْمَالُ يَوْمَ الْإِثْنَيْنِ وَالْخَمِيسِ، فَأُحِبُّ أَنْ يُعْرَضَ عَمَلِي وَأَنَا صَائِمٌ.

305 – *Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Амаллар душанба ва пайшанба кунлари кўрсатилади. Шундай экан, менинг амалим рўзадор ҳолимда кўрсатилишини яхши кўраман”, деганлар*¹⁵⁹.

Шарҳ. Банда қилган амаллари душанба ва пайшанба кунлари (аслида У Зот ҳамма нарсадан Хабардор бўлса-да,) Аллоҳга кўрсатилади. Шундай вақтда банда рўзадор бўлса, нақадар яхши! Пайғамбаримиз алайҳиссалом амаллар кўрсатиладиган кунда рўзадор бўлишни бежизга хуш кўрмаганлар. Бунинг яна бир ҳикмати бошқа ривоятда айтилган. Душанба куни рўзаси ҳақида сўралганида Расулуллоҳ алайҳиссалом: “Бу шундай кунки, унда мен туғилганман ва пайғамбар қилиб юборилганман ёки ўша куни менга (Қуръон) нозил қилинган”, деб айтганлар¹⁶⁰.

Аллоҳ таолога кўрсатиладиган амаллар кунлик, ҳафталик ва йиллик бўлади. Амаллар Аллоҳга кўрсатилиши ҳикмати нима, деб сўралса, жавоб шуки, Аллоҳ таоло итоаткор бандалари билан фаришталарга мақтанади. Аслида Аллоҳ таоло бундай нарсалардан Беҳожат Зот. У бандалари ҳолини фаришталаридан кўра яхшироқ билади. Бунда биз билган ва билмаган ҳикматлар бор¹⁶¹.

۳۰۶ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غِيْلَانَ، حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ، وَمُعَاوِيَةُ بْنُ هِشَامٍ قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ خَيْثَمَةَ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ مِنَ الشَّهْرِ: السَّبْتَ وَالْأَحَدَ وَالْإِثْنَيْنِ، وَمِنَ الشَّهْرِ الْآخِرِ: الثَّلَاثَاءَ وَالْأَرْبَعَاءَ وَالْخَمِيسَ.

306 – *Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ой(нинг кунлари)дан: шанба, якшанба ва душанбада, бошқа ой(нинг кунлари)дан: сешанба, чоршанба ва пайшанбада рўза тутардилар*¹⁶².

Шарҳ. Одатда, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳар ойнинг ойдин кунларида (айёмул бийзда) рўза тутардилар. Бу кунлар гоҳида шанба, якшанба, душанбага, гоҳида сешанба, чоршанба, пайшанбага тўғри келарди. Бир ойда ундай, бошқасида бундай бўларди.

Демак, ойда уч кун тутиладиган рўза ёки арафа ва ашуро куни рўзалари шанбага тўғри келиб қолса ё бўлмаса, жума куни билан қўшиб тутилса, шанба куни рўза тутишнинг ҳечқиси йўқ.

۳۰۷ — حَدَّثَنَا أَبُو مُصْعَبٍ الْمَدِينِيُّ، عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ أَبِي النَّضْرِ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: مَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ فِي شَهْرٍ أَكْثَرَ مِنْ صِيَامِهِ فِي شَعْبَانَ.

307 – *Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳеч бир ойда шаъбондагичалик кўп рўза тутмасдилар*¹⁶³.

¹⁵⁹ 305 – санади заиф. Чунки Муҳаммад ибн Рифоанинг ҳоли мажҳул. Имом Муслим ушбу ҳадисни унинг йўлидан бошқа йўл орқали ривоят қилган.

Бу ҳадисни Муслим “Саҳиҳ”да (2565), Абу Довуд (4916), Термизий (747), Ибн Можа (1740) ва Доримий (1758) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (2/268, 329, 389), Бухорий “Ал-Адабул муфрад”да (411) ривоят қилган.

¹⁶⁰ Муслим. Саҳиҳ. – Ж. 2. – Б. 819. – Ҳ. 1162.

¹⁶¹ Манба: Божурий. Ал-Мавоҳибул ладуния. – Б. 489.

¹⁶² 306 – санади заиф. Чунки узилиб қолган. Хайсама, яъни, Ибн Абдурахмон ибн Абу Сабра – Оиша розияллоҳу анҳодан – ҳадис эшитмаган.

Бу ҳадисни мусанниф – имом Термизий “Жомеъ”да худди шу матн ва санад билан ривоят қилган, санадини ҳасан, деган.

Қаранг: “Тухфатул ашроф”, 16070-ҳадис; “Ал-Муснадул жомеъ”, 16641-ҳадис.

Шарҳ. Бу ҳақида 302-ҳадис шарҳида тўхталиб ўтилди.

۳۰۸ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ يَزِيدَ الرَّشَكِ قَالَ: سَمِعْتُ مُعَاذَةَ قَالَتْ: قُلْتُ لِعَائِشَةَ: أَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، قُلْتُ: مِنْ أَيِّهِ كَانَ يَصُومُ؟ قَالَتْ: كَانَ لَا يُبَالِي مِنْ أَيِّهِ صَامَ.

قَالَ أَبُو عِيسَى: يَزِيدُ الرَّشَكُ هُوَ: يَزِيدُ الصُّبُعِيُّ الْبَصْرِيُّ، وَهُوَ ثِقَّةٌ، رَوَى عَنْهُ شُعْبَةُ وَعَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ سَعِيدٍ وَحَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ وَإِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، وَغَيْرُ وَاحِدٍ مِنَ الْأَئِمَّةِ، وَهُوَ يَزِيدُ الْقَاسِمُ، وَيُقَالُ: الْقَسَامُ. وَالرَّشَكُ بِلُغَةِ أَهْلِ الْبَصْرَةِ هُوَ: الْقَسَامُ.

308 – Муозадан ривоят қилинади: “Мен Оишадан: “Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳар ойдан уч кун рўза тутармидилар?” деб сўрадим. Шунда у: “Ҳа”, деди. Мен: “Қайси кундан бошлаб тутардилар?” деб сўрадим. У: “Қайси кундан бошлаб тутишга парво қилмасдилар”, деди¹⁶⁴”.

Абу Исо айтди: “Язид Ришк у: Язид Зубайи Басрийдир. У ишончли саналади. Язиддан Шуъба, Абдулворис ибн Саид, Ҳаммод ибн Зайд, Исмоил ибн Иброҳим ва кўплаб имомлар ривоят қилишган. У Язид Қосимдир. “Қассом” ҳам дейилади. “Ришк” Басра аҳли тилида “Қассом”дир.

Шарҳ. Бундан чиқди, хижрий ойнинг уч кунида нафл рўза тутмоқчи бўлган киши ҳафтанинг қайси кунидан бошлаши ўз ихтиёрида. Истаса, ойнинг аввалидан ёки ўртасидан ё бўлмаса, охиридан тутса бўлаверади. “Айнан фалон кундан бошлаб тутиш лозим”, деган шарт йўқ.

۳۰۹ – حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ إِسْحَاقَ الْهَمْدَانِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُهُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ عَاشُورَاءَ يَوْمًا تَصُومُهُ قُرَيْشٌ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُهُ، فَلَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ صَامَهُ وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ، فَلَمَّا افْتَرَضَ رَمَضَانُ كَانَ رَمَضَانُ هُوَ الْفَرِيضَةُ، وَتَرَكَ عَاشُورَاءَ، فَمَنْ شَاءَ صَامَهُ وَمَنْ شَاءَ تَرَكَهُ.

309 – Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Ашуро Қурайш (қавми) жоҳилият даврида рўза тутадиган кун эди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўша кунги рўзани тутардилар. Мадинага келганларида ҳам ашуро куни рўзасини тутдилар ва унга буюрдилар. Рамазон (рўзаси) фарз қилинганидан кейин рамазон фарз саналди, ашуро (рўзаси) тарк этилди. Ким истаса, тутди, истамаган тутмади¹⁶⁵”.

Шарҳ. Ашуро – муҳаррам ойининг ўнинчи куни. Бу кунда Аллоҳ таоло Мусо алайҳиссаломга нажот берган, фиръавн ва қўшинини ҳалок этган. Мусо алайҳиссалом Аллоҳга шукр сифатида бу кунда рўза тутган. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан мўминлар шу ниятда рўза тутишган. Ҳозир ҳам тутилади.

Қурайш қабиласи аъзолари жоҳилият даврида ашуро куни рўза тутишарди. Эҳтимол, бу Иброҳим алайҳиссалом динидан ўзгармай қолган одатга кўра бўлгандир ёки аҳли китоблардан олингандир. Пайғамбаримиз алайҳиссалом ҳам ушбу кун рўзасини тутардилар. Мадинага келганларида ашуро рўзасини тутишда давом этдилар, умматларини ҳам бу ишга буюрдилар. Ривоят сиёқидан аввал ашуро рўзаси вожиб бўлган кўринади. Иккинчи хижрий сананинг шаъбон ойида рамазон рўзаси фарз

¹⁶³ 307 – санади саҳиҳ.

Бунинг таҳрижи ҳақидаги маълумот 302-ҳадиснида келтирилган.

¹⁶⁴ 308 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Муслим “Саҳиҳ”да (1160), Абу Довуд (2453), Термизий (763) ва Ибн Можа (1709) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/145) ривоят қилган.

¹⁶⁵ 309 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (1592, 1893, 2002) ва Муслим (1125) “Саҳиҳайн”да, Абу Довуд (2442), Термизий (753), Ибн Можа (1733) ва Доримий (1767) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/29, 50, 162) ривоят қилган.

қилинганидан кейин ашуру рўзасини тутиш ихтиёрий бўлиб қолди. Шунинг учун ким хоҳласа тутди, хоҳламаган тутмади.

Эслатиб ўтамиз: Суннатга мувофиқ, ёлғиз ашуру – муҳаррам ойининг ўнинчи эмас, тўққизинчи куни ҳам рўза тугилади.

۳۱۰ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا: أَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْصُصُ مِنَ الْأَيَّامِ شَيْئًا؟ قَالَتْ: كَانَ عَمَلُهُ دِيمَةً، وَأَيُّكُمْ يُطِيقُ مَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُطِيقُ؟!.

310 – Алқамадан ривоят қилинади: “Мен Оиша розияллоҳу анҳодан: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам кунлардан биронтасини хослармидилар?” деб сўрадим. Шунда Оиша: “У зотнинг амаллари давомий эди. Орангизда қай бирингиз Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам тоқат қилган нарсаса чидай олади?!.” деди¹⁶⁶”.

Шарҳ. Тобеин Алқама раҳматуллоҳи алайҳ Оиша розияллоҳу анҳо онамиздан: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам намоз ўқиш, рўза тутиш ёки шу каби нафл ибодатлар учун бирон кунни хослармидилар – маълум кунларда бажариб, бошқа пайт тарк этармидилар?” деб сўраганида мўминлар онаси у зотнинг амаллари давомли эканини, бир амални қилсалар, уни оз бўлса ҳам муттасил суратда қилишларини айтди. Ҳақиқатан, Аллоҳ наздида амалларнинг энг хайрлиси камроқ миқдорда бажарилса-да, доимий қилинганидир. Бир-икки марта ғайрат-шижоат билан бажариб, кейин ташлаб қўйиладиган амалда яхшилик йўқ. Шунинг учун мўмин банда бу борада ўртача йўл тутати.

Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламни бошқалардан жуда кўп хислатлар билан афзал қилганди. Жумладан, машаққатларга сабр-тоқат, солиҳ амалларга жидду жаҳд қилиш, хушў-хузуў ва ҳоказоларда. У зот ибодатларни тўқис ва давомий суратда адо этардилар. Мўмин-мусулмонлар ичида бирон киши бу борада у зотга тенг кела олмайди.

Имом Термизий умумий тарзда нафл ибодатларда мўътадиллик ва бардавомлик афзаллигига далолат қилиш учун мазкур ривоятни бу бобда келтирган.

۳۱۱ – حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنَا عَبْدُهُ، عَنْ هِشَامِ بْنِ غُرَوَّةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدِي امْرَأَةٌ فَقَالَ: مَنْ هَذِهِ؟ قُلْتُ: فُلَانَةٌ، لَا تَنَامُ اللَّيْلَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: عَلَيْكُمْ مِنَ الْأَعْمَالِ مَا تُطِيقُونَ، فَوَاللَّهِ لَا يَمَلُّ اللَّهُ حَتَّى تَمَلُّوا، وَكَانَ أَحَبُّ ذَلِكَ إِلَيَّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الَّذِي يَدُومُ عَلَيْهِ صَاحِبُهُ.

311 – Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам менинг олдимга кирдилар. Ёнимда бир аёл бор эди. У зот: “Бу ким?” деб сўрадилар. Мен: “Фалончи. У туни билан ухламайди”, дедим. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Тоқатингиз етадиган амалларни ўзингизга лозим тутинг. Аллоҳга қасамки, сизлар малолланмагунингизча Аллоҳ зинҳор малолланмайди”, дедилар. Соҳиб унда бардавом бўладиган (амал) Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам учун энг сеvimли эди¹⁶⁷”.

Шарҳ. Пайғамбаримиз алайҳиссалом Оиша розияллоҳу анҳо онамиз олдиларига кирганларида у ерда бир аёл¹⁶⁸ бор эди. “Бу ким?” деб сўрадилар Расулуллоҳ. “У фалончи. Кечаси билан ухласдан

¹⁶⁶ 310 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (1987, 6466) ва Муслим (783) “Саҳиҳайн”да, Абу Довуд “Сунан”да (1370), Аҳмад “Муснад”да (6/43, 55, 174), Ибн Хузайма “Саҳиҳ”да (1281) ривоят қилган.

¹⁶⁷ 311 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (43) ва Муслим (785) “Саҳиҳайн”да, Насоий (3/218, 8/123) ва Ибн Можа (4238) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/46, 51, 199), Абдураззоқ “Мусаннаф”да (2566), Ибн Хузайма “Саҳиҳ”да (1282) ривоят қилган.

¹⁶⁸ Айтилишича, у Бани Асад қабиласига мансуб “Ҳавло” исмли аёл бўлиб, Ҳадижа розияллоҳу анҳонинг қариндошларидан эди (Манба: Божурий. Ал-Мавоҳибул ладуня. – Б. 495.).

ибодат қилиб чиқади”, дедилар Оиша розияллоҳу анҳо. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Тоқатингиз етадиган амалларни ўзингизга лозим тутинг. Аллоҳга қасамки, сизлар малолланмагунингизча Аллоҳ зинҳор малолланмайди”, дедилар. Яъни, кучингиз етадиган амалларни қилинг, танага малол келмасин. Зеро, инсон нақадар ғайратли бўлмасин, ҳаддан ташқари кўп нафл ибодатлар юки унга оғирлик қилади. Ибодат билан бирга жисмнинг ҳам ҳаққи адо этилиши лозим. Тана аъзоларининг уйқудан насибаси бор. Ўша улушни уларга бериш, тоат-ибодатларда меъёрни билиш керак. Аллоҳ сизларга савоб беради, сизлардан юз ўғирмайди. Фақат ўзингиз ибодатдан малолланмасангиз бўлгани.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга бир маромда, доимий бажариладиган амаллар ёқарди. Бундан чиқди, амални бир муддат адо этиб, кейин тўхтатиб қўйиш маъқул эмас.

۳۱۲ – حَدَّثَنَا أَبُو هِشَامٍ مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ الرَّفَاعِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ فُضَيْلٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ وَأُمَّ سَلَمَةَ: أَيُّ الْعَمَلِ كَانَ أَحَبَّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَتَا: مَا دِمَ عَلَيْهِ وَإِنْ قُلَّ.

312 – *Абу Солиҳдан ривоят қилинади:* “Мен Оиша ва Умму Саламадан: “Қайси амал Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам учун маҳбуб эди?” деб сўрадим. Шунда улар: “Гарчи оз бўлса ҳам, унда давомли бўлингани”, деб жавоб беришди¹⁶⁹”.

Шарҳ. Мазкур ҳадис шарҳини юқорида кўриб чиқдик. Бу ўринда мана шу ҳадис нафл ибодатлар бобида асосий қоида эканини алоҳида таъкидлаб ўтмоқчимиз.

۳۱۳ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ قَيْسٍ: أَنَّهُ سَمِعَ عَاصِمَ بْنَ حُمَيْدٍ قَالَ: سَمِعْتُ عَوْفَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: كُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةً فَاسْتَاكَ، ثُمَّ تَوَضَّأَ، ثُمَّ قَامَ يُصَلِّي، فَقُمْتُ مَعَهُ فَبَدَأَ فَاسْتَفْتَحَ الْبَقْرَةَ فَلَا يَمُرُّ بِأَيَّةِ رَحْمَةٍ إِلَّا وَقَفَ فَسَأَلَ، وَلَا يَمُرُّ بِأَيَّةِ عَذَابٍ إِلَّا وَقَفَ فَتَعَوَّذَ، ثُمَّ رَكَعَ، فَمَكَثَ رَاكِعًا بِقَدْرِ قِيَامِهِ، وَيَقُولُ فِي رُكُوعِهِ: سُبْحَانَ ذِي الْجَبُرُوتِ وَالْمَلَكُوتِ وَالْكِبَرِيَاءِ وَالْعَظَمَةِ، ثُمَّ سَجَدَ بِقَدْرِ رُكُوعِهِ، وَيَقُولُ فِي سُجُودِهِ: سُبْحَانَ ذِي الْجَبُرُوتِ وَالْمَلَكُوتِ وَالْكِبَرِيَاءِ وَالْعَظَمَةِ، ثُمَّ قَرَأَ آلَ عِمْرَانَ، ثُمَّ سُورَةَ سُورَةَ يَفْعَلُ مِثْلَ ذَلِكَ.

313 – *Авф ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:* “Тунларнинг бирида Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга эдим. Шунда у зот мисвок қилдилар. Кейин таҳорат олдилар. Кейин намозга турдилар. Мен ҳам Расулуллоҳ билан бирга турдим. У зот (намозга) кирдилар, “Бақара”ни бошладилар. Агар раҳмат оятдан ўтсалар, тўхтаб, (Аллоҳнинг раҳматини) сўрардилар. Агар азоб оятдан ўтсалар, тўхтаб, (Аллоҳнинг азобидан) паноҳ тилардилар. Кейин рукуъ қилдилар. Қиёмда қанча турган бўлсалар рукуъ қилган ҳолда ҳам шунча турдилар. У зот рукуъларида “Субҳаана зил-жабаруvtи вал-малакуvtи вал-кибрййи вал-ъазома” (яъни, “Қуч-кудрат, мулк, буюклик ва улуғлик Соҳибй хар қандай нуқсондан покдир”), дердилар. Кейин рукуълари микдорйча сажда қилдилар. Саждаларйда ҳам “Субҳаана зил-жабаруvtи вал-малакуvtи вал-кибрййи вал-ъазома”, деб айтардилар. Кейин (яъни, йккйнчй ракатда зам сурага) “Оли Имрон”ни ўқидилар. Кейин битта сура-битта сура (яъни, учйнчй ракатда “Нисо”ни, тўртйнчй ракатда “Мойда”ни ўқйб, аввалгй ракатларда қандай қилган бўлсалар) худдй шундай қилардилар¹⁷⁰”.

Шарҳ. Бу ҳадисга ўхшаш ривоят 275-рақамли ҳадисда Ҳузайфа ибн Ямон розияллоҳу анҳудан ривоят қилингандй. Унйнг шарҳинй кўрйб чйққан эдик.

¹⁶⁹ 312 – санади заиф. Чунки Муҳаммад ибн Язид Рифоий заиф ровий. Аммо ушбу ҳадис ймом Аҳмад ривоятй орқали саҳйх.

Бу ҳадисни Термзий “Сунан”да (2856), Аҳмад “Муснад”да (6/32, 289), Абу Яъло “Мўъжам”да (4573) ривоят қилган.

¹⁷⁰ 313 – санади ҳасан.

Бу ҳадисни Абу Довуд (873) ва Насоий (2/191, 223) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/24) ривоят қилган.

Эътибор берсангиз, 313-ҳадиснинг рўза билан боғлиқ жойи йўқ. Айрим уламоларга кўра, бу (қўлёзмадан нусха кўчирувчи) котиб томонидан қилинган хатодир. Аслида мазкур ривоят ибодатлар бобига мос келади. Яна Аллоҳ билади.

44-БОБ. РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ ҚИРОАТЛАРИ ҲАҚИДА КЕЛГАН РИВОЯТЛАР

(Унда 8 та ҳадис бор: 314-321)

Шарҳ. Бу бобда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Қуръонни қандай ўқиганлари ҳақидаги ривоятлар жамланган. “У зот овоз чиқариб тиловат қилармидилар ёки махфий ўқирмидилар?”, “Оятлар орасида тўхтармидилар ёки улаб ўқирмидилар?”, “Ҳарфларни қандай талаффуз қилардилар?”, “У зотнинг тунги қироатлари қандай бўлган?” каби саволларга қуйидаги ривоятлардан жавоб топамиз.

۳۱۴ — حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ يَعْلَى بْنِ مُمْلَكٍ: أَنَّهُ سَأَلَ أُمَّ سَلَمَةَ عَنْ قِرَاءَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَإِذَا هِيَ تَنَعَتْ قِرَاءَةً مُفَسَّرَةً: حَرْفًا حَرْفًا.

314 – Яъло ибн Мамлакдан ривоят қилинишича, у Умму Салама розияллоҳу анҳудан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қироатлари ҳақида сўраганида қироатни очиқ-равшан, ҳарфма-ҳарф деб ўша заҳоти васф қилган¹⁷¹.

Шарҳ. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам Қуръонни шошилмасдан, дона-дона қилиб ўқирдилар. Эшитган одам уни тушунадиган, тадаббур қила оладиган даражада аниқ-равшан тиловат қилардилар. Зеро, Қуръон туширилишидан кўзланган мақсад маъноларини англашдир.

Ҳадисда “ҳарфма-ҳарф” деганда ҳар бир ҳарф ва сўзни бурро-бурро ўқиш назарда тутилган. Бу Қуръон ўқувчи ҳар бир инсон ҳам ибратдир. Суннатга мос қироат мана шундай бўлади. Қироатда шошилиш, пала-партиш ўқиш, ҳарфларни ноаниқ талаффуз қилиш дуруст эмас.

Умму Салама розияллоҳу анҳо онамиз Пайғамбаримиз алайҳиссалом қироатларини жуда яхши ўзлаштирган, унинг сифатларини беш қўлда билар эдилар. Шунинг учун савол берилгани заҳоти жавоб қайтарганлар. Бошқа ривоятларда айтилишича, жавоб бериш билан бирга қандай ўқилишини ўзлари кўрсатиб берганлар. Чунки қироат илми фақат назарий эмас, асосан амалий кўрсатма орқали ҳосил қилинади. Устоз ўзи ўқиб, кўрсатиб бермаса, шогирд тўғри қироатни ўзлаштира олмайди.

۳۱۵ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ بْنِ حَازِمٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: قُلْتُ لَأَنْسِ بْنِ مَالِكٍ: كَيْفَ كَانَتْ قِرَاءَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: مَدًّا.

315 – Қатодадан ривоят қилинади: “Мен Анас ибн Моликдан: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қироатлари қандай эди?” деб сўрадим. У: “Чўзиб (ўқирдилар)”, деб жавоб берди¹⁷²”.

Шарҳ. Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам Қуръонни қандай ўқишлари ҳақида сўралганида у мад билан (чўзиб) қироат қилишларини айтиб, буни басмала мисолида кўрсатиб берган. Бу иш қорилар, қолаверса, ҳар бир мўмин банда учун ўрнақдир. Қуръон ўқиш мушофаҳа йўли билан устоздан ўрганилади. Қуръони карим қироати ана шу тарзда авлоддан авлодга омонат билан ўтиб келади.

(Изоҳ: Мушофаҳа – устоз билан ёнма-ён ўтириб қироатдан сабоқ олиш).

¹⁷¹ 314 – санади заиф.

Бу ҳадисни Абу Довуд (1466), Термизий (2923) ва Насоий (2/181, 3/214) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/294, 297, 300), Ибн Хузайма “Саҳиҳ”да (1158), Абдураззоқ “Мусаннаф”да (4709) ривоят қилган.

¹⁷² 315 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий “Саҳиҳ”да (5045), Абу Довуд (1465), Насоий (2/179) ва Ибн Можа (1353) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (3/119, 127, 131) ривоят қилган.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом қироатлари бир қанча хусусиятга эга бўлса-да, Анас розияллоху анху унинг фақат бир хусусиятини айтиш билан чекланди.

Савол: Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам чўзиб ўқирдилар, деган гапни қандай тушуниш мумкин? У зот ҳар бир сўзни мад билан ўқиганмилар?

Жавоб: Йўқ. Ўрни келганида, мад қилиш лозим ўринларда мад билан (яъни, чўзиб) ўқиганлар. Аслида мад қилинадиган ўринларда мад қилмаслик ёки мад қилинмайдиган ўринларда мад қилиш хато саналади. Пайғамбаримиз алайҳиссалом муносиб ўринлардагина мад билан қироат қилганлар. Анас ибн Молик розияллоху анхунинг сўзини мана шундай тушунамиз.

۳۱۶ – حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْأُمَوِيُّ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْطَعُ قِرَاءَتَهُ يَقُولُ: "الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ"، ثُمَّ يَقِفُ، ثُمَّ يَقُولُ: "الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ"، ثُمَّ يَقِفُ، وَكَانَ يَقْرَأُ: "مَلِكِ يَوْمَ الدِّينِ".

316 – Умму Салама розияллоху анҳодан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам қироатда (оятлар орасини) ажратардилар, “Ал-ҳамдулиллааҳи роббил ʼааламийн”, деб тўхтар, кейин “Ар-роҳмаанир-роҳийм”, деб яна тўхтар эдилар, “Малики явмид дийн”, деб қироат қилардилар¹⁷³”.

Шарҳ. Пайғамбаримиз алайҳиссалом оятларни бир-бирига улаб ўқимасдилар, балки ҳар бир оят охирида тўхтаб, нафас ростлаб, сўнг келаси оятга ўтардилар. Мана шу суннатга мувофиқ қироатдир.

Мўминлар онаси Умму Салама розияллоху анҳо оятлар орасида вақф қилишни “Фотиҳа” сураси мисолида кўрсатиб берган.

Қисқа сураларда ҳар бир оятда вақф қилинади, аммо узун суралар орасида маънога қараб вақф қилса бўлади. Одатда, вақф (тўхташ) аломатлари, яъни узун сураларнинг қаерида тўхташ мумкин ёки афзаллиги, қайси ўринда сўзни келаси жумлага улаб ўқиш лозимлиги Қуръонда маълум белгилар орқали кўрсатилади. Шунга қараб қироат қилинади.

۳۱۷ – حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَيْسٍ قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنْ قِرَاءَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَكَانَ يُسَرُّ بِالْقِرَاءَةِ أَمْ يَجْهَرُ؟ قَالَتْ: كُلُّ ذَلِكَ قَدْ كَانَ يَفْعَلُ، قَدْ كَانَ رُبَّمَا أَسَرَ وَرُبَّمَا جَهَرَ، فَقُلْتُ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِي الْأَمْرِ سَعَةً.

317 – Абдуллоҳ ибн Абу Қайсдан ривоят қилинади: “Мен Оишадан: “Набий соллаллоху алайҳи ва саллам қироатлари қандай эди: махфий ўқирмидилар ёки овоз чиқарибми?” деб сўрадим. Шунда Оиша: “Буларнинг ҳаммасини қилардилар. Гоҳида овозларини чиқармасдан, гоҳида овоз чиқариб (Қуръон) ўқирдилар”, деди. Мен: “Ҳамду сано ишларда енгиллик (жорий) этган Аллоҳга хосдир!” деб айтдим¹⁷⁴”.

Шарҳ. Имом Термизий “Сунан”да келтиришича, бу савол айнан Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг тунги намоздаги қироатлари ҳақида берилган. Унга кўра, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам баъзида яқиндаги одам эшитадиган даражада овозларини чиқариб Қуръон ўқирдилар. Баъзида яқиндаги одам ҳам эшитмайдиган даражада паст овозда, пичирлаб тиловат қилардилар. Бунда ҳолатга қараб иш тутардилар. Абу Ҳурайра розияллоху анҳудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоху

¹⁷³ 316 – санади заиф. Чунки узилиб қолган. Ибн Абу Мулайка – Умму Салама розияллоху анҳодан – ҳадис эшитмаган.

Бу ҳадисни Абу Довуд (4001) ва Термизий (2927) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/302, 323), Ибн Абу Шайба “Мусаннаф”да (2/520, 10/524), Ибн Хузайма “Саҳих”да (493) ривоят қилган.

¹⁷⁴ 317 – санади саҳих.

Бу ҳадисни Муслим “Саҳих”да (307), Абу Довуд (1437), Термизий (449) ва Насоий (1/199, 3/224) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/73, 149), Ҳоким “Мустадрак”да (1/310), Ибн Хузайма “Саҳих”да (259) ривоят қилган.

алайҳи ва саллам кечаси баъзан овозларини кўтариб, баъзан паст овозда қироат қилардилар (Абу Довуд ҳасан санад билан ривоят қилган¹⁷⁵).

Бу ривоят шарҳида айтилишича, Пайғамбаримиз алайҳиссалом ёлғиз қолганларида овозларини баландроқ кўтариб қироат қилардилар. Агар ёнларида ухлаётган одам бўлса, Қуръонни паст овозда ўқирдилар.

“Ҳамду сано ишларда енгиллик (жорий) этган Аллоҳга хосдир!”

Аллоҳ таоло жорий этган шариатда, жумладан, қироат бобида бандалар учун енгиллик бор, машаққат йўқ. Киши истаса, овозини чиқармасдан, пичирлаб Қуръон ўқийди. Истаса, овоз чиқариб, жаҳрий қироат қилади. Иккала ҳолат ҳам жоиз. Агар иккисидан бирида (масалан, фақат овоз чиқариб ёки доим ичида – махфий) ўқиш шарт қилинганида одамларга танглик туғилиши мумкин эди.

۳۱۸ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غِيْلَانَ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا مِسْعَرٌ، عَنْ أَبِي الْعَلَاءِ الْعَبْدِيِّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ جَعْدَةَ، عَنْ أُمِّ هَانِئٍ قَالَتْ: كُنْتُ أَسْمَعُ قِرَاءَةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِاللَّيْلِ وَأَنَا عَلَى عَرِيْشِي.

318 – Умму Ҳонеъдан ривоят қилинади: **“Мен тунда Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам қироатларини ётоғимда ётган ҳолда эшитардим¹⁷⁶”.**

Шарҳ. Бу ҳадисни шарҳлаган айрим уламолар айтишича, мазкур воқеа ҳижратдан олдин (Маккада) содир бўлган. У зот тунги намозни Каъбада ўқиганлар. Демак, тунги намозда овоз чиқариб қироат қилса бўлади¹⁷⁷.

۳۱۹ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غِيْلَانَ، حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ قُرَّةَ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مُعَقَّلٍ يَقُولُ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى نَاقَتِهِ يَوْمَ الْفَتْحِ وَهُوَ يَقْرَأُ: ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ﴾، قَالَ: فَقَرَأَ وَرَجَعَ، قَالَ: وَقَالَ مُعَاوِيَةُ بْنُ قُرَّةَ: لَوْلَا أَنْ يَجْتَمِعَ النَّاسُ عَلَيَّ لَأَخَذْتُ لَكُمْ فِي ذَلِكَ الصَّوْتِ أَوْ قَالَ: اللَّحْنِ.

319 – Абдуллоҳ ибн Муғаффал розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: **“Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ҳудайбия куни уловларида кетаётиб “Фатҳ” сурасини ўқиганларини кўрганман. У зот қироатда таржиъ қилардилар”. Муовия ибн Қурра айтди: “Агар одамлар олдимга тўпланиб олишларидан (кўркмаганимда) уни сизларга ўша овозда ёки оҳангда кўрсатиб берардим¹⁷⁸”.**

Шарҳ. Қироатдаги таржиъ оятларни қайта-қайта ўқишдир. Ривоят сиёқига кўра, бу ерда таржиъдан мурод қироатда овозни чиройли қилиш.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Ҳудайбия куни¹⁷⁹ уловларига минган ҳолда “Фатҳ” сурасининг аввалги оятларини жуда гўзал суратда ўқиганлар.

Муовия ибн Қурранинг “Агар одамлар олдимга тўпланиб олишларидан (кўркмаганимда) уни сизларга ўша овозда ёки оҳангда кўрсатиб берардим”, деган сўзи ривоятдаги таржиъдан мурод қироатда овозни гўзал қилиш эканини билдиради.

¹⁷⁵ Абу Довуд. Суан. – Ж. 2. – Б. 37. – Ҳ. 1328.

¹⁷⁶ 318 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Насоий (2/178) ва Ибн Можа (1349) “Суан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/341, 343, 424) ривоят қилган.

¹⁷⁷ Манба: Божурий. Ал-Мавоҳибул ладуня. – Б. 503.

¹⁷⁸ 319 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (4281, 5047, 7540) ва Муслим (794) “Саҳиҳайн”да, Абу Довуд “Суан”да (1467), Аҳмад “Муснад”да (4/85, 5/54, 55, 56) ривоят қилган.

¹⁷⁹ Айримлар ривоятдаги “фатҳ”ни Макка фатҳи ёки Хайбар фатҳи, дейишган. Аммо кўпчилик наздида бу Ҳудайбия сулҳидир. Чунки у қолган барча фатҳлар асоси бўлган (Манба: Божурий, Ал-Мавоҳибул ладуня. – Б. 504.).

۳۲۰ - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا نُوحُ بْنُ قَيْسٍ الْحُدَّائِيُّ، عَنْ حُسَّامِ بْنِ مِصْكٍ، عَنْ قَتَادَةَ قَالَ: مَا بَعَثَ اللَّهُ

نَبِيًّا إِلَّا حَسَنَ الْوَجْهِ، حَسَنَ الصَّوْتِ، وَكَانَ نَبِيُّكُمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَسَنَ الْوَجْهِ، حَسَنَ الصَّوْتِ، وَكَانَ لَا يُرْجَعُ.

320 – Қатодадан ривоят қилинади: “Аллоҳ таоло бирон пайғамбар юборса, уни гўзал юзли, хуш овоз қилиб (юборган). Сизларнинг Пайғамбарингиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам гўзал юзли, хуш овоз эдилар. У зот (кироатда) таржиъ қилмасдилар¹⁸⁰”.

Шарҳ. Ривоятда айтилишича, Аллоҳ таоло анбиёларда икки хил гўзалликни: юз ва овоз гўзаллигини жамлаган. Ташқи сурат гўзаллиги инсоннинг ботини – ички олами гўзаллигига далолат қилади. Анбиёлар алайҳимуссаломнинг зоҳири ҳам, ботини ҳам чиройли бўлган. Аллоҳ таоло уларни бир қанча хусусиятлар билан бошқалардан афзал қилган.

Бу ердаги “таржиъ қилмасдилар” жумласи Қуръонни турли оҳангга солмасдилар, кўшиққа ўхшатмасдилар, деган маънони билдиради. Ҳақиқатан, Қуръонни ўзича оҳангга солиб ўқиш жоиз эмас. Каломуллоҳ тажвид қоидаларига мувофиқ ўқилса, шундоқ ҳам гўзал ўқилади, эшитувчиларни ўзига ром этади. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Қуръонни таржиъ билан ўқишлари табиий, сунъийликдан холи бўлган.

۳۲۱ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَسَّانَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ عَمْرِو بْنِ

أَبِي عَمْرٍو، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: كَانَ قِرَاءَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رُبَّمَا يَسْمَعُهُ مَنْ فِي الْحَجَرَةِ وَهُوَ فِي الْبَيْتِ.

321 – Ибн Аббос розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам уйда қилган кироатларини хужрадагилар эҳтимол эшитарди¹⁸¹”.

Шарҳ. Расулимиз алайҳиссалом тунги кироатни овоз чиқариб қилсалар, унчалик узоққа эшитилмасди. Яқиндаги одамлар, кўшни хонадагилар – ўз аҳллари эшитадиган даражада бўларди. “Эҳтимол” дейилишидан баъзида эшитилмай ҳам қолиши мумкинлигини биламиз.

Шу ўринда кироати билан ўзгаларга халақит бермаслик, ухлаётган ёки бошқа иш билан банд инсонларга зиён етказиб қўймаслик шарт эканини ҳам эслатиб ўтиш лозим. Суннатга мувофиқ иш тутилса, шундай кўнгилсиз ҳолатлардан йироқ бўлинади.

45-БОБ. РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ ЙИҒЛАШЛАРИ ҲАҚИДА КЕЛГАН РИВОЯТЛАР

(Унда 6 та ҳадис бор: 322-327)

Шарҳ. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бандалар ичида Аллоҳни энг кўп таниган, У Зотдан энг кўп қўрққан инсон эдилар. Шунинг учун турли ўринларда муборак кўзларидан ёш чиққан.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом йиғилари худди кулгилари каби меъёрида эди. Жуда баланд овозда, бақариб йиғламаганлар. У зот йиғлашларига бирон кишининг оламдан ўтиши, умматга меҳрибонлик, Аллоҳдан қўрқув, Қуръон ўқиш ёки эшитиш ва ҳоказолар сабаб бўлган. Гоҳида кўзларидан меҳр ёшлари, баъзида муҳаббат ва иштиёқ, баъзида эса қўрқув ва хавотир ёшлари оққан.

Қуйидаги ривоятларни эътибор билан ўқисак, Ҳабибимиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам қандай ҳолатларда йиғлаганлари, бизга, оилаларига, яқинларига нақадар меҳрибон бўлганларини билиб оламиз.

¹⁸⁰ 320 – мурсал, жуда заиф. Чунки, Ҳусом ибн Мисак заиф ровий. Қолаверса, тобеин Қатода ибн Диома раҳматуллоҳи алайҳи Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам замонларини кўрмаган. Яна қаранг: “Тухфатул ашроф”, 19227-ҳадис.

¹⁸¹ 321 – санади ҳасан.

Бу ҳадисни Абу Довуд “Сунан”да (1327), Аҳмад “Муснад”да (1/271), Таҳовий “Шарҳул маоний”да (1/344) ривоят қилган.

۳۲۲ – حَدَّثَنَا سُؤَيْدُ بْنُ نَصْرٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ مُطَرِّفٍ – وَهُوَ ابْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الشَّخِيرِ –، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُصَلِّي، وَلِجُوفِهِ أَزِيْرٌ كَأَزِيْرِ الْمَرْحَلِ مِنَ الْبُكَاءِ.

322 – Мутарриф отаси Абдуллоҳ ибн Шиххир розияллоҳу анҳудан ривоят қилади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам олдиларига борсам намоз ўқиётган эканлар. Йиғлаганлари учун ичларидан худди қозоннинг биқирлашига ўхшаш овоз эшитиларди¹⁸²”.

Шарҳ. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам намоз ўқиётиб йиғлаганларида ичларидан худди оловда қайнаётган мис қозондан эшитиладиган биқирлаш овози эшитиларди. Яъни, у зот қўрқув, шавқ ва муҳаббат билан овозларини чиқармасдан йиғлаганлар.

۳۲۳ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غِيْلَانَ، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ هِشَامٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبِيدَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اقْرَأْ عَلَيَّ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَقْرَأُ عَلَيْكَ وَعَلَيْكَ أَنْزَلَ؟! قَالَ: إِنِّي أَحِبُّ أَنْ أَسْمَعَهُ مِنْ غَيْرِي، فَقَرَأْتُ سُورَةَ النَّسَاءِ حَتَّى بَلَغْتُ ﴿وَجَعَلْنَا بَكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا﴾ قَالَ: فَرَأَيْتُ عَيْنَي رَسُولِ اللَّهِ تَهْمُلَانِ.

323 – Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Менга Қуръон ўқиб бер”, дедилар. Мен: “Ё Расулуллоҳ! Қуръон Сизга туширилган бўлса ҳам ўқиб бераманми?!” дедим. У зот: “Ҳа. Мен уни бошқа одамдан эшитишни яхши кўраман”, дедилар. Шунда “Нисо” сурасини кироат қилдим. “Биз ҳар бир умматдан бир гувоҳ келтириб, Сизни уларнинг барига гувоҳ қилганимизда (аҳвол) қандай бўлади?” оятига келганимда у зотнинг икки кўзларидан ёш оқаётганини кўрдим¹⁸³”.

Шарҳ. Пайғамбаримиз алайҳиссалом Қуръонни ваҳий фариштаси Жаброил алайҳиссаломдан, яна айрим саҳобалардан эшитганлар. Инсон ўзи ўқиши билан бирга бошқалардан эшитса, тиловатдан таъсирланиши, ҳузурланиши кучлироқ бўлади. Пайғамбаримиз алайҳиссалом Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу тиловатини эшитмоқчи бўлганлари сабаби шунда бўлса, ажаб эмас.

Ибн Масъуд “Нисо” сурасини Расулуллоҳга ўқиб берди. “Биз ҳар бир умматдан бир гувоҳ келтириб, Сизни уларнинг барига гувоҳ қилганимизда (аҳвол) қандай бўлади?” оятига етиб келганида “Бўлди, етади”, дедилар. Абдуллоҳ қараса, Пайғамбаримиз алайҳиссалом кўзларидан ёш оқаётган экан...

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу Қуръон ўқиганида қиёмат куни бўладиган ишлар Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам кўз олдиларида гавдаланди. У зот охиратда умматлари холи не кечишини, маҳшаргоҳда узоқ туришларини ўйлаб кўзлари ёшга тўлди. Бундай ўйлар уммат ҳақида кўп қайғурадиган меҳрибон зотни йиғлатмай қўймасди...

۳۲۴ – حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: انْكَسَفَتِ الشَّمْسُ يَوْمًا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي حَتَّى لَمْ يَكَدْ يَرْكَعُ، ثُمَّ رَكَعَ، فَلَمْ يَكَدْ يَرْفَعُ رَأْسَهُ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، فَلَمْ يَكَدْ أَنْ يَسْجُدَ، ثُمَّ سَجَدَ، فَلَمْ يَكَدْ أَنْ يَرْفَعُ رَأْسَهُ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، فَلَمْ

¹⁸² 322 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Абу Довуд (904) ва Насоий (3/13) “Сунан”да, Аҳмад (4/25, 26) ва Абд ибн Ҳумайд (514) “Муснад”да, Ибн Ҳузайма “Саҳиҳ”да (900) ривоят қилган.

¹⁸³ 323 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (4582, 5050, 5055) ва Муслим (800) “Саҳиҳайн”да, Абу Довуд (3668) ва Термизий (3025) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (1/380, 432), Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да (735) ривоят қилган.

يَكْذُ أَنْ يَسْجُدَ، ثُمَّ سَجَدَ، فَلَمْ يَكْذُ أَنْ يَرْفَعَ رَأْسَهُ، فَجَعَلَ يَنْفُخُ وَيَبْكِي وَيَقُولُ: رَبِّ أَلَمْ تَعِدْنِي أَنْ لَا تُعَذِّبَهُمْ وَأَنَا فِيهِمْ؟! رَبِّ أَلَمْ تَعِدْنِي أَنْ لَا تُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ؟! وَحُنْ نَسْتَغْفِرُكَ. فَلَمَّا صَلَّى رَكَعَتَيْنِ انْجَلَتِ الشَّمْسُ، فَقَامَ فَحَمِدَ اللَّهَ تَعَالَى، وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ، لَا يَنْكَسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا انْكَسَفَا فَافْرَعُوا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ.

324 – Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам замонларида бир куни қуёш тутилди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам туриб намоз ўқидилар. Хатто рукуъга яқинлашмадилар (яъни, қиёмда жуда узоқ турдилар). Кейин рукуъ қилдилар. Бошларини (рукуъдан) кўтаришга яқинлашмадилар. Сўнг бошларини кўтардилар. Сажда қилишга яқинлашмадилар. Кейин сажда қилдилар. Бошларини (саждадан) кўтаришга яқинлашмадилар. Кейин бошларини кўтардилар. Сажда қилишга яқинлашмадилар. Кейин сажда қилдилар. (Иккинчи саждадан сўнг) бошларини кўтаришга яқинлашмадилар. У зот пишиллаб, йиғлаб, “Эй Раббим! Мен уларнинг орасида турганимда уларни азобламасликни ваъда қилмаганмидинг?! Эй Раббим, улар истиғфор айтиб турсалар, (устларига) азоб туширмасликни ваъда қилмаганмидинг?! Биз Сенга истиғфор айтамыз (гуноҳларимизни кечиришингни сўраймиз!)” дея (ёлвора) бошладилар. У зот икки ракат намоз ўқиганларида қуёш очилиб кетди. Шунда туриб (минбарга чиқиб), Аллоҳ таолога ҳамду сано айтдилар. Кейин: “Албатта, қуёш ва ой Аллоҳнинг белгиларидандир. Иккиси бирон кишининг ўлими ёки ҳаёти учун тутилмайди. Агар (қуёш ёки ой) тутилса, Аллоҳнинг зикрига шошилинг!” дедилар¹⁸⁴”.

Шарҳ. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам замонларида бир марта, ҳижрий 10-йилда қуёш тутилган. Ўша воқеа Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг “Иброҳим” исмли ўғиллари вафот этган кунга тўғри келган. Жоҳилият даври одамлари қуёш ёки ой бирон улуғ одамнинг ўлими ёки ҳаёти учун тутилади, деб эътиқод қилишарди. Расулуллоҳ қуёш тутилиши муносабати билан қилган ваъзларида қуёш ва ой Аллоҳ таоло Ягона Илоҳ эканига, қудрати чексизлигига далолат қилувчи оятларидан эканини, иккиси бирон кишининг ўлими ёки ҳаёти (яъни, тириклиги ёки туғилиши) учун тутилмаслигини айтганлар. Балки қуёш ва ой бандаларни кўрқитиш, ғафлат уйқусидан уйғотиш учун тутилади.

Қуёш тутилганида Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам қиёмат қоим бўлиб қолмадимикан, деган ҳадикда ташқарига чикдилар. Одамларни намозга чақиришни буюрдилар. Жарчининг нидосидан сўнг жамоат масжидга тўпланди. Шунда у зот одамлар билан кусуф намозини ўқидилар. Намознинг ҳар бир рукнини жуда узоқ вақт адо этдилар: қиёмда узоқ турдилар, рукуълари ҳам, саждалари ҳам ниҳоятда узоқ қилинди. Саҳиҳ ривоятларга кўра, Пайғамбаримиз алайҳиссалом кусуф намозининг ҳар ракатида икки мартадан рукуъ қилганлар. Бу ҳақидаги ривоят имом Бухорийнинг “Саҳиҳ” китобида Оиша розияллоҳу анҳо онамиздан нақл қилинган¹⁸⁵.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам кусуф намозида йиғлаб, Аллоҳга ёлвориб дуо қилдилар, “Эй Раббим! Мен уларнинг орасида турганимда уларни азобламасликни ваъда қилмаганмидинг?! Эй Раббим, улар истиғфор айтиб турсалар, (устларига) азоб туширмасликни ваъда қилмаганмидинг?! Биз Сенга истиғфор айтамыз (гуноҳларимизни кечиришингни сўраймиз!)” деб оламлар Раббига юкидилар. Чунки қуёш тутилиши азоб тушиши мумкинлигидан дарак беради.

Аллоҳ таоло Қуръонда бундай ваъда қилган: “Ораларида Сиз бўлатуриб, Аллоҳ уларни ҳаргиз азобловчи эмас. Истиғфор айтиб турган ҳолларида ҳам Аллоҳ уларни азобловчи эмас!” (“Анфол” сураси, 33-оят).

¹⁸⁴ 324 – санади заиф. Чунки Ато ибн Соиб ихтилот бўлган (яъни, ёдлаганлари бир-бирига аралашиб кетган). Жарир ибн Абдулҳамид ихтилотдан кейин Атодан ҳадис эшитган. Атодан – у ихтилот бўлмасидан олдин – ҳадис эшитганлар ҳам бор. Ўша йўл орқали ушбу маънодаги ҳадис саҳиҳ бўлади.

Жумладан, бу мазмундаги ҳадисни Аҳмад “Муснад”да (2/163, 188), Насоий “Сунан”да (3/149) Шўъба Атодан йўли орқали ривоят қилган. Шунингдек, уни Аҳмад “Муснад”да (2/198), Ибн Хузайма “Саҳиҳ”да (1393) Суфён Саврий Атодан йўли орқали ривоят қилган. Иккови, яъни, Шўъба ва Саврий Атодан у ихтилот бўлмасидан олдин ҳадис эшитишган.

¹⁸⁵ Бухорий. Саҳиҳ. – Ж. 2. – Б. 40. – Ҳ. 1065.

Шу ваъдага мувофиқ, Пайғамбаримиз Аллоҳ таолодан умматга офият сўраганлар. Чунки, ўша вақтда икки омонлик бор эди: (1) Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва (2) истиғфор. Ҳозирги вақтда фақат битта омонлик воситаси қолган. У ҳам бўлса истиғфор.

Абу Мусо Ашъарий розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Аллоҳ умматим учун менга иккита омонлик туширди – “Ораларида Сиз бўлатуриб, Аллоҳ уларни ҳаргиз азобловчи эмас. Истиғфор айтиб турган ҳолларида ҳам Аллоҳ уларни азобловчи эмас!” Агар мен (дунёдан) ўтсам, сизларга қиёмат кунигача истиғфорни қолдириб кетаман” (Термизий ривоят қилган. Ҳадис санади заиф¹⁸⁶).

Бундан чикди, қуёш тутилганида намоз ўқилади, Аллоҳ зикр қилинади, У Зотга истиғфор айтилади. Зеро, истиғфор бошга тушган балолар аришига, машаққатлар енгиллашишига, хайр-барака ёғилишига сабабчидир.

Одатда, бирон мусибат тушса, масалан, ер қимирласа, кучли шамол бўлса, одамлар тилига Аллоҳнинг зикри беихтиёр келади. Ундай ҳолатда аввал эсламаганлар ҳам фитратидан келиб чиқиб Буюк Зотни ёд этади. Аммо мўмин инсон қийинчилик пайтида ҳам, фаровон вақтда ҳам Аллоҳни зикр қилади, тили доим Раббининг номи ила намланиб туради. Яхши кунларда Аллоҳни эслаган, У Зотга дуо-илтижолар қилган бандани Аллоҳ қийин дамларда кўмаксиз қолдирмайди.

۳۲۵ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غِيْلَانَ، حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ابْنَةً لَهُ تَقْضِي، فَاحْتَضَنَهَا، فَوَضَعَهَا بَيْنَ يَدَيْهِ، فَمَاتَتْ وَهِيَ بَيْنَ يَدَيْهِ، وَصَاحَتْ أُمُّ أَيْمَنَ، فَقَالَ – يَعْنِي النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ –: أَتَبْكِينَ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ؟! فَقَالَتْ: أَلَسْتُ أَرَاكَ تَبْكِي؟ قَالَ: إِيَّيْ لَسْتُ أَبْكِي، إِنَّمَا هِيَ رَحْمَةٌ، إِنَّ الْمُؤْمِنَ بِكُلِّ خَيْرٍ عَلَى كُلِّ حَالٍ، إِنَّ نَفْسَهُ تُنْزَعُ مِنْ بَيْنِ جَنْبَيْهِ، وَهُوَ يَحْمَدُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ.

325 – *Ибн Аббос розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўлим арафасидаги қизларини (яъни, набираларини қўлларига) олиб, бағриларига босдилар ва олдиларига қўйдилар. У олдиларидалигида вафот этди (яъни, ўлими яқинлашди). Шунда Умму Айман қичқириб (йиғлади). Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Аллоҳнинг Пайғамбари олдида (овоз чиқариб) йиғлайсанми?!” дедилар. Умму Айман: “Ўзингиз ҳам йиғлаётганингизни кўрмадимми?” деди. Шунда Расулуллоҳ: “Мен йиғлаган эмасман. У раҳматдир. Албатта, мўмин ҳар қандай ҳолатда яхшилиқда бўлади. Унинг жони икки ёнидан чиқариб олинаётганида ҳам Аллоҳ азза ва жаллага ҳамд айтади”, дедилар¹⁸⁷”.*

Шарҳ. Бу ерда “ўлим арафасидаги қизлари” деганда Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг қизлари Зайнабнинг Абул Ос ибн Рабиъдан бўлган “Умома” исмли қизи кўзда тутилмоқда.

Набиралари касаллиги сабаб вафот этади, деб билинганида меҳрибон Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам уни бағриларига босдилар. Расулуллоҳ олдиларида унинг вафоти яқинлашди¹⁸⁸. Шунда Умму Айман овоз чиқариб йиғлаб юборди. Пайғамбаримиз алайҳиссалом: “Аллоҳнинг Пайғамбари олдида йиғлайсанми?” дедилар. Умму Айман: “Ўзингиз ҳам йиғладингиз-ку!” деганида: “Мен йиғлаган эмасман. Бу меҳрибонликдир”, деб жавоб бердилар. Расулуллоҳнинг йиғилари тақдирдан норозилик эмас, қалбадаги раҳм-шафқат сабабидан эди. У зот қалблари маҳзун бўларди, кўзларидан ёш тўкиларди, аммо Аллоҳга хуш келмайдиган бирон гап айтмаганлар, ўз ҳолларидан шикоят қилмаганлар. Ҳаётлари

¹⁸⁶ Термизий. Суан. – Ж. 5. – Б. 121. – Ҳ. 3082.

¹⁸⁷ 325 – санади саҳих.

Бу ҳадисни Насоий “Суан”да (4/12), Аҳмад (1/268, 273) ва Абд ибн Хумайд (593) “Муснад”да ривоят қилган.

¹⁸⁸ Бу ривоятнинг арабча матнида “қазо қилди”, дейилаётган бўлса ҳам аслида Умома розияллоҳу анҳо Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламдан кейин ҳам яшаган. Уни Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу никоҳига олган. Ҳазрат Алидан кейин у Муғййра ибн Навфал розияллоҳу анҳуга турмушга чиққан. Умома розияллоҳу анҳо ҳижрий 50-, милодий 670-йил атрофида эллик ёшларида оламдан ўтган (Манба: Абдул Азим Зиёуддин. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва аҳли байт. – Б. 82-83.).

меваси бўлмиш фарзандларининг фарзанди – набиралари дунёни тарк этиши эҳтимоли бўлганида оталик меҳри жўш уриб, кўз ёш тўкканлар.

“Албатта, мўмин ҳар қандай ҳолатда яхшиликда бўлади. Унинг жони икки ёнидан чиқариб олинаётганида ҳам Аллоҳ азза ва жаллага ҳамд айтади”.

Аллоҳга ва охират кунига имони бор банданинг иши ҳар қандай ҳолатда яхшидир. У фаровон кунларда шукр қилиб, бошига мусибат тушганида сабр қилиб яхшилик касб этади. Бу хислат фақат мўмингагина хос. У имон, ният, сабр-тоқат билан шундай фазилатга эришади.

Ҳақиқий мўмин банда ҳатто жони чиқаётганида ҳам Аллоҳ таолога ҳамд айтади. Гарчи ҳолати оғир бўлса-да, қийин дардларни бошидан ўтказган бўлса-да, охират сафаридан олдин тилига Аллоҳнинг зикри келади, У Зотга ҳамду санолар айтади... Аллоҳ таолодан барчамизга гўзал оқибат насиб этишини сўраймиз!

۳۲۶ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبَلَ عُثْمَانَ بْنَ مَطْعُونٍ وَهُوَ مَيِّتٌ وَهُوَ يَبْكِي، أَوْ قَالَ: عَيْنَاهُ تَهَرَّاقَانِ.

326 – *Ошша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафот этган Усмон ибн Мазъунни йиғлаган ҳолда ўпдилар ёки “Икки кўзларидан ёш оққан (ҳолда ўпдилар)”, деди*¹⁸⁹.

Шарҳ. Ўлим ҳар қандай қалбни ларзага солади, кўзни намлатади. Эмикдош биродарлари Усмон ибн Мазъун¹⁹⁰ розияллоҳу анҳу вафот этганида яқин инсонларидан айрилганлари учун Пайғамбаримиз алайҳиссалом йиғлаб туриб унинг юзидан ёки икки кўзи ўртасидан ўпганлар. У зотнинг муборак кўз ёшлари Усмоннинг юзига оқиб тушган. Бундан чикди, маййитни ўпиш жоиз. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафот этганларида Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу у зотни ўпгани тарих китобларда зикр қилинган.

۳۲۷ – حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَامِرٍ، حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ وَهُوَ ابْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ هِلَالِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: شَهِدْنَا ابْنَةَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَرَسُولُ اللَّهِ جَالِسٌ عَلَى الْقَبْرِ، فَرَأَيْتُ عَيْنَيْهِ تَدْمَعَانِ، فَقَالَ: أَفِيكُمْ رَجُلٌ لَمْ يُقَارِفِ اللَّيْلَةَ؟ قَالَ أَبُو طَلْحَةَ: أَنَا، قَالَ: انْزِلْ، فَنَزَلَ فِي قَبْرِهَا.

327 – *Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бир қизлари (жанозасида) катнашдик. Расулуллоҳ қабр тепасида ўтирардилар. Икки кўзларидан ёш оққанини кўрдим. У зот: “Орангизда кечаси аёлига яқинлашмаган (киши) борми?” деб сўрадилар. Абу Талҳа: “Мен”, деди. Расулуллоҳ: “Туш”, дедилар. Шунда Абу Талҳа унинг қабрига тушди*¹⁹¹”.

¹⁸⁹ 326 – санади заиф. Чунки Осим ибн Убайдуллоҳ заиф ровий. Имом Бухорий уни мункарул ҳадис санаган.

Бу ҳадисни Абу Довуд (3163), Термизий (989) ва Ибн Можа (1456) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/43, 55, 206), Ҳоким “Мустадрок”да (1/361) ривоят қилган.

¹⁹⁰ Усмон ибн Мазъун ибн Ҳабиб ибн Ваҳб ибн Ҳузофа ибн Жумаҳ Абу Соиб Кураший розияллоҳу анҳу Исломининг аввалги даврида, ўн уч кишидан кейин мусулмон бўлган. У икки ҳижрат соҳиби, яъни, Ҳабашистон ва Мадинага ҳижрат қилган, Бадр жангида катнашган. Муҳожирлар орасида Мадинада илк (ҳижратдан ўттиз ойча ўтгач) вафот этган. Бакиъ қабристонида биринчи қўйилган айнан Усмон ибн Мазъундир. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унинг қабри олдида бир тош қўйиб, “Бу билан (Усмоннинг) қабрини танийман, аҳлимдан вафот этганларни унинг олдида дафн қиламан”, деганлар. Ибн Мазъун обид, Аллоҳнинг муттақий бандаларидан, жидду жаҳдли, саҳобаларнинг фозилларидан эди (Манба: Заҳабий, Сияру аъломин нубало. – Ж. 1. – Б. 153-160; Божурий, Ал-Мавоҳибул ладунья. – Б. 515.).

¹⁹¹ 327 – ҳасан ҳадис. Бу, имом Бухорий Фулайх ибн Сулаймон ҳадисидан саралаб олган ҳадислардандир.

Бу ҳадисни Бухорий “Саҳих”да (1285, 1342), Аҳмад “Муснад”да (3/126, 228), Ибн Саъд “Табақот”да (8/38), Таҳовий “Шарҳул мушkil”да (2514) ривоят қилган.

Шарҳ. Анас ибн Молик ва бошқа саҳобалар (Аллоҳ улардан рози бўлсин!) Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қизлари, Усмон ибн Аффоннинг завжаси Умму Кулсум¹⁹² розияллоҳу анҳонинг жанозасида қатнашишган. Маййитни қабрга қўйиш вақтида Пайғамбаримиз алайҳиссалом қабр бошида ўтирганлар. Кўзларидан дувиллаб ёш оқарди. Бу раҳмат, сабр ва ризо ёшлари эди. Зеро, анбиёлар сабрлилар пешвоси бўлишган.

Умму Кулсум қабрга қўйилишидан олдин: “Орангизда кечаси аёлига яқинлашмаган (киши) борми?” деб сўраганлар. Шунда Абу Талҳа “Мен тунда оилам билан муомала қилмадим”, деган. Пайғамбаримиз: “Қабрга туш”, деб буюрганларидан кейин Абу Талҳа тушиб, уни қабрга қўйган.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом нима учун маййитни қабрга қўйишдан олдин “Орангизда тунда аёли билан муомала қилмаган (киши) борми?” деб сўраганлари борасида икки хил қавл айтилган:

1. Ўшанда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Тунда аёлига яқинлашган одам қабрга тушмайди”, деганлар. Шунда Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу четроққа ўтган. Чунки ўша кеча жорияси билан муомала қилганди. Шунинг учун Пайғамбаримиз алайҳиссалом унинг қабрга тушишига тўсқинлик қилганлар, ўлими яқинлашган завжасидан бошқа иш билан машғул бўлгани учун куёвларига енгил дакки берганлар.

2. Яқин орада жинсий алоқа қилган одам чиройли дафн қилишга монелик қилувчи нарсаларни эслаши мумкин¹⁹³.

Ривоятдан келиб чиқиб айтиш мумкин, агар валий рухсат берса, муслиманинг жасадини номаҳрам киши қабрга қўйса бўлади. Чунки Абу Талҳа Пайғамбаримиз алайҳиссалом қизларига номаҳрам саналган.

46-БОБ. РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ ТЎШАКЛАРИ ҲАҚИДА КЕЛГАН РИВОЯТЛАР

(Унда 2 та ҳадис бор: 328-329)

Шарҳ. Бу бобда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ухлаш учун тағларига тўшалган тўшак қандай бўлгани ҳақидаги иккита ривоят келтирилган. Умуман олганда, Пайғамбаримиз алайҳиссалом тўшаклари унчалик юмшоқ, қулай бўлмаган. У зот инсон боласи ҳолатига яраша ухлардилар, танага дам бериш учун ҳордиқ чиқарардилар. Чунки гарданларида улуғ юмуш: рисолатни етказиш, инсонларни огоҳлантириш вазифаси бор эди. Шунинг учун уйқуга ортиқча вақт сарфламаганлар, тана дам олиши учун етарли миқдорда ухлаганлар.

Қуйидаги икки ривоятни кўриб чиқсак, Пайғамбаримиз алайҳиссалом бу борада нақадар зоҳид бўлганларини, дунёнинг ортиқча зеб-зийнатларига эътибор бермаганларини биламиз.

۳۲۸ – حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ، أُنْبَأَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: إِنَّمَا كَانَ فِرَاشُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِي يَنَامُ عَلَيْهِ مِنْ أَدَمَ، حَشْوُهُ لَيْفٌ.

328 – *Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Ҳақиқатан, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ётадиган тўшаклари теридан бўлиб, ичига хурмо дарахти пўстлоғи тикилган эди”¹⁹⁴.*

Шарҳ. Оиша розияллоҳу анҳо онамиз гапни “Ҳақиқатан...” деб бошлашларидан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам тўшаклари бошқача эмас, айнан шундай сифатга эга бўлгани ойдинлашади.

Одатда, инсон ётадиган ўрни юмшоқ бўлишини истайди. Лекин Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг ўринлари ундай эмасди. Тўшаклари ошланган теридан қилинган бўлиб, ичига хурмо дарахти пўстлоғи тикилганди. Маълумки, тери дағал бўлади. Оламлар Парвардигорининг Ҳабиби,

¹⁹² Бу ерда зикр қилинган қизлари Руқайя эмас, Умму Кулсумдир. Чунки Руқайя Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Бадр ғазотида эканларида вафот этиб, дафн қилинган. Пайғамбар алайҳиссалом шундан кейин Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳуга бошқа қизлари Умму Кулсумни никоҳлаб берганлар (Манба: Божурий, Ал-Мавоҳибул ладуния. – Б. 516.).

¹⁹³ Қаранг: Божурий, Ал-Мавоҳибул ладуния. – Б. 516.

¹⁹⁴ 328 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (6456) ва Муслим (2082) “Саҳиҳайн”да, Абу Довуд (4146), Термизий (1761) ва Ибн Можа (4151) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/48, 56, 73) ривоят қилган.

инсониятнинг энг афзал вакили шундай тўшакда ётишга рози эдилар. Мўминлар оналари мерибонлик қилиб, юмшоқроқ тўшак солганларида бунга қаршилиқ қилиб, тўшакни аввалги ҳолига қайтаришни сўраганлар. Қуйидаги ривоят шу ҳақида.

۳۲۹ – حَدَّثَنَا أَبُو الْخَطَّابِ زِيَادُ بْنُ يَحْيَى الْبَصْرِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَيْمُونٍ، حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ: مَا كَانَ فِرَاشُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِكَ؟ قَالَتْ: مِنْ أَدَمَ، حَشْوُهُ مِنْ لَيْفٍ. وَسَأَلْتُ حَفْصَةَ: مَا كَانَ فِرَاشُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِكَ؟ قَالَتْ: مِسْحًا، نَثِيهِ ثَنِيَتَيْنِ فَيَنَامُ عَلَيْهِ، فَلَمَّا كَانَ ذَاتَ لَيْلَةٍ قُلْتُ: لَوْ ثَنَيْتُهُ أَرْبَعَ ثَنِيَّاتٍ لَكَانَ أَوْطَأَ لَهُ، فَثَنَيْتَاهُ لَهُ بِأَرْبَعِ ثَنِيَّاتٍ، فَلَمَّا أَصْبَحَ قَالَ: مَا فَرَشْتُمَا لِي اللَّيْلَةَ؟ قَالَتْ: قُلْنَا: هُوَ فِرَاشُكَ، إِلَّا أَنَّا ثَنَيْنَاهُ بِأَرْبَعِ ثَنِيَّاتٍ، قُلْنَا: هُوَ أَوْطَأَ لَكَ! قَالَ: رُدُّوهُ لِحَالَتِهِ الْأُولَى، فَإِنَّهُ مَنَعَنِي وَطَأْتُهُ صَلَاتِي اللَّيْلَةَ.

329 – Жаъфар ибн Муҳаммад отаси (Муҳаммад Боқир)дан ривоят қилади: “Оишадан: “Уйингизда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам тўшаклари қандай эди?” деб сўралди. У: “Теридан эди. Ичига хурмо дарахти пўстлоғи тикилганди”, деб жавоб берди.

Хафсадан: “Уйингизда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам тўшаклари қандай эди?” деб сўралди. У: “Дағал матодан – жундан қилинган эди. Биз уни иккига буклаб қўярдик. У зот ўша тўшакда ухлардилар. Тунларнинг бирида мен: “Агар уни тўртга букласам, Расулуллоҳ учун янада юмшоқроқ бўлади”, дедим. Шунда ҳалиги тўшакни тўртга букладик. Тонг отганида Расулуллоҳ: “Бу кеча менга қандай тўшак солдинглар?” деб сўрадилар. Биз: “У ўзингизнинг тўшагингиз. Фақат уни тўртга буклаб қўйгандик. Сизга юмшоқроқ бўлади, деб ўйлагандик”, деб айтдик. Шунда у зот: “Уни аввалги ҳолига қайтаринглар. Чунки унинг юмшоқлиги мени тунги намозимдан тўсди”, дедилар¹⁹⁵.

Шарҳ. Хафса розияллоҳу анҳодан ривоят қилинишича, улар дағал матодан қилинган тўшакни иккига буклаб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ётишлари учун солиб беришарди. Тунларнинг бирида янада юмшоқроқ бўлсин, деб тўртга буклашибди. Тонг отганида Пайғамбаримиз алайҳиссалом қандай тўшак солишганини сўрабдилар. “Бу ўша, ўзингизнинг тўшагингиз. Ўзгартирилмади. Сизга қулайроқ бўлсин, танангизга роҳат бағишласин, деб уни тўртга буклаб қўйгандик”, деб жавоб берилди. Шунда ўша дағал матодан қилинган тўшакнинг бир оз юмшоқлиги тунги намозга туришга халақит берганини айтдилар.

Бу ўринда одам нега кечаси таҳажжудни ўқиш учун туришга қийналиши сабабларидан бири келтирилмоқда. Ётадиган ўрни ҳаддан зиёд юмшоқ ва қулай бўлса, одам қаттиқ ухлаб қолади, ўрнидан тургиси келмайди, унда дангасалик, ҳафсаласизлик пайдо бўлади. Шу сабаб бўлса керак, Пайғамбаримиз алайҳиссалом тўртга букланган тўшакларини аввалги ҳолига қайтаришни буюрганлар.

47-БОБ. РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ ТАВОЗЕЪЛАРИ ҲАҚИДА КЕЛГАН РИВОЯТЛАР

(Унда 13 та ҳадис бор: 330-342)

¹⁹⁵ 329 – санади жуда заиф. Абдуллоҳ ибн Маймун мункарул ҳадис, матрукдир. Яна қаранг: “Тухфатул ашроф”, 17591-ҳадис; “Ал-Муснадул жомеъ”, 15873-ҳадис.

Қолаверса, санади узилиб қолган. Чунки Муҳаммад Боқир ибн Али Зайнулобидин ибн Хусайн Оишадан ҳам, Хафсадан ҳам (Аллоҳ улардан рози бўлсин!) ҳадис эшитмаган. Лекин Ибн Ҳумом таҳқиқига кўра, ишончли ровийлар санадидаги узилиш зарар бермайди (Манба: Божурий, Ал-Мавоҳибул ладуния. – Б. 518.).

Шарҳ. Тавозеъ камтарлик, ўзини паст олиш, одамларга чиройли муомала қилишдир. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам инсониятнинг энг афзал вакили бўлсалар ҳам тавозеъда барчага ўрнак эдилар. У зотнинг камтарликлари хулқларида, муомалаларида яққол кўриниб турарди.

۳۳۰ — حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ وَسَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمَخْزُومِيُّ، وَغَيْرُ وَاحِدٍ قَالُوا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تُطْرُونِي كَمَا أَطَرَتِ النَّصَارَى ابْنَ مَرْيَمَ، إِنَّمَا أَنَا عَبْدٌ، فَقُولُوا: عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ.

330 — Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: **“Насронийлар Ибн Марямни мактаганидек мени ҳаддан зиёд мактаманглар. Албатта, мен бандаман. “Аллоҳнинг бандаси ва Расули”, денглар¹⁹⁶”.**

Шарҳ. Насронийлар Исо ибн Марям алайҳиссаломни макташда чегарадан чиқишган. Улардан баъзилар Исони худо деган, айримлари Худонинг ўғли, деган. Аллоҳ таоло улар айтган сўзларидан Покдир.

Мана шунинг эътиборидан Пайғамбаримиз алайҳиссалом ўзларини муболаға билан макташдан қайтармоқдалар, “Аллоҳнинг бандаси ва Расули”, деб айтишлар, дея таълим бермоқдалар. Бундан чиқди, Расулуллоҳни ниҳоятда кўп ва ҳаддан ташқари макташ, у зот шаънларига турли мадҳларни муболаға билан айтиш маъқул эмас. Балки, асосий эътибор суннатга эргашишга, Ислом динига чиройли амал қилишга қаратилса, нур устига нур бўлади. Биздан талаб қилинадиган нарса шу аслида.

“Албатта, мен бандаман. “Аллоҳнинг бандаси ва Расули”, денглар”.

Бу ўринда икки нарсага: 1) Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳнинг энг афзал бандаси эканларига, 2) Аллоҳ у зотни пайғамбар қилиб юборганига, Расулуллоҳ зиммаларидаги вазифани тўлатўкис адо этганларига имон келтириш вожибдир.

Банда ўз номи билан банда. У Аллоҳ тарафидан яратилади, илоҳ бўла олмайди. Бандага ибодат қилинмайди. Гарчи мартабаси қанча улўф бўлмасин, Аллоҳга хос бирон хусусиятни Пайғамбарга ҳам хос, деб эътиқод қилинмайди.

Расул — Аллоҳнинг Элчиси. Унга итоат этилади, йўлидан юрилади. Шунда нажот топилади.

“Аллоҳнинг бандаси ва Расули” бирикмаси инсонни гулувдан, жафодан йироқлаштиради, мўътадил ҳолатни юзага келтиради. Пайғамбаримиз алайҳиссалом Аллоҳнинг бандаси эканларига имони бор инсон у зотни макташда чегарадан чиқмайди. Расули акрам Аллоҳнинг Пайғамбари эканига ишонган инсон эса у зот ҳақларини поймол қилмайди.

Пайғамбаримиз алайҳиссаломни макташга сабаб бор эди. Аллоҳнинг Расули ва энг яхши бандаси эканлари мадҳ айтишга етарли, бироқ у зот мактовда ҳаддан ошиш яхшиликка олиб бормагани учун бу ишдан қайтарганлар. У зотнинг камтарликлари мана шунда кўринади.

۳۳۱ — حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ، أَنبَأَنَا سُؤَيْدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ هُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ امْرَأَةً جَاءَتْ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ لَهُ: إِنَّ لِي إِلَيْكَ حَاجَةً، فَقَالَ: اجْلِسِي فِي أَيِّ طَرِيقِ الْمَدِينَةِ شِئْتَ أَجْلِسِ إِلَيْكَ.

331 — Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, **бир аёл Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳузурларига келиб, “Сизда бир юмушим бор эди”, деди. Шунда у зот: “Мадина кўчаларидан истаганингда ўтир. Мен ҳам сен учун ўтираман”, дедилар¹⁹⁷.**

¹⁹⁶ 330 — санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (2462) ва Муслим (1691) “Саҳиҳайн”да, Абу Довуд (4418), Термизий (1432), Ибн Можа (2553) ва Доримий (2327, 2787) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (1/23, 24, 40) ривоят қилган.

¹⁹⁷ 331 — санади заиф. Сувайд ибн Абдулғазиз заиф ровий. Аммо ушбу ҳадис саҳиҳ. Уни Аҳмад “Муснад”да Хушайм ибн Баширдан (3/98), Абдуллоҳ ибн Бакр Саҳмийдан (3/214), Марвон ибн Муовиядан (3/119) ривоят қилган. Шунингдек, уни Абу Довуд (4818) ва Бағавий (3672) Хумаиддан ривоят қилган.

Шарҳ. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўша аёл гапини эшитиб, унга маъкул жойни таклиф этишлари айни камтарликдир. “Ҳозир вақтим йўқ. Фалон вақтда, фалон жойга келинг”, деб эҳтиёжманд одамни қийнамадилар, раъйини қайтармадилар. Зеро, Саййидул башар алайҳиссалом барчанинг шикоятини эшитар, каттага ҳам, кичикка ҳам, эркакка ҳам, аёлга ҳам, хурга ҳам, кулга ҳам, хўжайинга ҳам, хизматкорга ҳам бир хил муомалада бўлардилар. Ана шу хислат Пайғамбаримизни дилларга яқинлаштирган, қалбларга суюкли қилган. Бунда ҳар биримиз, айниқса, ишбошилар учун ибрат бор.

۳۳۲ – حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ، أُنْبَأَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنْ مُسْلِمٍ الْأَعْوَرِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعُودُ الْمَرْضَى، وَيَشْهَدُ الْجَنَائِزَ، وَيَرْكَبُ الْحِمَارَ، وَيُجِيبُ دَعْوَةَ الْعَبْدِ، وَكَانَ يَوْمَ بَنِي قُرَيْظَةَ عَلَى حِمَارٍ مَخْطُومٍ بِحَبْلٍ مِنْ لَيْفٍ، وَعَلَيْهِ إِكَافٌ مِنْ لَيْفٍ.

332 – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам беморларни бориб кўрар, жанозаларда қатнашар, эшак минар, қулнинг чақириғига жавоб берардилар. Бани Қурайза куни хурмо дарахти пўстлоғидан ишланган арқон билан юганланган эшакда эдилар. Ўша эшакнинг устида хурмо дарахтидан қилинган эгар бор эди¹⁹⁸”.

Шарҳ. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бемор каттами, кичикми, мўминми, кофирми, бориб кўриб, ҳол-аҳвол сўрардилар. Бунда унга тасалли берилади, қалбига хурсандчилик олиб кирилади, Аллоҳнинг йўлига чақирилади, имондан бенасиблари мусулмон бўлишидан умид қилинади. Беморни зиёрат қилиш савоби улуғ.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом, шунингдек, жанозаларда қатнашар, дафн этилгунича ўша ерда бўлар, майит ҳаққига дуо қилиб, истиғфор айтар эдилар.

У зот эшак минардилар. Эшак минишдан уялмас эдилар. Ўша вақтда эшак улов турларининг энг қуйи табақадагиси саналган. Бу, Расули акрам нақадар мутавозеъ бўлганларидан дарак беради.

Агар бир қул меҳмонга таклиф этса, лутфан ташриф буюрар, бу билан уни хурсанд қилардилар. Бунда ҳам буюк хулқ намунаси бор.

Бани Қурайза кунида у зот хурмо дарахти пўстлоғидан ишланган арқон билан юганланган эшакда эдилар. Ўша эшакнинг устида хурмо дарахтидан қилинган эгар бор эди. Қандай камтарлик бу?! Истасалар, энг олди уловларни минардилар. Бир оғиз сўзлари билан энг сара оту туялар муҳайё қилиб қўйиларди, аммо Ҳабибимиз ундай қилмаганлар, камтарлик юзасидан отми, туями, эшакми, ажратмасдан борини миниб кетаверганлар.

۳۳۳ – حَدَّثَنَا وَاصِلُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى الْكُوفِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُدْعَى إِلَى خُبْزِ الشَّعِيرِ وَالْإِهَالَةِ السِّنَخَةِ فَيُجِيبُ، وَلَقَدْ كَانَ لَهُ دِرْعٌ عِنْدَ يَهُودِيٍّ فَمَا وَجَدَ مَا يَفْكُهَا حَتَّى مَاتَ.

333 – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам арпа унидан (ёпилган) нон билан (бир муддат) туриб қолган ёғга даъват қилинар ва унга ижобат этардилар. У зотнинг бир совутлари яҳудий қўлида (гаровда) эди. Вафотларига қадар уни бўшатиш учун (бирон) нарса топа олмадилар¹⁹⁹”.

Шарҳ. Ҳабибимиз алайҳиссалом одамлар томонидан энг сифатсиз, арзон дея қараладиган таомларга, ҳатто арпа унидан қилинган нон ва узоқ муддат турганидан ҳиди ўзгарган ёғга чақирилсалар

¹⁹⁸ 332 – санади заиф. Чунки Муслим Аъвар заиф ровий.

Бу ҳадисни Термизий (1017) ва Ибн Можа (2296, 4178) “Сунан”да, Ҳоким “Мустадрок”да (2/466), Абу Нуайм “Ҳиятул авлиё”да (8/131), Байҳакий “Далоилун нубувва”да (4/204) ривоят қилган.

¹⁹⁹ 333 – санади заиф. Чунки узилиб қолган: Аъмаш Анасдан ҳадис эшитмаган.

Бу ҳадисни имом Аҳмад “Муснад”да (3/102) ривоят қилган. Қаранг: “Тухфатул ашроф”, 895-ҳадис; “Ал-Муснадул жомеъ”, 788-ҳадис.

ҳам, мамнуният билан меҳмонга борардилар, мезбонга турли шартлар қўйиб, уни нокулай ҳолатга солмасдилар.

Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг темирдан совутлари бўларди. Абу Шаҳм Яҳудий деган кишидан йигирма ёки ўттиз соъ миқдоридаги арпани – пулини бир йил ичида тўлаш шарти билан – сотиб олганлар. Шунда ҳалиги совутни гаровга қўйганлар. У зот охиратга рихлат қилгунларигача арпа пулини бериб, совутларини қайтариб олиш имкони топилмаган. Вафотларидан кейин Абу Бакр розияллоҳу анху у зот номларидан арпа пулини тўлаган.

۳۳۴ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غِيَالَانَ، حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الْحَفَرِيُّ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ الرَّبِيعِ بْنِ صَيْحٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبَانَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: حَجَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رَحْلِ رَثٍّ، وَعَلَيْهِ قَطِيفَةٌ لَا تُسَاوِي أَرْبَعَةَ دَرَاهِمَ فَقَالَ: اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ حَجًّا لَا رِيَاءَ فِيهِ وَلَا سُمْعَةً.

334 – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам (туяга миниб,) эски эгарда ҳаж қилдилар. Унинг устида қиймати тўрт дирҳамга ҳам тенг келмайдиган тукли духоба бор эди. У зот: “Ё Аллоҳ! Уни риё ва сумъадан холи ҳаж қил!” деб дуо қилдилар²⁰⁰”.

Шарҳ. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам туяга миниб ҳаж қилганлар. Туянинг эгари жуда эски бўлиб, устига баҳмал мато қопланган эди. Унинг қиймати тўрт дирҳамга ҳам тенг эмасди. Камтарликни қаранг!

У зот мийқотдан “лаббайка” айтиб ҳаж ибодатини бошлаганларида “Ё Аллоҳ! Уни риё ва сумъадан холи ҳаж қил!” деб Аллоҳга илтижо қилдилар. Эътибор берайлик, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қияптилар бу дуони! Бизга таълим, бизга ўрнақдир бу!

Ҳаж – Исломи дини арконларидан бири. У холис Аллоҳ розилигини истаб бажарилади. Одамлар эшитсин, кўрсин, билсин, деган ният аралашса, ҳаж холис бўлмайди. Пайғамбаримиз алайҳиссалом ҳаж ибодатига киришишдан олдин ихлосга тавфиқ беришини, риёдан асрашини Аллоҳдан сўраганлар. Зеро, У Зот Ўзи учун холис бажарилган амалнигина қабул қилади. Агар амалга риё, хўжакўрсинлик, фалончи эшитсин, мени мактасин, кимлигимни билиб қўйсин, деган ниятлар аралашса, киши қилган ҳажи ёки умраси билан одамлар орасида обрўъ-эътибор қозонишни истаса, савобдан маҳрум бўлиб қолади.

۳۳۵ – حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَبَأَنَا عَقَّانُ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: لَمْ يَكُنْ شَخْصٌ أَحَبَّ إِلَيْهِمْ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. قَالَ: وَكَانُوا إِذَا رَأَوْهُ لَمْ يَقُومُوا، لِمَا يَعْلَمُونَ مِنْ كَرَاهَتِهِ لِذَلِكَ.

335 – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Саҳобалар учун Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан кўра севимлироқ киши йўқ эди. Улар Расулulloҳни кўришганида ўрниларидан туришмасди. Чунки у зот бунини ёқтирмасликларини билишарди²⁰¹”.

Шарҳ. Саҳобаи киромлар қалбида Расулulloҳга бўлган ҳурмат-эътибор, меҳр-муҳаббат ўта кучли эди. Улар Пайғамбаримиз алайҳиссаломни ўзларидан, оила аъзоларидан, молу давлатларидан ҳам кўпроқ севишарди. Шундай бўлса-да, у зотни кўрганда ўринларидан туришмасди. Нега? Чунки Пайғамбаримиз камтарлик юзасидан бундай қилишни хушламасдилар.

Одам бирон кишини яхши кўрса, унга ёқмайдиган ишлардан сақланади. Агар яхши кўришни даъво қилиб туриб ҳам маҳбуби ёмон кўрган ишлардан сақланмаса, унда муҳаббати ёлғон экан.

²⁰⁰ 334 – санади заиф. Чунки Рабиъ ибн Сабиҳ ва унинг шайхи Язид ибн Абон Рақоший заифдир.

Бу ҳадиси Ибн Можа “Сунан”да (2890), Ибн Абу Шайба “Мусаннаф”да (4/106) ривоят қилган.

²⁰¹ 335 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадиси мусанниф “Жомеъ”да (2754), Аҳмад “Муснад”да (3/132, 134, 151, 250), Ибн Абу Шайба “Мусаннаф”да (8/586), Бухорий “Ал-Адабул муфрад”да (946), Таҳовий “Шарҳу мушкилил осор”да (1126) ривоят қилган.

Мана шу ривоятда муҳаббат мезони нимадалигига урғу берилган. Киши бIRON инсонни яхши кўрса, уни ҳурмат қилади, у ёқтирган нарсаларни севади, ёмон кўрганларини хушламайди. Эҳтиром ва муҳаббат мана шунда билинади.

۳۳۶ - حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ وَكِيعٍ، حَدَّثَنَا جُمَيْعُ بْنُ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْعِجْلِيُّ، أَنَبَانَا رَجُلٌ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ، مِنْ وَلَدِ أَبِي هَالَةَ زَوْجِ خَدِيجَةَ يُكْنَى أَبَا عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ ابْنِ أَبِي هَالَةَ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ قَالَ: سَأَلْتُ خَالِي هِنْدَ بْنَ أَبِي هَالَةَ - وَكَانَ وَصَافًا - عَنْ حَلِيَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَنَا أَشْتَهِي أَنْ يَصِفَ لِي مِنْهَا شَيْئًا، فَقَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخْمًا مُفَخَّمًا، يَتَلَأَلُ وَجْهُهُ تَلَأُلُ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ، فَذَكَرَ الْحَدِيثَ بِطَوْلِهِ.

قَالَ الْحُسَيْنُ: فَكَتَمْتُهَا الْحُسَيْنَ زَمَانًا، ثُمَّ حَدَّثْتُهُ، فَوَجَدْتُهُ قَدْ سَبَقَنِي إِلَيْهِ، فَسَأَلَهُ عَمَّا سَأَلْتُهُ عَنْهُ، وَوَجَدْتُهُ قَدْ سَأَلَ أَبَاهُ عَنْ: مَدْخَلِهِ، وَمَخْرَجِهِ، وَشَكْلِهِ، فَلَمْ يَدَعْ مِنْهُ شَيْئًا.

قَالَ الْحُسَيْنُ: فَسَأَلْتُ أَبِي عَنْ دُخُولِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: كَانَ إِذَا أَوَى إِلَى مَنْزِلِهِ جَزَأً دُخُولُهُ ثَلَاثَةَ أَجْزَاءَ: جُزْءًا لِلَّهِ، وَجُزْءًا لِأَهْلِهِ، وَجُزْءًا لِنَفْسِهِ، ثُمَّ جُزْءًا جُزْأَهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّاسِ، فَيَرُدُّ بِالْخَاصَّةِ عَلَى الْعَامَّةِ، وَلَا يَدْخُرُ عَنْهُمْ شَيْئًا.

وَكَانَ مِنْ سِيرَتِهِ فِي جُزْءِ الْأُمَّةِ إِثَارُ أَهْلِ الْفَضْلِ بِإِذْنِهِ، وَقَسْمُهُ عَلَى قَدْرِ فَضْلِهِمْ فِي الدِّينِ، فَمِنْهُمْ ذُو الْحَاجَةِ، وَمِنْهُمْ ذُو الْحَاجَتَيْنِ، وَمِنْهُمْ ذُو الْحَوَائِجِ، فَيَتَشَاغَلُ بِهِمْ، وَيَشْغَلُهُمْ فِيمَا يُصْلِحُهُمْ وَالْأُمَّةَ مِنْ مُسَاءَلَتِهِمْ عَنْهُ، وَإِخْبَارِهِمْ بِالَّذِي يَنْبَغِي لَهُمْ، وَيَقُولُ: لِيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ مِنْكُمْ الْعَائِبَ، وَأُبَلِّغُوْنِي حَاجَةً مَنْ لَا يَسْتَطِيعُ إِبْلَاغَهَا، فَإِنَّهُ مَنْ أُنْبِغَ سُلْطَانًا حَاجَةً مَنْ لَا يَسْتَطِيعُ إِبْلَاغَهَا ثَبَّتَ اللَّهُ قَدَمِيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

لَا يُذَكِّرُ عِنْدَهُ إِلَّا ذَلِكَ، وَلَا يَقْبَلُ مِنْ أَحَدٍ غَيْرَهُ.

يَدْخُلُونَ رُؤُودًا، وَلَا يَفْقَرُونَ إِلَّا عَنْ ذَوَاقٍ، وَيَخْرُجُونَ أَدِلَّةً. يَعْنِي: عَلَى الْخَيْرِ.

قَالَ: فَسَأَلْتُهُ عَنْ مَخْرَجِهِ كَيْفَ يَصْنَعُ فِيهِ؟

قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْرُجُ لِسَانَهُ إِلَّا فِيمَا يَعْنيهِ، وَيُؤَلِّفُهُمْ وَلَا يُنْفَرُهُمْ، وَيُكْرِمُ كَرِيمَ كُلِّ قَوْمٍ وَيُؤَلِّيه عَلَيْهِمْ، وَيَخَذِرُ النَّاسَ وَيَخْتَرِسُ مِنْهُمْ مَنْ غَيْرِ أَنْ يَطْوِيَ عَنْ أَحَدٍ مِنْهُمْ بَشْرَهُ وَخُلُقَهُ.

وَيَتَفَقَّدُ أَصْحَابَهُ، وَيَسْأَلُ النَّاسَ عَمَّا فِي النَّاسِ، وَيُحَسِّنُ الْحَسَنَ وَيَقْوِيهِ، وَيُقَبِّحُ الْقَبِيحَ وَيُوهِّيهِ، مُعْتَدِلَ الْأَمْرِ غَيْرُ مُخْتَلِفٍ، لَا يَغْفُلُ مَخَافَةً أَنْ يَغْفُلُوا أَوْ يَمِيلُوا، لِكُلِّ حَالٍ عِنْدَهُ عِتَادٌ، لَا يُقْصَرُ عَنِ الْحَقِّ وَلَا يُجَاوِزُهُ، الَّذِينَ يُلُونَهُ مِنَ النَّاسِ: خِيَارُهُمْ، أَفْضَلُهُمْ عِنْدَهُ أَعْمَهُمْ نَصِيحَتُهُ، وَأَعْظَمُهُمْ عِنْدَهُ مَنْزِلَةُ أَحْسَنُهُمْ مُوَسَاةً وَمُؤَاوَرَةً.

قَالَ: فَسَأَلْتُهُ عَنْ مَجْلِسِهِ.

فَقَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَقُومُ وَلَا يَجْلِسُ إِلَّا عَلَى ذِكْرٍ، وَإِذَا انْتَهَى إِلَى قَوْمٍ جَلَسَ حَيْثُ يَنْتَهِي بِهِ الْمَجْلِسُ، وَيَأْمُرُ بِذَلِكَ.

يُعْطِي كُلَّ جُلَسَائِهِ بِنَصِيحِهِ، لَا يَحْسَبُ جَلِيسُهُ أَنَّ أَحَدًا أَكْرَمَ عَلَيْهِ مِنْهُ.
مَنْ جَالَسَهُ أَوْ فَاوَضَهُ فِي حَاجَةٍ صَابَرَهُ حَتَّى يَكُونَ هُوَ الْمُنْصَرِفَ عَنْهُ، وَمَنْ سَأَلَهُ حَاجَةً لَمْ يَرُدَّهُ إِلَّا بِهَا، أَوْ بِمِيسُورٍ
مِنْ الْقَوْلِ.

قَدْ وَسَّعَ النَّاسَ بَسْطُهُ وَخُلُقُهُ، فَصَارَ لَهُمْ أَبَا، وَصَارُوا عِنْدَهُ فِي الْحَقِّ سَوَاءً.
بِجَلِيسِهِ: بِمَجْلِسِ حِلْمٍ وَحَيَاءٍ، وَأَمَانَةٍ وَصَبْرٍ، لَا تُرْفَعُ فِيهِ الْأَصْوَاتُ، وَلَا تُؤْبِنُ فِيهِ الْحُرْمُ، وَلَا تُنْتَشَى فَلَتَانَتُهُ.
مُتَعَادِلِينَ، بَلْ كَانُوا يَتَفَاضِلُونَ فِيهِ بِالتَّقْوَى، مُتَوَاضِعِينَ، يُوقِّرُونَ فِيهِ الْكَبِيرَ، وَيَرْحَمُونَ فِيهِ الصَّغِيرَ، وَيُؤَثِّرُونَ ذَا
الْحَاجَةِ، وَيَحْفَظُونَ الْغَرِيبَ.

336 – Ҳасан ибн Али розияллоху анҳудан ривоят қилинади: “Мен тоғам Ҳинд ибн Абу Ҳоладан – у вассоф эди – Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам безаклари ҳақида сўрадим. Мен (тоғам у зот шамоилларидан) бирон нарсани васф қилиб беришини истайман”. Тоғам: “Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам улуғ ва улуғ дея эътироф этилгандилар. Юзлари ўн тўрт кунлик ойдек порлаб турарди,” деб ҳадисни охиригача зикр қилди.

Ҳасан айтди: “Мен (бу ҳадисни) Ҳусайндан анча вақт яшириб юрдим. Кейин сўзлаб бердим. Шунда у мендан аввал ўзиб кетганини, мен сўраган нарсаларни аллақачон сўраб бўлганини билдим. У отасидан (Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам уйга) киришлари, (ташқарига) чиқишлари, шакл-шамойиллари ҳақида сўрабди. Сўрамаган нарсаси қолдирмабди”.

Ҳусайн деди: “Мен отамдан Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам (уйга) киришлари ҳақида сўрадим. Отам: “Агар у зот уйга кирсалар, киришларини учга тақсимлардилар: бир қисми Аллоҳ учун, бир қисми аҳллари учун, бир қисми ўзлари учун. Кейин ўзлари учун ажратилган вақтни ўзлари билан одамлар ўртасида тақсимлардилар. Кейин хослар сабабидан оммага қайтарардилар, улардан бирон нарсани яширмасдилар.

Умнат (учун ажратилган) қисмда у зотнинг одатлари ўз изнлари билан аҳли фазлни афзал билиш эди. Диндаги фазилатларига қараб уларга (вақт) ажратардилар. (Келувчилар) ичида кимнингдир битта ҳожати, кимнингдир иккита ҳожати, яна кимнингдир кўп ҳожати бўларди. Улар билан машғул бўлардилар. Уларни ўзлари ва умнатга фойдали ишлар билан банд қилардилар. У зотга савол беришлари ва у зотнинг уларга лозим масалалар хусусида жавоб қайтаришлари (шулар жумласидандир). “Орангизда (мажлисда) ҳозир бўлган (бу ерда) йўқ одамга етказсин. Менга етказа олмаганлар ҳожатини сизлар етказинглар. Зеро, ўзи етказа олмайдиган кишининг ҳожатини ким султонга етказса, Аллоҳ таоло қиёмат куни унинг қадамини мустаҳкам қилади”, деб айтардилар.

У зот ҳузурларида ўшандан бошқаси зикр қилинмас, ундан бошқаси ҳеч кимдан қабул этилмас эди.

(Саҳобалар Расулуллоҳ) ҳузурларига раҳнамо бўлиб кирар, (илм ва маърифат таъмидан) тотиб тарқалишар, яхшиликда бўлган ҳолда чиқишар эди”, деб айтди”.

(Ҳусайн) деди: “Кейин отамдан у зотнинг чиқишлари, унда нима қилишлари ҳақида сўрадим.

(Отам) айтди: “Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам тилларини сақлардилар. Магар фойдали (сўзларни гапирардилар). Уларни ўзларига яқинлаштирар, нафратлантормас эдилар. Ҳар бир қавмнинг улуғини ҳурматлардилар, уни ўзларига бошлиқ қилиб қўярдилар. Одамлардан биронтасидан очик чехра ва (чиройли) муомалани ман этмаган ҳолда улардан эҳтиёт бўлар, сақланар эдилар.

Саҳобалари (ҳолини) сўраб-суриштирар, (хос) одамлардан (омма) кишилардаги нарса ҳақида сўрардилар. Чиройли нарсани мақтар, қувватлардилар. Хунук нарсани қоралар, ундан қайтарардилар. Ишлари мўътадил бўлиб, (бир-бирига) хилоф эмасди. Улар ғофил қолишлари ёки оғиб кетишларидан қўрқиб доим сергак турардилар. Ҳар қандай вазиятга шай эдилар. Ҳақни

камайтирмас, чегарадан чиқмас эдилар. У зотга одамлар ичидаги энг яхшилари яқин бўларди. У зот наздларида уларнинг энг афзали (мусулмонларга) холис бўлгани, уларнинг у зот наздларида энг улуғи (мусулмонларга) гўзал суратда муомала қиладигани, ёрдам берадигани эди”.

(Укам Ҳусайн) айтди: “Кейин мен у зотнинг ўтиришлари ҳақида сўрадим. Отам: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам турсалар ҳам, ўтирсалар ҳам зикр қилардилар. Агар бирон қавм олдига борсалар, мажлисдаги бўш жойга бориб ўтирардилар ва (бошқаларни ҳам) шунга буюрардилар.

У зот билан бирга ўтирган ҳар кимга ўз улушини берардилар. Ҳамнишинлари бирон киши у зот учун ўзидан кўра ҳурматлироқ эмас, деб ўйларди. Кимда-ким у зот билан бирга ўтирса ёки бирон ҳожат юзасидан маслаҳатлашса, то ўзи кетмагунича Расулуллоҳ сабр қилиб турардилар. Ким у зотдан бирон эҳтиёжини (чиқаришни) сўраса, албатта, ўша нарса билан ёки ширин сўз айтиб қайтарардилар.

Очиқ чехралари ва (гўзал) хулқларидан барча баҳраманд бўларди. У зот (саҳобаларга) ота (ўрнида) эдилар. Улар эса Расулуллоҳ ҳузурларида ҳақ жиҳатидан барабар саналишарди.

У зотнинг мажлислари ҳилм ва ҳаё, омонат ва сабр мажлиси эди. Унда овозлар кўтарилмас, ҳурматлар оёқ ости қилинмас, мажлисдаги нуқсон-камчиликлар (атрофга) ёйилмас эди.

(Уларнинг барчаси) тенг эдилар, балки тақвода бир-бирларидан афзал саналишарди. Улар камтар эдилар. Мажлисда каттани ҳурмат қилишар, кичикка раҳм қилишар, ҳожатмандни афзал билишар, ғарибни ҳимоя қилишар эди”, деб айтди”, деди²⁰²”.

Шарҳ. Бу – Ҳинд ибн Абу Ҳола розияллоҳу анҳудан нақл қилинган ривоятнинг бир қисми. Имом Термизий уни бир неча бўлакка ажратиб, “Шамоил”да ҳолатга қараб турли ўринларда келтирган. 8-ҳадис шарҳида айтилганидек, бу заиф ҳадис, лекин ундаги сифатларнинг кўпига саҳиҳ ҳадисларда далиллар бор.

Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг суюкли набиралари Ҳасан ибн Али тоғаси Ҳинд ибн Абу Ҳоладан (Аллоҳ улардан рози бўлсин!) шамоилга оид маълумотларни сўраган. Ҳинд унга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳақларида сўзлаб берган. Ҳасан ўша ҳадисни анча вақтгача иниси Ҳусайн ибн Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳудан беркитиб юрган. Вақти келиб, айтиб берган. Билса, укаси аллақачон бу ҳақида отаси Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳудан сўраб, билиб олган экан. Шамоил ҳақида сўрамаган нарсаси деярли қолмабди. Шунда Ҳусайн розияллоҳу анҳу ўзи билган ҳадисни оғасига сўзлаб берган.

Ривоятда айтилишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уйга кирсалар вақтларини учга тақсимлардилар:

1. Бир қисми Аллоҳ учун. Унда ибодат қилар, намоз ўқир, Аллоҳ яратган мавжудотлар ҳақида фикр юритар эдилар.

2. Бир қисми оилалари учун. Бу вақтда улар билан гаплашар, уларга чиройли муомала қилардилар.

3. Яна бир қисмини ўзлари учун ажратардилар. Уни ҳам ўзлари ва одамлар ўртасида тақсимлардилар. Кимдир савол бериб ёки ҳожатини раво қилишни сўраб келса, унга муомала қилардилар. Ўша вақтда у зот олдиларига саҳобалар ичидаги хос кишилар кириб, шариат илмини бевосита ўзларидан ўрганишарди. Кейин бориб, омма мусулмонларга етказишарди. Агар саҳобалар бирон нарса ҳақида сўрашса, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳеч нарсани беркитмасдан жавоб қайтарардилар, зиммаларидаги пайғамбарлик вазифасини омонат билан адо этардилар.

Одамлар учун ажратган вақтларида динда юксак мақомга эришганларни, тақвosi, салоҳияти билан танилганларни афзал билар, динни билиш ва унга амал қилишдаги фазилатларига қараб уларга муомала қилардилар. Динда фақиҳ бўлиш йўлида кимдир кўпроқ илмга, кимдир янада кўпроғига мухтож бўларди. Вазиятга қараб, ҳар бирига илм берардилар. Шунинг учун Пайғамбаримиз алайҳиссалом илм толиблари – мухлис саҳобалар билан банд бўлардилар. Улар вақтларини фақат умматга фойда келтирадиган ишлар билан ўтказишарди. Илм мажлиси тугагач, Расули акрам: “Бу ерда ҳозир бўлганлар мажлисда иштирок этмаганларга етказсин. (Уялиб ёки кўрқиб ё бўлмаса, бошқа сабаблар билан) ҳожатини менга ўзи етказа олмайдиган мухтожлар ҳолидан сизлар мени хабардор қилиб турунглار. Зеро, ким султонга мухтожлар

²⁰² 336 – санади заиф. Бу ҳақида 8-ҳадис таҳрижида маълумот берилган.

ҳожатини етказса, (оёқлар тойиладиган) қиёмат кунда Аллоҳ унинг қадамини мустаҳкам қилади”, деб айтардилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳузурларида фақат фойдали нарсалар: илм, зикр, ибодат ва ҳоказолар тилга олинадиди.

Саҳобаи киромлар ичидаги хос кишилар у зот ҳузурларига қавмнинг пешвоси ўрнида киришар, у ердан яхшилик ва илм ҳосил қилган ҳолда чиқишарди.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом уйдан ташқарига чиқсалар, тилларини кераксиз сўзлардан тияр, фақат фойдали сўзларни гапирар, жумладан, одамларга дин-диёнатни тушунтирар, улар ўртасини ислоҳ қилар, яхшиликка буюрар, ёмонликдан қайтарар, ҳақни баён этардилар. У зот саҳобалар орасида дўстона муҳит пайдо бўлишига ҳаракат қилар, уларни нафратлантирадиган, ораларига низо уруғини сочадиган ишдан эҳтиёт бўлардилар. Ҳар кимни ўзининг муносиб ўрнига қўярдилар: қавмнинг улуғи ҳузурларига келиб, мусулмон бўлса, ҳурматини жойига қўйиб, раҳбарлик мансабида қолдирардилар. Одамларнинг хулқи, табиати ҳар хил (қўпол, баджаҳл ва ҳоказо) бўлгани учун уларга аралашишда меъёрдан чиқмас, улардан ўзларини эҳтиёт қилардилар. Шундай бўлса-да, у зотнинг очиқ чехраларидан, чиройли хулқларидан ҳар ким баҳраманд бўларди. Олдиларига энг одобсиз, кўрс, жоҳил кимса келса, ундан ҳазир бўлган ҳолда гўзал муносабатда бўлаверардилар.

Расули акрам саҳобалар ҳолидан, иссиқ-совуғидан доим хабар олиб турар, бирон киши касал бўлиб қолса, бориб кўрардилар. Ҳузурларига келган хос кишилардан омманинг аҳволи ҳақида сўраб-суриштирардилар. Агар ҳузурларида яхши нарсани эслашса, уни мактар, қувватлардилар. Агар ёмон нарсани эслашса, уни ёмонлар, ундан қайтарардилар. У зотнинг барча ишлари мўътадил ва адолатли эди. Саҳобалар Аллоҳнинг зикридан, тоатидан ғофил қолмасликлари, “хотиржамликка”, роҳат-фароғатга берилиб кетмасликлари учун доим ҳушёр турардилар. У зот ҳар қандай ҳолатга тайёр эдилар. Исталган вақтда зарурат туғилса, ҳақни баён қилар, кўрсатма берар, ваъз-насиҳат қилардилар. Ҳақ-ҳуқуқлар борасида камчиликка йўл қўймас, ҳаддан ошмасдилар. Ишлари ўртача эди. У зотга энг яқин инсонлар одамлар ичида энг афзали, энг сараси бўлишган.

Шу ерда саҳобалар фазилатда бир-биридан фарқ қилишгани кўринади. Бу борада энг афзали Абу Бакр Сиддиқ, кейин Умар ибн Хаттоб, кейин Усмон ибн Аффон, кейин Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳумдир. Ундан кейинги ўринда жаннатийлиги башорат берилган саҳобалар туради.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам наздларида саҳобаларнинг энг улуғи Аллоҳ ва Расулига итоатлироғи, мусулмонларга самимий бўлгани эди. Расулуллоҳга, Исломи динига, мўминларга кўпроқ ёрдам берадиган инсонлар даражаси у зот ҳузурларида юксак саналган.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам турганда ҳам, ўтирганда ҳам Аллоҳни зикр қилардилар. Агар мажлисга келсалар, одамларни турғизмасдан бўш жойни топиб ўтирардилар. Бошқаларни ҳам шундай қилишга буюрардилар.

Мажлисидаги ҳар бир иштирокчи билан бемалол, очиқ мулоқот қилар, бирини бошқасидан паст санамасдилар. Барчага гўзал муомала қилганларидан одамлар “Расулуллоҳ қавм ичида мени кўпроқ яхши кўрсалар керак”, деб ўйларди. Бир одам у зот билан учрашса ёки маслаҳатлашса, уни сабр билан тинглар, саволига жавоб қайтарар, малолланмасдан ҳожатини раво қилар эдилар. Мурожаат қилувчининг ўзи кетмагунича ёки гапини тугармагунича уни бўлмас, ундан юз ўгирмас эдилар. Кимдир бирон нарса сўраб келса, ҳожатини раво қилиб қайтарар, агар сўралган нарса топилмаса, чиройли муомала билан кўнглини олардилар.

У зотнинг гўзал одобларидан, очиқ чехраларидан барча бирдек баҳраманд бўларди, чиройли муомалада одам ажратмасдилар. Расулуллоҳ саҳобаларга меҳр-шафқатда, бош-қош бўлишда маънавий ота ўрнида (яъни, диний раҳнамо) эдилар. Одамлар у зот ҳузурларида ҳақ-ҳуқуқда тенг бўлишган. Бирининг ҳаққини адо этиб, бошқасига зулм қилинмас эди. Барча у зот олдиларидан рози ҳолда чиқарди.

Мажлисларида саҳобаларига мулойимлик, ҳаё, омонат ва сабр билан муомала қилардилар. У зот мажлисларида овозлар баланд кўтарилмас, ҳеч кимнинг ҳурмати топталмас – унда биров ғийбат ёки масҳара қилинмас эди. Агар суҳбат чоғида бирон кишидан айб ўтиб қолса, мажлисидаги гап ташқарига чиқиб тарқатилмас эди.

Юқорида айтилганидек, одамлар чиройли муомалада у зот учун бир хил бўлишган. Фақат ораларидаги афзаллик тақво билан белгиланган. Ким тақводорроқ бўлса, у зот учун азизроқ саналган. Саҳобалар бир-бирларига камтарона муомала қилишарди: каттага ҳурмат, кичикка иззат кўрсатар,

хожатманд одамни ўзларидан афзал билишар, унинг эҳтиёжини қондириш учун қўлларидан келган ишни қилишарди. Шунингдек, ғариб одамнинг ҳаққини адо этишар, уни ҳурматлар, яхшилик улашар, меҳмон қилишар эди.

۳۳۷ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بَرِيْعٍ، حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَوْ أُهْدِيَ إِلَيَّ كُرَاعٌ لَقَبِلْتُ، وَلَوْ دُعِيَ عَلَيَّ لَأَجَبْتُ.

337 – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: **“Агар менга (қўй ёки молнинг) оёғи ҳадя қилинса, уни қабул қиламан. Агар (қўй ёки мол оёғи) пиширилиб, меҳмонга) чақирилсам, (даъватга) ижобат этаман**²⁰³”.

Шарҳ. Аслида қўй оёғи ҳам кадрли нарса, аммо қўйнинг қўли оёғидан кадрлироқ саналади. Шунинг учун “Менга қўйнинг оёғи берилса ёки пишириб, меҳмонга чақирилсам ҳам, унга ижобат этаман”, дейилмоқда. Бу Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг камтарликларидандир.

۳۳۸ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْسَ بِرَاكِبٍ بَعْلٍ وَلَا بِرَدْوَنٍ.

338 – Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: **“Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам менинг олдимга ҳачирга ҳам, арғумоқ²⁰⁴ отга ҳам минмасдан (пиёда) келганлар**²⁰⁵”.

Шарҳ. Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳу касал бўлиб қолганида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уловга минмасдан, яёв келиб, уни кўрганлар. Ўшанда Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу у зотга ҳамроҳ бўлган.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом саҳобаларини зиёрат қилишга уловда ёки яёв борардилар. Ҳолатга қараб иш тутардилар. Агар улов бўлмаса, келгунича пойлаб ўтирмасдан пиёда кетаверардилар.

۳۳۹ – حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، أَنَّ أَبَا يَحْيَى بْنُ أَبِي الْهَيْثَمِ الْعَطَّارُ قَالَ: سَمِعْتُ يُوسُفَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ قَالَ: سَمَّيْنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُوسُفَ، وَأَقْعَدَنِي فِي حِجْرِهِ، وَمَسَحَ عَلَى رَأْسِي.

339 – Юсуф ибн Абдуллоҳ ибн Саломдан ривоят қилинади: **“Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам менга “Юсуф” деб исм қўйганлар, мени бағриларига олиб (ёки тиззаларига ўтказиб), бошимни силаганлар**²⁰⁶”.

Шарҳ. Кичик саҳобий²⁰⁷ Юсуф ибн Абдуллоҳ ибн Салом розияллоҳу анҳумо туғилганида отаси уни Пайғамбаримиз алайҳиссалом ҳузурларига олиб борган. Расулуллоҳ чақалоққа “Юсуф” деб исм қўйганлар, уни кучоқларига олиб, бошини силаб, меҳр кўрсатганлар.

Одатда, саҳобалар оиласида фарзанд дунёга келса, ота хурсанд ҳолда уни Пайғамбаримиз олдиларига олиб келарди. Расулуллоҳ болага чиройли исм қўяр, танглайини кўтарар, меҳр кўрсатар, ҳаққига дуо қилар эдилар. Бундан чиқди, чақалоқ туғилганида аҳли илмлар олдига олиб бориб, дуоларини олиш яхши экан.

²⁰³ 337 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни мусанниф “Жомеъ”да (1338), Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да (5292), Ибн Абу Ҳотим “Илал”да (2284) ривоят қилган.

²⁰⁴ Арғумоқ – зотли чопқир отларга берилган умумий ном (Манба: Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006. – Ж. 1. – Б. 103.).

²⁰⁵ 338 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (194) ва Муслим (1616) “Саҳиҳайн”да, Абу Довуд (2886), Термизий (3851), Насоий (1/87), Ибн Можа (1436) ва Доримий (739) “Сунан”ларида ривоят қилишган.

²⁰⁶ 339 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Аҳмад “Муснад”да (4/35, 6/6), Бухорий “Ал-Адабул муфрад”да (367, 838) ривоят қилган.

²⁰⁷ Ижлий уни ишончли тобеинлар қаторида зикр қилган.

۳۴۰ – حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ، حَدَّثَنَا الرَّبِيعُ – وَهُوَ ابْنُ صَبِيحٍ –، حَدَّثَنَا يَزِيدُ الرَّقَاشِيُّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَجَّ عَلَى رَحْلِ رَثٍّ، وَقَطِيفَةٍ كُنَّا نَرَى ثَمَنَهَا أَرْبَعَةَ دَرَاهِمٍ، فَلَمَّا اسْتَوَتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ قَالَ: لَبَيْكَ بِحَجَّةٍ لَا سُمْعَةَ فِيهَا وَلَا رِبَاءَ.

340 – Анас ибн Молик розияллоху анхудан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоху алайхи ва саллам (туяга миниб,) эски эгарда ҳаж қилдилар. (Эгарнинг) устида биз уни тўрт дирҳамга баҳолайдиган тукли бахмал мато бор эди. Туялари у зотни юқори кўтарганида: “Риё ва сумъадан холи ҳажни (ният қилган ҳолда) лаббайка (айтаман)”, дедилар²⁰⁸.

Шарҳ. Бу ҳадис шарҳини юқорида кўриб чикдик. Бу ерда у бошқа йўл орқали ривоят қилинган. Яъни, ҳадис ровийлари силсиласида фарқ бор.

Шу ўринда мазкур воқеа Ҳажжатул вадоъда бўлганини айтиб ўтиш лозим.

۳۴۱ – حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ ثَابِتِ الْبُنَانِيِّ وَعَاصِمِ الْأَحْوَلِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: أَنَّ رَجُلًا خَيَّاطًا دَعَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَرَّبَ مِنْهُ ثَرِيدًا عَلَيْهِ دُبَّاءُ قَالَ: فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْخُذُ الدُّبَّاءَ، وَكَانَ يُحِبُّ الدُّبَّاءَ.

قَالَ ثَابِتٌ: فَسَمِعْتُ أَنَسًا يَقُولُ: فَمَا صُنِعَ لِي طَعَامٌ أَقْدِرُ عَلَى أَنْ يُصْنَعَ فِيهِ دُبَّاءٌ إِلَّا صُنِعَ.

341 – Анас ибн Молик розияллоху анхудан ривоят қилинишича, бир тикувчи киши Расулуллоҳ соллаллоху алайхи ва салламни (меҳмонга) чақириб, у зот олдиларига қовоқ солинган сарид қўйди. Расулуллоҳ соллаллоху алайхи ва саллам қовоқни олардилар, қовоқни яхши кўрардилар.

Собит айтди: “Мен Анаснинг: “Агар мен учун таом пиширилса ва унга қовоқ қўшилишига кўрбим етса, албатта шундай қилинади”, деб айтганини эшитганман²⁰⁹”.

Шарҳ. Кунларнинг бирида тикувчи киши Расулуллоҳ соллаллоху алайхи ва салламни меҳмонга чақирди. Дастурхонга қовоқли сарид²¹⁰ шўрваси тортилди. Пайғамбаримиз алайҳиссалом табиатан қовоқни яхши кўрардилар, ўзлари учун қўйилган идишнинг турли тарафларидаги қовоқларни териб ердилар. Шунинг учун Анас ибн Молик розияллоху анху ҳам қовоқни яхши кўрарди. Агар унинг хонадонида бирон таомга қовоқ солиш имкони бўлса, албатта, солинарди. Расулуллоҳга бўлган муҳаббатни қаранг! Ҳабиби суйган нарсани суйиш, бу аини муҳаббат ва садоқатдир.

۳۴۲ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ عَمْرِوَةَ قَالَتْ: قِيلَ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: مَاذَا كَانَ يَعْمَلُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِهِ؟ قَالَتْ: كَانَ بَشْرًا مِنَ الْبَشَرِ، يَفْعَلِي ثَوْبَهُ، وَيَحْلُبُ شَاتَهُ، وَيَحْدُمُ نَفْسَهُ.

342 – Амрадан ривоят қилинади: “Оиша розияллоху анҳодан: “Расулуллоҳ соллаллоху алайхи ва саллам уйларида қандай юмушлар билан банд бўлардилар?” деб сўралди. Шунда Оиша: “У зот инсонлардан бири эдилар. Либосларини ўзлари текширар, эчки соғар, (ўзларига) ўзлари хизмат қилар эдилар”, деб жавоб берди²¹¹”.

Шарҳ. Расулуллоҳ соллаллоху алайхи ва саллам улуғ пайғамбар бўлсалар ҳам, уйда оддий инсонлардек эдилар, бошқалардан ажралиб турмасдилар. Жумладан, кийимларининг у ер-бу ерига қараб,

²⁰⁸ 340 – санади заиф. Чунки Рабиъ ибн Сабих ва Язид ибн Абон Рақоший заиф ровийлар. Бу ҳақида 334-ҳадис тахрижида маълумот берилган.

²⁰⁹ 341 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни имом Муслим “Саҳиҳ”да (2041) ривоят қилган. Яна қаранг: “Тухфатул ашроф”, 470-ҳадис; “Ал-Муснадул жомеъ”, 844-ҳадис.

²¹⁰ Аввал айтиб ўтилганидек, сарид – сувига нон тўғралиб, устига гўшти тахлаб сузиладиган шўрва.

²¹¹ 342 – санади саҳиҳ. Қаранг: “Тухфатул ашроф”, 17943-ҳадис; “Ал-Муснадул жомеъ”, 17151-ҳадис.

йиртилган жойлари бўлса, ўзлари ямоқ солардилар, эчкини муборак қўллари билан соғардилар, ўз юмушларини ўзлари қилардилар. Гарчи аёллари, хизматкорлари бўлса ҳам, қўллари билан келадиган барча ишларни ўзлари бажарардилар. Бу – ҳар бир оила бошлиғи учун ибрат. Шундай кишилар бор. Улар ўзи қила оладиган, ўзи қилиши лозим ишларни ҳам аёлига, фарзандига ёки хизматкорига буюради. Бу борадаги хато-камчиликлар суннат билан тузатилади. Зеро, суннати мутахҳара муаммоларга ечим, иллатларга даводир.

48-БОБ. РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ ХУЛҚЛАРИ ҲАҚИДА КЕЛГАН РИВОЯТЛАР

(Унда 15 та ҳадис бор: 343-357)

Шарҳ. “Хулқ” сўзи “феъл-атвор”, “одат”, “қилиқ (характер)”, “ҳолат” каби маъноларни англатади. Хулқ яхши ва ёмон бўлиши мумкин. Мўмин инсон доим хулқини гўзаллаштиришга, ёмон одатлардан халос бўлишга интилади.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам хулқлари одоб-ахлоқлар ичида энг гўзали, комили, ёқимлиси эди. У зотнинг хулқлари Қуръон эди. Қуръонда қандай яхши сифатлар, мақталган одоблар бўлса, Ҳабибимиз улар билан зийнатланган, қандай разил одатлар, ёмон хулқлар бўлса, улардан холи эдилар.

Юқоридаги бобда Пайғамбаримиз алайҳиссалом камтарликлари ҳақидаги ривоятларни ўргандик. Бу ерда эса у зоти шарифнинг хулқлари ҳақидаги ҳадисларни кўриб чиқамиз.

۳۴۳ – حَدَّثَنَا عَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ الدُّورِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ الْمُقَرِّي، حَدَّثَنَا لَيْثُ بْنُ سَعْدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عُمَانَ الْوَلِيدُ بْنُ أَبِي الْوَلِيدِ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ خَارِجَةَ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ: دَخَلَ نَفَرٌ عَلَى زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ فَقَالُوا لَهُ: حَدِّثْنَا أَحَادِيثَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: مَاذَا أُحَدِّثُكُمْ؟ كُنْتُ جَارَهُ، فَكَانَ إِذَا نَزَلَ عَلَيْهِ الْوَحْيُ بَعَثَ إِلَيَّ فَكَتَبْتُ لَهُ، فَكُنَّا إِذَا ذَكَرْنَا الدُّنْيَا ذَكَرَهَا مَعَنَا، وَإِذَا ذَكَرْنَا الْآخِرَةَ ذَكَرَهَا مَعَنَا، وَإِذَا ذَكَرْنَا الطَّعَامَ ذَكَرَهُ مَعَنَا، فَكُلُّ هَذَا أُحَدِّثُكُمْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

343 – *Хорижа ибн Зайд ибн Собитдан ривоят қилинади: “Бир гуруҳ (кишилар отам) Зайд ибн Собитнинг олдида кириб, “Бизга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳадисларини айтиб беринг”, дейишди. У: “Сизларга нимани айтиб бераман?! Мен у зотнинг қўшнилари эдим. Агар ваҳий тушса, менга (одам) юборардилар. Мен у зот учун ёзиб берардим. Агар биз дунёни эсласак, у зот ҳам биз билан дунёни эслардилар. Агар охиратни эсласак, биз билан қўшилиб охиратни эслардилар. Агар таомни эсласак, биз билан уни эслардилар. Шуларнинг ҳаммасини сизларга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ҳадис (ўларок) айтиб бераман”, деди²¹²”.*

Шарҳ. Зайд ибн Собит розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламга қўшни эди. Шунинг учун у зот шамоилларини яқиндан биларди. Жаброил алайҳиссалом ваҳий олиб келганида Расулуллоҳ Зайднинг олдида одам юбориб чақиртирардилар. У келиб нозил бўлган оятларни ёзарди²¹³. Бундан Зайд ибн Собит розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз алайҳиссаломга нақадар яқин инсон бўлганини биламиз.

Зайд айтишича, агар саҳобалар дунёни эслашса, Пайғамбаримиз ҳам дунёни эслар, ундан зуҳд қилишга чақирар, дунёга берилиб кетишдан огоҳлантирар, дунё Аллоҳ наздида жуда қадрсиз эканини, пашша қанотичалик ҳам қиймати йўқлигини тушунтирар эдилар.

²¹² 343 – санади заиф. Чунки Сулаймон ибн Хорижанинг холи мажхул. Қаранг: “Тухфатул ашроф”, 3711-ҳадис; “Ал-Муснадул жомеъ”, 3887-ҳадис.

²¹³ Ваҳий котиблари тўққиз нафар эди. Улар: Зайд ибн Собит, Усмон ибн Аффон, Али ибн Абу Толиб, Убай ибн Каъб, Муовия ибн Абу Суфён, Холид ибн Саид, Ҳанзала ибн Рабиъ, Алоъ ибн Ҳазрабий ва Абон ибн Саид розияллоҳу анҳум (Манба: Божурий. Ал-Мавоҳидул ладуния. – Б. 550.).

Агар саҳобалар охиратни эслашса, Ҳабибимиз ҳам охиратни эслар, унга қизиқтирар, охират ҳақиқий, мангу диёр эканини, яхши амал қилувчилар учун охиратда улкан мукофотлар борлигини баён қилардилар.

Агар улар таомни эслашса, Расулуллоҳ таомланиш одоби ва фойдаларини, айрим таомлар хусусиятини, овқатланиш билан боғлиқ ҳукмларни зикр қилардилар.

۳۴۴ — حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ زِيَادِ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ الْقُرَظِيِّ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُقْبِلُ بَوَجهِهِ وَحَدِيثِهِ عَلَى أَشَرِّ الْقَوْمِ يَتَأَلَّفُهُمْ بِذَلِكَ، فَكَانَ يُقْبِلُ بَوَجهِهِ وَحَدِيثِهِ عَلَى حَتَّى ظَنَنْتُ أَنِّي خَيْرُ الْقَوْمِ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَنَا خَيْرٌ أَوْ أَبُو بَكْرٍ؟ قَالَ: أَبُو بَكْرٍ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَنَا خَيْرٌ أَوْ عُمَرُ؟ فَقَالَ: عُمَرُ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَنَا خَيْرٌ أَوْ عُثْمَانُ؟ فَقَالَ: عُثْمَانُ، فَلَمَّا سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَدَّقَنِي فَلَوَدِدْتُ أَنِّي لَمْ أَكُنْ سَأَلْتُهُ.

344 — Амр ибн Ос розияллоҳу анхудан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам юзлари ва сўзлари билан қавмнинг энг ёмонига (қалбни) ошно қилиш учун иқбол қилардилар. У зот менга юзлари ва сўзлари билан иқбол қилардилар. Ҳатто қавм ичида энг яхшиси ўзим бўлсам керак, деб ўйлаб қолардим. (Бир куни:) “Эй Расулуллоҳ, мен яхшиманми ёки Абу Бакрми?”, деб сўрадим. У зот: “Абу Бакр”, дедилар. Мен: “Эй Расулуллоҳ, мен яхшиманми ёки Умарми?” деб сўрадим. У зот: “Умар”, дедилар. Шунда: “Эй Расулуллоҳ, мен яхшиманми ёки Усмонми?” деб сўрадим. У зот: “Усмон” дедилар. Расулуллоҳдан (бу ҳақида) сўраганимда менга ростини айтганларида “Қошки у зотдан бу ҳақида сўрамаганимда эди”, деб қолдим²¹⁴”.

Шарҳ. “Иқбол қилиш” деганда “юзланиш”, “диққат-эътиборини қаратиш” каби маънолар кўзда тутилади.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам гўзал хулқ соҳиби эдилар. Агар у зот мажлисларига қавм ичидаги энг ёмон, беадаб, қўпол кимса келиб қолса, уни очиқ чехра билан кутиб олар, ширин сўзлар айтиб, юзларини унга қаратар, сўзлари билан ҳам унга беътибор эмасликларини билдирардилар. Бу билан унинг қалби Расулуллоҳга, у зот олиб келган динга мойил бўларди.

Буюк саҳобалардан бири Амр ибн Ос розияллоҳу анҳу айтишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уни хурсандчилик билан қаршилар, чиройли сўзлар айтиб, кўнглини олар эдилар. Шунинг учун Амр: “Қавм ичида энг яхшиси ўзим бўлсам керак. Шунинг учун Расулуллоҳ менга шундай муомала қилиптилар”, деб ўйлаб қолди. Тахмини ростлигини текшириш учун у зотга шундай савол билан мурожаат қилди:

- Эй Расулуллоҳ, мен яхшиманми ёки Абу Бакрми?
- Абу Бакр.
- Эй Расулуллоҳ, мен яхшиманми ёки Умарми?
- Умар.
- Эй Расулуллоҳ, мен яхшиманми ёки Усмонми?
- Усмон.

Шундан сўнг Амр ибн Ос розияллоҳу анҳу билдики, у саҳобалар ичида энг афзали эмас экан. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам унинг саволига ростини айтиб жавоб бердилар. Амрнинг айтишича, у зотдан бунга сўраб, билганидан кўра сўрамагани, ўзининг гумонида қолгани яхши эди. Чунки тахмини хато бўлиб чиқди.

۳۴۵ — حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، أَنْبَأَنَا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ الضُّبَعِيُّ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: خَدَمْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشْرَ سِنِينَ، فَمَا قَالَ لِي أَفَّ قَطُّ، وَمَا قَالَ لِي لَشَيْءٍ صَنَعْتُهُ: لَمْ صَنَعْتُهُ، وَلَا

²¹⁴ 344 — санади заиф. Чунки Муҳаммад ибн Исҳоқнинг анъанаси бор. Қолаверса, Зиёд ибн Абу Зиёд — Жассос заиф ровий. Қаранг: “Тухфатул ашроф”, 10746-ҳадис; “Ал-Муснадул жомеъ”, 10767-ҳадис.

لِشَيْءٍ تَرَكْتُهُ: لَمْ تَرَكْتُهُ، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَحْسَنِ النَّاسِ خُلُقًا، وَلَا مَسِسْتُ خَرًّا وَلَا حَرِيرًا قَطُّ، وَلَا شَيْئًا كَانَ أَلَيْنَ مِنْ كَفِّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَا شَمِّمْتُ مِسْكَ قَطُّ، وَلَا عِطْرًا كَانَ أَطْيَبَ مِنْ عَرِقِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

345 – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Мен Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга ўн йил хизмат қилдим. У зот менга бирон марта “Уф”, демаганлар. Бирон нарсани қилганим учун: “Нега буни қилдинг?” ёки бирон нарсани тарк этганим учун: “Нега буни қилмадинг?” демаганлар. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам одамлар ичида хулқи энг гўзали эдилар. Мен Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам кафтларидан юмшоқроқ шойини ҳам, ипакни ҳам, бирон нарсани ушламаганман. Мен Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам терларидан кўра хушбўйроқ бирон мушкни ҳам, атирни ҳам ҳидламаганман²¹⁵”.

Шарҳ. “Уф” сўзи норозиликни, нафратланишни ифодалайди. У “Сендан безорман” деган маънони билдиради. Шунинг учун ҳеч кимга, айниқса, ота-онага бу сўз ишлатилмайди.

Машҳур саҳоба Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу оз эмас, кўп эмас ўн йил Пайғамбаримиз алайҳиссалом хизматларида бўлган. Мана шу вақт ичида Расулulloҳнинг хулқлари, одатлари, ўзларини тутишлари ҳақида етарли маълумотга эга бўлган. Анаснинг айтишича, Расулulloҳ унга бирон марта “уф” демаганлар. Ўн йилда одамдан қанча хато-камчилик ўтади. Шундай бўлса-да, хулқи Куръон бўлган зот оғзиларидан бирон марта “уф” деган сўз чиқмаган. Бу буюк одоб, сабр-тоқат самарасидир.

Қолаверса, Ҳабибимиз Анасга қилган иши учун ҳаргиз: “Нега буни қилдинг?!” қилмаган иши учун эса: “Нега буни қилмадинг?!” демаган эканлар. Албатта, бу ерда кундалик юмушлар кўзда тутилган. Шаръий вазифалар, тоат-ибодат борасида бундай дейилмайди. Чунки ибодатни узрсиз тарк этиш, унга безътибор бўлиш яхши эмас.

Бу ерда яна бир хулоса чиқади: Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу ўн йил давомида Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга фидокорлик билан хизмат қилган, қойишга арзийдиган айб иш қилмаган. Шунинг учун бўлса керак, Пайғамбаримиз уни тергамаганлар, унча-мунча камчилигини кечирганлар.

Анас ибн Молик эътирофига кўра, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам сўзларида, хатти-ҳаракатларида, одобу муомалаларида энг яхши хулқли инсон эдилар.

Анас ушлаган қўллар ичида энг майини, ипакдан ҳам юмшоғи Расулulloҳнинг муборак кафтлари экан.

Анас ҳидлаган ҳидлар ичида энг ёқимлиси, хушбўйи Расулulloҳнинг муборак терлари хиди экан. Аллоҳ таоло у зотни мукаррам қилгани учун шундай бўлган. Аллоҳ Пайғамбаримиз алайҳиссаломни тана жиҳатидан ҳам, хулқ жиҳатидан ҳам комил қилиб яратган эди.

٣٤٦ – حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ وَأَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ – هُوَ الضَّبِّيُّ – وَالْمَعْنَى وَاحِدٌ قَالَا: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ سَلَمِ الْعَلَوِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَّهُ كَانَ عِنْدَهُ رَجُلٌ بِهِ أَثَرُ صُفْرَةٍ، قَالَ: وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَكَاذُ يُوَاجِهُ أَحَدًا بِشَيْءٍ يَكْرَهُهُ، فَلَمَّا قَامَ قَالَ لِلْقَوْمِ: لَوْ قُلْتُمْ لَهُ يَدْعُ هَذِهِ الصُّفْرَةَ.

346 – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳузурларида бир киши ўтирганди. Унда сариқ ранг изи бор эди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўзлари ёқтирмаган нарсани бирон кишининг юзига айтмасдилар. Ҳалиги киши туриб кетганидан кейин қавмга қараб: “Унга айтсангиз, ўша сариқ рангни тарк этса, (яхши бўларди)”, дедилар²¹⁶.

²¹⁵ 345 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадиси Бухорий (6041) ва Муслим (2330) “Саҳиҳайн”да, Абу Довуд (4774), Термизий (2015) ва Доримий (63) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (3/95, 97, 227, 255) ривоят қилган.

²¹⁶ 346 – санади заиф. Чунки Салм Алавий – Салм ибн Қайс заиф ровий.

Шарҳ. Бадан ёки либосдаги сариқ ранг заъфарон ёки бошқа нарсалар сабабидан бўлади. Бу аёлларга хос иш саналиб, зийнат учун қилинади.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам, одатда, кимдадир ёкимсиз нарсани кўрсалар юзига айтмасдилар. Аммо шароит тақозо этса, ўзига айтиб, хатони тўғрилардилар. Бу ривоятда айтилишича, бадани ёки кийимида сариқ ранг изи бор киши ўрнидан туриб, чиқиб кетганидан кейин унга танбех беришни саҳобаларига тайинладилар, ўзлари айтишни лозим топмадилар.

۳۴۷ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْجَدَلِيِّ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ: لَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاحِشًا، وَلَا مُتَفَحِّشًا، وَلَا صَخَابًا فِي الْأَسْوَاقِ، وَلَا يَجْزِي بِالسَّيِّئَةِ السَّيِّئَةَ، وَلَكِنْ يَغْفُو وَيَصْفَحُ.

347 – *Ошиа розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:* “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам табиатларида ахлоқсизлик йўқ эди. У зот ўзларини мажбурлаб ҳам ахлоқсизлик қилмасдилар, бозорларда бақирувчи эмасдилар, ёмонликни ёмонлик билан жазоламас, балки авф этар, кечириб юборар эдилар²¹⁷”.

Шарҳ. Таржимада “ахлоқсизлик” деб ифодаланган сўз арабча матнда “фаҳш” калимаси билан берилган. Бу сўз бизда “зино”, “бузуклик” маъноларида қўлланади. Аслида фаҳш сўзда ва амалда номаъқул, одобга зид ишларни қилишдир.

Бир хил кимсалар оғзидан боди кириб, шоди чиқади, сўкади, ҳақоратлайди, лаънатлайди, тилига эътиборсиз бўлади. Мана шу сўздаги (қавлда) фаҳшдир.

Бузук ишлар қилиш, зино ва шу каби оғир маъсиятларга шўнғиш амалдаги фаҳш саналади.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом табиатларида бузук ишлар қилиш хусусияти йўқ эди. Ўзларини мажбурлаб ҳам ундай номаъқул ишлар содир этмасдилар.

У зот бозорларда бақир-чақир қилмас эдилар. Агар бирон киши ёмонлик қилса, уни ёмонлик билан қайтармас, балки айбидан ўтар, кечириб юборардилар. Аслида ёмонликни ёмонлик билан жазолаш жоиз бўлса-да, юксак одоб соҳиби бўлган Пайғамбаримиз айнан шундай йўл тутардилар. Албатта, бу ўч олишга ожизликдан эмас, қарами кенгликдан қилинади.

۳۴۸ – حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ إِسْحَاقَ الْهَمْدَانِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُهُ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ: مَا ضَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ شَيْئًا قَطُّ، إِلَّا أَنْ يُجَاهِدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَلَا ضَرَبَ خَادِمًا أَوْ امْرَأَةً.

348 – *Ошиа розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:* “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳнинг йўлида жад қилишдан ташқари қўллари билан бирон нарсани урмаганлар. У зот хизматкорни ҳам, аёлни ҳам урмаганлар²¹⁸”.

Шарҳ. Калтаклаш билан доим ҳам натижага эришиб бўлмайди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳ йўлида жидду жад қилишдан бошқа ўринларда бирон кишини, хизматкорни ҳам, аёлни ҳам урмаганлар, балки саҳобаларни улуғ набавий дарслар билан тарбиялаганлар, уларнинг қалбига Ислому нуруни олиб кирганлар. Қалбда имон чуқур жой олганидан кейин бир оғиз сўз билан одамларнинг ўзи яхшилиikka ошиққан, ёмонликдан ҳайиққан.

Бу ҳадисни Абу Довуд “Сунан”да (4182, 4789), Аҳмад “Муснад”да (3/133, 153, 160), Бухорий “Ал-Адабул муфрад”да (437), Насойй “Амалул явми вал лайла”да (235), Абу Яъло “Мўъжам”да (4277) ривоят қилган.

²¹⁷ 347 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни мусанниф “Жомеъ”да (2016), Аҳмад “Муснад”да (6/174, 236, 246), Ибн Абу Шайба “Мусаннаф”да (8/518), Ибн Хиббон “Саҳиҳ”да (6443), Таҳовий “Шарҳул мушқил”да (4433) ривоят қилган.

²¹⁸ 348 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Муслим “Саҳиҳ”да (2328), Абу Довуд (4786), Ибн Можа (1984) ва Доримий (2224) “Сунан”да, Аҳмад (6/31, 206, 229) ва Абд ибн Хумайд (1481) “Муснад”да ривоят қилган.

Шуни ҳам айтиб ўтиш керак: Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бирон нарсани ёқтирмасалар, юзлари ранги ўзгариб кетарди. Саҳобалар буни яхши пайкашарди. Сўздан кўра ҳолат билан тушунтириш қалбга кучлироқ таъсир қилади. Қолаверса, бирон нарсани хушласалар, юзлари ёришиб кетар, хурсандчиликлари билинарди. Набавий тарбия фақат сўз билан эмас, ҳолат билан ҳам олиб борилган. Бунда оила бошлиқлари, жамоат раҳбарлари ибрат олса арзийдиган жиҳатлар бисёр.

۳۴۹ – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الصَّبِيِّ، حَدَّثَنَا فُضَيْلُ بْنُ عِيَّاضٍ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُتَّصِرًا مِنْ مَظْلَمَةٍ ظَلَمَهَا قَطُّ، مَا لَمْ يُتَّهَكْ مِنْ مَحَارِمِ اللَّهِ شَيْءٌ، فَإِذَا اتَّهَكَ مِنْ مَحَارِمِ اللَّهِ شَيْءٌ كَانَ مِنْ أَشَدِّهِمْ فِي ذَلِكَ غَضَبًا، وَمَا خَيْرَ بَيْنَ أَمْرَيْنِ إِلَّا اخْتَارَ أَيْسَرَهُمَا مَا لَمْ يَكُنْ مَأْتَمًا.

349 – *Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга ўзларининг ҳақларида зулм қилинганида ўч олганларини кўрмаганман. Магар Аллоҳ ҳаром қилган нарсалардан биронтаси топталиши бундан мустасно. Агар Аллоҳ ҳаром қилган нарсалардан биронтаси топталса, ундан қаттиқ ғазабланувчи эдилар. Агар у зотда икки ишдан бирини танлаш имкони бўлса, магар гуноҳга олиб бормаса, енгилини танлардилар*²¹⁹”.

Шарҳ. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳар қандай хатони кечирганмилар, деган саволга мана шу ривоятдан жавоб оламиз.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом ўзлари учун ҳеч кимдан ўч олмаганлар, балки кечириб юборганлар. Қачон Аллоҳ белгилаб берган чегаралар поймол этилса, ғазабланар, жиноятчига жазо тайинлардилар.

Агар у зотда икки ишдан бирини танлаш имкони бўлса, магар ўша иш гуноҳга сабаб бўлмаса, енгилини танлардилар. Агар гуноҳ бўлса, оғирроқ бўлса ҳам иккинчисини ихтиёр этардилар, гуноҳ-маъсиятга восита нарсалардан ўзларини қаттиқ сақлардилар.

۳۵۰ – حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: اسْتَأْذَنَ رَجُلٌ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا عِنْدَهُ، فَقَالَ: بِئْسَ ابْنُ الْعَشِيرَةِ أَوْ: أَخُو الْعَشِيرَةِ، ثُمَّ أَذِنَ لَهُ، فَلَمَّا دَخَلَ أَلَانَ لَهُ الْقَوْلَ، فَلَمَّا خَرَجَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، قُلْتَ مَا قُلْتَ، ثُمَّ أَلَنْتَ لَهُ الْقَوْلَ؟! فَقَالَ: يَا عَائِشَةُ، إِنَّ مِنْ شَرِّ النَّاسِ مَنْ تَرَكَهُ النَّاسُ، أَوْ وَدَعَهُ النَّاسُ اتِّقَاءً فُحْشِهِ.

350 – *Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Бир киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳузурларига (кириш учун) изн сўради. Мен ўша ерда эдим. Шунда у зот: “(Бу киши) қавмининг нақадар ёмон ўғли ёки биродари”, дедилар. Кейин ҳалиги кишига рухсат бердилар. У кирганидан кейин мулойим сўз айтдилар. Чиқиб кетганидан кейин мен: “Эй Расулуллоҳ, сиз (у ҳақида) айтадиганингизни айтдингиз. Кейин унга юмшоқ муомала қилдингиз?!” дедим. Шунда у зот: “Эй Оиша, одамлар ичидаги энг ёмонларидан (бири) ахлоқсизлигидан қўрқиб одамлар уни тарк этган ёки ташлаб қўйган кимсадир”, дедилар*²²⁰”.

Шарҳ. Бир киши келиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам уйларида киришга рухсат сўради. Оиша розияллоҳу анҳо онамиз ўша ерда эдилар. Шунда Пайғамбаримиз қўполлигига ишора қилиб: “Бу қандай ҳам ёмон киши”, дедилар. Кейин киришга изн бердилар. Ҳалиги одам киргач, унга чиройли сўзлар айтдилар, мулойим муомала қилдилар. Бу ҳолат Оиша онамизга эриш туюлди. Шунинг

²¹⁹ 349 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (3560, 6126, 6786) ва Муслим (2327) “Саҳиҳайн”да, Абу Довуд “Сунан”да (4785), Аҳмад “Муснад”да (6/85, 114, 115) ривоят қилган.

²²⁰ 350 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (6032, 6131) ва Муслим (2591) “Саҳиҳайн”да, Абу Довуд (4791) ва Термизий (1996) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/38), Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да (4538), Абдураззоқ “Мусаннаф”да (20144) ривоят қилган.

учун ҳалиги киши чиқиб кетганидан кейин: “У ҳақида айтадиганингизни айтдингиз. Кейин юмшоқ муомала қилдингиз. Бунинг боиси нима?!” деб сўради. Шунда Расули акрам: “Эй Оиша, одамлар ичидаги энг ёмонларидан (бири) ахлоқсизлигидан кўриқиб одамлар уни тарк этган ёки ташлаб қўйган кимсадир”, дедилар. Яъни, одамлар кўполлиги, оғзи ёмонлиги учун уни тарк этадиган кимса қавмнинг энг ёмонидир. Агар шундай одамларга юмшоқ муомала қилинмаса, азият етказди. Шунинг учун улардан узоқ юрилади, юзма-юз келинганида яхши муомала қилинади.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам сиёсат бобида ҳам мохир етакчи эдилар. Одамлар қалбини очиқ чехра, гўзал муомала, кенг қарам, меҳр-оқибат билан забт этар, ҳақ динга киришга мойил қилар эдилар.

۳۵۱ – حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ وَكِيعٍ، حَدَّثَنَا جُمَيْعُ بْنُ عُمَيْرٍ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْعَجَلِيُّ، أَنَّ أَبَا رَجُلٍ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ مِنْ وَلَدِ أَبِي هَالَةَ زَوْجِ خَدِيجَةَ يُكْنَى أَبَا عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ ابْنِ أَبِي هَالَةَ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ قَالَ: قَالَ الْحُسَيْنُ: سَأَلْتُ أَبِي عَنْ سِيرَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي جُلُوسَائِهِ، فَقَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَائِمَ الْبُشْرِ، سَهْلَ الْخُلُقِ، لَيِّنَ الْجَانِبِ، لَيْسَ بِفَظٍّ، وَلَا غَلِيظٍ، وَلَا سَخَابٍ، وَلَا فَحَاشٍ، وَلَا عِيَّابٍ، وَلَا مُشَاحٍ، يَتَعَافَلُ عَمَّا لَا يَشْتَهِي، وَلَا يُؤَيِّسُ مِنْهُ رَاجِيَهُ، وَلَا يُجِيبُ فِيهِ، قَدْ تَرَكَ نَفْسَهُ مِنْ ثَلَاثٍ: الْمِرَاءِ، وَالْإِكْتَارِ، وَمَا لَا يَغْنِيهِ، وَتَرَكَ النَّاسَ مِنْ ثَلَاثٍ: كَانَ لَا يَذُمُّ أَحَدًا، وَلَا يَعِيبُهُ، وَلَا يَطْلُبُ عَوْرَتَهُ، وَلَا يَتَكَلَّمُ إِلَّا فِيمَا رَجَا ثَوَابَهُ، وَإِذَا تَكَلَّمَ أَطْرَقَ جُلُوسَاؤُهُ كَأَنَّمَا عَلَى رُءُوسِهِمُ الطَّيْرُ، فَإِذَا سَكَتَ تَكَلَّمُوا، لَا يَتَنَازَعُونَ عِنْدَهُ الْحَدِيثَ، مَنْ تَكَلَّمَ عِنْدَهُ أَنْصَتُوا لَهُ حَتَّى يَفْرَغَ، حَدِيثُهُمْ عِنْدَهُ: حَدِيثٌ أَوَّلُهُمْ، يَضْحَكُ مِمَّا يَضْحَكُونَ مِنْهُ، وَيَتَعَجَّبُ مِمَّا يَتَعَجَّبُونَ مِنْهُ، وَيَصْبِرُ لِلْغَرِيبِ عَلَى الْجَفْوَةِ فِي مَنْطِقِهِ وَمَسْأَلَتِهِ، حَتَّى إِنْ كَانَ أَصْحَابُهُ لَيَسْتَحْلِبُونَهُمْ، وَيَقُولُ: إِذَا رَأَيْتُمْ طَالِبَ حَاجَةٍ يَطْلُبُهَا فَأَرْفُدُوهُ، وَلَا يَقْبَلِ الثَّنَاءَ إِلَّا مِنْ مُكَافِيٍّ، وَلَا يَقْطَعُ عَلَى أَحَدٍ حَدِيثَهُ حَتَّى يَجُوزَ فَيَقْطَعُهُ بِنَهْيٍ أَوْ قِيَامٍ.

351 – Ҳасан ибн Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Ҳусайн: “Мен отамдан Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳамнишинлари орасидаги одатлари ҳақида сўрадим. У: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам доим кулиб турувчи, юмшоқ табиатли, мулойим (инсон) эдилар. Кўпол ҳам, кўрс ҳам, бақириб-чақирадиган ҳам, ахлоқсиз ҳам, айбловчи ҳам, зикна ҳам эмас эдилар. Ўзлари истамаган нарсага эътибор бермасдилар. У зотдан бирон нарса илинжида келгани ноумид қилмасдилар. (Агар ўзлари истамаган нарсани сўраб келса ёки ёқтирмайдиган таомларига чақирса,) унга ижобат қилмасдилар. Ўзларини уч нарсдан: жанжаллашиш, кўпайтириш ва бефойда ишлардан тийган эдилар. Одамларни ҳам уч жиҳатдан тарк этгандилар: ҳеч кимни ёмонламас, айбламас, бировнинг камчилигини қидирмасдилар. Фақат савоби умид қилинадиган сўзларни гапирардилар. Агар сўзласалар мажлисдагилар худди бошларига қуш қўнгандек жим ўтиришарди. Гапни тугатганларидагина гапиришарди. (Саҳобалар) у зот ҳузурларида гап талашишмасди. Агар бирон киши у зот олдиларида гапирса, то гапини тугатмагунича сукут сақлаб туришарди. У зот ҳузурларида аввалги келган биринчи сўз бошларди. У зот (саҳобалар) нимадан кулишса, ўшанда кулар, нимадан ажабланишса, ўшандан ажабланар эдилар. Бегонанинг сўз ва саволдаги дағаллигига сабр қилардилар. Ваҳоланки, асҳоблари уни (мажлисга) жалб қилишарди. У зот: “Агар ҳоҷатталабни кўрсангиз, унга ўша заҳоти ёрдам беринг”, деб айтардилар. Агар яхшилик қилмаган бўлсалар ҳеч кимдан мақтовни қабул қилмасдилар. У зот бирон кишининг гапини токи чегарадан чиқмагунича бўлмасдилар. (Агар ҳаддидан ошса,) уни манъ қилар ёки (ўринларидан) туриб кетардилар”, деб айтди”, деди²²¹”.

Шарҳ. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўз мажлисларида ҳозир бўладиганларни хушчақчақлик билан қарши олардилар. У зотнинг табиатли юмшоқ, ўзлари мулойим, сабмли, бағрикенг,

²²¹ 351 – санади заиф. 8-ҳадис шарҳида унинг тажрижи ҳақида маълумот берилган.

хушмуомала эдилар. Одамларга кўпол муносабатда бўлмасдилар. Овозларини баланд кўтармасдилар, бакир-чакир қилмасдилар, балки ўртача овозда гапирардилар. Адабсизлик у зотга ёт эди. Яхши ва ёқимли нарсаларни зинҳор ёмонламасдилар. Илло номаъқул ишни кўрсалар, уни қоралар, ундай ишдан қайтарардилар.

У зот мол ва илм тарқатишда бахил бўлмаганлар. Бирон нарса сўраб келганни қуруқ қўл билан қайтармасдилар. Илмни ҳар кимга ўргатар, ҳеч нарсани яширмасдилар. У зот ҳар жиҳатдан қўли очиқ инсон эдилар.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом атрофда бўлаётган воқеа-ҳодисаларни зийраклик билан кузатиб борардилар, лекин ўзларига ёқмаган ёки фойдасиз ишларга парво қилмасдилар.

Ҳузурларига бирон нарса истаб келган одамни ноумид қайтармасдилар, тилаган нарсасини топиб, ҳожатини раво қилар, ҳеч бўлмаса, унга кўмак бера оладиган одамга йўллаб кўяр ёки ширин сўз айтардилар, кўнглини чўктирмасдилар.

У зот уч нарсадан узоқ юрардилар: 1. Одамлар билан талашиб-тортишиш, жанжал-тўполон қилиш. 2. Мол-дунё ёки бефойда сўзларни кўпайтириш. 3. Дин ва дунёга фойдасиз нарсаларга қаттиқ киришиш.

Одамларни уч жиҳатдан тарк этгандилар: 1. Ҳеч кимни ёмонламасдилар. Бошқаларни бу ишдан қайтарардилар. 2. Бирон одамнинг айб-камчиликларини кидириб, у ҳақида текшириб-суриштириб юрмасдилар. 3. Фақат фойдали сўзларни айтардилар ва бунинг учун Аллоҳдан савоб умид қилардилар. Бефойда, савоб берилмайдиган сўзлардан сақланардилар.

Агар мажлисда ваъз-насихат қилсалар, динни таълим бериб, маъруза ўқисалар, саҳобалар бошларига қуш кўнгандек жим ўтириб эшитишарди. Маълумки, қуш тинч турган ерга кўнади. Бу ўринда саҳобалар Расулуллоҳнинг сўзларини нақадар эътибор ва қизиқиш билан эшитишларига ишора қилинмоқда. Пайғамбаримиз алайҳиссалом шундай маҳорат билан, балоғату фасоҳат билан гапирганлари боис одамлар бутун вужудлари билан гапга қулоқ солишарди. Бунда саҳобаларнинг юксак одоби ҳам кўзга ташланади.

Расулуллоҳ гапларини тамомлаганларидан кейин саҳобалар гапиришарди. Улар Саййидул башар ҳузурларида гап талашиб, жанжаллашишмасди. Бу борада Расулуллоҳ уларга чиройли таълим бергандилар. Ёши улуғ ёки мажлисга биринчи келган одам биринчи гап бошларди.

Агар мажлисда бирон киши гапирса, токи сўзини тамомламагунича одоб билан унга қулоқ солишарди, сўзини бўлишмасди. Биринчи келган сўзни биринчи бошларди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам саҳобалар билан ҳамжиҳат, қалблари, сўзлари уларники билан бир эди. Саҳобалар нима сабабдан кулишса, Пайғамбаримиз ҳам кўшилиб кулар, улар нимадан ажабланишса, у зот ҳам ўша нарсадан ажабланар эдилар. Бунда саҳобаларга нисбатан самимият ва дўстона муносабат кўринади.

Агар кўпол муомалали бирон кимса келиб, Пайғамбаримиз алайҳиссаломга гапирса, савол берса, унга сабр қилардилар. Саҳобалар бўлса ана шундай саҳройи араб келиб, савол беришини хоҳлардилар. Чунки ўзлари Расулуллоҳга кўп савол бера олмасдилар. Бу ишга аъробий журъат этарди. Унинг орқасидан кўп манфаатли нарсаларни, ўзларини қизиқтирган масалалар жавобини билиб олишарди.

Агар ҳожатманд кишини кўрсалар саҳобаларни унга ёрдам беришга чорлардилар. Бирон яхшилик қилмаган ҳолда биров мақтов айтса, уни қабул қилмас эдилар ёки кимдир у зотга яхшилик қилса, уни ортиғи билан қайтарар, уни берганидан яхшироқ нарса билан мукофотлардилар.

Олдидарида биров гапирса, муродини айтгунича гапини бўлмасдилар, сабр қилиб кутиб турардилар. Магар у сўзлашда чегарадан чиқса, уни қайтарар ёки ўтирган жойларидан туриб, чиқиб кетардилар.

۳۵۲ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ قَالَ:

سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ: مَا سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا قَطُّ فَقَالَ: لَا.

352 — Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳу айтади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан бирон нарса сўралганида зинҳор “Йўқ”, демаганлар²²²”.

²²² 352 — санади саҳиҳ.

Шарҳ. Яъни, агар бирон киши Пайғамбаримиз алайҳиссаломдан ёрдам сўраб келса, кўмак беришни инкор этмасдилар, қўлларидан келганича ҳожатини раво қилардилар. Агар сўралган нарса ўзларида бўлмаса, бошқа одамга йўллардилар. Хуллас, ҳар бир ҳожатмандни рози қилишга, ишини битириб беришга интилардилар.

۳۵۳ – حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عِمْرَانَ أَبُو الْقَاسِمِ الْقُرَشِيُّ الْمَكِّيُّ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ ابْنِ شَهَابٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجْوَدَ النَّاسِ بِالْخَيْرِ، وَكَانَ أَجْوَدَ مَا يَكُونُ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ، حَتَّى يَنْسَلِخَ، فَيَأْتِيهِ جَبْرِيلُ، فَيَعْرِضُ عَلَيْهِ الْقُرْآنَ، فَإِذَا لَقِيَهُ جَبْرِيلُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجْوَدَ بِالْخَيْرِ مِنَ الرِّيحِ الْمُرْسَلَةِ.

353 – *Ибн Аббос розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам яхшилик қилишда одамларнинг энг саҳийси эдилар. Рамазонда – то ой якунлангунича – саховатлари янада ортиб кетарди. Шунда Жаброил Расулуллоҳ ҳузурларига келар, Қуръонни унга ёддан ўқиб берардилар. Агар Жаброил билан учрашсалар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам яхшилик қилишда (фойдали ёмғирдан олдин) эсадиган шамолдан ҳам саҳий бўлиб кетардилар*²²³”.

Шарҳ. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам инсонлар ичида Аллоҳдан энг кўп кўркувчи, У Зотни энг яхши билувчи, энг покдомон, хулқи энг гўзал ва энг карамли инсон эдилар. Рамазон ойида у зотнинг қўллари янада очиқ бўлиб кетарди. Чунки бу муборак ой яхшилик қилиш, ҳайр-саховат кўрсатиш, илм тарқатиш оyi, улкан ажр-мукофотлар ишланадиган ғанимат вақтдир.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳар йили рамазонда Жаброил алайҳиссаломга Қуръонни бир марта ёддан ўқиб берардилар. Демак, қорилар ўзлари мустақил хатм қилишлари билан бирга ҳар йили бир марта устозларига Қуръонни ўқиб бериб, ўтказиб олишлари яхши экан.

Жаброил билан учрашсалар Ҳабибимиз саховатлари олдингидан бир неча барабар кўпайиб кетарди, худди ҳар тарафга эсган шамолдек бўларди. У зотнинг яхшиликларидан кўпчилик фойда оларди.

Солиҳлар билан учрашиш киши имонига қувват бағишлайди, дилини очади, яхшиликларга иштиёқини оширади. Шунинг учун бўлса керак, ваҳий фариштаси Жаброил билан учрашганларида Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг саховатлари янада кўпайиб кетарди.

۳۵۴ – حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَدَّخِرُ شَيْئًا لِعَدٍ.

354 – *Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам эртанги кун учун ҳеч нарса захира қилиб олиб қўймасдилар*²²⁴”.

Шарҳ. Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг қарамлари кенглиги, Аллоҳга бўлган ишончлари кучлилигидан ўзлари учун эртанги кунга ҳеч нарсани сақлаб қўймасдилар. Аммо, аҳллари ва фарзандлари учун захира қилиб қўярдилар. Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича,

Бу ҳадисни Бухорий (6034) ва Муслим (2311) “Саҳиҳайн”да Суфён Саврий йўли орқали ривоят қилган.

Шунингдек, уни Муслим “Саҳиҳ”да (2311), Доримий “Сунан”да (71), Аҳмад (3/307) ва Абд ибн Ҳумайд (1087) “Муснад”да Суфён ибн Уяйна Муҳаммад ибн Мункадирдан йўли орқали ривоят қилган.

²²³ 353 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (1902, 4997) ва Муслим (2308) “Саҳиҳайн”да, Аҳмад “Муснад”да (1/363), Ибн Ҳузайма “Саҳиҳ”да (1889) ривоят қилган.

²²⁴ 354 – санади заиф.

Бу ҳадисни Термизий “Сунан”да (2362), Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да (6356), Ибн Адий “Комил”да (2/572), Хатиб Бағдодий “Тарих”да (7/98) ривоят қилган.

Эслатма: Имом Термизий бу ҳадисни “Сунан”да мурсал тарзда ривоят қилган. Яъни, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан тобеин Собит Буноний раҳматуллоҳи алайҳ ўртасида саҳоба – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу йўқ.

Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам Бани Назир хурмоларини сотар, аҳллари учун бир йиллик озукани ғамлаб қўярдилар (Бухорий ривояти²²⁵).

Умар розияллоҳу анҳудан келтирилган ушбу ҳадис оиласи учун бирон нарса тўплаб қўйиш жоизлигини билдиради. Айрим тоифалар даъвосига кўра, ким эртанги кун учун нарса олиб қўйса, Аллоҳга ҳақиқий таваккул қилмаган бўлади. Бу гап нотўғрилигини мазкур ривоят исботлайди²²⁶. Ҳақиқатан, биз учун Расулуллоҳда гўзал ўрнак бор.

۳۵۵ — حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ مُوسَى بْنِ أَبِي عُلْقَمَةَ الْمَدَنِيِّ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ هِشَامِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ: أَنَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَهُ أَنْ يُعْطِيَهُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا عِنْدِي شَيْءٌ، وَلَكِنْ ابْتَغِ عَلَيَّ، فَإِذَا جَاءَنِي شَيْءٌ فَضَيْتُهُ، فَقَالَ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَدْ أُعْطِيْتَهُ، فَمَا كَلَّفَكَ اللَّهُ مَا لَا تَقْدِرُ عَلَيْهِ، فَكَّرَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَوْلَ عُمَرَ، فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَنْفِقْ وَلَا تَخَفْ مِنْ ذِي الْعَرْشِ إِفْلَاحًا، فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعُرفَ فِي وَجْهِهِ الْبِشْرُ لِقَوْلِ الْأَنْصَارِيِّ، ثُمَّ قَالَ: بِهَذَا أُمِرْتُ.

355 – Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, бир киши Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳузурларига келиб, (бирон нарса) беришларини сўради. Шунда Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “(Ҳозир) олдимда ҳеч нарса йўқ эди. Лекин сен менинг зиммамга (ёздириб, керакли нарсаларингни) сотиб олавер. Агар менга бирон нарса келиб қолса, (қарзни) узаман”, дедилар. Шунда Умар: “Эй Расулуллоҳ, унга бердингиз. Аллоҳ сизни тоқатингиз етмайдиган нарсага буюрмаган”, деди. У зот соллаллоҳу алайҳи ва саллам Умарнинг гапини хушламадилар. Шу пайт ансорлардан бир киши: “Эй Расулуллоҳ, инфоқ қилинг, Арш Эгаси камайтиришидан қўркманг”, деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам табассум қилдилар. Ансорийнинг гапидан хурсанд бўлганлари юзларидан билинди. Кейин: “Мен мана шунга буюрилганман”, деб марҳамат қилдилар²²⁷.

Шарҳ. Бир киши нарса сўраб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам олдиларига келди. Аммо у зотда берадиган ҳеч вако йўқ эди. Шунинг учун: “Ўзингга керак нарсаларни бозордан олиб, менинг зиммамга ёздириб қўй. Уни – Аллоҳ муяссар қилса – ўзим тўлайман”, дедилар. Шунда Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу: “Аввалги сафар бу одамга бергандингиз. Ҳозир эса беришга нарсангиз йўқ. Аллоҳ сизни тоқатингиздан ортиқ ишга буюрмаган”, деди. Пайғамбаримиз алайҳиссаломга Умарнинг гапи ёқмади. Шу пайт бир ансорий саҳоба: “Эй Расулуллоҳ, инфоқ қилинг, фақирликдан зинҳор қўркманг. Зеро, Аллоҳнинг карами кенг”, деди. Унинг гапи Расулуллоҳга маъқул келганидан табассум қилдилар. Ансорийнинг гапидан рози бўлганлари муборак юзларидан билинди. Шунда: “Мен мана шундай қилишга буюрилганман”, деб айтдилар. Яъни, Умар айтганидек манъ қилишга эмас, ансорий айтганидек, фақирликдан қўркмасдан инфоқ қилишга амр этилганман.

۳۵۶ — حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ، أَنْبَأَنَا شَرِيكٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَقِيلٍ، عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ مَعُوذٍ بْنِ عَفْرَاءَ قَالَتْ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقِنَاعٍ مِنْ رُطْبٍ وَأَجْرٍ زُعْبٍ، فَأَعْطَانِي مِلءَ كَفِّهِ حُلِيًّا وَذَهَبًا.

²²⁵ Бухорий. Саҳиҳ. – Ж. 7. – Б. 63. – Ҳ. 5357.

²²⁶ Қаранг: Бадриддин Айний. Умдатул қорий. – Байрут: Дору ихёит турсил арабий. – Ж. 21. – Б. 16.

²²⁷ 355 – санади заиф. Ҳорун ибн Мусо ибн Абу Алқаманинг ҳечқиси йўқ, аммо отасининг ҳоли мажҳул. Қаранг: “Тухфатул ашроф”, 10402-ҳадис; “Ал-Муснадул жомеъ”, 10499-ҳадис.

356 – Рубайийи бинти Муаввиз ибн Афро розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Мен Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам олдиларига бир товоқда янги узилган хурмо билан тукли таррак олиб бордим. Шунда у зот қўлларини тўлдириб, менга тақинчоқ ва тилло бердилар²²⁸”.

Шарҳ. Бу ерда Пайғамбаримиз алайҳиссалом ўзларига қилинган яхшиликни ортиғи билан қайтарганларига урғу берилмоқда. Буни қуйидаги ривоят мисолида ҳам кўриш мумкин.

۳۵۷ – حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ خَشْرَمٍ وَغَيْرُ وَاحِدٍ قَالُوا: حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقْبَلُ الْهَدِيَّةَ وَيُثِيبُ عَلَيْهَا.

357 – Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳадяни қабул қилар, уни мукофотлар эдилар²²⁹.

Шарҳ. Пайғамбаримиз алайҳиссалом ўзларига берилган совға-саломларни мамнуният билан қабул қилар, уни муносиб тарзда тақдирлардилар. Бу совға қийматини ўзига қайтариш ёки кўпайтириб ҳадя бериш билан бўлади. Бир-бирига тўхфа улашиш дилларни ўзаро яқинлаштиради, орада дўстона муносабат пайдо қилади. Жамиятда тинчлик-тотувликни сақлашда бунинг ўрни бекиёс.

49-БОБ. РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ ҲАЁЛАРИ ҲАҚИДА КЕЛГАН РИВОЯТЛАР

(Унда 2 та ҳадис бор: 358-359)

Шарҳ. Ҳаё улуғ хислатлардан биридир. Ҳаё фақат яхшилик келтиради. Бу фазилят инсонни эзгу амалларга ундайди, ёмон ишлардан, хунук одатлардан қайтаради. Ҳаёдан бебаҳра кимса гуноҳдан ҳайикмайди, разолатдан тап тортмайди.

Ҳаё динимизда мақталган фазилят саналади. Бу борада Расули акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам бизга ўрнак бўлганлар. Қуйида шу ҳақидаги иккита ривоятни кўриб чиқамиз.

۳۵۸ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غِيْلَانَ، حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي عُثْبَةَ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: كَانَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشَدَّ حَيَاءً مِنَ الْعَذْرَاءِ فِي حَدَرِهَا، وَكَانَ إِذَا كَرِهَ شَيْئًا عَرَفَ فِي وَجْهِهِ.

358 – Абу Саид Худрий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам гўшангадаги бокира қиздан ҳам ҳаёлироқ эдилар. Агар у зот бирон нарсани хушламасалар юзларидан билинард²³⁰”.

Шарҳ. Парда ичидаги уятчан қизнинг зарбул масал қилиб келтирилишидан мақсад Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳаёлари нақадар етук бўлганини ифодалашдир.

Биз таржимада “бокира қиз” деб ўгирган бирикма арабча матнда “азроъ” шаклида келган. Бу сўз “турмуш қуриш ёшига яқинлашган бокира қиз” маъносини англатади. “Гўшанга” эса уйнинг бир бурчагига тортилган пардадир.

Одатда, оила қурмаган қиз бола жуда тортинчоқ, уятчан бўлади. Ҳатто аёллар орасига ҳам киришга ийманади. Бу уларнинг фитратига (табиатига) хосдир. Ҳаёсизлик, уятсизлик инсон табиати бузилганини англатади.

²²⁸ 356 – санади заиф. Чунки Шарик ибн Абдуллоҳ Нахайй ва унинг шайхи Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Акил заифдир. Бу ҳақида 203-ҳадис таҳрижида маълумот берилган.

²²⁹ 357 – мурсал ҳадис.

Бу ҳадисни Бухорий “Саҳиҳ”да (2585), Абу Довуд (3536) ва Термизий (1953) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/90), Байҳақий “Ас-Сунанул кубро”да (6/180), Табароний “Авсаг”да (8027) ривоят қилган.

²³⁰ 358 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (3562, 6119) ва Муслим (2320) “Саҳиҳайн”да, Ибн Можа “Сунан”да (4180), Аҳмад “Муснад”да (3/71, 79, 88, 91), Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да (6306) ривоят қилган.

Гўшангадаги бокира қиз қанчалик уятчан бўлишини тасаввур қилайлик. Пайғамбаримиз алайҳиссалом ана шу қиздан ҳам ҳаёлироқ бўлганлар. Агар бирон нарсани хушламасалар, очик айтмасдилар, балки юзларидан билинардди. У зот саҳобаларни шундай тарбиялагандилар. Юзлари ўзгариши билан бирон иш у зотга маъқул келмаганини билиб олишарди. Уришиш, койиш ёки маломат қилишга ҳожат қолмасди. Шунинг учун ҳам саҳобалар у зотнинг муборак юзларига қараб туришарди. Агар юзларида табассум кўришса, у ишнинг яхшилигини билишар, уни қилишар, агар норозиликни кўришса, унинг ёмонлигини билиб, ўша ишдан сақланишарди.

۳۵۹ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غِيْلَانَ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُوسَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ الْخَطْمِيِّ، عَنْ مَوْلَى لِعَائِشَةَ قَالَ: قَالَتْ عَائِشَةُ: مَا نَظَرْتُ إِلَى فَرْجِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَوْ قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ فَرْجَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَطُّ.

359 — *Оиша розияллоҳу анҳо бундай деган: “Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам фаржларига қарамаганман ёки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам фаржларини бирон марта кўрмаганман”²³¹.*

Шарҳ. Бу ривоятга кўра, Оиша розияллоҳу анҳо онамиз Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам жинсий аъзоларига назар солмаганлар ёки уни кўрмаганлар.

Аслида эр-хотин бир-бирининг авратига қараши жоиз саналса-да, ҳаё кучлилигидан шундай бўлган, деб айтиш мумкин.

50-БОБ. РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ ҚОН ОЛДИРИШЛАРИ ҲАҚИДА КЕЛГАН РИВОЯТЛАР

(Унда 6 та ҳадис бор: 360-365)

Шарҳ. Қон олдириш араб тилида “ҳижома”, қон олувчи “ҳожим” ёки “ҳажжом”, қон олиш асбоби эса “миҳжам” дейилади.

Ҳижома даво усулларида биридир. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам бир неча марта қон олдирганлар, ҳажжомга хизмат ҳаққини берганлар. Шунингдек, у зот ҳижома фойдали эканини айтиб, умматларини қон олдиришга тарғиб этганлар.

Ибн Аббос розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Шифо уч нарсда: Миҳжам билан терини тилишда, асал ичишда ва олов билан куйдиришда. Бироқ мен умматимни олов билан куйдиришдан қайтараман” (Бухорий ривояти²³²).

Ҳижоманинг инсон танасига фойдаси жуда кўп. Турли касалликлар урчиган ҳозирги замонда набавий табобатнинг ўрни ниҳоятда муҳим. Шифокорлар бу борада халқ табobati асоси саналмиш набавий табобатдан унумли фойдаланишса, яхши натижаларга эришадилар.

Шуни ҳам айтиб ўтиш лозим: қон олдириш ҳаммага бирдек фойдали ва жоиз саналмайди. Бу ишнинг устаси саналган мутахассисларга мурожаат қилинса, улар беморни текшириб, ундан қон олиш мумкин ёки мумкин эмаслигини айтишади. Касбини чала ўзлаштирган, пул топиш илинжидаги кимсаларга қон олдириш тавсия этилмайди.

Усома ибн Шарик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, одамлар: “Эй Расулуллоҳ, даволансак (ёки даволанмасак) бизга гуноҳ бўладими?” деб сўрашди. Шунда у зот: “Эй Аллоҳнинг бандалари, даволанинглар! Албатта Аллоҳ субҳонаҳу (ва таоло) бирон дардни яратса, унинг давосини ҳам яратади. Фақат қарилик бундан мустасно”, дедилар (Ибн Можа саҳиҳ санад билан ривоят қилган²³³).

²³¹ 359 — санади заиф. Чунки Оиша розияллоҳу анҳо мавлосининг ҳоли мажҳул.

Бу ҳадисни Ибн Можа “Сунан”да (662, 1922), Аҳмад “Муснад”да (6/63, 90) ривоят қилган.

²³² Бухорий. Саҳиҳ. — Ж. 7. — Б. 123. — Ҳ. 5681.

²³³ Ибн Можа. Сунан. — Ж. 2. — Б. 1137. — Ҳ. 3436.

Демак, шариатда касалликлардан даволанишга тарғиб қилинган. Шифо излаш, беморликдан соғайишга ҳаракат қилиш таваккулга зид эмас. Агар соғайиш учун сабабларни ишга солиш таваккулга тескари бўлганида Саййидул мурсалин бундай қилмасдилар.

۳۶۰ — حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ حُمَيْدٍ قَالَ: سُئِلَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ عَنْ كَسْبِ الْحَجَّامِ فَقَالَ: اخْتَجَمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حَجَمَهُ أَبُو طَيْبَةَ، فَأَمَرَ لَهُ بِصَاعَيْنِ مِنْ طَعَامٍ، وَكَلَّمَ أَهْلَهُ فَوَضَعُوا عَنْهُ مِنْ خَرَجِهِ، وَقَالَ: إِنَّ أَفْضَلَ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ الْحَجَامَةُ، أَوْ إِنْ مِنْ أَمَثِلِ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ الْحَجَامَةَ.

360 – Ҳумайддан ривоят қилинади: “Анас ибн Моликдан қон олувчи касби ҳақида сўралди. Шунда у: “Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам қон олдирганлар. У зотдан Абу Тайба қон олган. Кейин унга икки соъ таом беришни буюрганлар. Унинг аҳли билан гаплашиб, хирожидан камайтирганлар. У зот: “Сизлар даволанадиган энг афзал нарса ҳижомадир ёки сизлар даволанадиган энг намунали нарсалардан (бири) ҳижомадир”, деб айтганлар”, деди²³⁴”.

Шарҳ. Анас ибн Молик розияллоху анҳудан қон олиш касби ҳақида сўралганида “ҳалол” ёки “ҳаром” демасдан ҳаётий воқеани айтиб берди. Унга кўра, Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам Абу Тайба куняли²³⁵ қулга қон олдирганлар. Кейин хизмат ҳаққи сифатида унга икки соъ хурмо беришни буюрганлар. Бундан чиқди, қон олиш билан шуғулланиш, қон олдириш, унга ҳақ тўлаш жоиз. Агар мумкин бўлмаганида Расулulloх ундан сақланардилар.

Абу Тайба касб-кор қилиб, топган пулидан ҳар куни хожасига бериб туришга келишиб олганди. Пайғамбаримиз алайҳиссалом Абу Тайбанинг хўжайини Бани Ҳориса қабиласидан бўлган Муҳаййиса ибн Масъуд билан гаплашиб, зиммасидаги кунлик солиқни уч соъдан икки соъга камайтирганлар.

У зот алайҳиссалом: “Сизлар даволанадиган энг афзал нарса ҳижомадир ёки сизлар даволанадиган энг намунали нарсалардан (бири) ҳижомадир”, деганлар”. Демак, ҳижоманинг фойдаси жуда кўп. Набавий табобат ҳақидаги китобларни ўқиган киши бунга амин бўлади.

۳۶۱ — حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، حَدَّثَنَا وَرْقَاءُ بْنُ عُمَرَ، عَنْ عَبْدِ الْأَعْلَى، عَنْ أَبِي جَمِيلَةَ، عَنْ عَلِيٍّ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اخْتَجَمَ وَأَمَرَنِي فَأَعْطَيْتُ الْحَجَّامَ أَجْرَهُ.

361 – Али ибн Абу Толиб розияллоху анҳудан ривоят қилинади: “Набий соллаллоху алайҳи ва саллам қон олдирдилар ва менга буюрдилар. Мен ҳажжомга ҳаққини бердим²³⁶”.

Шарҳ. “Ҳажжом” ҳижома қилувчи, қон олувчи дегани.

Ривоятга кўра, Набий соллаллоху алайҳи ва саллам қон олдирганларида ҳаққини у зотнинг амрлари билан Али розияллоху анху берган.

۳۶۲ — حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ إِسْحَاقَ الْهَمْدَانِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُهُ، عَنْ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ، عَنْ جَابِرٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اخْتَجَمَ عَلَى الْأَخْدَعَيْنِ وَبَيْنَ الْكَتِفَيْنِ، وَأَعْطَى الْحَجَّامَ أَجْرَهُ، وَلَوْ كَانَ حَرَامًا لَمْ يُعْطِهِ.

²³⁴ 360 – саҳиҳ ҳадис.

Бу ҳадисни Бухорий (2102, 2210, 2281, 5696) ва Муслим (1577) “Саҳиҳайн”да, Абу Довуд (3424), Термизий (1278) ва Доримий (2625) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (3/100, 107, 182, 282) ривоят қилган.

²³⁵ Саҳиҳ маълумотларга кўра, унинг исми “Нофеъ” эди (Манба: Божурий. Ал-Мавоҳибул ладуния. – Б. 580.).

²³⁶ 361 – санади заиф. Чунки Абдул Аъло Саълабий заиф ровий.

Бу ҳадисни Ибн Можа “Сунан”да (2163), Аҳмад “Муснад”да (1/90), Таҳовий “Шарҳул маоний”да (4/130) ривоят қилган.

362 – *Ибн Аббос розияллоҳу анҳумодан ривоят қилинади: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам бўйинларидаги икки томирдан ва икки елкалари ўртасидан қон олдириб, ҳажжомга (хизмат) ҳаққини берганлар. Агар (бу иш) ҳаром бўлганида унга бермасдилар*²³⁷”.

Шарҳ. Бу ривоятда қон олиш касби ҳалол эканига Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қон олдириб, хизмат ҳаққини берганлари далил қилиб келтирилмоқда.

Шу ерда яна бир ривоятни келтириш ўринли, деб ҳисоблаймиз. Рофеъ ибн Хадиждан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Ҳажжомнинг касби ҳабисдир”, деганлар²³⁸.

“Ҳабис” сўзи “хунук”, “ёмон”, “ҳаром”, “ёқимсиз” мазмунини ифодалайди. Тиббийётда мазкур сўз “хавфли” маъносига эга.

Шундан келиб чиқиб, ҳадисдаги “ҳабис” сўзи “ҳаром” эмас, “ёқимсиз” маъносидадир, деб талқин қилинган. Яъни, қон олиш шарафли, мақталган касблардан эмас. Агар ҳижома қилиш ҳаром бўлганида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қон олдирмас, ҳажжомга пул тўламас эдилар.

۳۶۳ – حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنَا عَبْدُهُ، عَنْ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَعَا حَجَّامًا، فَحَجَّمَهُ، وَسَأَلَهُ: كَمْ خَرَجُكَ؟ فَقَالَ: ثَلَاثَةُ أَصْعَ، فَوَضَعَ عَنْهُ صَاعًا، وَأَعْطَاهُ أَجْرَهُ.

363 – *Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳажжомни чақирдилар. У қон олди. Расулуллоҳ: “Хирожинг қанча?” деб сўрадилар. Ҳажжом: “Уч соъ”, деб жавоб берди. Шунда унинг зиммасидан бир соъни камайтириб, унга ҳаққини бердилар*²³⁹.

Шарҳ. Юқорида айтилганидек, Абу Тайба куняли киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан қон олган. У қул эди. Хўжайини билан шартнома тузганди. Пайғамбаримиз алайҳиссалом унинг зиммасидаги хирож уч соъ эканини билиб, хожаси билан гаплашганлар, солиқни икки соъга туширганлар. Кейин ўша микдордаги хурмони хизмат ҳаққи сифатида Абу Тайбага берганлар.

۳۶۴ – حَدَّثَنَا عَبْدُ الْقُدُّوسِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارُ الْبَصْرِيُّ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَاصِمٍ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ وَجَرِيرٌ بْنُ حَازِمٍ قَالَا: حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْتَجِمُ فِي الْأَخْدَعَيْنِ وَالْكَاهِلِ، وَكَانَ يَخْتَجِمُ لِسَبْعِ عَشْرَةَ وَتِسْعِ عَشْرَةَ وَإِحْدَى وَعِشْرِينَ.

364 – *Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бўйинларидаги икки томирдан ва икки елкаларидан қон олдиридилар. У зот (ҳижрий ойнинг) ўн еттинчи, ўн тўққизинчи ва йигирма биринчи (кунлари) қон олдирадидилар*²⁴⁰”.

Шарҳ. Замонавий тиббий тадқиқотларда аниқланишича, белнинг юқори қисми – икки елка ораси қон олдириш учун энг яхши жой экан. Чунки, у ер бўғимлардан холи жой. Икки елка ораси танамизнинг энг турғун, кам ҳаракатланадиган қисми саналади. Капильяр қон-томирлар мана шу қисмда кўп микдорда бўлиб, тармоқларга бўлинади. Қолаверса, қондаги чўкмалар шу ерда тўпланиб қолади. Шунинг учун икки елка орасидан қон олдириш соғлиқ учун фойдали саналади.

²³⁷ 362 – санади заиф. Чунки Жобир Жўфий заиф ровий. Аммо бу ҳадис бошқа йўл орқали саҳиҳдир.

Мазкур ҳадисни Аҳмад “Муснад”да (1/234, 241, 316, 324, 362) Жобир Жўфий Шайбидан йўли орқали ривоят қилган.

Шунингдек, уни Муслим “Саҳиҳ”да (1202), Аҳмад “Муснад”да (1/365), Таҳовий “Шарҳул маоний”да (4/30) Осим Аҳвал Шайбидан йўли орқали ривоят қилган. Бу ҳадис мана шу йўл орқали саҳиҳ.

²³⁸ Абу Довуд. Суан. – Ж. 3. – Б. 266. – Ҳ. 3421; Термизий. Суан. – Ж. 2. – Б. 565. – Ҳ. 1275; Доримий. Суан. – Ж. 3. – Б. 1711. – Ҳ. 2663. Ҳадис санади саҳиҳ.

²³⁹ 363 – санади заиф. Муҳаммад ибн Абдурахмон ибн Абу Лайло заиф ровий.

Яна қаранг: “Тухфатул ашроф”, 8430-ҳадис; “Ал-Муснадул жомеъ”, 7779-ҳадис.

²⁴⁰ 364 – санади ҳасан.

Бу ҳадисни Абу Довуд (3860), Термизий (2051) ва Ибн Можа (3483) “Суан”да, Аҳмад “Муснад”да (3/119, 192), Ҳоким “Мустадрок”да (4/210), Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да (6077) ривоят қилган.

Ҳижрий ойнинг 17-, 19-, 21-кунлари қон олдириш учун энг қулай вақтдир. Чунки унда қон қўпаяди. Бошқа пайтда ҳам ҳолатга қараб ҳижома қилдириш жоиз. Аммо Пайғамбаримиз алайҳиссалом айнан мазкур кунларда қон олдиришни тавсия этганлар.

Ибн Можа – Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳудан – нақл қилган ҳадиси шарифда айтилишича, қон олдириш хотирани кучайтиради, ақлни чархлайди. Ҳафтанинг душанба, сешанба ва пайшанба кунлари қон олдириш тавсия этилади. Аммо чоршанба, жума, шанба ва якшанба кунлари қон олдирмаслик лозим²⁴¹.

۳۶۵ — حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، أَنَّبَانَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اخْتَجَمَ وَهُوَ مُحَرَّمٌ بِمَلَلٍ عَلَى ظَهْرِ الْقَدَمِ.

365 – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Малалда эҳромда турган ҳолда оёқлари кафти орқасидан қон олдирганлар²⁴².

Шарҳ. Малал – Макка билан Мадина орасидаги жой номи. У Маккага нисбатан Мадинага яқинроқ.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Малалда эҳромда турган вақтларида оёқлари оғриб қолган²⁴³. Шунинг учун оёқ кафтлари орқасидан қон олдирганлар. Бундан чикди, эҳромдаги киши бадан тукини тўкмасдан ёки кирмасдан қон олдирса бўлади. Шунингдек, бу ҳадисдан ҳижома аъзолардаги оғриқни қолдирувчи хусусиятга эгалигини биламиз.

51-БОБ. РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ ИСМЛАРИ ҲАҚИДА КЕЛГАН РИВОЯТЛАР

(Унда 3 та ҳадис бор: 366-368)

Шарҳ. Анбиёларнинг сўнгги вакили Ҳабибимиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бир қанча исмлари бор. Кўпчилигимиз у зотнинг “Муҳаммад” ва “Аҳмад” исмларини биламиз. Аммо бундан бошқа исмлари борлиги ҳақида эшитганлар кам бўлса керак.

Жалолиддин Суютий раҳматуллоҳи алайҳ Пайғамбаримиз алайҳиссалом исмлари ҳақида “Ал-Баҳжатус сания фил асмоин набавия” номли рисола ёзган. Унда Расули акрамга тегишли беш юзга яқин (!) исм ва сифатни келтирган. Исмлар кўплиги исмланивчининг шарафи юқорилигидан дарак беради.

Қуйида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам исмлари ҳақидаги баъзи ривоятлар шарҳини кўриб чиқамиз.

۳۶۶ — حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمَخْزُومِيُّ وَغَيْرُ وَاحِدٍ قَالُوا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَبْرِ بْنِ مُطْعِمٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ لِي أَسْمَاءً، أَنَا مُحَمَّدٌ، وَأَنَا أَحْمَدُ، وَأَنَا الْمَاحِي الَّذِي يَمْحُو اللَّهُ بِي الْكُفْرَ، وَأَنَا الْحَاشِرُ الَّذِي يُحْشَرُ النَّاسُ عَلَى قَدَمِي، وَأَنَا الْعَاقِبُ، وَالْعَاقِبُ الَّذِي لَيْسَ بَعْدَهُ نَبِيٌّ.

366 – Жубайр ибн Мутъим розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Менинг (кўп) исмларим бор. Мен Муҳаммадман. Мен Аҳмадман. Мен Моҳийман. Аллоҳ мен билан куфрни ўчиради. Мен Ҳоширман. Одамлар менинг изимдан ҳашр қилинади. Мен Оқибман”. (Зухрий айтди:) “Оқиб ундан кейин пайғамбар бўлмаган зотдир²⁴⁴”.

²⁴¹ Қаранг: Ибн Можа. Сунан. – Ж. 2. – Б. 1154. – Ҳ. 3488.

²⁴² 365 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Абу Довуд (1837) ва Насоий (5/94) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (3/164), Ибн Хузайма “Саҳиҳ”да (2659) ривоят қилган.

²⁴³ Аҳмад – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан – қилган ривоятда қон олдиришга сабаб оёқ оғриғи бўлгани айтилган. Қаранг: Аҳмад. Муснад. – Ж. 20. – Б. 113-114. – Ҳ. 12682. Ривоят санади икки шайх шартига кўра саҳиҳ.

²⁴⁴ 366 – санади саҳиҳ.

Шарҳ. “Муҳаммад” исми “тинимсиз мақталиб турувчи, дунё ва охиратда мақталувчи” маъносини билдиради. Шунингдек, бу исм “мақтовга лойиқ гўзал хулқлар, юксак фазилатлар соҳиби” мазмунига ҳам эга.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг оналари Омина у зотга ҳомиладорлик чоғларида туш кўрадилар. Унда туғилажак фарзандини “Муҳаммад” деб номлаш лозимлиги айтилади. Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг боболари Абдулмутталибнинг ҳам кўнглига туғилажак неварасини “Муҳаммад” деб номлаш илҳом қилинади. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам туғилганларида боболари у зотга “Муҳаммад” деб исм қўйганлар. Бундан олдин арабларда мазкур исм деярли учрамасди. Шунинг учун Қурайш қавми Абдулмутталибнинг ишидан ҳайрон қолди. Аммо, оламлар Рабби Ўз Ҳабибининг исми шундай бўлишини хоҳлаган экан, бунга ҳеч ким ва ҳеч нарса тўсқинлик қила олмасди.

Қизиқ тарафи шундаки, Қурайш қабиласи аъзолари Пайғамбаримиз алайҳиссаломни ҳақоратлаб, сўкканида у зотнинг муборак исмларини тилга олмас, балки “Музаммам” (қораланган, койиш эшитадиган) деб чакирарди.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Аллоҳ Қурайшнинг сўкиши ва лаънатлашини мендан қандай даф қилганидан ажабланмайсизларми?! Улар мени музаммам, деб сўкадилар, музаммам, деб лаънатлайдилар. Мен эса Муҳаммадман” (Бухорий ривояти²⁴⁵).

Қурайш қавми жоҳиллари кучли адоватлари сабаб Пайғамбаримизни ўз исмлари билан чакирмасдилар, балки унинг аксини айтиб, “Музаммам”, дейишарди. Сўкканда ҳам, лаънатлаганда ҳам мана шу исмни ишлатишарди. Ваҳоланки, Расули акрам “Музаммам” деб танилмаган эдилар. У зотни барча “Муҳаммад” исми билан таниганди. Шу тарзда Аллоҳ душманлар ҳақоратларини Ўз Суюқлисидан даф қилган.

Аҳмад. Бу исм ҳам арабча “ҳамд” ўзагидан ясалган. У “махлуқотлар ичида Аллоҳга энг кўп ҳамд айтиувчи” деган маънони англатади. Аввалги самовий китобларнинг баъзиларида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам исмлари айнан “Аҳмад” шаклида учрайди. Хусусан, Исо ибн Марям алайҳиссалом Бани Исроил қавмига ўзидан кейин келувчи “Аҳмад” исмли пайғамбар ҳақида хушхабар берган²⁴⁶.

Моҳий. Мазкур исм “ўчириб ташловчи”, “йўқ қилувчи”, “барҳам берувчи” маъноларини билдиради. Юқорида келган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам “Моҳий” исмини шарҳлаб берганлар. Яъни, у “куфр, ширк ва бутпарастликни йўқ қилувчи, ҳаром ишларга чек қўювчи” мазмунига эга. Ҳақиқатан, Аллоҳ таоло Ўз Ҳабибини Пайғамбар қилиб юбориб, кўплаб бузук эътиқодларга, нопок ишларга чек қўйди. Инсоният ҳидоят топди. Сўқир кўзлар, ёпик диллар, кар кулоқлар очилди.

Ҳошир. Мазкур сўз аслида “тўпловчи”, “жамловчи” мазмунини ифодалайди. Шарҳ китобларида эса ушбу исмнинг бир неча маъноларга эгаллиги айтилган. Уларнинг биринчиси, “Қиёмат куни энг биринчи тирилтирилувчи”. Бу ҳақида кўплаб ривоятлар бор. Ўша ривоятларнинг бирида у зот: “Биринчи бўлиб менинг устимдан ер ёрилади”, деганлар. Иккинчи маъноси эса “Набий ва Расулларнинг охиргиси, бутун инсониятни ўз ҳидояти ва шариатида тўпловчи”дир. Ҳақиқатан ҳам, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам инсон ва жинларга юборилганлар. Улар Расулуллоҳга эргашишлари лозим.

Оқиб. Ушбу сўзнинг икки хил маъноси бор: 1) Ҳар бир нарсанинг охири, ниҳояловчиси; 2) Бирон нарсанинг кетидан келувчи. Демак, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам барча пайғамбарлар ортидан келувчи ҳамда анбиёларнинг энг охиргисидирлар.

۳۶۷ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَرِيفٍ الْكُوفِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ: لَقِيتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَعْضِ طُرُقِ الْمَدِينَةِ فَقَالَ: أَنَا مُحَمَّدٌ، وَأَنَا أَحْمَدُ، وَأَنَا نَبِيُّ الرَّحْمَةِ، وَنَبِيُّ التَّوْبَةِ، وَأَنَا الْمُقَفَّى، وَأَنَا الْحَاشِرُ، وَنَبِيُّ الْمَلَأِجِمِ.

Бу ҳадисни Бухорий (3532, 4896) ва Муслим (2354) “Саҳихайн”да, Термизий (2840) ва Доримий (2778) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (4/80, 84) ривоят қилган.

²⁴⁵ Бухорий. Саҳих. – Ж. 4. – Б. 185. – Ҳ. 3533.

²⁴⁶ Қаранг: “Саф” сураси, 6-оят.

367 – *Хузайфа розияллоҳу анҳу ривоят қилади: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламни Мадина кўчаларининг баъзисиди учратиб қолдим. Шунда у зот: “Мен Муҳаммадман. Мен Аҳмадман. Мен Набийюр раҳматман. Мен Набийют тавбаман. Мен Муқаффман. Мен Ҳоширман, Набийюл малоҳимман”, дедилар*²⁴⁷”.

Шарҳ. “Муҳаммад”, “Аҳмад”, “Ҳошир” исмлари маъносини юқорида кўриб чиқдик. Бу ҳадисда уларга қўшимча тарзда яна қуйидаги исмлар келтирилган:

1. Набийюр раҳмат “раҳмат пайғамбари” дегани. Аллоҳ таоло айтади: “(Эй Муҳаммад,) **Албатта Биз Сизни (барча) оламларга раҳмат** (яъни, Аллоҳнинг раҳматига, У Зотнинг розилигига етакловчи) **қилиб юбордик**” (“*Анбиё*” сураси, 107-оят).

2. Набийют тавба – “тавба пайғамбари”. Аллоҳ таоло Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам умматларига нафаслари кириб-чиқиб турар экан, тавба қилиб, барча гуноҳлардан покланиш, енгил йўл билан тавба қилиш имконини берган. Бунинг учун бандада кучли азму қарор бўлиши керак. Бошқа умматлардан тавба қабул бўлиши учун ўзини ўлдириш, яна турли қийин шартларни бажариш талаб этилган.

Қолаверса, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам бутун инсониятни тавбага – Аллоҳга қайтишга, Унга ҳақиқий банда бўлишга чақириш учун юборилганлар.

3. Муқаффо – мазкур исм ҳам “охирги келувчи”, “кетидан келувчи” маъноларини ифодалайди.

4. Набийюл малоҳим – Дин душманларига қарши курашувчи пайғамбар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам “Набийюл малҳама” сифатига эга бўлсалар-да, шу ҳолатда ҳам ўзларининг раҳмат пайғамбари эканларини кўрсатганлар. Мисол учун, йигирма йилдан зиёд вақт давомида Ислом ва мусулмонларга тиш-тирноғи билан қаршилиқ қилиб, Исломни Ер юзидан бутунлай йўқ қилиб ташламоқчи бўлган Қурайш мушрикларидан Макка фатҳи куни ўч олишлари мумкин эди. Лекин, у зот бундай қилмадилар, балки уларни авф этдилар. Бу ҳолдан мушрикларнинг ўзлари ҳам ҳайрон қолишган. Охир-оқибат уларнинг аксарияти мусулмон бўлган.

۳۶۸ – حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا النَّضْرُ بْنُ شُمَيْلٍ، أَنَّبَانَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ زُرٍّ، عَنْ حُذَيْفَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ بِمَعْنَاهُ.

هَكَذَا قَالَ حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ: عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ زُرٍّ، عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ.

368 – *Бизга Исҳоқ ибн Мансур ҳадис айтди, бизга Назр ибн Шумайл ҳадис айтди, бизга Ҳаммод ибн Салама Осимдан, у Зирдан, у Хузайфадан, у эса Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан шунга яқин маънодаги (ҳадисни) етказди*²⁴⁸.

Шунингдек, Ҳаммод ибн Салама Осимдан, у Зирдан, у Хузайфа розияллоҳу анҳудан, деб (ҳам ривоят қилган).

Шарҳ. Бу ерда лафзда фаркли, аммо маъноси бир хил бошқа ривоят ҳам борлиги эслатилмоқда.

52-БОБ. НАБИЙ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ ТУРМУШ ТАРЗЛАРИ ҲАҚИДА КЕЛГАН РИВОЯТЛАР

(Унда 9 та ҳадис бор: 369-377)

Шарҳ. “Шамоили Муҳаммадия” китобининг 9-бобида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам кам таом ейишлари, бошларидан кечирган қийинчиликлар ҳақидаги икки ҳадис келтирилганди. Бу ерда мазкур бобнинг узвий давоми сифатида тўққизта ҳадис нақл қилиниб, Пайғамбаримиз алайҳиссалом яшаш тарзлари қандай бўлгани баён этилган.

²⁴⁷ 367 – санади ҳасан.

Бу ҳадисни Аҳмад “Муснад”да (5/405) ривоят қилган. Яна қаранг: “Тухфатул ашроф”, 3327-ҳадис; “Ал-Муснадул жомеъ”, 3348-ҳадис.

²⁴⁸ 368 – санади ҳасан. Бундан аввалги ҳадис таҳрижига қаранг.

۳۶۹ – حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ قَالَ: سَمِعْتُ النُّعْمَانَ بْنَ بَشِيرٍ يَقُولُ: أَلَسْتُمْ فِي طَعَامٍ وَشَرَابٍ مَا شِئْتُمْ؟ لَقَدْ رَأَيْتُ نَبِيَّكُمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَا يَجِدُ مِنَ الدَّقْلِ مَا يَمْلَأُ بَطْنَهُ!

369 – Симок ибн Ҳарбдан ривоят қилинишича, у Нўъмон ибн Башир розияллоҳу анҳу шундай деганини эшитган экан: “Сизлар ўзларингиз истаган таом ва ичимлик ичида эмасмисиз? Шубҳасиз, мен Пайғамбарингиз соллаллоҳу алайҳи ва салламни (шундай ҳолатда) кўрганман, қоринларини тўлдириш учун сифатсиз хурмо ҳам топа олмасдилар²⁴⁹”.

Шарҳ. Тобеинлар даврига келиб, ҳаёт бирмунча фаровонлашган, яшаш тарзи анча яхшиланган. Машҳур саҳоба Нўъмон ибн Башир розияллоҳу анҳу тобеинларнинг шу ҳолатини кўриб, саодат асрини эслаган, “Сизлар истаган овқатингизни еб, ичимлигингизни ичаяпсизлар. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай дамларни бошларидан кечирганлар. Ўша вақтларда қорин тўйдириш учун ҳатто сифатсиз хурмо мевасини ҳам топа олмасдилар”, деган. Демак, очликдан қутулиш учун сифати паст хурмо топилмаган бўлса, сифатли хурмо ҳақида гапирмаса ҳам бўлади. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан саҳобалар маълум вақт шундай оғир кунларни кўришган. Шунинг учун Нўъмон розияллоҳу анҳу тобеинларга неъматларни қадрлаш, шукр қилиш, дунёга берилиб кетмаслик лозимлигини тайинламоқда.

۳۷۰ – حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ إِسْحَاقَ الْهَمْدَانِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُهُ، عَنْ هِشَامِ بْنِ غُرَوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كُنَّا آلَ مُحَمَّدٍ نَمْكُثُ شَهْرًا مَا نَسْتَوْقِدُ بَنَارٍ، إِنْ هُوَ إِلَّا التَّمْرُ وَالْمَاءُ.

370 – Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Биз Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) оиласи (ўчоққа) бир ойлаб ўт ёқмасдик. (Еганимиз) фақат хурмо билан сув бўларди²⁵⁰”.

Шарҳ. Эътибор беринг: нубувват соҳиби хонадониди ойлаб ўчоққа ўт ёқилмаса, иссиқ овқат ва нон ейилмаса, гўшт истеъмол қилинмаса! Фақат хурмо билан сув егулик бўлса! Дунё Аллоҳ наздида нақадар паст! Агар олий бўлганида уни суюкли Пайғамбари Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва салламга тўла-тўқис қилиб берарди, аҳли байт дастурхони доим тўкин-сочин бўларди, уйларида сара неъматлар узилмасди. Йўқ, ундай бўлмади. Пайғамбаримиз алайҳиссалом ва аҳли байт оғир кунларни ҳам кўришган, қуруқ хурмо ва сув билан қорин тўқлаб кетаверишган. Шундай бўлса-да, сабр қилишган, Аллоҳ берган ризққа рози бўлиб яшашган.

۳۷۱ – حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي زَيْدٍ، حَدَّثَنَا سَيَّارٌ، حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ أَسْلَمَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي مَنصُورٍ، عَنْ أَنَسٍ، عَنْ أَبِي طَلْحَةَ قَالَ: شَكَّوْنَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْجُوعَ، وَرَفَعْنَا عَنْ بُطُونِنَا عَنْ حَجَرٍ حَجَرٍ، فَرَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَطْنِهِ عَنْ حَجَرَيْنِ.

قَالَ أَبُو عِيسَى: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ مِنْ حَدِيثِ أَبِي طَلْحَةَ لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ هَذَا الْوَجْهِ. وَمَعْنَى قَوْلِهِ: وَرَفَعْنَا عَنْ بُطُونِنَا عَنْ حَجَرٍ حَجَرٍ قَالَ: كَانَ أَحَدُهُمْ يَشُدُّ فِي بَطْنِهِ الْحَجَرَ مِنَ الْجُهِدِ وَالضَّعْفِ الَّذِي بِهِ مِنَ الْجُوعِ.

371 – Абу Талҳа розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Биз Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга очликдан шикоят қилдик ва қоринларимизга (боғлаб олганимиз) тошларни битта-биттадан чиқардик. Шунда у зот қоринларига (боғлаб олганлари) иккита тошни чиқардилар²⁵¹”.

²⁴⁹ 369 – санади ҳасан. Бу ҳақида 152-ҳадис таҳрижида маълумот берилган.

²⁵⁰ 370 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (6458) ва Муслим (2971) “Саҳиҳайн”да, Термизий “Сунан”да (2471), Аҳмад “Муснад”да (6/50), Абдураззоқ “Мусаннаф”да (20625), Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да (729) ривоят қилган.

²⁵¹ 371 – санади заиф.

Абу Исо айтди: “Абу Талҳадан (нақл қилинган) бу ҳадис ғарибдир. Уни фақат мана шу жиҳатдан биламиз.

“Қорнимизга (боғлаб олганимиз) тошларни битта-битта чиқардик” деганининг маъноси: Уларнинг ҳар бири очлик сабабидан келиб чиққан машаққат ва заифликдан қорнига тош боғлаб оларди”.

Шарҳ. Саҳобалар очлик зўридан қоринларига кичикроқ тош боғлаб олишарди. Чунки, инсон қорни очганида кўли билан қорини эзса, очлик ҳисси бироз камайгандек бўлади. Улар бирон егулик топа олмасдан очликни сал бўлса ҳам босиш ёки қорин билан белни маҳкам ушлаб туриши учун кичикроқ тошни қоринларига боғлашарди. Ҳолат жуда оғирлашса, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам олдиларига шикоят қилиб боришарди. Бир сафар Абу Талҳа ва бир гуруҳ саҳобалар Пайғамбаримиз алайҳиссалом ҳузурларига бориб, ҳар бири кийимини кўтариб, қорнидаги тошни олиб кўрсатди. Шунда Расули акрам қоринларидан иккита тошни олдилар. Демак, у зотнинг ҳолатлари саҳобаларникидан оғирроқ бўлган. Чунки очлик кучли бўлса, қоринга боғланадиган тошлар сони кўпаяди.

۳۷۲ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ، حَدَّثَنَا شَيْبَانُ أَبُو مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عُمَيْرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَاعَةٍ لَا يَخْرُجُ فِيهَا، وَلَا يَلْقَاهُ فِيهَا أَحَدٌ، فَأَتَاهُ أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ: مَا جَاءَ بِكَ يَا أَبَا بَكْرٍ؟ قَالَ: خَرَجْتُ أَلْقَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَنْظُرُ فِي وَجْهِهِ، وَالتَّسْلِيمَ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَلْبَثْ أَنْ جَاءَ عُمَرُ، فَقَالَ: مَا جَاءَ بِكَ يَا عُمَرُ؟ قَالَ: الْجُوعُ يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَأَنَا قَدْ وَجَدْتُ بَعْضَ ذَلِكَ، فَانْطَلِقُوا إِلَى مَنْزِلِ أَبِي الْهَيْثَمِ بْنِ التَّيَّهَانِ الْأَنْصَارِيِّ، وَكَانَ رَجُلًا كَثِيرَ النَّحْلِ وَالشَّاءِ، وَلَمْ يَكُنْ لَهُ خَدَمٌ، فَلَمْ يَجِدُوهُ، فَقَالُوا لِامْرَأَتِهِ: أَيْنَ صَاحِبُكَ؟ فَقَالَتْ: انْطَلَقَ يَسْتَعْذِبُ لَنَا الْمَاءَ، فَلَمْ يَلْبَثُوا أَنْ جَاءَ أَبُو الْهَيْثَمِ بِقِرْبَةٍ يَزْعُبُهَا، فَوَضَعَهَا، ثُمَّ جَاءَ يَلْتَزِمُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَيُقَدِّدُهُ بِأَيْدِيهِ وَأُمَّهُ، ثُمَّ انْطَلَقَ بِهِمْ إِلَى حَدِيقَتِهِ، فَبَسَطَ لَهُمْ بِسَاطًا، ثُمَّ انْطَلَقَ إِلَى نُحْلَةٍ، فَجَاءَ بِقَنَوٍ، فَوَضَعَهُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَفَلَا تَنْقِيتَ لَنَا مِنْ رُطْبِهِ؟ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي أَرَدْتُ أَنْ تَخْتَارُوا — أَوْ تَخَيَّرُوا — مِنْ رُطْبِهِ وَبُسْرِهِ، فَأَكَلُوا وَشَرِبُوا مِنْ ذَلِكَ الْمَاءِ، فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: هَذَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مِنَ النِّعَمِ الَّذِي تُسْأَلُونَ عَنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، ظِلٌّ بَارِدٌ، وَرُطْبٌ طَيِّبٌ، وَمَاءٌ بَارِدٌ، فَانْطَلَقَ أَبُو الْهَيْثَمِ لِيَصْنَعَ لَهُمْ طَعَامًا، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تَذْجَحَنَّ لَنَا ذَاتَ دَرٍّ، فَذَبَحَ لَهُمْ عَنَاقًا أَوْ جَذِيًا، فَأَتَاهُمْ بِهَا، فَأَكَلُوا، فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: هَلْ لَكَ خَادِمٌ؟ قَالَ: لَا، قَالَ: فَإِذَا أَتَانَا سَبِيٌّ فَأَتِنَا، فَأُتِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِرَأْسَيْنِ لَيْسَ مَعَهُمَا ثَالِثٌ، فَأَتَاهُ أَبُو الْهَيْثَمِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اخْتَرِ مِنْهُمَا، قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، اخْتَرْ لِي، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الْمُسْتَشَارَ مُؤْتَمَنٌ، خُذْ هَذَا فَإِنِّي رَأَيْتُهُ يُصَلِّي، وَاسْتَوْصِ بِهِ مَعْرُوفًا، فَانْطَلَقَ أَبُو الْهَيْثَمِ إِلَى امْرَأَتِهِ، فَأَخْبَرَهَا بِقَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ امْرَأَتُهُ: مَا أَنْتَ بِبَالِغٍ حَقِّ مَا قَالَ فِيهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا بِأَنْ تُعْتِقَهُ، قَالَ: فَهُوَ عَتِيقٌ، فَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَبْعَثْ نَبِيًّا وَلَا خَلِيفَةً إِلَّا وَلَهُ بِطَانَتَانِ: بِطَانَةٌ تَأْمُرُهُ بِالْمَعْرُوفِ، وَتَنْهَاهُ عَنِ الْمُنْكَرِ، وَبِطَانَةٌ لَا تَأْلُوهُ خَبَالًا، وَمَنْ يُوقَ بِطَانَةَ السُّوءِ فَقَدْ وُقِيَ.

372 – *Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади*: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам (одатда, бирон жойга) чиқмайдиган, унда биров билан учрашмайдиган вақтда (ташқарига) чиқдилар. Шунда (сафарда ҳам, муқимликда ҳам доим бирга бўладиган дўстлари) Абу Бакр у зот олдиларига келди. “Нима юмуш билан келдинг, эй Абу Бакр?” деб сўрадилар. У: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни учратаман, (муборак) юзларига қарайман, у зотга салом бераман, деб чиқдим”, деди. Ҳеч қанча вақт ўтмай Умар ҳам келди. Шунда Расулуллоҳ: “Нима юмуш билан келдинг, эй Умар?” деб сўрадилар. “Очлик (сабабидан), эй Расулуллоҳ”, деди. Шунда у зот соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Мен ҳам уни озроқ ҳис қилдим”, дедилар. Кейин Абул Ҳайсам ибн Таййихон Ансорийнинг уйига қараб кетишди. У кишининг хурмо ва қўй-эчкилари қўп эди. Аммо хизматкори йўқ эди. Улар боришса, Абул Ҳайсам (уйда) йўқ экан. Шунда аёлидан: “Соҳибингиз қаерда?” деб сўрашди. Аёли: “Биз учун чучук сув излаб кетганди”, деди. Орадан ҳеч қанча вақт ўтмасдан Абул Ҳайсам мешни тўлдириб келиб қолди. Уни қўйди. Кейин Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламни (кўриб, хурсандлигидан у зотни) бағрига босиб, “Ота-онам Сизга фидо бўлсин, ё Расулуллоҳ!” деди. Сўнг уларни боғига олиб бориб, (ўтиришлари учун ерга) гилам тўшади. Кейин хурмо дарахти олдида борди. Бир бош хурмо олиб келиб, у зот олдиларига қўйди. Шунда Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “(Хурмони боши билан узиб келтиришинг шарт эмасди.) Биз учун янги пишган хурмоларни танлаб, келтирсанг бўлмасмиди?” дедилар. Абул Ҳайсам: “Эй Расулуллоҳ, пишганини ҳам, ғўрасини ҳам ўзларингиз танлаб ёки саралаб олишингизни истагандим”, деди. Улар (хурмодан) ейишди, ҳалиги (чучук) сувдан ичишди. Шунда Расулуллоҳ: “Жоним қўлида бўлган Зотга қасамки, бу салқин соя, мазали хурмо, муздек сув шундай неъматларданки, улар ҳақида қиёмат куни сўраласиз”, дедилар. Абул Ҳайсам уларга таом пишириш учун кетди. Шунда Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Бизга соғиладиган (хайвонни) сўя кўрма. (Сутидан фойдаланиб турилади)”, дедилар. Абул Ҳайсам улар учун урғочи ёки эркак улоқни сўйиб, тезда (пишириб,) олдиларига келтирди. Улар (таомни) ейишди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам (унинг бу саховатини мукофотлаш учун): “Сенинг хизматкоринг борми?” деб сўрадилар. У: “Йўқ”, деди. “Агар бизга асир келса, олдимизга бор”, деб тайинладилар. Орадан қўп ўтмай Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳузурларига икки бош (асир) олиб келинди. Уларнинг учинчиси йўқ эди. Шунда у зот ҳузурларига Абул Ҳайсам келди. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Иккисидан (хоҳлаганингни) танла”, дедилар. У: “Эй Расулуллоҳ, ўзингиз мен учун танлаб беринг”, деди. Шунда Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Албатта, маслаҳат сўралган ишониладиган (яъни, маслаҳат берувчи маслаҳат сўраган одамга холислик қилишига ишонилади). Бунисини ол. Чунки мен унинг намоз ўқиётганини кўрдим. Унга яхши муомалада бўл”, дедилар. Кейин Абул Ҳайсам аёлининг олдида бориб, (ўша хизматкорга қандай муносабатда бўлиш ҳақида маслаҳатлашиш учун) Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтган гапни унга етказди. Шунда аёли: “Сиз Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам у ҳақида айтган сўз (яъни, насиҳат) ҳақиқатига уни озод қилмагунингизча ета олмайсиз”, деди. Абул Ҳайсам (ўйланиб ўтирмасдан) ўша захоти: “У озоддир”, деди. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Аллоҳ бирон пайғамбар ва ўринбосар юборса, албатта, унинг икки маслаҳатчиси бўлади. Бири уни яхшилиқка чақириб, ёмонликдан қайтаради. Яна бири унга зарар етишига бепарво (яъни, масъулиятсиз) бўлади. Ким ёмон маслаҳатчидан сақланса, ҳақиқатан, (дунё ва охирада барча кўнгилсизликлардан) сақланибди”, дедилар²⁵²”.

Шарҳ. Бу ривоятда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам, Абу Бакр ва Умар розияллоҳу анҳумо ўзига тўқ, бадавлат саҳоба Абул Ҳайсамнинг уйида меҳмон бўлишгани, уларга иззат-икром кўрсатилгани баён этилган.

Ривоятда Абул Ҳайсамнинг завжаси яхши маслаҳатчи бўлганига ҳам алоҳида урғу берилган. Чунки у Расули акрам тавсияларини тўқис бажариш учун – гарчи нафсга оғирроқ бўлса ҳам – эрига тўғри йўл кўрсатган.

²⁵² 372 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадиси Абу Довуд (5128), Термизий (2369), Насоий (7/158) ва Ибн Можа (3745) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (2/237, 289), Ҳоким “Мустадрок”да (4/131) ривоят қилган.

۳۷۳ – حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُجَالِدٍ بْنِ سَعِيدٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ بَيَانَ بْنِ بَشِيرٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ قَالَ: سَمِعْتُ سَعْدَ بْنَ أَبِي وَقَّاصٍ يَقُولُ: إِنِّي لَأَوَّلُ رَجُلٍ أَهْرَاقَ دَمًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَإِنِّي لَأَوَّلُ رَجُلٍ رَمَى بِسَهْمٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، لَقَدْ رَأَيْتُنِي أَغْزَوُ فِي الْعِصَابَةِ مِنْ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ مَا نَأْكُلُ إِلَّا وَرَقَ الشَّجَرِ وَالْحُبْلَةَ، حَتَّى تَفَرَّحْتَ أَشَدَّاقُنَا، وَإِنْ أَحَدَنَا لَيَضَعُ كَمَا تَضَعُ الشَّاهُ وَالْبَعِيرُ، وَأَصْبَحْتُ بَنُو أَسَدٍ يُعَزِّرُونَنِي فِي الدِّينِ! لَقَدْ حَبُتُ وَخَسِرْتُ إِذَا وَضِلَّ عَمَلِي.

373 – Саъд ибн Абу Ваққос розияллоху анхудан ривоят қилинади: “Албатта, мен Аллоҳ азза ва жалла йўлида қон тўккан биринчи кишиман. Албатта, мен Аллоҳ йўлида ўқ отган биринчи кишиман. Ўзимни Муҳаммад соллаллоху алайхи ва саллам саҳобаларидан бир гуруҳда душманга қарши курашаётганимни кўрганман. Ўшанда биз дарахт ва ток баргларида бўлак ҳеч нарса емасдик. Ҳатто оғизларимиз чети яра бўлиб кетган. Ҳар биримиз худди қўй ва туя каби ҳожат чиқарарди. Бани Асад мени динда маломат қила бошлади! (Агар улар айтаётган гап рост бўлса,) у ҳолда мен (яхшилиқдан) аниқ маҳрум бўлибман, зиён кўрибман, амалим бекор кетибди²⁵³”.

Шарҳ. Буюк саҳоба Саъд ибн Абу Ваққос розияллоху анху Аллоҳ йўлида ғаним билан курашиб биринчи қон тўккан, душманларга қарши камондан биринчи ўқ отган кишидир. Саъд бу гапни мақтаниш, фахрланиш учун эмас, ўз шаънини ҳимоя қилиш мақсадида айтган.

Улар Расулulloҳ соллаллоху алайхи ва саллам томонларидан юборилган жангчи гуруҳда рақиблар билан курашиб, оғир кунларни бошдан ўтказишган. Ҳатто ейишга ҳеч вақо топа олишмаган. Иложсизликдан дарахт ва ток барглари ейишган. Барг оғизлари четини қийиб юборгани учун яра-чақа бўлиб кетган. Чорва ҳайвонлари ейдиган нарса еганлари учун худди қўй, эчки ва туяникига ўхшаш ахлат чиқаришарди.

Бани Асад қабиласи Басра амири Саъд ибн Абу Ваққос устидан шикоят қилган, у намозни яхши ўқимаётганини айтган. Жобир ибн Самура розияллоху анхудан бундай ривоят қилинади: “Куфа аҳли Саъд устидан Умар розияллоху анхуга шикоят қилди. Умар ўша заҳоти уни мансабидан олиб, уларга Аммонни закот йиғувчи қилиб тайинлади. Улар шикоят қилишди. Ҳатто (Саъд) намозни чиройли ўқимаётганини зикр қилишди. Умар Саъдга мактуб йўллаб, “Эй Абу Исҳоқ, булар айтишича, сен намозни чиройли ўқимаётган экансан?” деди. Шунда Абу Исҳоқ (яъни, Саъд ибн Абу Ваққос): “Менга келсак, Аллоҳга қасамки, мен улар билан Расулulloҳ соллаллоху алайхи ва саллам намозларини ўқир эдим, ундан бирон нарсани камайтирмасдим. Хуфтон намозини ўқисам аввалги икки ракатини узунроқ, кейинги икки ракатини қисқароқ қилардим”, деди. Шунда Умар: “Эй Абу Исҳоқ, сен ҳақингда гумон шундай эди”, деб айтди...” (Бухорий ривояти²⁵⁴).

Саъд ибн Абу Ваққос Бани Асад шикоятига муносабат билдириб: “У ҳолда мен (яхшилиқдан) аниқ маҳрум бўлибман, зиён кўрибман, амалим бекор кетибди”, деган. Яъни, агар улар айтаётганидек, Диннинг устуни бўлмиш намозни чиройли адо этмаётган бўлсам, зарар кўрибман, қилган амалларим бекор кетибди.

Аслида Саъд ибн Абу Ваққос розияллоху анху ҳақ бўлган, айримлар ёлғон ва тухмат тарқатиб, одил етакчи устидан амирул мўмининга шикоят қилишган. Жамиятда бундай кимсалар исталганча топилади. Улар эътиборли, илмли, салоҳиятли инсонлар номини булғаш учун ёлғон маълумотлар тарқатишади, устидан шикоятлар қилиб, зарар етказмоқчи бўлишади. Бу мусибат кўпроқ илм аҳллари, ҳақ йўлдаги, жонкуяр кишилар бошига тушади.

²⁵³ 373 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (3828, 5413, 6453) ва Муслим (2966) “Саҳихайн”да, Термизий (2365), Ибн Можа (131) ва Доримий (2420) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (1/174, 181, 186) ривоят қилган.

²⁵⁴ Бухорий. Саҳиҳ. – Ж. 1. – Б. 151. – Ҳ. 755.

۳۷۴ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا صَفْوَانُ بْنُ عَيْسَى، حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ عَيْسَى أَبُو نَعَامَةَ الْعَدَوِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ خَالِدَ بْنَ عُمَيْرٍ وَشَوْيْسًا أَبَا الرُّقَادِ قَالَا: بَعَثَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ عُثْبَةَ بْنَ غَزْوَانَ وَقَالَ: انْطَلِقْ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ حَتَّى إِذَا كُنْتُمْ فِي أَقْصَى بِلَادِ الْعَرَبِ وَأَدْنَى بِلَادِ الْعَجَمِ، فَأَقْبِلُوا، حَتَّى إِذَا كَانُوا بِالْمَرْيَدِ، وَجَدُوا هَذَا الْكَذَّانَ، فَقَالُوا: مَا هَذِهِ؟ قَالُوا: هَذِهِ الْبَصْرَةُ، فَسَارُوا حَتَّى بَلَغُوا حِيَالَ الْجِسْرِ الصَّغِيرِ، فَقَالُوا: هَاهُنَا أُمْرَتُمْ، فَتَزَلُّوا، فَذَكَّرُوا الْحَدِيثَ بِطَوِيلِهِ. قَالَ: فَقَالَ عُثْبَةُ بْنُ غَزْوَانَ: لَقَدْ رَأَيْتُنِي وَإِنِّي لَسَابِعُ سَبْعَةٍ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا لَنَا طَعَامٌ إِلَّا وَرَقُ الشَّجَرِ، حَتَّى تَفَرَّحْتَ أَشَدَّاقَنَا، فَالْتَفَطْتُ بُرْدَةً قَسَمْتُهَا بَيْنِي وَبَيْنَ سَعْدٍ، فَمَا مِنَّا مِنْ أَوْلَيْكَ السَّبْعَةِ أَحَدٌ إِلَّا وَهُوَ أَمِيرٌ مُصْرٍ مِنَ الْأَمْصَارِ، وَسُتَجَرَّتُونَ الْأَمْزَاءَ بَعْدَنَا.

374 – Холид ибн Умайр ва Шувайс Абу Руқод айтдилар: “Умар ибн Хаттоб розияллоху анху Утба ибн Ғазвонни юборди ва: “Сен ва сен билан бирга бўлганлар боринглар. Араблар юртининг энг узоқ, ажамлар юрти(нинг бизга) энг яқин (чегарасига) етиб борсангиз, (буюрилган томонга қараб) юринг”, деди. Улар мирбадда (яъни, ўша вақтда ҳали қурилмаган Басра шарҳининг қўй ва туя сақланадиган ёки янги пишган хурмолар қуриладиغان жойида) бўлишганида бу жилвиртошни (оқ, нозик, ғовак тошни) топишди. Шунда улар: “Бу нима?” деб сўрашди. Улар: “Бу басра²⁵⁵ (яъни, оққа мойил, юмшоқ тош)”, дедилар. Улар юриб бориб (Дажла дарёси устига қурилган) кичик кўприк рўпарасига етишганида: “Мана шу ерда (туриб, юртни ҳимоя қилишга) буюрилгансиз”, дедилар ва тезда (ўша жойга) ўрнашишди”. Улар (яъни, Холид билан Шувайс) ҳадисни охиригача зикр қилишди. Утба ибн Ғазвон айтди: “Мен ўзимни (шундай ҳолатда) кўрганман. Албатта, мен Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам билан етти кишининг еттинчиси эдим. Бизда дарахт баргидан бўлак егулик йўқ эди. Ҳатто оғизларимиз чети яра бўлиб кетган. Шунда мен бир йўл-йўл чопон (топиб) олиб, (чорасизликдан) ўзим билан Саъд ўртасида иккига тақсимладим. Мана шу етти кишидан ҳар биримиз шаҳарларнинг бирига амир эди. Биздан кейин амирларни синаб кўрасизлар²⁵⁶”.

Шарҳ. Бу ривоятда айтилишича, Умар ибн Хаттоб розияллоху анху халифалигининг сўнгги йилларида Утба ибн Ғазвон розияллоху анхуни Исломи диёри черагасига юбориб, у ерда муробитлик – кўриқчилик қилишга буюрган. Утба ибн Ғазвон розияллоху анху илк Исломи даврида Расулulloх соллаллоху алайҳи ва саллам ва олти нафар саҳоба билан оғир кунларни кечирган. Ўша дамларда ейишга овқат топилмаган. Мажбур бўлиб, дарахт барглари ейишган. Барг еяверганларидан оғизлари чети қийилиб, яра бўлиб кетган. Либос масаласида ҳам қийинчилик кўришган. Утба ерда ётган бир йўл-йўл чопонни кўриб, уни биродари Саъд ибн Молик билан бўлишган: ярми ўзига, ярми Саъдга! Машаққат давридаги меҳр-оқибатни қаранг!

Ўша етти нафар саҳобанинг ҳар бири шаҳар амира саналишган. Улар сабр-тоқатда, дунёдан юз ўгиришда зарбул масал бўлишди. Улардан кейинги амирлар эса шохона саройлар, фаровон ҳаёт, тўкин-сочин дастурхонга эришишди. Аввалгилар ўтди-кетди. Кейингилар улардек бўла олишмайди.

۳۷۵ – حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ أَسْلَمَ أَبُو حَاتِمٍ الْبَصْرِيُّ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، أَنْبَأَنَا ثَابِتٌ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَقَدْ أُخِفْتُ فِي اللَّهِ، وَمَا يُخَافُ أَحَدٌ، وَلَقَدْ أُودِيتُ فِي اللَّهِ، وَمَا يُؤْدَى أَحَدٌ، وَلَقَدْ أَتَتْ عَلَيَّ ثَلَاثُونَ مِنْ بَيْنِ لَيْلَةٍ وَيَوْمٍ وَمَا لِي وَلِإِلَالٍ طَعَامٌ يَأْكُلُهُ دُو كَبِدٍ إِلَّا شَيْءٌ يُؤَارِيهِ إِبْطُ بِلَالٍ.

²⁵⁵ Бу ердаги “басра”дан мурод машҳур шаҳар эмас. Чунки ўша вақтда ҳали Басра шаҳри мавжуд эмас эди. Ривоятда “басра” деганда “юмшоқ, оқ, ғовак тош” маъноси кўзда тутилган.

²⁵⁶ 374 – санади заиф. Чунки Холид ибн Умайр ва Шувайс Абу Руқоднинг холи мажҳул. Лекин бу ҳадис бошқа лафз ва фарқли санад билан саҳиҳ. Уни Муслим “Саҳиҳ”да (2967), Аҳмад “Муснад”да (4/174, 5/61) Ҳумайд ибн Ҳилол Адавий Холид ибн Умайрдан йўли орқали ривоят қилган.

375 – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Мен Аллоҳ йўлида қўрқитилдим. (Ўша вақтда) бирон киши қўрқитилмасди. Мен Аллоҳ йўлида азият чекдим. Бирон киши азият чекмасди. Ҳақиқатан, бошимдан шундай ўттиз кун ва тун ўтдики, менда ҳам, Билолда ҳам бирон жонивор ейдиган таом йўқ эди. Магар Билол қўлтиғи билан ёпиб қўядиган (жуда оз) нарса ундан мустасно²⁵⁷”.

Шарҳ. Анас ибн Молик розияллоҳу анҳуга Аллоҳнинг динига чакириш, ҳақ йўлда бардавом туриш вақтида мушриклар томонидан кўплаб таҳдидлар бўлган. У киши Аллоҳ йўлида кўп азият чеккан. Ўша вақтда Анас муаззин Билол розияллоҳу анҳумо билан қалин дўст эди. Ҳолат оғирлигидан жонивор еса бўладиган нарса топилмасди. Илло киши қўлтиғи билан беркитиб қўя оладиган жуда кам егулик бундан мустасно эди. Ўша пайтларда саҳобалар қорин тўклашга ҳеч нарса топа олишмаган, ойлаб қийинчиликда кун кўришган. Аммо улар дин устун бўлгунича, мусулмонлар фаровон ҳаётга етишгунларича сабр қилдилар, матонат кўрсатдилар.

۳۷۶ – حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا عَقَّانُ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا أَبَانُ بْنُ يَزِيدَ الْعَطَّارُ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَجْتَمِعْ عِنْدَهُ عَدَاءٌ وَلَا عَشَاءٌ مِنْ خُبْرٍ وَلَحْمٍ إِلَّا عَلَى ضَفَفٍ. قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: قَالَ بَعْضُهُمْ: هُوَ كَثْرَةُ الْأَيْدِي.

376 – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, **Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам** ҳузурларида нон ва гўштдан иборат нонушта ва кечки овқат жамланмаган. Магар **тиқилинч** ҳолатда²⁵⁸ (бўлган).

(Термизийнинг шайхи) **Абдуллоҳ** (ибн Абдурахмон) айтди: “**Айрим** (муҳаддислар ва луғатшунослар) **айтишича**, (тиқилинч ҳолатдан мурод таомга узатиладиган) **қўллар кўплигидир**”.

Шарҳ. Пайғамбаримиз алайҳиссалом бир кунда икки маҳал нон ва гўштга қоринлари тўймаган. Фақат меҳмондорчилик бўлса, овқатга узатиладиган қўллар кўп бўлса, кунда икки марта нон ва гўштдан тановул қилганлар.

۳۷۷ – حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي فُدَيْكٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذَنْبٍ، عَنْ مُسْلِمٍ بْنِ جُنْدَبٍ، عَنْ نَوْفَلِ بْنِ إِيسَى الْهَدَلِيِّ قَالَ: كَانَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ لَنَا جَلِيسًا، وَكَانَ نِعَمَ الْجَلِيسِ، وَإِنَّهُ انْقَلَبَ بِنَا ذَاتَ يَوْمٍ، حَتَّى إِذَا دَخَلْنَا بَيْتَهُ دَخَلَ فَأَغْتَسَلَ، ثُمَّ خَرَجَ، وَأَتَيْنَا بِصَحْفَةٍ فِيهَا خُبْزٌ وَلَحْمٌ، فَلَمَّا وُضِعَتْ بَكَى عَبْدُ الرَّحْمَنِ، فَقُلْتُ: يَا أَبَا مُحَمَّدٍ، مَا يُبْكِيكَ؟ فَقَالَ: هَلَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَمْ يَشْبَعْهُ وَأَهْلُ بَيْتِهِ مِنْ خُبْزِ الشَّعِيرِ، فَلَا أَرَانَا أُخْرَجًا لِمَا هُوَ خَيْرٌ لَنَا.

377 – **Навфал ибн Иёс** Ҳузалийдан ривоят қилинади: “**Абдурахмон ибн Авф** бизнинг ҳамнишинимиз эди. У қандай яхши ҳамнишин эди?! Кунларнинг бирида биз билан (бир жойдан) қайтди. Унинг уйига кирганимизда Абдурахмон кириб, ғусл қилди. Кейин чикди. Олдимизга (хизматкор томонидан) нон ва гўшт солинган лаган олиб келинди. (Лаган дастурхонга) қўйилганида Абдурахмон йиғлаб юборди. Шунда мен: “Эй Абу Муҳаммад, нимага йиғлаяпсан?” деб сўрадим. У: “Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дунёдан ўтиб кетдилар. У зот ва оила аъзолари қорни

²⁵⁷ 375 – санади заиф. Чунки Равх ибн Аслам заиф ровий. Лекин мазкур ҳадис бундан бошқа йўл орқали саҳиҳ. Уни Вакиъ ибн Жарроҳ Аҳмад (3/120) ва Ибн Можада (151), Абдусамад ибн Абдулворис Аҳмадда (3/120), Аффон ибн Муслим Аҳмадда (3/286), Муҳаммад ибн Фазл Абд ибн Хумайдда (1317) ривоят қилган. Уларнинг барчаси Ҳаммоддан ривоят қилишган.

Юқоридаги (яъни, 375-) ҳадисни мусанниф “Жомеъ”да (2372), Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да (6560), Абу Нуайм “Ҳилятул авлиё”да (1/150) ривоят қилган.

²⁵⁸ 376 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Аҳмад “Муснад”да (3/270) ривоят қилган. Яна қаранг: “Тухфатул ашроф”, 1139-ҳадис; “Ал-Муснадул жомеъ”, 1577-ҳадис.

арпа нонга ҳам тўймади. Бу (фаровон ҳолат) бизга яхши бўлгани учун тезлаштириб берилди, деб ўйламайман”, деди²⁵⁹”.

Шарҳ. Абдурахмон ибн Авф розияллоху анху бой саҳобалардан эди. У бир куни дўстларини меҳмонга чақирди. Дастурхонга нон билан гўшт солинган лаган қўйилди. Шунда Абдурахмоннинг кўзига ёш келди. Меҳмонлар нега йиғлаётганини сўрашганида Абдурахмон Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам қоринлари арпа нонга ҳам тўймай дунёдан ўтганларини эслади. Унинг хаёлига “Бизга неъматлар фақат шу дунёда берилиб, охират насибасидан қуруқ қолмасмиканмиз?!” деган ҳадик келганди.

53-БОБ. РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ ЁШЛАРИ ҲАҚИДА КЕЛГАН РИВОЯТЛАР

(Унда 7 та ҳадис бор: 378-384)

Шарҳ. Мазкур бобда Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам неча йил яшаганлари, неча ёшда вафот этганлари ҳақидаги ривоятлар келтирилган. Мазкур масалада турлича ҳадислар нақл қилинган. Бир ривоятга кўра, у зот алайҳиссалом олтмиш, бир ривоятга кўра, олтмиш уч, яна бошқа ривоятга кўра эса олтмиш беш ёшларида вафот этганлар. Бу ерда ривоятлар ичидан қайси бири машҳурроқ ва саҳиҳроқ эканига ишора қилинган.

۳۷۸ — حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ، حَدَّثَنَا زَكْرِيَّا بْنُ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: مَكَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَكَّةَ ثَلَاثَ عَشْرَةَ سَنَةً يُوحَى إِلَيْهِ، وَبِالْمَدِينَةِ عَشْرًا، وَتُوْفِّيَ وَهُوَ ابْنُ ثَلَاثٍ وَسِتِّينَ.

378 – *Ибн Аббос розияллоху анхудан ривоят қилинади: “Набий соллаллоху алайҳи ва саллам у зотга ваҳий қилинган ҳолда Маккада ўн уч йил, Мадинада ўн йил турдилар. Олтмиш уч ёшларида вафот этдилар*²⁶⁰”.

Шарҳ. Бу ривоятда Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам ҳаётлари босқичи баён этилмоқда. У зот алайҳиссалом қирқ ёшларида пайғамбар бўлдилар. Яъни, пайғамбар бўлишларидан олдин қирқ йил Маккада яшадилар. Ҳижратдан сўнг Мадинада ўн йил умргузаронлик қилдилар. Бу борада аҳли илмлар орасида ихтилоф йўқ. Аммо Маккада қанча турганлари хусусида ихтилоф қилинган. Кўпчилик уламоларга кўра, Муҳаммад Мустафо алайҳиссалом пайғамбар бўлганларидан сўнг Маккада ўн уч йил яшаганлар. Шунда олтмиш уч ёшларида вафот этган бўладилар. Юқоридаги ривоятда Ибн Аббос розияллоху анху томонидан мана шу нарса таъкидлаб ўтилган.

۳۷۹ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ جَرِيرٍ، عَنْ مُعَاوِيَةَ أَنَّهُ سَمِعَهُ يُخْطِبُ قَالَ: مَاتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ ابْنُ ثَلَاثٍ وَسِتِّينَ، وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ، وَأَنَا ابْنُ ثَلَاثٍ وَسِتِّينَ.

379 – *Жарир ибн Абдуллоҳ розияллоху анхудан ривоят қилинишича, у Муовия (ибн Абу Суфён розияллоху анху) бундай хутба қилганини эшитган экан: “Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам олтмиш уч ёшларида вафот этдилар. Абу Бакр ва Умар ҳам (олтмиш уч ёшида вафот этган). Мен ҳам (ҳозир) олтмиш уч ёшдаман*²⁶¹”.

²⁵⁹ 377 – санади заиф. Сабаби Навфал ибн Йёсининг ҳоли мажхул. Қаранг: “Тухфатул ашроф”, 9727-ҳадис; “Ал-Муснадул жомеъ”, 9574-ҳадис.

²⁶⁰ 378 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (3903) ва Муслим (2351) “Саҳиҳайн”да, Термизий “Сунан”да (3652), Аҳмад “Муснад”да (1/371), Ибн Саъд “Табақот”да (2/309) ривоят қилган.

²⁶¹ 379 – санади саҳиҳ.

Шарҳ. Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳу бир куни минбарда хутба қилиб, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам, у кишининг икки содиқ саҳобалари Абу Бакр Сиддиқ ва Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳумо олтмиш уч ёшда вафот этганларини айтган. Ўша вақтда Муовиянинг ўзи ҳам олтмиш уч ёшда бўлган. Балки бу гапни айтиш билан уларга ўхшаб олтмиш учда вафот этишни орзулагандир. Аммо Муовия тахминан саксон йилча умр кўрган.

۳۸۰ — حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ مَهْدِيٍّ الْبَصْرِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَاتَ وَهُوَ ابْنُ ثَلَاثٍ وَسِتِّينَ سَنَةً.

380 — *Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам олтмиш уч ёшларида вафот этганлар*²⁶².

Шарҳ. Бу ривоят маъноси Абдуллоҳ ибн Аббос ва Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳумо ривоятини билан бир хил. Қуйида бу борадаги бошқа ривоятлар нақл қилинади.

۳۸۱ — حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، وَيَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدَّوْرَقِيُّ قَالَا: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عُثَيْبٍ، عَنْ خَالِدِ الْحَذَّاءِ، أَنبَأَنَا عَمَّارُ مَوْلَى بَنِي هَاشِمٍ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ: ثَوْبِيُّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ ابْنُ خَمْسٍ وَسِتِّينَ.

381 — *Ибн Аббос розияллоҳу анҳу айтади: “Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам олтмиш беш ёшларида вафот этганлар*²⁶³”.

Шарҳ. Ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг бу ривояти аввалгисига зид. Уламолар таъкидлашича, мўътамад (ишончли) ривоят у киши томонидан “олтмиш уч ёшларида вафот этганлар” деб айтилгандир. Ибн Аббоснинг бу ривояти шоз ва муаввал. Бу нима дегани?

“Шоз” сўзи “ажралиб чиққан”, “кам учрайдиган” маъноларини англатади. Ўзидан кучлироқ саҳиҳ ҳадисга зид бошқа бир саҳиҳ ҳадис шоз саналади. Шунинг учун 381-ҳадис шоздир. Сабаби у Ибн Аббосдан бу ҳақида қилинган аввалги ривоятга тескари. Аввалги ривоят бунисидан саҳиҳроқ ҳисобланади.

“Муаввал” сўзи “таъвил қилинган”, “изоҳланган”, “йўйилган” мазмунига эга. Яъни, Ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг юқоридаги ривоятида нима учун олтмиш беш ёшда, деб келтирилгани изоҳланган, аслида олтмиш уч экани, унга икки йил нега қўшилгани тушунтириб берилган. Шарҳ китобларида келтирилишича, олтмиш учга у зот туғилган ва вафот этган йил қўшилса, олтмиш беш бўлади.

۳۸۲ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ أَبِي أَسَدٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ الْحُسَيْنِ، عَنْ دَعْفَلِ بْنِ حَنْظَلَةَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُبِضَ وَهُوَ ابْنُ خَمْسٍ وَسِتِّينَ.

قَالَ أَبُو عِيسَى: وَدَعْفَلٌ لَا نَعْرِفُ لَهُ سَمَاعًا مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَكَانَ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا.

382 — *Дағфал ибн Ханзаладан ривоят қилинишича, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам олтмиш беш ёшларида вафот этганлар*²⁶⁴.

Бу ҳадисни Муслим “Саҳиҳ”да (2352), Термизий “Сунан”да (3653), Аҳмад “Муснад”да (4/96, 97, 100), Таҳовий “Шарҳул мушkil”да (1950, 1951), Ибн Саъд “Табакот”да (2/309) ривоят қилган.

²⁶² 380 — саҳиҳ ҳадис.

Бу ҳадисни Бухорий (3536, 4466) ва Муслим (2349) “Саҳиҳайн”да, Аҳмад “Муснад”да (6/93), Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да (6388), Таҳовий “Шарҳул мушkil”да (1947, 1948), Ибн Саъд “Табакот”да (2/309) ривоят қилган.

²⁶³ 381 — санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Муслим “Саҳиҳ”да (2353), Термизий “Сунан”да (3650), Аҳмад “Муснад”да (1/223, 266, 279), Таҳовий “Шарҳул мушkil”да (1944), Ибн Саъд “Табакот”да (2/310) ривоят қилган.

²⁶⁴ 382 — санади заиф. Чунки у мурсалдир.

Абу Исо (Термизий) айтди: “Дағфал Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан (ҳадис) эшитганини билмаймиз. У Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам замонларида киши эди”.

Шарҳ. Бу ривоят ҳам саҳиҳ ва машҳур ривоятларга зид. Имом Термизий айтишича, ҳадис ровийси Дағфал ибн Ҳанзала Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам вақтларида ёши катта киши бўлса ҳам, Пайғамбаримиздан ҳадис эшитганини тасдиқловчи далил йўқ.

Демак, Пайғамбаримиз алайҳиссалом олтмиш беш ёшларида оламдан ўтганлар, деган маънодаги ривоятлар шоз ёки мурсал бўлиб чиқмоқда. Улар “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам олтмиш уч ёшларида вафот этганлар” деган маънодаги аксар ривоятлар олдида кучсиздир.

۳۸۳ – حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مُوسَى الْأَنْصَارِيُّ، حَدَّثَنَا مَعْنٌ، حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْسَ بِالطَّوِيلِ الْبَائِنِ، وَلَا بِالْقَصِيرِ، وَلَا بِالْأَبْيَضِ الْأَمْهَقِ، وَلَا بِالْأَدَمِ، وَلَا بِالْجَعْدِ الْقَطِطِ، وَلَا بِالسَّبْطِ، بَعَثَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلَى رَأْسِ أَرْبَعِينَ سَنَةً، فَأَقَامَ بِمَكَّةَ عَشَرَ سِنِينَ، وَبِالْمَدِينَةِ عَشَرَ سِنِينَ، وَتَوَفَّاهُ اللَّهُ عَلَى رَأْسِ سِتِّينَ سَنَةً، وَلَيْسَ فِي رَأْسِهِ وَلَحْيَتَيْهِ عِشْرُونَ شَعْرَةً بَيْضَاءَ.

383 – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам жуда новча ҳам, пакана ҳам, ўта оппоқ ҳам, бугдойранг ҳам эмас эдилар. (Сочлари) жуда жингалак ҳам, ўта силлиқ ҳам эмасди. Қирқ ёшга етганларида Аллоҳ таоло у зотни пайғамбар қилиб юборди. Кейин Маккада ўн йил, Мадинада ўн йил турдилар. Аллоҳ таоло у зотни олтмиш ёшлари аввалида вафот эттирди. Ўшанда соч-соқолларида йигирмата ҳам оқ тола йўқ эди²⁶⁵”.

Шарҳ. Бу ҳадисни китоб аввалида кўриб чиққан эдик. “Аллоҳ таоло у зотни олтмиш ёшлари аввалида вафот эттирди” жумласи эътиборидан бу ерда такрор келтирилган.

Шуни эслатиб ўтиш лозим: Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу ҳадисда каср сонни ташлаб кетган. Яъни, олтмиш уч эмас, олтмиш, деган. Сўзимизни имом Муслим – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан – келтирган ривоят тасдиқлайди. Унга кўра, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам олтмиш уч ёшларида вафот этганлар²⁶⁶.

۳۸۴ – حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، نَحْوُهُ.

384 – Бизга Қутайба ибн Саид Молик ибн Анасдан, у Рабийъа ибн Абу Абдураҳмондан, у Анас ибн Моликдан шунга яқин (маънода) ҳадис айтди²⁶⁷.

Шарҳ. Яъни, аввалги ҳадис маъносида ҳадис айтди. Лафзлари ҳам деярли бир хил. Фақат “фа” ва “ва”да фарқ қилади. Бир ривоятнинг арабча матнида “фатаваффааху” дейилган бўлса, бошқасида “ватаваффааху” тарзида келтирилган.

54-БОБ. РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ ВАФОТЛАРИ ҲАҚИДА КЕЛГАН РИВОЯТЛАР

(Унда 14 та ҳадис бор: 385-398)

Шарҳ. Имом Термизий Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам шамоилларига оид маълумотлар сўнгида у зот алайҳиссаломнинг вафотлари ҳақидаги айрим ривоятларни келтирган.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафотлари улкан мусибат, катта айрилиқдир. Ҳабибимиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам оламни тарк этганларида у зот суҳбатларидан баҳра олиб юрган, ҳар куни кўришга ўрганиб қолган саҳобалар машъум хабарни эшитиб, нима қилишларини била олмадилар. Ҳатто баъзилар бу хабар ростлигига шубҳа билан қаради. Умар ибн Ҳаттоб розияллоҳу анҳу бўлса: “Ким Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафот этдилар, деб айтса, мана шу қиличим билан ураман!” деб таъкидлади.

²⁶⁵ 383 – санади саҳиҳ. Бу ҳақида 1-ҳадис таҳрижида маълумот берилган.

²⁶⁶ Қаранг: Муслим. Саҳиҳ. – Ж. 4. – Б. 1825. – Ҳ. 2348.

²⁶⁷ 384 – санади саҳиҳ. Аввалги ҳадис таҳрижига қаранг.

Кейин мўминлар амири, Расулуллоҳнинг халифалари, яқин дўстлари Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анху келиб, одамларга улуғ мавъиза қилди. Бу билан мўминлар қалби тинчланди, орадаги мавҳум ҳолат барҳам топди.

Абу Бакр Сиддиқ одамлар саросимага тушган вақтда Аллоҳ таолонинг “(Эй Муҳаммад,) шак-шубҳасиз, Сиз ҳам ўлувчисиз. Улар ҳам ўлувчидирлар” ояти²⁶⁸, кейин “Муҳаммад фақат бир Пайғамбардир, холос. Ундан илгари ҳам пайғамбарлар ўтган. Бас, агар у (яъни, Муҳаммад) вафот қилса ёки ўлдирилса, ортингизга қайтиб кетасизларми?!” ояти²⁶⁹ охиригача ўқиди. Кейин машҳур сўзини айтди: “Ким Аллоҳга ибодат қилса, Аллоҳ (доим) Тирикдир, (зинҳор) ўлмайди. Ким Муҳаммадга ибодат қилса, албатта, Муҳаммад ўлди”. Одамлар Абу Бакрнинг гапидан кейингина ҳақиқатни англадилар, бошларига йирик мусибат тушганини тушуниб етдилар.

Қуйида мана шу улкан воқеа билан боғлиқ айрим ривоятлар келтирилади.

۳۸۵ — حَدَّثَنَا أَبُو عَمَّارٍ الْحُسَيْنُ بْنُ حُرَيْثٍ وَقُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ وَغَيْرُ وَاحِدٍ قَالُوا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: أَخِرَ نَظْرَةً نَظَرْتُهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَشَفْتُ السِّتَارَةَ يَوْمَ الْإِنْتِنِ، فَنَظَرْتُ إِلَى وَجْهِهِ كَأَنَّهُ وَرَقَةٌ مُصْحَفٍ، وَالنَّاسُ خَلْفَ أَبِي بَكْرٍ، فَكَادَ النَّاسُ أَنْ يَضْطَرِبُوا، فَأَشَارَ إِلَى النَّاسِ أَنْ أَتْبَتُوا، وَأَبُو بَكْرٍ يَوْمُئِذٍ يَوْمُئِذٍ، وَأَلْقَى السَّجْفَ، وَتُوِّفِيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ آخِرِ ذَلِكَ الْيَوْمِ.

385 – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга сўнгги марта душанба куни пардани кўтарганларида қарагандим. Шунда мен у зотнинг юзларига назар солдим. У (чиройда, яркираб туришда) худди мусхаф варағига ўхшарди. Одамлар Абу Бакр ортида (иктидо қилаётган) эдилар. Шунда улар ҳаракатга тушиб қолишди. У зот “Қимирламанглар!” (дегандек) қўллари билан ишора қилдилар. Абу Бакр уларга имомлик қиларди. У зот пардани туширдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўша куни кечга бориб вафот этдилар²⁷⁰”.

Шарҳ. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам душанба куни чошгоҳ пайтида вафот этганлар. Ўша куни одамлар бомдод намозини Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анху ортида ўқишган. Пайғамбаримиз алайҳиссалом ҳоллари анча оғирлашиб қолганди. Шунинг учун жамоат билан намоз ўқишга чиқа олмаганлар, балки хужраи саодат пардасини кўтариб, саҳобалар текис саф тортганларини, Аллоҳга бўйсунган ҳолда хушуъ билан турганларини кўриб, табассум қилганлар. Расули акрамни кўрганлар “У зот тузалиб қолибдилар. Намоз ўқиш учун масжидга чиқарканлар”, деб ҳаракатга тушиб қолишган. Шунда “Ўрнингиздан қимирламанг”, деган маънода қўллари билан ишора қилганлар. Абу Бакр намоз ўқишда давом этган. Кейин Набий алайҳиссалом саҳобалар ҳолидан рози бўлиб пардани туширганлар. Ўша куни чошгоҳ вақтида вафот этганлар.

Савол: Ривоятда нима учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам душанба куни кечга яқин вафот этганлар, дейилмоқда?

Жавоб: Эҳтимол, бу ўринда у зот вафот этганлари аниқ бўлган вақт кўзда тутилгандир. Чунки, Расулуллоҳ чошгоҳ вақтида оламдан ўтган бўлсалар, орада иккиланиш, хабарни инкор этиш ва ҳоказолар бўлган. Охири Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анху келиб, ваъз қилганидан сўнг одамлар бу иш ҳақиқатан рўй берганига ишонишган.

²⁶⁸ “Зумар” сурасининг 30-ояти.

²⁶⁹ “Оли Имрон” сурасининг 144-ояти.

²⁷⁰ 385 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (680, 754, 1205, 4448) ва Муслим (419) “Саҳиҳайн”да, Насоий “Суна”да (4/7), Аҳмад “Муснад”да (3/110, 163, 196), Ибн Хузайма “Саҳиҳ”да (867, 1650) ривоят қилган.

۳۸۶ – حَدَّثَنَا حُمَيْدُ بْنُ مَسْعَدَةَ الْبَصْرِيُّ، حَدَّثَنَا سُلَيْمُ بْنُ أَحْضَرَ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كُنْتُ مُسْنِدَةً النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى صَدْرِي، أَوْ قَالَتْ: إِلَى حَجْرِي، فَدَعَا بِطَسْتٍ لِيُبُولَ فِيهِ، ثُمَّ بَالَ فَمَاتَ.

386 – *Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Мен Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламни кўксимга ёки бағримга суянтириб қўйгандим. Шунда у зот бавл қилиш учун тоғора олиб келишни буюрдилар. Сўнг бавл қилдилар ва вафот этдилар”²⁷¹.*

Шарҳ. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафотларидан бир ҳафта олдин душанба куни ҳолатлари оғирлашган. У зот жуфти ҳалоллари Оиша розияллоҳу анҳо уйида бўлишларига изн беришган. Расулуллоҳ икки кишига суянган ҳолда чиққанлар. Қадамларини яхши боса олмаганларидан юрган жойларида оёқлари изи қолган. Шундай ҳолатда ҳам одамлар билан намоз ўқиганлар. Жума куни масжидда жамоат билан охирги намозни адо этганлар. Кейин имомликни Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳуга топширганлар. Абу Бакр одамлар билан жумадан то душанба куни бомдодгача намоз ўқиди. Кейин Расули акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам оламдан ўтдилар.

Пайғамбаримиз алайҳиссалом касалликлари оғирлашган вақтда тик туришга имкон топилмагани учун бир тоғора олиб келишни буюрганлар. Унга бавл қилганлар. Бу иш беморларга жоиз саналади.

۳۸۷ – حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنِ ابْنِ الْهَادِ، عَنْ مُوسَى بْنِ سَرْجَسٍ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ بِالْمَوْتِ، وَعِنْدَهُ قَدَحٌ فِيهِ مَاءٌ، وَهُوَ يُدْخِلُ يَدَهُ فِي الْقَدَحِ، ثُمَّ يَمْسَحُ وَجْهَهُ بِالْمَاءِ، ثُمَّ يَقُولُ: اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى مُنْكَرَاتِ الْمَوْتِ، أَوْ قَالَ: عَلَى سَكْرَاتِ الْمَوْتِ.

387 – *Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни ўлим арафасида кўрдим. Олдиларида идишда сув бор эди. Ўша идишга қўлларини тикиб, сувни юзларига суртардилар. Кейин: “Аллоҳумма, аъинний ыалаа мункаротил мавт” ёки “сакаротил мавт”, деб айттардилар²⁷².*

Шарҳ. Ҳадисда келган дуо маъноси: “Эй Аллоҳ, ўлим машаққатида ёки аламида менга ёрдам бер!”

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафотлари яқинлашганида Оиша розияллоҳу анҳо онамиз ўз уйларида у зотга қараб турганлар. Ўша ҳолатда Пайғамбаримиз олдиларида идишда сув бор эди. У зот қўлларини идишга тикиб, юзларига ишқалаганлар. Кейин ўлим машаққатини²⁷³ енгил қилишини сўраб Аллоҳ таолога дуо қилганлар.

Бошқа ривоятда келтирилишича, сувли қўлларини юзларига суртгач, “Лаа илааҳа иллаллоҳ. Албатта, ўлимнинг қийинчилиги бор”, деб қўлларини тик қилиб, руҳлари таналарини тарк этиб, қўллари пастга тушиб қолгунича “(Эй Раббим,) Рафийқул аълода”, деб дуо қилганлар²⁷⁴.

۳۸۸ – حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ صَبَّاحٍ الْبَزَّازُ، حَدَّثَنَا مُبَشَّرُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْعَلَاءِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: لَا أَغِيطُ أَحَدًا بَهْوَنِ مَوْتٍ بَعْدَ الَّذِي رَأَيْتُ مِنْ شِدَّةِ مَوْتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

²⁷¹ 386 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (741, 4459) ва Муслим (1636) “Саҳиҳайн”да, Насоий (1/32; 6/240, 241) ва Ибн Можа (1626) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/32), Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да (6603) ривоят қилган.

²⁷² 387 – санади заиф. Чунки Мусо ибн Саржиснинг ҳоли номаълум.

Бу ҳадисни Термизий (978) ва Ибн Можа (1623) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/64, 70, 77, 151), Насоий “Амалул явми вал-лайла”да (1093), Табароний “Авсат”да (3268) ривоят қилган.

²⁷³ Шу маънодаги бирикма арабча матнларда уч хил шаклда келган: 1. Сакаротул мавт (ўлим машаққатлари). 2. Мункаротул мавт (ўлим қийинчиликлари). 3. Ғамаротул мавт (ўлим шиддатлари).

²⁷⁴ Қаранг: Бухорий. Саҳиҳ. – Ж. 6. – Б. 13. – Ҳ. 4449.

قَالَ أَبُو عِيسَى: سَأَلْتُ أَبَا زُرْعَةَ، فَقُلْتُ لَهُ: مَنْ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ الْعَلَاءِ هَذَا؟ فَقَالَ: هُوَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ الْعَلَاءِ بْنِ
الْجَلَّاحِ.

388 – *Оиша розияллоху анҳодан ривоят қилинади*: “Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам ўлимлари шиддатини кўрганимдан бери бирон кишига енгил ўлим борасида ҳавас қилмайман²⁷⁵”.

Абу Исо (Термизий) айтди: “Мен Абу Зуръадан “Бу Абдурахмон ибн Алоъ ким?” деб сўрадим. Шунда у: “Абдурахмон ибн Алоъ ибн Лажлож”, деди”.

Шарҳ. Яъни, Оиша розияллоху анҳога кўра, агар у бирон киши осон ўлим топганини, қийналмасдан вафот этганини эшитса, унга ҳавас қилмайди. Чунки осон ўлим маййитнинг оқибати яхшилигини, қийин ўлим ёмонлигини билдирмайди.

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам беморликлари ва ўлимлари оғир кечгани сабаби шундаки, у зот бошқалардан фарқли равишда қийин мусибатларга учраганлар. Шунга яраша у зотга икки ҳисса кўп ажр берилади. Уламолар айтишича, ўлим чоғидаги машаққат гуноҳларга каффорат бўлади, охиратдаги мартабани кўтарadi²⁷⁶.

۳۸۹ – حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ – وَهُوَ ابْنُ الْمُلَيْكِيِّ –، عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: لَمَّا قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اخْتَلَفُوا فِي دَفْنِهِ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا مَا نَسِيتُهُ، قَالَ: مَا قَبِضَ اللَّهُ نَبِيًّا إِلَّا فِي الْمَوْضِعِ الَّذِي يُحِبُّ أَنْ يُدْفَنَ فِيهِ، اذْفَنُوهُ فِي مَوْضِعٍ فَرَّاشِهِ.

389 – *Оиша розияллоху анҳодан ривоят қилинади*: “Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам вафот этганларида у зотни дафн этиш борасида ихтилоф қилишди. Шунда Абу Бакр: “Мен Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва салламдан бир нарса эшитганман. Уни унутганим йўқ. У зот: “Аллоҳ бирон пайғамбар жонини у дафн қилинишни истаган ерда олади”, деганлар. Шундай экан, у зотни ўз ётоқлари ўрнига дафн қилинганлар”, деди²⁷⁷”.

Шарҳ. Пайғамбаримиз алайҳиссалом вафот этганларида у зотни дафн қилиш борасида икки жиҳатга кўра ихтилоф қилинган:

1. У зот дафн қилинадиларми-йўқми?

2. Агар дафн қилинсалар, қаерга қўйиладилар? Бақийдаги саҳобалари олдидами, ўзлари туғилиб ўсган Макка шаҳригами ёки Шомдаги катта боболари Иброҳим алайҳиссалом қабри олдидами?

Саҳобалар мана шу масалада иккиланганларида Абу Бакр Сиддиқ розияллоху анху бир ҳадис айтиб, масалага нуқта қўйган. Унга кўра, Аллоҳ таоло бирон пайғамбарни қайси жойга кўмилишини истаса, унинг жонини ўша ерда олади. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи ва саллам Оиша розияллоху анҳо онамиз хужраларида, ўз ётоқларида вафот этганлари боис муборак жасадлари ўша ерга кўмилган. Қабрни Абу Талҳа розияллоху анху тўшаклари остидан кавлаган.

²⁷⁵ 388 – санади заиф. Чунки Абдурахмон ибн Алоънинг ҳоли мажхул.

Бу ҳадисни Термизий “Сунан”да (979), Миззий “Таҳзибул камол”да (22/538) ривоят қилган. Яна қаранг: “Тухфатул ашроф”, 16274-ҳадис; “Ал-Муснадул жомеъ”, 16410-ҳадис.

²⁷⁶ Манба: Абдураззоқ Абдулмуҳсин. Шарҳу шамоилин Набий соллаллоху алайҳи ва саллам. – Риёз, 1435 ҳ. – Б. 427-428.

²⁷⁷ 389 – санади заиф. Чунки Абдурахмон ибн Абу Бакр Мулайкий заиф ровий.

Бу ҳадисни мусанниф “Жомеъ”да (1018), Бағавий “Шарҳус сунна”да (3832), Абу Яъло “Мўъжам”да (45, 136) ривоят қилган.

۳۹۰ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، وَعَبَّاسُ الْعَنْبَرِيُّ، وَسَوَّازُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، وَعَیْزُ وَاحِدٍ قَالُوا: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ، عَنْ مُوسَى بْنِ أَبِي عَائِشَةَ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ وَعَائِشَةَ: أَنَّ أَبَا بَكْرٍ قَبْلَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ مَا مَاتَ.

390 — Ибн Аббос ва Оиша розияллоху анҳумодан ривоят қилинишича, Абу Бакр Набий соллаллоху алайҳи ва саллам вафотларидан кейин у зотни ўпган²⁷⁸.

Шарҳ. Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам вафот этганларида Абу Бакр Сиддиқ розияллоху анху Олиядаги²⁷⁹ уйида эди. Шунда унга одам юбориб, чакиртиришган. Абу Бакр келганида одамлар Оиша розияллоху анҳо онамиз уйлари атрофини ўраб олишганди. Шунда Абу Бакр йўл очишларини сўраган. Кейин Набий соллаллоху алайҳи ва саллам олдиларига кириб, у зот ўраб қўйилган матони очиб, вафот этганларини билган ва суюкли биродари пешонасидан ўпган. Бу ўпиш ҳабиби билан видолашиш маъносида эди. Қолаверса, Расули акрам алайҳиссалом Усмон ибн Мазъун розияллоху анҳуни вафотидан кейин ўпганларини кўриб, у зот суннатларига мувофиқ шундай қилган.

Бу ривоятга кўра, инсон вафот этган кишининг, жумладан, ота-онаси, яқин одами ёки олимнинг пешонасидан хайрлашиш маъносида ўпиши жоиз.

۳۹۱ — حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ، حَدَّثَنَا مَرْحُومُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ الْعَطَّارُ، عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْجَوْنِيِّ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ بَابْنُوسَ، عَنْ عَائِشَةَ: أَنَّ أَبَا بَكْرٍ دَخَلَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ وَفَاتِهِ، فَوَضَعَ فَمَهُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ، وَوَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى سَاعِدَيْهِ، وَقَالَ: وَابَيْتَاهُ! وَاصْفِيَاهُ! وَاحْلِيلَاهُ!

391 — Оиша розияллоху анҳодан ривоят қилинишича, Абу Бакр Набий соллаллоху алайҳи ва саллам вафотларидан кейин у зот ҳузурларига кириб, оғзини икки кўзлари ўртасига қўйган, икки қўлини икки билакларига қўйиб, “Эҳ, Пайғамбар! Эҳ, покиза зот! Эҳ, дўстим!” деган²⁸⁰.

Шарҳ. Ҳадисда айтилишича, Абу Бакр розияллоху анху Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам вафотларидан кейин у зот олдиларига кириб, икки кўзлари ўртасидан ўпган, икки қўлини икки билакларига қўйиб, у зотни бағрига босган. Кейин айрилиқ алаmidан: “Эҳ, Пайғамбар! Эҳ, покиза (ёки танлаб олинган) зот! Эҳ, (кадрдон) дўстим!” деб айтган.

Бошқа ривоятда келтирилишича, Абу Бакр розияллоху анху ўшанда: “Ота-онам сизга фидо бўлсин! Сиз тириклингингизда ҳам, ўлганингизда ҳам покдирсиз”, деган.

۳۹۲ — حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ هِلَالٍ الصَّوَّافُ الْبَصْرِيُّ، حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: لَمَّا كَانَ الْيَوْمُ الَّذِي دَخَلَ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ أَضَاءَ مِنْهَا كُلُّ شَيْءٍ، فَلَمَّا كَانَ الْيَوْمُ الَّذِي مَاتَ فِيهِ، أَظْلَمَ مِنْهَا كُلُّ شَيْءٍ، وَمَا نَفَضْنَا أَيْدِينَا مِنَ التُّرَابِ وَإِنَّا لَفِي دَفْنِهِ، حَتَّى أَنْكَرْنَا قُلُوبَنَا.

392 — Анас ибн Молик розияллоху анҳудан ривоят қилинади: “Расулуллох соллаллоху алайҳи ва саллам Мадинага кирган кунларида ундаги барча нарса ёришиб кетган. У зот вафот этган кунларида эса (Мадинадаги) ҳамма нарса зулматга чўмган. Биз у зотни дафн этаётиб қўлларимиздан тупроқни қоқмасимиздан қалбимизни танимай қолдик²⁸¹”.

²⁷⁸ 390 — санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий “Саҳиҳ”да (4451, 5709), Насоий (4/11) ва Ибн Можа (1457) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/55), Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да (3029) ривоят қилган.

²⁷⁹ Олия — Нажднинг юқори қисмидан Тихомагача ва Маккаи мукарраманинг орқа тарафигача бўлган ҳудуд. Мазкур сўз луғатда “баланд”, “юксак”, найза учи”, “устидан сув оқиб тушадиган баланд водий” маъноларини англатади.

²⁸⁰ 391 — санади заиф. Язид ибн Бобанус мутобаъат қилинганида макбул ровий, акс ҳолда заифдир. Унга мутобаъат қилинмаган.

Бу ҳадисни Абу Довуд (2137) ва Доримий (1057) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/31, 187, 219) ривоят қилган.

²⁸¹ 392 — санади саҳиҳ.

Шарҳ. Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу бу ҳадисда Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафотлари сабаб саҳобалар бошига тушган кулфат нақадар оғир, унинг қалбларга таъсири кучли бўлганини тасвирламоқда. Анас айтишича, Расули акрам Мадинаи мунавварага ташриф буюрганларида гўё ҳамма ёқ ёришиб, маънавий-ҳиссий нурга тўлган. У зот келишлари билан “Ясриб” деб атаб келинган шаҳар “Мадинатун набий”, “Ал-Мадинатул мунаввара” номлари билан шарафланган. Ҳа, Пайғамбаримиз алайҳиссалом муборак қадамлари билан оддий шаҳар нурли Мадинага айланган. Чунки Расулуллоҳ ҳидоят нури эдилар. У зот дунёни тарк этганларида эса саҳобалар кўзига ёруғ олам қоронғи кўриниб кетган, ҳамма нарсани зулмат қоплагандек туюлган. Қалблар суюқлисидан айрилиб изтироб чекса, диллар аламда ёнса, теваарак атрофдаги нарсалар кўзга салбий кийёфада намоён бўлади.

Саҳобалар ҳали Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламни кўмиб, қўлларидаги тупроқни қоқиб улгурмаслариданоқ қалбларидаги ўзгаришни сезишган. Бу ўзгариш имондан қайтиш ёки шубҳаланиш эмас, балки севимли раҳнамодан, фойзли суҳбатдан айрилиш натижасида шундай бўлган.

۳۹۳ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ، حَدَّثَنَا عَامِرُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: تُوُفِّيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ.

393 — *Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам душанба куни вафот этганлар”²⁸².*

Шарҳ. Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам душанба куни туғилиб, душанба куни вафот этганлар. Бу ҳақида уламолар яқдил фикрдалар, ихтилоф қилишмаган.

۳۹۴ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عُمَرَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ، فَمَكَثَ ذَلِكَ الْيَوْمَ وَلَيْلَةَ الْثَلَاثَاءِ، وَدُفِنَ مِنَ اللَّيْلِ. وَقَالَ سُفْيَانُ: وَقَالَ غَيْرُهُ: يُسْمَعُ صَوْتُ الْمَسَاحِي مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ.

394 — *Муҳаммад Боқир раҳматуллоҳи алайҳидан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам (жонлари) душанба куни олинди. У зот ўша куни ва сешанба тунги ҳам турдилар. Кечаси дафн қилинди”²⁸³.*

Суфён айтди: “Ундан бошқаси айтишича, тун охирида белқураклар овози эшитиларди”.

Шарҳ. Пайғамбаримиз алайҳиссалом душанба куни чошгоҳ вақтида вафот этганлар. Ўша куни ва сешанбада ҳам дафн этилмай турганлар. Чоршанба тунда қабрга қўйилганлар. У зотни кўмишаётганида белқураклар овози эшитилган.

Бу — мурсал ҳадис. Яъни, тобеиндан ривоят қилинган. Бироқ имом Аҳмад “Муснад”да Оиша розияллоҳу анҳодан шу маънода ривоят қилган: “Биз чоршанба тунги охирида белқураклар овози эшитилмагунча Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дафн этилганларини билмаганмиз”²⁸⁴.

Савол: Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни дафн этиш нима сабабдан чўзилиб кетган?

Жавоб: Айрим аҳли илмларга кўра, одамлар у зотга жаноза намозини ўқишга улгуришлари учун шундай қилинган. Улар гуруҳ-гуруҳ бўлиб Оиша розияллоҳу анҳо хужраларига кириб, намоз ўқишган. Маълумки, хужраи саодат жуда оз сонли кишиларни сиғдира олган. Улар навбатма-навбат кириб, жаноза ўқигунларича орада анча вақт ўтган. Қолаверса, у зотни қаерга дафн этиш, мусулмонларни бошқарувчи имом — раҳбар тайинлаш каби ишлар ҳам дафн кечикишига сабаб бўлган.

Бу ҳадисни Термизий (3618), Ибн Можа (1631) ва Доримий (89) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (3/221, 240, 268), Ибн Хиббон “Саҳиҳ”да (6634), Ибн Абу Шайба “Мусаннаф”да (11/516) ривоят қилган.

²⁸² 393 — санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (1264, 1271, 1387) ва Муслим (941) “Саҳиҳайн”да, Абу Довуд (3151), Термизий (996), Насойи (4/35) ва Ибн Можа (1469) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (6/40, 45, 118) ривоят қилган.

²⁸³ 394 — мурсал ҳадис. Ҳадис ровийси Муҳаммад Боқир ибн Али Зайнулобидин ибн Ҳусайн улуғ тобеинлардан. Қаранг: “Тухфатул ашроф”, 19327-ҳадис.

²⁸⁴ Қаранг: Аҳмад. Муснад. — Ж. 40. — Б. 390-391. — Ҳ. 24333.

۳۹۵ — حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ شَرِيكَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي نَمِرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ قَالَ: ثُوْبِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ، وَدُفِنَ يَوْمَ الثَّلَاثَاءِ. قَالَ أَبُو عِيسَى: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ.

395 — Абу Салама ибн Абдурахмон ибн Авф раҳматуллоҳи алайҳдан ривоят қилинади: “Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам душанба куни вафот этдилар, сешанба куни дафн қилинди²⁸⁵”.

Абу Исо айтди: “Бу ҳадис ғарибдир”.

Шарҳ. Бу ҳадис санад ва матн жиҳатидан заиф:

1. Санад жиҳатидан заифлигига келсак, ҳадис ровийси Абу Салама ибн Абдурахмон ибн Авф тобеин, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам замонларини кўрмаган, у зот вафотларига шохид бўлмаган.

2. Матн жиҳатидан заифлигига тўхталадиган бўлсак, бу ҳадис Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам чоршанба тунида дафн этилганлари ҳақидаги саҳиҳ ҳадисларга зид.

۳۹۶ — حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دَاوُدَ، حَدَّثَنَا سَلَمَةُ بْنُ نُبَيْطٍ، أَخْبَرَنَا عَنْ نُعَيْمِ بْنِ أَبِي هِنْدٍ، عَنْ نُبَيْطِ بْنِ شَرِيْطٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُبَيْدٍ — وَكَانَتْ لَهُ صُحْبَةٌ — قَالَ: أَغْمِيَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَرَضِهِ، فَأَفَاقَ، فَقَالَ: حَضَرَتِ الصَّلَاةُ؟ فَقَالُوا: نَعَمْ. فَقَالَ: مُرُوا بِإِلَا فُلَيْوُذَنْ، وَمُرُوا أَبَا بَكْرٍ أَنْ يُصَلِّيَ لِلنَّاسِ أَوْ قَالَ: بِالنَّاسِ، قَالَ: ثُمَّ أَغْمِيَ عَلَيْهِ، فَأَفَاقَ، فَقَالَ: حَضَرَتِ الصَّلَاةُ؟ فَقَالُوا: نَعَمْ، فَقَالَ: مُرُوا بِإِلَا فُلَيْوُذَنْ، وَمُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ، فَقَالَتْ عَائِشَةُ: إِنَّ أَبِي رَجُلٌ أَسِيفٌ، إِذَا قَامَ ذَلِكَ الْمَقَامَ بَكَى، فَلَا يَسْتَطِيعُ، فَلَوْ أَمَرْتُ غَيْرَهُ، قَالَ: ثُمَّ أَغْمِيَ عَلَيْهِ، فَأَفَاقَ، فَقَالَ: مُرُوا بِإِلَا فُلَيْوُذَنْ، وَمُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ، فَإِنِ كُنَّ صَوَاحِبُ أَوْ صَوَاحِبَاتُ يُوسُفَ، قَالَ: فَأَمِرَ بِإِلَا فَادَنْ، وَأَمَرَ أَبُو بَكْرٍ فَصَلَّى بِالنَّاسِ، ثُمَّ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَدَ خِفَةً، فَقَالَ: انْظُرُوا لِي مَنْ أَتَكِي عَلَيْهِ، فَجَاءَتْ بَرِيرَةُ وَرَجُلٌ آخَرُ، فَاتَّكَأَ عَلَيْهِمَا، فَلَمَّا رَأَاهُ أَبُو بَكْرٍ، ذَهَبَ لِيَنْكِصَ، فَأَوْمَأَ إِلَيْهِ أَنْ يَثْبُتَ مَكَانَهُ، حَتَّى قَضَى أَبُو بَكْرٍ صَلَاتَهُ، ثُمَّ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُبِضَ، فَقَالَ عُمَرُ: وَاللَّهِ لَا أَسْمَعُ أَحَدًا يَذْكُرُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُبِضَ إِلَّا ضَرْبَتُهُ بِسَيْفِي هَذَا! قَالَ: وَكَانَ النَّاسُ أُمِّيَّينَ لَمْ يَكُنْ فِيهِمْ نَبِيٌّ قَبْلَهُ، فَأَمْسَكَ النَّاسُ، فَقَالُوا: يَا سَالِمُ، انْطَلِقْ إِلَى صَاحِبِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَادْعُهُ، فَأَتَيْتُ أَبَا بَكْرٍ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ، فَأَتَيْتُهُ أَبْكِي دَهْشًا، فَلَمَّا رَأَى قَالَ لِي: أَقْبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟! قُلْتُ: إِنَّ عُمَرَ يَقُولُ: لَا أَسْمَعُ أَحَدًا يَذْكُرُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُبِضَ إِلَّا ضَرْبَتُهُ بِسَيْفِي هَذَا! فَقَالَ لِي: انْطَلِقْ، فَانْطَلَقْتُ مَعَهُ، فَجَاءَ، وَالنَّاسُ قَدْ دَخَلُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ، أَفْرِجُوا لِي، فَأَفْرَجُوا لَهُ، فَجَاءَ حَتَّى أَكَبَّ عَلَيْهِ وَمَسَّهُ، فَقَالَ: ﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ﴾ ثُمَّ قَالُوا: يَا صَاحِبَ رَسُولِ اللَّهِ، أَقْبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟! قَالَ: نَعَمْ، فَعَلِمُوا أَنَّ قَدْ صَدَقَ، قَالُوا: يَا صَاحِبَ رَسُولِ اللَّهِ، أَصَلَّى عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالُوا: وَكَيْفَ؟ قَالَ:

²⁸⁵ 395 — санади заиф. Чунки у мурсал.

يَدْخُلُ قَوْمٌ، فَيَكْبُرُونَ، وَيُصَلُّونَ، وَيَدْعُونَ، ثُمَّ يَخْرُجُونَ، ثُمَّ يَدْخُلُ قَوْمٌ، فَيَكْبُرُونَ، وَيُصَلُّونَ، وَيَدْعُونَ، ثُمَّ يَخْرُجُونَ، حَتَّى يَدْخُلَ النَّاسُ. قَالُوا: يَا صَاحِبَ رَسُولِ اللَّهِ، أَيَذْفَنُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالُوا: أَيْنَ؟ قَالَ: فِي الْمَكَانِ الَّذِي قَبَضَ اللَّهُ فِيهِ رُوحَهُ، فَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يَقْبِضْ رُوحَهُ إِلَّا فِي مَكَانٍ طَيِّبٍ، فَعَلِمُوا أَنَّ قَدْ صَدَقَ، ثُمَّ أَمَرَهُمْ أَنْ يُعَسِّلَهُ بَنُو أَبِيهِ. وَاجْتَمَعَ الْمُهَاجِرُونَ يَتَشَاوَرُونَ، فَقَالُوا: انْطَلِقْ بِنَا إِلَى إِخْوَانِنَا مِنَ الْأَنْصَارِ، نُدْخِلْهُمْ مَعَنَا فِي هَذَا الْأَمْرِ، فَقَالَتِ الْأَنْصَارُ: مِنَّا أَمِيرٌ وَمِنْكُمْ أَمِيرٌ، فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: مَنْ لَهُ مِثْلُ هَذِهِ الثَّلَاثَةِ ﴿ثَلَاثِي اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْعَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا﴾، مَنْ هُمَا؟! قَالَ: ثُمَّ بَسَطَ يَدَهُ، فَبَايَعَهُ، وَبَايَعَهُ النَّاسُ بَيْعَةً حَسَنَةً جَمِيلَةً.

396 – Солим ибн Убайддан (у Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан суҳбатлашган эди) ривоят қилинади: “Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам касалликларида (оғриқ кучлилиги ёки тана заифлиги сабаб) ҳушдан кетдилар. Кейин ўзларига келиб, “(Хуфтон) намози вақти бўлдимми?” деб сўрадилар²⁸⁶. Улар: “Ҳа”, деб жавоб беришди. Шунда у зот: “Билолга буюринглар азон айтсин. Абу Бакрга буюринглар одамлар учун ёки одамлар билан (имом бўлиб) намоз ўқисин”, дедилар. Сўнг ҳушларидан кетдилар. Бир оз ўтиб ўзларига келдилар. “Намоз вақти бўлдимми?” деб сўрадилар. Улар: “Ҳа”, деб жавоб беришди. “Билолга буюринглар азон айтсин. Абу Бакрга буюринглар одамлар билан намоз ўқисин”, дедилар. Шунда Оиша: “Албатта, отам (раҳмдил,) кўнгилчан киши. Агар бу ерда турса, йиғлаб юборади, (сизнинг жойингизда туриб намоз ўқишга) қодир бўлмайди. Бошқасига амр қилсангиз (яхши бўларди)...” деди²⁸⁷. Кейин у зот ҳушларидан кетиб, ўзларига келдилар ва: “Билолга буюринглар азон айтсин. Абу Бакрга буюринглар одамлар билан намоз ўқисин. Албатта, сиз аёллар Юсуфнинг соҳибаларисиз”, дедилар. Ўша заҳоти Билолга буюрилди. У азон айтди. Абу Бакрга буюрилди. У одамлар билан намоз ўқиди²⁸⁸. Кейин Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам (ўзларида) енгиллик (тетиклик) ҳис қилдилар. У зот (масжидда намоз ўқиш учун чиқмоқчи бўлиб): “Суянишимга бирон (кишини) топинглар” дедилар. Шунда (Оишанинг мавлоси) Барира ва (“Навба” исмли) бошқа бир киши келди. У зот иккисига суяндилар²⁸⁹. Абу Бакр у зотни кўриб, (ортга) тисланиш учун юрди. Расулulloҳ у жойида кимирламасдан туришини ишора қилиб (тушунтирдилар). Абу Бакр шу тарзда намозни тугаллади²⁹⁰. Кейин Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафот этдилар²⁹¹. Шунда Умар: “Аллоҳга қасамки, кимда-ким Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам (жонлари) олинди, деб айтганини эшитсам, мана шу қиличим билан ураман!” деди (Чунки, у Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳушларидан кетганлар. Сал туриб ўзларига келдилар, деб ўйлаганди). Одамлар (ўқиш-ёзишни билмайдиган) уммий эдилар. Уларда

²⁸⁶ Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳушларидан кетиб, ўзларига келгач, айнан намоз вақти кирдими, деб сўрашлари намоз Исломи динида нақадар улуғ мақодалиги, намозга жиддий аҳамият бериш лозимлиги англашилади.

²⁸⁷ Айрим ривоятларда келишича, Оиша розияллоҳу анҳо: “Умарга айтинг, одамлар билан намоз ўқисин”, деган. Ҳатто уммул мўминин Ҳафса билан гаплашиб, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам Умарни имомликка тайинлашларига кўндиришни сўраган. Иккиси Абу Бакр раҳмдил, таъсирчан киши эканини айтиб, ўрнига бошқасини тайинлашни сўраганида Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам аввалги сўзларини қайтарганлар – Билол азон айтишини, Абу Бакр имомлик қилишини таъкидлаганлар. Сўнг: “Сизлар Юсуфнинг соҳибаларисиз”, деганлар. Бу ўринда бир гапни айтиб, унинг ортида бошқа мақсадни кўзлаш бор. Шунинг учун Оиша ва Ҳафса розияллоҳу анҳумо онамиз Юсуф алайҳиссаломнинг соҳибаларига (яъни, Зулайҳо ва унинг меҳмонларига) ўхшатишмоқда.

²⁸⁸ Абу Бакр розияллоҳу анху жума куни хуфтон намозидан душанба куни бомдодгача – ўн етти маҳал намозда масжидда имомлик қилди. Душанба куни чошгоҳ вақтида Пайғамбаримиз алайҳиссалом оламдан ўтдилар.

²⁸⁹ “Саҳиҳайн”да келтирилишича, у зот амакилари Аббос ибн Абдулмутталиб ва Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳумога суянганлар. Бошқа ривоятда Аббос ва ўғли Фазлга, яна бошқа ривоятда Аббос билан Усомага, яна бир ривоятда Усома билан Фазлга суянганлари айtilган. Барча ривоятлар жамланиб, у зот эшик олдиғача Навба билан Барирага суяниб борганлар. Сўнг Аббос ва Али розияллоҳу анҳумо ёрдамида масжиддаги жойларига етиб олганлар, дейилади. Эҳтимол бу каби воқеалар бир неча марта содир бўлиб, ҳар сафар ҳар хил инсонлар Пайғамбаримиз алайҳиссаломни суяб боришгандир.

²⁹⁰ Баъзи аҳли илмларга кўра, ўшанда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Абу Бакр розияллоҳу анхунинг чап тарафига ўтказиб қўйилганлар. Яъни, у зот Абу Бакрга, Абу Бакр эса одамларга имомлик қилган.

²⁹¹ Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўша намоздан кейин эмас, бир неча кун ўтиб, аниқроғи, душанба куни чошгоҳ вақтида вафот этганлар. Абу Бакр у зот тирикликларида ўн етти маҳал намозни масжидда одамлар билан имом бўлиб ўқиган.

олдин пайгамбар бўлмаганди (Шунинг учун Расулуллоҳ вафот этганларида нима қилишни билмай хайрон қолишди. Умар юқоридаги гапни айтганидан кейин) одамлар (тиллари) тийиб туришди, (бирон нарса дея олишмади). Шунда улар: “Эй Солим, сен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам соҳиблари олдида бориб, уни чақириб кел”, дейишди. Мен тезда Абу Бакр олдида бордим. У масжидда экан. Унинг олдида даҳшатга тушган ҳолда йиғлаб бордим. Абу Бакр мени кўриб, “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафот этдиларми?!” деб сўради (Чунки, ўша вақтда Расули акрам дардлари оғирлашганини билганди). Мен: “Албатта Умар: “Кимда-ким Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам (жонлари) олинди, деб айтганини эшитсам, мана шу қиличим билан ураман!” деб айтди”, дедим. Абу Бакр: “Юр”, деди. Мен у билан бордим. У келди. Одамлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам олдиларига кириб олишганди. Шунда Абу Бакр: “Эй одамлар, менга (йўл) очинг”, деди. (Одамлар) унга (йўл) очишди. Абу Бакр келиб, у зотга энгашиди, (муборак таналарини) ушлади ва: “Албатта, Сиз ўлувчисиз. Улар ҳам ўлувчидирлар²⁹²”, деди. Кейин (одамлар): “Эй Расулуллоҳнинг соҳиби, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафот этдиларми?” деб сўрашди. У: “Ҳа”, деб жавоб берди. Шунда улар (Абу Бакр) рост гапирганини билишди²⁹³. (Одамлар:) “Эй Расулуллоҳ соҳиби, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга намоз ўқиладими?” деб сўрашди²⁹⁴. У: “Ҳа”, деб жавоб берди. “Қандай (ўқилади)?” деб сўрашди. Абу Бакр: “Бир қавм киради, такбир айтади, намоз ўқийди, дуо қилади. Кейин чиқади. Сўнг (бошқа) қавм кириб, такбир айтади, намоз ўқийди, дуо қилади. Кейин чиқади. Ҳатто (барча) одамлар киради. Улар: “Эй Расулуллоҳнинг соҳиби, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам дафн этиладиларми?” деб сўрашди. Абу Бакр: “Ҳа”, деб жавоб берди. “Қаерга?” деб сўрашди. Абу Бакр: “Аллоҳ у зот жонларини олган ерга. Зеро, Аллоҳ у зот жонларини фақат покиза ерда олди”, деб айтди. Шунда рост гапирганини билишди. Кейин (Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам) оталарининг болалари (яъни, ота тарафдан яқин қариндошлари) у зотни ювишларини амр қилди. Мухожирлар (Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафотларидан сўнг, дафнларидан олдин халифа тайинлаш борасида) машварат қилиш учун тўпландилар. (Улар Абу Бакр Сиддиққа:) “Юринг, ансор биродарларимиз олдида борамиз, уларни ўзимиз билан бу ишга дохил қиламиз”, дейишди. (Улар Мадинадаги Бани Соида уруғининг усти ёпиқ гузарида, яъни сақийфада йиғилишди). Шунда ансорлар (Ҳаббоб ибн Мунзир розияллоҳу анҳу тилидан): “Биздан бир амир, сиздан бир амир (бўлсин)”, дейишди. (Лекин бу мусулмонлар ораси бўлинишига олиб келарди. Чунки улар икки гуруҳга ажралиб, бири бошқасига қулоқ солмасди). Шунда Умар ибн Хаттоб (Аллоҳнинг тавфиқи ва илҳоми билан): “Кимда мана бу учта (улуғ фазилятга²⁹⁵) ўхшаши бор: “Уни кофирлар икки кишининг бири бўлган ҳолида (Маккадан) ҳайдаб чиқарганларида унга Аллоҳ ёрдам берди-ку. Ўшанда икковлон ғорда бўлган пайтларида соҳибига: “Ғамгин бўлма! Албатта, Аллоҳ биз билан бирга”, деди²⁹⁶. (Бу оятда зикр қилинган) икки (киши) ким? Кейин (Умар ибн Хаттоб) қўлини чўзиб, (Абу Бакрга) байъат қилди. Одамлар ҳам унга яхши ва чиройли байъат қилдилар²⁹⁷”.

Шарҳ. Ҳадис ровийси Солим ибн Убайд розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам суҳбатларида бўлган. У Суффа аҳлидан саналади. Унинг ҳадисида Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафотлари билан боғлиқ маълумот батафсил келтирилган.

²⁹² “Зумар” сураси, 30-оят.

²⁹³ Шундан сўнг Абу Бакр розияллоҳу анҳу масжидга чиқди. Одамлар унинг атрофига йиғилишди. Абу Бакр Сиддиқ уларга улуғ мавъиза қилди, ҳолатни тўғри тушунтирди. Бу билан мусибат оқибатида саросимада қолганлар кўнгли таскин топди, орадаги шубҳа-гумонлар ариди.

²⁹⁴ Чунки, улар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг барча гуноҳлари кечирилган, у зот ҳақларига бошқа майитларга қилинганидек дуо қилишга ҳожат йўқ, деб ўйлашганди.

²⁹⁵ Учта улуғ фазилят, деганда қуйидагилар кўзда тутилади:

1. Ғорда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан турли машаққатларни бошидан кечириш.
2. Қуръонда Расулуллоҳнинг соҳиби – ҳамроҳи дея зикр қилиниш.
3. Аллоҳнинг Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳамда Абу Бакр билан бирга экани.

Мана шу уч хислатнинг барчаси саҳобалар ичидан ёлғиз Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳуда бор эди.

²⁹⁶ “Тавба” сураси, 40-оят.

²⁹⁷ 396 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Ибн Можа “Сунан”да (1234), Ибн Хузайма “Саҳиҳ”да (1541, 1624), Абд ибн Ҳумайд “Муснад”да (365), Насоий “Ғазоилус саҳоба”да (8) ривоят қилган.

۳۹۷ – حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ – شَيْخٌ بَاهِلِيٌّ قَدِيمٌ بَصْرِيٌّ –، حَدَّثَنَا ثَابِتُ الْبُنَانِيُّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: لَمَّا وَجَدَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ كَرْبِ الْمَوْتِ مَا وَجَدَ، قَالَتْ فَاطِمَةُ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا: وَاکْرَبَاهُ! فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا كَرَبَ عَلَى أَيْبِكَ بَعْدَ الْيَوْمِ، إِنَّهُ قَدْ حَضَرَ مِنْ أَيْبِكَ مَا لَيْسَ بِتَارِكٍ مِنْهُ أَحَدًا، الْمُوَافَاةُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

397 – Анас ибн Молик розияллоху анхудан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ соллаллоху алайхи ва саллам ўлим машаққатини тортаётганларида Фотима розияллоху анҳо: “Эҳ, қандай мусибат!” деди. Шунда Набий соллаллоху алайхи ва саллам: “Бугундан кейин отангга ғам-ташвиш йўқ. Албатта, отангга бирон кишини қолдирмай (олиб кетадиган) нарса келди. Дийдор қиёматдадир”, деб айтдилар²⁹⁸”.

Шарҳ. Расулуллоҳ соллаллоху алайхи ва саллам ҳаётларининг сўнгги дақиқасида ўлим қийинчилигини бошдан кечираётганларини, муборак жисмлари қийналаётганини кўрган қизлари Фотима у зотга ачиниб, куюнчақлик билан: “Бу қандай мусибат?!” деди. Шунда Расули акрам: “Бугундан кейин отангга ғам-алам йўқ. Албатта, менга бирон кишини қолдирмасдан олиб кетадиган ўлим келди. Қиёматда дийдор кўришамиз”, дея қизларига тасалли бердилар. Ҳақиқатан, Аллоҳнинг валий бандалари бошидаги ғам-ташвиш бу дунё тугаши билан поёнига етади. Охиратда чин мўминларга ҳеч қандай хавф-хатар ва хавотир бўлмайди. Мўминлар учун дунё ташвишлари ўткинчи, охират неъматлари абадийдир.

۳۹۸ – حَدَّثَنَا أَبُو الْخُطَّابِ زَيْدُ بْنُ يَحْيَى الْبَصْرِيُّ وَنَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ رَبِّهِ بْنُ بَارِقٍ الْحَنْفِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ جَدِّي أَبَا أُمِّي سِمَاكَ بْنَ الْوَلِيدِ يُحَدِّثُ: أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا يُحَدِّثُ: أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ كَانَ لَهُ فَرْطَانِ مِنْ أُمَّتِي، أَدْخَلَهُ اللَّهُ تَعَالَى بَيْنَهُمَا الْجَنَّةَ. فَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: فَمَنْ كَانَ لَهُ فَرْطٌ مِنْ أُمَّتِكَ؟ قَالَ: وَمَنْ كَانَ لَهُ فَرْطٌ، يَا مُوَفَّقَةُ، قَالَتْ: فَمَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ فَرْطٌ مِنْ أُمَّتِكَ؟ قَالَ: فَأَنَا فَرْطٌ لِأُمَّتِي، لَنْ يُصَابُوا بِمِثْلِي.

398 – Ибн Аббос розияллоху анхумодан ривоят қилинишича, у Расулуллоҳ соллаллоху алайхи ва саллам: “Умматимдан кимнинг икки фарзанди (ғўдаклигида) ўлса, Аллоҳ таоло иккиси сабабидан уни жаннатга киритади”, деганларини эшитган экан. Шунда Оиша розияллоху анҳо: “Агар умматингиздан биронтасининг битта фарзанди ўлган бўлса-чи?” деб сўради. “Битта фарзанди ўлган бўлса ҳам, эй тавфиқ берилган (ёки бахтли) аёл”, дедилар. Оиша: “Умматингиздан биронта ҳам фарзанди (ёшлигида) ўлмаган бўлса-чи?” деб сўради. Шунда Расулуллоҳ: “У ҳолда мен умматим учун олдин борувчиман. Улар менинг (мусибатимчалик) мусибатга ҳаргиз учрамайдилар”, дедилар²⁹⁹”.

Шарҳ. Ҳадис маъносига кўра, қайси бир мусулмон банданинг балоғатга етмаган икки нафар фарзанди вафот этса ва Аллоҳдан савоб умидида сабр қилса, Аллоҳ ўша бандани жигарбанди сабабидан жаннатга киритади. Агар битта фарзанди ўлганида сабр қилиб, тақдирдан нолимаса ҳам шундай мукофотни қўлга киритади.

Агар бирон кишининг битта ҳам фарзанди ёшлигида вафот этмаган бўлса, унинг учун Расулуллоҳ соллаллоху алайхи ва саллам вафотлари мусибат саналади. Зеро, Пайғамбаримиз алайҳиссаломдан айрилиш инсон фарзанди, ота-онаси ёки яқинларидан жудо бўлишдан кўра улканроқ кўргилиқдир.

²⁹⁸ 397 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Ибн Можа “Сунан”да (1629), Аҳмад “Муснад”да (3/341), Абу Яъло “Мўъжам”да (3441) ривоят қилган.

²⁹⁹ 398 – санади заиф. Чунки Абдураббих ибн Бориқ Ҳанафий тафаррудда заифдир.

Бу ҳадисни Термизий “Сунан”да (1062), Аҳмад “Муснад”да (1/334), Табароний “Кабир”да (12880), Хатиб Бағдодий “Тарих”да (12/208) ривоят қилган.

Шунинг учун ким яқинларини йўқотса, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам вафотларини эласин. Шунда бошига тушган синов енгилроқ эканини билади.

55-БОБ. РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ МЕРОСЛАРИ ҲАҚИДА КЕЛГАН РИВОЯТЛАР

(Унда 7 та ҳадис бор: 399-405)

Шарҳ. Бу бобда Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан қолган нарсалар, у зот ва бошқа пайғамбарлар алайҳимуссалом қолдирган мол-мулк садақа экани ҳақидаги ривоятлар келтирилган. Ҳақиқатан, анбиёлар дирҳам ёки динар эмас, илмни мерос қилиб қолдирганлар. Улардан моддий ашёлар мерос бўлиб қолмаган.

۳۹۹ — حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ أَخِي جُوَيْرِيَةَ — لَهُ صُحْبَةٌ — قَالَ: مَا تَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا سِلَاحَهُ، وَبَعْلَتَهُ، وَأَرْضًا جَعَلَهَا صَدَقَةً.

399 — Жувайрияннинг биродари Амр ибн Ҳорис — у Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам суҳбатларида бўлган — айтади: “Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам фақат қуролларини, ҳачирларини, ўзлари садақа қилган ерни қолдириб кетганлар³⁰⁰”.

Шарҳ. Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан жуда оз нарса қолган. Яъни, у зот жангда қўллаган қилич, совут, дубулға ва бошқа уруш анжомлари, “Дулдул” исмли оқ ҳачирлари, яна ер қолган. Ўша ерни тириклик чоғларида аҳлларига, завжаларига, хизматкорларига, камбағал мусулмонларга бўлиб берганлар.

Мол-дунё, моддий бойликлар Аллоҳ наздида қандай қадрсиз бўлса, У Зотнинг суюкли Пайғамбари алайҳиссалом наздларида ҳам шундай қийматсиз эди. Пайғамбаримиз алайҳиссалом дунё йиғишга, уни ўзларидан кейин мерос қолдиришга қизиқмаганлар. Бундай майда ишлар у зотнинг вазифалари бўлмаган. Шунинг учун ҳам ўткинчи ҳаётга, ундаги нарсаларга кўп ҳам эътибор қаратмаганлар.

۴۰۰ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَتْ فَاطِمَةُ إِلَى أَبِي بَكْرٍ فَقَالَتْ: مَنْ يَرِثُكَ؟ فَقَالَ: أَهْلِي وَوَلَدِي. فَقَالَتْ: مَا لِي لَا أَرِثُ أَبِي؟ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: لَا تُورَثُ، وَلَكِنِّي أَعُولُ مَنْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعُولُهُ، وَأُنْفِقُ عَلَى مَنْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُنْفِقُ عَلَيْهِ.

400 — Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: “Фотима Абу Бакр олдида келиб, “Сиздан қолган меросни ким олади?” деб сўради. У: “Аҳлим ва фарзандларим”, деди. Шунда Фотима: “Унда нега мен отамдан қолган нарсаларни олмайман?” деди. Шунда Абу Бакр: “Мен Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Биздан мерос олинмайди”, деганларини эшитганман. Аммо Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам кимни боққан (яъни, озиқ-овқат, кийим-кечак, уй-жой билан таъминлаган) бўлсалар мен ҳам уни боқаман. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам кимга инфоқ қилиб келган бўлсалар мен ҳам унга инфоқ қиламан”, деди³⁰¹”.

Шарҳ. Пайғамбаримиз алайҳиссалом қизлари Фотима розияллоҳу анҳо оталари вафотидан кейин амирул мўминин, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам халифалари Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу олдида келиб, меросдан улушини талаб қилди. Эҳтимол, Фотима розияллоҳу анҳо бунгача Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: “Биздан мерос олинмайди”, деган гапларини эшитмагандир. Фотима Абу Бакр Сиддиққа: “Сиздан кимлар мерос олади?” деб мурожаат қилди. Мўминлар амири бу саволга:

³⁰⁰ 399 — санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий “Саҳиҳ”да (2739, 2873, 2912, 3098, 4461), Насоий “Сунан”да (6/229) ривоят қилган.

³⁰¹ 400 — санади ҳасан.

Бу ҳадисни Термизий “Сунан”да (1608), Аҳмад (1/13; 2/253) ва Баззор (25, 26) “Муснад”да ривоят қилган.

“Аҳлим ва фарзандларим”, деб жавоб берди. “Унда нега мен отамдан мерос ололмайман?!” деди. Шунда Абу Бакр Фотимага Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг: “Биздан мерос олинмайди”, деган ҳадисларини етказди. Шунинг учун у зотдан қолган мерос яқинлари, жуфти ҳалоллари орасида тақсимланмаган.

Фотима розияллоҳу анҳо Абу Бакр розияллоҳу анҳудан юкоридаги ҳадисни эшитгач, индамади. Бундан чиқди, у аввал ўша ҳадисни эшитмаган. Акс ҳолда Абу Бакр олдига меросини талаб қилиб келмасди.

Абу Бакр Пайғамбаримиз алайҳиссаломдан мерос олинмаслиги ҳақидаги ҳадисни айтгач, Расули акрам кимни озиқ-овқат, либос, тураржой билан таъминлаб, кимга инфоқ-эхсон қилиб келган бўлсалар у ўша ишни бажаришини маълум қилди. Зеро, Абу Бакр бу борада Пайғамбаримиз ўринбосарлари, мусулмонлар манфаатини кўзловчи, ҳожатмандлар эҳтиёжини қондирувчи инсон эди.

٤٠١ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ كَثِيرٍ الْعَنْبَرِيُّ أَبُو عَسَانَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ أَبِي الْبَحْتَرِيِّ: أَنَّ الْعَبَّاسَ وَعَلِيًّا جَاءَا إِلَى عُمَرَ، يَخْتَصِمَانِ، يَقُولُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا لِصَاحِبِهِ: أَنْتَ كَذَّاءٌ، أَنْتَ كَذَّاءٌ. فَقَالَ عُمَرُ لَطْلَحَةَ، وَالزُّبَيْرِ، وَعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، وَسَعْدِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ: أَنْشِدُكُمْ بِاللَّهِ أَسَمِعْتُمْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: كُلُّ مَالٍ نَبِيٍّ صَدَقَةٌ إِلَّا مَا أَطْعَمَهُ، إِنَّا لَا نُورِثُ، وَفِي الْحَدِيثِ قِصَّةٌ.

401 – Абул Бахтарийдан ривоят қилинишича, Аббос ва Али (иккиси) Умар олдига жанжаллашиб келишди. Улардан ҳар бири ҳамроҳига: “Сен ундайсан, сен бундайсан!” деб айтарди. Шунда Умар Талҳа, Зубайр, Абдурахмон ибн Авф ва Саъдга (Аллоҳ улардан рози бўлсин!): “Аллоҳ (номи) билан сўрайман, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Пайғамбарнинг ҳамма моли садақадир. Магар у (аҳлига) едиргани бундан мустасно. Албатта, биздан мерос олинмайди”, деб айтганларини эшитганмисизлар?” деди³⁰². Бу ҳадис борасида қисса бор.

Шарҳ. Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу халифалиги даврида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам амакилари Аббос ва амакиваччалари Али ибн Абу Толиб унинг ҳузурига келишган. Улар Расули акрам қолдирган, Умар иккисига топширган Бани Назир ери борасида келиша олишмаганди. Гўё улар ер тақсимланишини ишташарди, лекин ер тақсимлаб берилса, меросга ўхшаб қоларди. Шунинг учун Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу масаланинг моҳиятига эътибор қаратиб, пайғамбарлардан мерос олинмаслигини улуғ саҳобалар гувоҳлигида таъкидлаб айтган. Жаннат башорати берилган тўрт нафар саҳоба Умарнинг гапини маъқуллашган.

٤٠٢ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا صَفْوَانُ بْنُ عَيْسَى، عَنْ أَسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَا نُورِثُ، مَا تَرَكْنَا فَهُوَ صَدَقَةٌ.

402 – Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Биздан мерос қолмайди. Биз қолдирганимиз садақадир”, деб айтганлар³⁰³.

Шарҳ. Бу ҳадисни ким ривоят қилаётганига эътибор беринг! Ҳа, мўминлар онаси, Расулуллоҳнинг жуфти ҳалоллари Оиша розияллоҳу анҳо! Ҳадисга кўра, Пайғамбаримиз алайҳиссалом мерос қолдирмаганлар. У зотдан қолган ҳамма нарса садақадир. Оиша Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг меросхўрларидан эканини ҳисобга олсак, унинг нақадар омонатдор, диёнатли, инсофли, ростгўй эканига яна бир бор гувоҳ бўламиз.

³⁰² 401 – санади заиф. Чунки узилиб қолган. Абул Бахтарий – Саид ибн Файруз Аббосдан ҳам, Алидан ҳам (Аллоҳ иккисидан рози бўлсин!) ҳадис эшитмаган. Қаранг: “Ал-Муснадул жомеъ”, 10542-ҳадис.

³⁰³ 402 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (4035, 6727, 6730) ва Муслим (1758) “Саҳихайн”да, Абу Довуд “Сунан”да (2976, 2977), Аҳмад “Муснад”да (6/145, 262) ривоят қилган.

٤٠٣ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَا يَفْسِمُ وَرَثَتِي دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا، مَا تَرَكْتُ بَعْدَ نَفَقَةِ نِسَائِي وَمُؤْنَةِ عَامِلِي، فَهُوَ صَدَقَةٌ.

403 – Абу Хурайра розияллоху анху Набий соллаллоху алайхи ва салламдан ривоят қилади: “Меросхўрларим бир динорни ҳам, бир дирҳамни ҳам бўлиб олишмайди. Аёлларим нафақаси ва омилларим таъминотидан бўлак қолдирганларим (барчаси) садақадир³⁰⁴”.

Шарҳ. Бу ҳадис юқорида шарҳланганди. Яъни, Набий соллаллоху алайхи ва саллам мерос қолдирмайдилар, меросхўрларга бир динор ҳам, бир дирҳам ҳам бўлиб бермайдилар. Илло аёллари нафақаси ва омиллари (яъни, маълум вазифада хизмат қиладиган ишчилари) таъминоти бундан мустасно. Уларнинг харажати у зот қолдирган нарсалардан олинади. Ортгани садақадир.

٤٠٤ – حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْحَلَّالُ، حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ عُمَرَ قَالَ: سَمِعْتُ مَالِكَ بْنَ أَنَسٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ مَالِكِ بْنِ أَوْسٍ حَدَّثَانِ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى عُمَرَ، فَدَخَلَ عَلَيْهِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ وَطَلْحَةُ وَسَعْدُ، وَجَاءَ عَلِيٌّ وَالْعَبَّاسُ يَخْتَصِمَانِ، فَقَالَ لَهُمْ عُمَرُ: أُنْشِدُكُمْ بِالَّذِي بِإِذْنِهِ تَقُومُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ، أَتَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَا نُورَثُ، مَا تَرَكْنَاهُ صَدَقَةٌ، فَقَالُوا: اللَّهُمَّ نَعَمْ. وَفِي الْحَدِيثِ قِصَّةٌ طَوِيلَةٌ.

404 – Молик ибн Авс ибн Ҳадасондан ривоят қилинади: “Мен Умар ҳузурига кирдим. Шунда унинг олдида Абдурахмон ибн Авф, Талха ва Саъд ҳам кирди. Али билан Аббос тортишган ҳолда келиб қолишди. Шунда Умар уларга: “Унинг изни билан осмон ва ер (жойида мустаҳкам) турадиган Зот номи билан қасам ичиб сўрайман, сизлар Расулуллоҳ соллаллоху алайхи ва саллам: “Биздан мерос қолмайди. Қолдирган нарсаларимиз садақадир”, деб айтганларини эшитганмисиз?” деди. Улар: “Эй Аллоҳ, ҳа, (эшитганмиз)”, дейишди³⁰⁵. Бу ҳадис борасида узун қисса бор.

Шарҳ. Расулуллоҳ соллаллоху алайхи ва саллам қолдирган ерларни Абу Бакр ўзи тасарруф қилган. Умар ибн Хаттоб халифалиги бошида ерлар билан боғлиқ ишларни ўзи юритган. Кейин Аббос билан Али розияллоху анхумога ерлар назоратини топширган. Улар ўртасида шу масалада можаро чиққан. Шунда иккиси Умар розияллоху анху ҳузурига келишган. Бу ҳақида юқорида тўхталиб ўтдик.

Мазкур воқеа бошқа ҳадис китобларида, жумладан, имом Бухорийнинг “Саҳиҳ” тўпламида батафсил келтирилган³⁰⁶.

٤٠٥ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَاصِمِ ابْنِ بَهْدَلَةَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ حُبَيْشٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: مَا تَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا وَلَا شَاةً وَلَا بَعِيرًا. قَالَ: وَأَشْلُكَ فِي الْعَبْدِ وَالْأَمَةِ.

405 – Зир ибн Хубайш Оиша розияллоху анҳодан ривоят қилади: “Расулуллоҳ соллаллоху алайхи ва саллам динор ҳам, дирҳам ҳам, қўй-эчки ҳам, туя ҳам қолдирмаганлар”. (Зир ибн Хубайш): “Мен (Оиша) қул ва чўри(ни зикр қилгани борасида) шубҳаланаман”, деган³⁰⁷.

³⁰⁴ 403 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (2776, 3096, 6729) ва Муслим (1760) “Саҳиҳайн”да, Абу Довуд “Сунан”да (2974), Аҳмад “Муснад”да (2/242, 376, 463, 464) ривоят қилган.

³⁰⁵ 404 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий (3094, 4033, 5358) ва Муслим (1757) “Саҳиҳайн”да, Абу Довуд (2963, 2964), Термизий (1610) ва Насоий (7/135) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (1/25, 47, 48), Ибн Ҳиббон “Саҳиҳ”да (6608) ривоят қилган.

³⁰⁶ Қаранг: Бухорий. Саҳиҳ. – Ж. 5. – Б. 89. – Ҳ. 4033.

³⁰⁷ 405 – санади ҳасан.

Шарҳ. Юкорида айтилганидек, Пайғамбаримиз алайҳиссалом дунё молидан ҳеч нарса қолдирмаганлар. У зот дунё тўплашга, бойлик орттиришга қизиқмаганлар. Чунки вазифалари Аллоҳнинг динини одамларга тушунтириш, уларни ҳидоятга чақириш эди. У зот ўзларидан илмни – моддиятдан минг марта афзал улуғ неъматни мерос қолдирганлар. Ким ундан улушини олса, бахт-саодатга эришади.

Бу бобда яна бир ажойиб ривоят келтирилган. Ривоят қилинишича, Абу Ҳурайра розияллоҳу анху Мадина бозоридан ўтди. У ерда бир оз турди. Кейин: “Эй, бозор аҳли! (Ўз улушингизни олишдан) нега ожиз қолдингиз?” деб мурожаат қилди. Одамлар: “Эй Абу Ҳурайра, у нима экан?” деб сўрашди. Абу Ҳурайра: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам мерослари тарқатиляпти. Сизлар эса бу ердасиз. Бориб ўз улушингизни олмайсизми?” деди. Одамлар: “Қаерда у?” дейишди. “Масжидда”, деб жавоб берди Абу Ҳурайра. Шунда бозор аҳли шошилганча масжид томон кетишди. Улар қайтиб келгунларича Абу Ҳурайра розияллоҳу анху кутиб турди. Келганларидан сўнг: “Сизларга нима бўлди?” деб савол берди. “Эй Абу Ҳурайра! Бориб масжид ичига кирдик, лекин бирон нарса тарқатилаётганини кўрмадик”, дейишди. Абу Ҳурайра сўради: “Масжидда ҳеч кимни кўрмадингизми?” Улар: “Йўқ (кўрдик), намоз ўқиётган, Қуръон тиловат қилаётган, ҳалол-ҳаромни зикр этаётган қавмни кўрдик”, дейишди. Шунда Абу Ҳурайра розияллоҳу анху: “Эҳ, сизларни қаранглар! Ана ўша Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам мерослари бўлади”, деди (Табароний “Авсат”да ҳасан санад ривоят қилган³⁰⁸).

56-БОБ. РАСУЛУЛЛОҲ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМНИ ТУШДА КЎРИШ ҲАҚИДА КЕЛГАН РИВОЯТЛАР

(Унда 10 та ҳадис бор: 406-415)

Шарҳ. Имом Термизий “Шамоил” китобини Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни тушда кўриш ҳақида келган ривоятлар билан якунлаган. Зеро, шамоилни билиш ва Пайғамбаримиз алайҳиссаломни тушда кўриш орасида боғлиқлик бор. Кимда-ким Расулуллоҳнинг ташки кўринишларини яхши билса, тушда кўргани у зотми ёки бошқасими, ажрата олади. Шу ўринда шаръий илмлар, жумладан, сийрат ва шамоил илмини билиш нечоғлиқ аҳамиятли экани ойдинлашади. Зеро, “Шамоили Муҳаммадия” ва шу каби китобларни ўқиб-ўзлаштирган киши билимли бўлади, турли шубҳа-гумонлардан, шайтон васвасасидан, бидъат-хурофотлардан йироқ юради.

٤٠٦ – حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي الْأَحْوَصِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ رَأَى فِي الْمَنَامِ، فَقَدْ رَأَى، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَتِمَثَّلُ بِي.

406 – Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анху Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Ким мени тушда кўрса, ҳақиқатан мени кўрибди. Чунки шайтон менинг қиёфамда кўрина олмайди³⁰⁹”.

Шарҳ. Қайси бир мусулмон банда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни маълум ва машҳур сифатлари билан тушида кўрса, аниқ у зотни кўрибди. Чунки иблис Пайғамбаримиз алайҳиссалом шаклларига кира олмайди.

Шайтон Расулуллоҳга хос бўлмаган бошқа сифатлар билан келиб, бу Расулуллоҳ, деб васваса қилиши мумкин, бироқ шайтон у зотнинг ўз сифатларида намоён бўла олмайди, қиёфаларига кира олмайди. Буни ажратиш учун шамоил илмини билиш зарур.

“Ҳақиқатан мени кўрибди” деганда “менинг ҳақиқий қиёфамни кўрибди” маъноси кўзда тутилади.

Бу ҳадисни Аҳмад “Муснад”да (6/136, 185, 187) ривоят қилган. Яна қаранг: “Тухфатул ашроф”, 16085-ҳадис; “Ал-Муснадул жомеъ”, 17282-ҳадис.

³⁰⁸ Қаранг: Табароний. Авсат. – Ж. 2. – Б. 114. – Ҳ. 1429.

³⁰⁹ 406 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Термизий (2276), Ибн Можа (3900) ва Доримий (2145) “Сунан”да, Аҳмад “Муснад”да (1/375, 400, 440, 450), Абу Яъло “Мўъжам”да (5250) ривоят қилган.

٤٠٧ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ وَحُمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي حَصِينٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ رَأَى فِي الْمَنَامِ فَقَدْ رَأَى، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَتَصَوَّرُ أَوْ قَالَ: لَا يَتَشَبَّهُ بِي.

407 — *Абу Хурайра розияллоху анху Расулуллох соллаллоху алайхи ва салламдан ривоят қилади: “Ким мени тушда кўрса, шубҳасиз, мени кўрибди. Зеро, шайтон менинг суратимга кира олмайди ёки менга ўхшай олмайди”³¹⁰.*

Шарҳ. Бу ҳадисда ҳам юқоридаги маъно таъкидланмоқда.

٤٠٨ — حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا خَلْفُ بْنُ خَلِيفَةَ، عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ رَأَى فِي الْمَنَامِ فَقَدْ رَأَى.

قَالَ أَبُو عِيسَى: وَأَبُو مَالِكٍ هَذَا هُوَ سَعْدُ بْنُ طَارِقٍ بْنِ أَشِيَمٍ. وَطَارِقُ بْنُ أَشِيَمٍ هُوَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَدْ رَوَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَادِيثَ. قَالَ أَبُو عِيسَى: سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ حُجْرٍ يَقُولُ: قَالَ خَلْفُ بْنُ خَلِيفَةَ: رَأَيْتُ عَمْرُو بْنَ حُرَيْثٍ صَاحِبَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا غُلَامٌ صَغِيرٌ.

408 — *Абу Молик Ашжаъий отасидан ривоят қилади: “Расулуллох соллаллоху алайхи ва саллам: “Ким мени тушда кўрса, ҳақиқатан, мени кўрибди”, деганлар³¹¹”.*

Абу Исо айтди: “Бу Абу Молик Саъд ибн Торик ибн Ашямдир.

Торик ибн Ашям Набий соллаллоху алайхи ва саллам саҳобаларидандир. У Набий соллаллоху алайхи ва салламдан (бир қанча) ҳадис ривоят қилган”.

Абу Исо айтди: “Мен Али ибн Хужр шундай деганини эшитганман: “Халаф ибн Халифа: “Мен Набий соллаллоху алайхи ва саллам саҳобалари Амр ибн Хурайсни ёшлигимда кўрганман”, деб айтган”.

Шарҳ. Бу ҳадис шарҳини юқорида кўриб чиқдик. Бу ерда имом Термизий ҳадис ровийларидан айримлари ҳақида маълумот берган. Эҳтимол, имом Термизий бу билан табаа тобеинларни кўрганига ишора қилгандир. Зеро, Абу Исо Термизий Али ибн Хужрни кўрган. Али ибн Хужр Халаф ибн Халифани кўрган. Халаф ибн Халифа эса ёшлигида саҳоба Амр ибн Хурайс розияллоху анхуни кўрган. Шунда имом Термизий билан саҳоба орасида икки восита бўляпти³¹².

٤٠٩ — حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُليبٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي: أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ رَأَى فِي الْمَنَامِ فَقَدْ رَأَى، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَتَمَثَّلُنِي. قَالَ أَبِي: فَحَدَّثْتُ بِهِ ابْنَ عَبَّاسٍ، فَقُلْتُ: قَدْ رَأَيْتُهُ، فَذَكَرْتُ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ، فَقُلْتُ: شَبَّهْتُهُ بِهِ، فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: إِنَّهُ كَانَ يُشَبِّهُهُ.

409 — *Осим ибн Кулайбдан ривоят қилинади: “Менга отам Абу Хурайра розияллоху анхудан ривоят қилишича, Расулуллох соллаллоху алайхи ва саллам: “Ким мени тушда кўрса, шубҳасиз,*

³¹⁰ 407 — санади саҳих.

Бу ҳадисни Бухорий (100, 6197) ва Муслим (1/7, китоб муқаддимасида) “Саҳихайн”да, Аҳмад “Муснад”да (1/400, 410, 463) ривоят қилган.

³¹¹ 408 — саҳих ҳадис.

Бу ҳадисни Аҳмад “Муснад”да (3/472; 6/394), Ибн Абу Шайба “Мусаннаф”да (11/55), Табароний “Кабир”да (8180) ривоят қилган.

³¹² Қаранг: Божурий. Ал-Мавоҳибул ладуния. — Б. 655.

мени кўрибди. Зеро, шайтон менинг қиёфамга кира олмайди”, деганлар³¹³. Отам (Кулайб): “Мен бу ҳадисни Ибн Аббосга айтдим ва: “У зотни кўрдим”, дедим. Кейин Ҳасан ибн Алини зикр қилдим. “Мен у зотни (Ҳасанга) ўхшатдим”, дедим. Ибн Аббос: “Албатта, (Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам) унга ўхшар эдилар”, деди”.

Шарҳ. Осимнинг отаси Кулайб Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан “Ким мени тушда кўрса, шубҳасиз, мени кўрибди. Зеро, шайтон менинг қиёфамга кира олмайди” ҳадисини эшитган. Кейин мазкур ҳадисни Ибн Аббос розияллоҳу анҳуга айтиб, Расулulloҳни тушида кўрганини, у зотнинг ташқи кўринишларини Али ибн Абу Толибнинг ўғли Ҳасанга (Аллоҳ барчаларидан рози бўлсин!) ўхшатганини айтган. Шунда Ибн Аббос Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳақиқатан Ҳасан ибн Алига ўхшашларини тасдиқлаган.

٤١٠ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ وَ مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَا: حَدَّثَنَا عَوْفُ بْنُ أَبِي جَمِيلَةَ، عَنْ يَزِيدَ الْفَارِسِيِّ — وَكَانَ يَكْتُبُ الْمَصَاحِفَ — قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمَنَامِ زَمَنَ ابْنِ عَبَّاسٍ، فَقُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ: إِنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي النَّوْمِ، فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ: إِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَتَشَبَّهَ بِي، فَمَنْ رَأَى فِي النَّوْمِ، فَقَدْ رَأَى، هَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تَنْتَعْتَ هَذَا الرَّجُلَ الَّذِي رَأَيْتَهُ فِي النَّوْمِ؟ قَالَ: نَعَمْ، أَنْتَ لَكَ رَجُلَانِ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ، جِسْمُهُ وَلَحْمُهُ أَسْمَرُ إِلَى الْبَيَاضِ، أَكْحَلُ الْعَيْنَيْنِ، حَسَنُ الضَّحِكِ، جَمِيلُ دَوَائِرِ الْوَجْهِ، قَدْ مَلَأْتَ لِحْيَتَهُ مَا بَيْنَ هَذِهِ إِلَى هَذِهِ، قَدْ مَلَأْتَ نَحْرَهُ — قَالَ عَوْفٌ: وَلَا أَدْرِي مَا كَانَ مَعَ هَذَا النَّعْتِ — فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: لَوْ رَأَيْتَهُ فِي الْيَقَظَةِ مَا اسْتَطَعْتَ أَنْ تَنْتَعْتَهُ فَوْقَ هَذَا.

قَالَ أَبُو عِيسَى: وَيَزِيدُ الْفَارِسِيُّ هُوَ: يَزِيدُ بْنُ هُرْمَزٍ، وَهُوَ أَقْدَمُ مِنْ يَزِيدَ الرَّقَاشِيِّ، وَرَوَى يَزِيدُ الْفَارِسِيُّ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَحَادِيثَ، وَيَزِيدُ الرَّقَاشِيُّ لَمْ يُدْرِكْ ابْنَ عَبَّاسٍ، وَهُوَ يَزِيدُ بْنُ أَبَانَ الرَّقَاشِيُّ، وَهُوَ يَرْوِي عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، وَيَزِيدُ الْفَارِسِيُّ، وَيَزِيدُ الرَّقَاشِيُّ: كِلَاهُمَا مِنْ أَهْلِ الْبَصْرَةِ. وَعَوْفُ بْنُ أَبِي جَمِيلَةَ هُوَ: عَوْفُ الْأَعْرَابِيِّ.

410 – Язид Форисийдан – у Мухафларни ёзар эди – ривоят қилинади: “Мен Ибн Аббос замонида (яъни, тириклик вақтида) тушда Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламни кўрдим. Шунда Ибн Аббосга: “Тушимда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни кўрдим”, деб айтдим. Ибн Аббос: “Албатта, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Шайтон менга ўхшай олмайди. Шундай экан, ким мени тушда кўрса, ҳақиқатан, мени кўрибди”, деб айтардилар. Сен тушда кўрган ўша кишининг сифатларини айтиб бера оласанми?” деди. Мен: “Ҳа, сенга жисми ва гўшти мўътадил кишини васф қилиб бераман. (У зотнинг ранглари) оқ-қизғиш (яъни, оппоқ эмас, бир оз қизил аралашган оқ рангли), икки кўзларига сурма қўйилган (яъни, сурма қўймаган вақтларида ҳам кўзлари сурма қўйилгандек кўринади), чиройли қулувчи, юзларининг атрофи гўзал эди. Соқоллари (қалинлигидан) мана бу билан мана бунинг (яъни, ўнг қулоқлари билан чап қулоқлари) орасини тўлдирган ва кўкракларини ёпган эди³¹⁴”, дедим. – Авф айтди: “Мен бу сифат билан (яна қандай сифат) борлигини билмайман”, деган³¹⁵ – . Шунда Ибн Аббос: “Агар у зотни ўнгингда кўрганингда бундан ортиқ сифатлай олмасдинг³¹⁶”, деди³¹⁷.

³¹³ 409 – санади ҳасан.

Бу ҳадисни Аҳмад “Муснад”да (2/232, 342) ривоят қилган. Қаранг: “Тухфатул ашроф”, 14298-ҳадис; “Ал-Муснадул жомеъ”, 14448-ҳадис.

³¹⁴ Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам соқоллари қалин эди. Махфий кироат қилинадиган намозларда саҳобалар у зот Куръон ўқиганларини соқоллари кимирлашидан билиб олишарди.

³¹⁵ Яъни, тушда кўрилган киши сифатларидан яна бошқа сифатлар зикр қилинганини билмайман, деб айтган. Эҳтимол, ўша сифатлардан фақат ҳадисда айтилганларини ёдлаб олгандир, бошқаси хотирасида қолмагандир.

³¹⁶ Ибн Аббос розияллоҳу анҳу бу билан: “Сен айтган сифатларнинг ҳаммаси Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга хос. Ҳақиқатан, тушингда у зотни кўрибсан”, демоқчи.

Абу Исо (Термизий бундай) деган: “Язид Форисий у: Язид ибн Хурмуздир. Унинг ёши Язид Рақошийникидан катта. Язид Форисий Ибн Аббосдан бир нечта ҳадис ривоят қилган. Язид Рақоший Ибн Аббос (замонини) кўрмаган. У Язид ибн Абон Рақошийдир. У Анас ибн Моликдан ривоят қилади. Язид Форисий ва Язид Рақоший иккиси Басра аҳлидандир. Авф ибн Абу Жамила у: Авф Аъробийдир”.

Шарҳ. Тобеин Язид Форисий раҳматуллоҳи алайҳ тушида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни кўриб, буни Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳуга айтганида Куръон муфассири тушда ҳақиқатан Расулуллоҳ кўрилганмилар-йўқми, шуни аниқлаштириш учун Язиддан ўша кишини васф қилиб беришни сўраган. Язид уни таърифлаганидан сўнг Ибн Аббос ҳақиқатан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни кўрганига амин бўлган. “Агар у зотни ўнгингда кўрганингда бундан ортиқ сифатлай олмасдинг”, деган сўзи шунга далолат қилади.

٤١١ — حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ سُلَيْمَانُ بْنُ سَلَمٍ الْبَلْخِيُّ، حَدَّثَنَا النَّضْرُ بْنُ شَمِيلٍ قَالَ: قَالَ عَوْفُ الْأَعْرَابِيُّ: أَنَا أَكْبَرُ مِنْ قَتَادَةَ.

411 – Авф Аъробий бундай деган: “Мен Қатодадан каттарокман³¹⁸”.

Шарҳ. Бу ерда аввалги ҳадис ровийларидан бири Авф ибн Абу Жамиланинг ёши Қатоданикидан улуғ экани айтилмоқда.

Ибн Ҳиббон “Сикот” китобида Авф ибн Абу Жамила Аъробий Абдий ҳақида бундай деган: “У (ҳижрий) 59-йилда туғилиб, 146-йилда вафот этган. Қатодадан икки ёш катта эди³¹⁹”.

٤١٢ — حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي زَيْدٍ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَحْيَى ابْنِ شَهَابٍ الزُّهْرِيُّ، عَنْ عَمِّهِ قَالَ: قَالَ أَبُو سَلَمَةَ: قَالَ أَبُو قَتَادَةَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ رَأَى — يَعْنِي: فِي النَّوْمِ — فَقَدْ رَأَى الْحَقَّ.

412 – Абу Қатода розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилади: “Ким мени (тушда) кўрса, шубҳасиз, ҳақни кўрибди³²⁰”.

Шарҳ. Яъни, ким тушида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни у зотга хос сифатлар билан кўрса, ҳақиқатни кўрибди. Унинг туши ёлғон эмас.

٤١٣ — حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الدَّارِمِيُّ، حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ الْمُخْتَارِ، حَدَّثَنَا ثَابِتٌ، عَنْ أَنَسٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ رَأَى فِي الْمَنَامِ فَقَدْ رَأَى، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَتَخَيَّلُ بِي. وَقَالَ: وَرُؤْيَا الْمُؤْمِنِ جُزْءٌ مِنْ سِتَّةٍ وَأَرْبَعِينَ جُزْءًا مِنَ النَّبُوءَةِ.

³¹⁷ 410 – санади заиф. Чунки Язид Форисий заиф ровий.

Бу ҳадисни Аҳмад “Муснад”да (1/361), Ибн Абу Шайба “Мусаннаф”да (10/417; 11/56) ривоят қилган. Қаранг: “Тухфатул ашроф”, 6558-ҳадис; “Ал-Муснадул жомеъ”, 6973-ҳадис.

³¹⁸ 411 – санади саҳиҳ.

³¹⁹ Қаранг: Ибн Ҳиббон. Сикот. – Ж. 7. – Б. 296.

³²⁰ 412 – санади саҳиҳ. Абдуллоҳ ибн Абу Зиёд ишончли ровий. Зухрий биродарининг ўғли Муҳаммад ибн Абдуллоҳдир. У ростгўй, ҳадиси ҳасан. Унга мутобаъат қилинган.

Бу ҳадисни Муслим “Саҳиҳ”да (2267), Аҳмад “Муснад”да (5/306) Зухрийнинг биродари ўғли йўли орқали ривоят қилган.

Имом Муслим “Саҳиҳ”да (2267) бу ҳадисни Юнус Зухрийдан йўли орқали ҳам ривоят қилган.

Шунингдек, уни Бухорий “Саҳиҳ”да (6996), Доримий “Сунан”да (2146) Зубайдий Зухрийдан йўли орқали ривоят қилган.

413 – Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам: **“Ким мени тушда кўрса, ҳақиқатан мени кўрибди. Чунки шайтон қиёфамга кира олмайди”,** деганлар. У айтди: **“Мўминнинг туши нубувватнинг қирқ олтидан бир бўлагидир”³²¹.**

Шарҳ. Юқоридаги ҳадисларда келтирилган “менга ўхшай олмайди”, “менинг суратимга кира олмайди”, “менинг қиёфамда кўрина олмайди” жумлалари бир маънони англатади.

“Мўминнинг туши нубувватнинг (яъни, пайғамбарлик илмининг) қирқ олтидан бир бўлагидир” деганда Аллоҳ солиҳ бандасига икром қилиб кўрсатадиган солиҳ туш кўзда тутилган. У орқали мўмин кишига башорат берилади. Аммо бу доим ҳам бўлавермайди. Аксар ёки айрим ҳолларда бўлади. Солиҳ мўмин киши алоқ-чалок тушлар кўриши ҳам мумкин.

Имом Термизий Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни тушда кўриш ҳақидаги ҳадисларни келтиргач, китоб сўнгида салафлардан икки ривоятни нақл қилган. Мусанниф бобга тааллуқли бўлмаган икки ривоятни бу ерда келтириш билан мўмин киши дини саломатлиги, эътиқоди ва ибодати тўғри бўлиши учун асарга (асар нима экани қуйида айтилади) боғланиш лозимлигига урғу берган бўлса, ажаб эмас. Зеро, Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам олиб келган дин, шариат кўрсатмалари машҳур ҳадис китобларида санадлари билан ривоят қилинган.

٤١٤ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ: إِذَا ابْتُلِيتَ بِالْقَضَاءِ، فَعَلَيْكَ

بِالْأَثَرِ.

414 – Абдуллоҳ ибн Муборак айтади: **“Агар сен ҳукм билан синалган бўлсанг, асарни маҳкам тут”³²².**

Шарҳ. “Асар” сўзи “из”, “белги”, “нишона”, “қолдиқ”; “таъсир”, “ёзилган (илмий, адабий ва ҳоказо) иш”, “сабаб”, “натижа”, “таассурот”, “аҳамият” каби маъноларни англатади. Истилоҳда “асар” деганда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинган ҳадиси шарифлар, саҳобаларнинг қавллари (яъни, айтган сўзлари) кўзда тутилади³²³. Бу ўринда “асар” сўзини “ҳадис”, “суннат”, “нақл”, “ривоят” деб ифодаласа ҳам бўлади³²⁴.

Демак, бирон киши одамлар ўртасида ҳукм чиқармоқчи бўлса, ўз раъйига, ҳавойи нафсига эмас, Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинган ҳадисларга, саҳобалар қавлларига биноан иш тутади. Шунда тўғри ва адолатли ҳукм чиқаради. Ўз билганича иш тутган кимса адашади.

٤١٥ — حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا النَّضْرُ بْنُ شَمِيلٍ، أَنْبَأَنَا ابْنُ عَوْنٍ، عَنْ ابْنِ سِيرِينَ قَالَ: هَذَا الْحَدِيثُ دِينٌ،

فَانْظُرُوا عَمَّنْ تَأْخُذُونَ دِينَكُمْ.

415 – Ибн Сийрин раҳматуллоҳи алайҳидан ривоят қилинади: **“Бу ҳадис диндир. Шундай экан, динингизни кимдан олаётганингизга қаранг”³²⁵.**

Шарҳ. Яъни, Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламга нисбат берилган, санади у зотга етиб борадиган бу ҳадислар диндир. Ана ўша ҳадислар орқали биз динни ўрганамиз. Шунинг учун ҳадисларни кимдан қабул қилаётганингизга эътибор беринг.

³²¹ 413 – санади саҳиҳ.

Бу ҳадисни Бухорий “Саҳиҳ”да (6994), Аҳмад “Муснад”да (3/269), Ибн Абу Шайба “Мусаннаф”да (11/56), Абу Нуайм “Ҳиятул авлиё”да (2/330), Абу Яъло “Мўъжам”да (3285) ривоят қилган.

³²² 414 – санади саҳиҳ.

Бу қавлни олти муҳаддис ичидан ёлғиз имом Термизий нақл қилган.

³²³ Марфуъ асар – Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламга нисбат бериладиган ҳадиси шариф. Мавкуф асар – саҳобага нисбат бериладиган қавл.

³²⁴ Манба: Ал-Қомус/ Арабча-ўзбекча қомусий луғат. – Ж. 1. – Б. 26.

³²⁵ 415 – санади саҳиҳ.

Буни Муслим “Саҳиҳ” китоби муқаддимасида (1/11) Ҳишом ва Айюб Ибн Сийриндан йўли орқали ривоят қилган.

Шунингдек, уни Доримий “Сунан”да (1/112, 113, 114), Абу Нуайм “Ҳиятул авлиё”да (2/278), Ибн Адий “Комил”да (1/155) Ибн Сийриндан бир нечта йўллар орқали ривоят қилишган.

Абдуллоҳ ибн Муборак раҳматуллоҳи алайҳ: “Санад диндандир. Агар санад бўлмаганида дуч келган кимса хоҳлаганини гапирарди”, деган³²⁶. Шунинг учун ҳадис айтган ҳар кимнинг ривояти қабул қилинавермайди. Аввал унинг адолати, ростгўйлиги, забти, яъни, ҳадисни аниқлик билан айтиши, пишиқ ёдлагани текширилади. Уламолар қадимдан ва ҳозир ҳам Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳадисларига катта эътибор билан қараб келишади. Бу борада юзлаб, минглаб китоблар ёзилган ва ёзилмоқда.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳудан марфуъ тарзда ривоят қилинади: “(Шаръий) илм диндир. Намоз диндир. Шундай экан, ушбу илмни кимдан олаётганингизга, намозни қандай ўқиётганингизга қаранг. Зеро, қиёмат куни (шу ҳақида) ҳисоб берасизлар” (Дайлабий ривояти).

Шариат илмлари дуч келган одамдан олинмайди. Аввал унинг илми етуклигига, адолатига, диёнатига қаралади. Зеро, ноинсоф, ёлғончи, бидъатчи кимсалардан илм ўрганилса, зиёни катта бўлади.

Мусанниф имом Абу Исо Муҳаммад Термизий (Аллоҳ таоло у кишидан рози бўлсин, улуғ ажр-савоблар билан мукофотласин!) “Шамойл” китобини мана шу икки ривоят билан якунлашни лозим топган. Чунки, сийрат, шамойл ёки дин илмларини ўрганишда мусулмон инсон фақат ишончли, санади Набий соллаллоҳу алайҳи ва салламга етиб борадиган, саҳобаи киромлардан нақл қилинган қавлларга суяниши лозим.

Алҳамдулиллаҳ, “Шамойли Муҳаммадия” китоби шарҳи ниҳоясига етди. Сиз азизлар билан оламлар Парвардигорининг суюкли бандаси, анбиёлар имоми Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ташқи кўринишлари, гўзал хулқлари ҳақидаги ривоятлар таржимаси ва шарҳини ўқидик. Ўйлайманки, бу билан шамойл бобидаги илмингизга илм қўшилди, хотирадан кўтарилган айрим маълумотлар ёдга олинди. Аллоҳ таолодан ожизлик билан қилинган бу ишни кенг раҳмати ва қарами билан чиройли қабул этишини, манфаатини қиёматга қадар давомли қилишини сўрайман!

Сўзим охирида оламлар Рабби Аллоҳ таолога чексиз ҳамду санолар айтаман, Ҳабибимиз, Шафоитчимиз Муҳаммад Мустафога, у зотнинг саҳобаларига, оила аъзоларига салаватлар ва саломлар йўллайман!

Тошкент, 2020

³²⁶ Муслим “Саҳиҳ” китоби муқаддимасида (32) ривоят қилган.